

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»
ІНСТИТУТ ДОСЛІДЖЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

УКРАЇНСЬКЕ ІСТОРИЧНЕ ТОВАРИСТВО

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ

**«УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА:
ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ»**

27-28 вересня 2016 р.

Острог

Тези доповідей

Острог

**Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2016**

УДК 94(477).15 : 061.3(043.2)
ББК 63.3 (0-Укр)
У-45

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 4 від 30 вересня 2016 р.)*

Редакційна колегія:

Винар Л.-Р., доктор габ. з історії, професор;

Кралуок П.М., доктор філософських наук, професор;

Трофимович В.В., доктор історичних наук, професор;

Атаманенко А.Є., доктор історичних наук, професор (відповідальний редактор);

Яремчук В.П., доктор історичних наук, професор;

Логвин І.С. (відповідальний секретар).

Рецензенти:

Піскун В.М., доктор історичних наук, професор;

Палієнко М.Г., доктор історичних наук, професор.

У-45

Українська діаспора: проблеми дослідження : тези доповідей Міжнародної наукової конференції, 27–28 вересня 2016 р., м. Острог / Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Острозька академія», Українське історичне товариство. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2016. – 378 с.

ISBN 978-617-7328-34-5

До збірника включено матеріали Міжнародної наукової конференції «Українська діаспора: проблеми дослідження». Тези доповідей присвячені актуальним проблемам дослідження закордонного українства: характеристиці його як явища, особливостям функціонування українських громад в країнах поселення, взаємозв'язку з Україною, висвітленню внеску у світову та українську культуру, мистецтво, літературу, освітні процеси тощо.

Видання розраховане на науковців, викладачів, студентів та всіх, хто цікавиться проблемами закордонного українства.

УДК 94(477).15 : 061.3(043.2)

ББК 63.3 (0-Укр)

ISBN 978-617-7328-34-5

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2016

© Українське історичне товариство, 2016

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО
ТОВАРИСТВА ПРОФЕСОРА ЛЮБОМИРА РОМАНА ВИНАРА13

Микола Мушинка

СТАНІСЛАВ ДНІСТРЯНСЬКИЙ – ФУНДАТОР УКРАЇНСЬКОГО
ПРАВОНАВСТВА ТА ТЕОРЕТИК ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНИ15

Віктор Гіржов

ПРОБЛЕМИ УКРАЇНЦІВ РОСІЇ – НАЙБІЛЬШОЇ ДІАСПОРИ В СВІТІ18

Валерій Полковський

ПЕТРО САВАРИН – БУДІВНИЧИЙ УКРАЇНСЬКОГО ЖИТТЯ
В КАНАДІ21

Володимир Потульницький

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ГЕТЬМАНИЧА ДАНИЛА СКОРОПАДСЬКОГО
В РОЗГОРТАННІ ГЕТЬМАНСЬКОГО РУХУ В ЕМІГРАЦІЇ24

Ірина Матяш

ЕЖЕН ДЕСЛАВ – ЄВГЕН СЛАБЧЕНКО: ВІДОМИЙ ПРЕДСТАВНИК
ЄВРОПЕЙСЬКОГО КІНОАВАНГАРДУ, НЕВІДОМИЙ ІСТОРИК
ДИПЛОМАТІЇ27

Галина Чумак

ПОВЕРНЕННЯ ЕММИ АНДІЄВСЬКОЇ (ДОПОВІДЬ-ПРЕЗЕНТАЦІЯ)34

Дмитро Шевчук

УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА В СУЧАСНОМУ ЗМІННОМУ СВІТІ:
ДО ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ39

Володимир Марчук

НАПРЯМКИ ЕМІГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ З ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА
В 1921–1939 РР.41

Наталія Солонська

УСНА ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ДО КАНАДИ:
ПЕРША ХВИЛЯ ІММІГРАЦІЇ45

Юрій Земський

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ НА ТЕРЕНАХ РФ В УМОВАХ
ІНФОРМАЦІЙНОГО ШОВІНІЗМУ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ47

Микола Назірний

ХОРВАТСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВЗАЄМИНИ У ДОСЛІДЖЕННЯХ
ЗДРАВКИ ЗЛОДІ50

Ольга Зубко УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ (2014–2016): ВІДПОВІДІ НА ВИКЛИКИ ЧАСУ	53
Юрій Макар КАНАДСЬКО-УКРАЇНСЬКА ТЕМАТИКА В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ЧНУ	55
Олександр Денисюк РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У ВІДРОДЖЕННІ ОСТРОЗЬКОЇ АКАДЕМІЇ	57
Оксана Супронюк ЖУРНАЛ «НОВА УКРАЇНА» (ПРАГА, 1922–1928) У ФОРМУВАННІ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ І СВІДОМОСТІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛЮДИНИ	59
Олеся Дзира УЧАСТЬ УКРАЇНЦІВ У ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ КАНАДИ (1918–1939 РР.)	61
Назар Мартинюк ДІЯЛЬНІСТЬ УРЯДУ УНР В ЕКЗИЛІ У 1920–1940 РОКАХ (ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ)	64
Катерина Петриченко ЗАКОРДОННИЙ ПАСПОРТ ГРОМАДЯНИНА УНР ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНСТВА В ЕМІГРАЦІЇ	67
Богдан Новак ВІДНОСИНИ УКРАЇНСЬКОЇ І ГРУЗИНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕМІГРАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ПРОМЕТЕЇВСЬКОГО РУХУ (1921–1939)	70
Валентина Піскун ДОКТРИНАЛЬНІ ГЕОПОЛІТИЧНІ СТРАТЕГІЇ І ОРГАНІЗАЦІЙНО- ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УРЯДУ УНР В ЕМІГРАЦІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА 20-Х – 30-ТІ РОКИ ХХ СТ.)	73
Ігор Срібняк З ІСТОРИЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДИ В ТАБОРІ ФРАЙШТАДТ (АВСТРО-УГОРЩИНА) У 1917 Р.	75
Ольга Ямкова ПРОБЛЕМА ДЕРЖАВНОСТІ «МАЛИХ НАРОДІВ» ТА/АБО «КІНЕЦЬ ВЗАСМИН» МИКИТИ ШАПОВАЛА З ПОЛІТИЧНИМИ ЛІДЕРАМИ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ	77

Олег Купчик УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОРДОННЕ СТУДЕНТСТВО У «ЗМІНОВІХІВСЬКОМУ РУСЬ» (ПОЧАТОК 1920-Х РОКІВ)	81
Ольга Хмиз СТАНОВИЩЕ УКРАЇНЦІВ НА ЗАКЕРЗОННІ МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ	84
Ірiнiя Савчук ВИСЕЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ З ПОЛЬЩІ 1944–1946 РР.	87
Володимир Трофимович УКРАЇНСЬКИЙ АСПЕКТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ НАЦІСТІВ У ГЕНЕРАЛЬНОМУ ГУБЕРНАТОРСТВІ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	90
Андрій Кошельник ЕСКАЛАЦІЯ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ НА ЛЮБЛІНЩИНІ (ВЕРЕСЕНЬ 1943 – ЛЮТИЙ 1944)	92
Лілія Трофимович ХОЛМСЬКИЙ ФРОНТ (БОЇ МІЖ УПА Й АК У КВІТНІ – ЛИПНІ 1944 РОКУ)	97
Галина Саган ВІДРОДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ ЮГОСЛАВІЇ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	100
Віталій Макар СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ	104
Олена Гуменюк УКРАЇНСЬКІ МОЛОДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В МІЖВОЄННІЙ ЄВРОПІ: ТИПОЛОГІЗАЦІЯ ТА ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ	107
Юрій Шушкевич РОЛЬ ДІАСПОРИ В ЗАРОДЖЕННІ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ	113
Віталій Яремчук ПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЗАКОРДОННІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ	115
Сергій Вакулєнко ТЕОРЕТИЧНА ПОСТАВА ЮРІЯ ШЕВЕЛЬОВА В ПИТАННЯХ МЕТОДОЛОГІЇ МОВОЗНАВСТВА	118
Катерина Карунік ДОРБОК ЮРІЯ ШЕВЕЛЬОВА В ДІЛЯНЦІ УКРАЇНСЬКОЇ СИНТАКСИ	120

Віктор Атаманенко КОНЦЕПЦІЯ «ЗОЛОТОГО СПОКОЮ» ОЛЕКСАНДРА ОГЛОБЛИНА	123
Фадей Яценюк УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО В ДОСЛІДЖЕННЯХ ЛЮБОМИРА ВІНАРА	127
Тетяна Ющук ІВАН ОГІЄНКО ЯК ДОСЛІДНИК ДРУКАРСТВА НА ВОЛИНІ	129
Наталія Конопка МИХАЙЛО АНТОНОВИЧ ЯК ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ УКРАЇНИ	132
Марія Воронова СКАНДИНАВСЬКІ РУНІЧНІ НАПИСИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ОМЕЛЯНА ПРИЦАКА	135
Юлія Горбач ОЛЕКСАНДР ОЛЕСЬ – ПРЕДСТАВНИК УКРАЇНСЬКОЇ ТВОРЧОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ НА ЧУЖИНІ	138
Валерій Дячок ІСТОРИЧНА ПОСТАТЬ УСТИМА КАРМАНЮКА (КАРМАЛЮКА) В УКРАЇНСЬКІЙ ДІАСПОРНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ	140
Володимир Чупира КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОГЕНЕЗУ В ПРАЦЯХ ДОСЛІДНИКІВ З УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ	147
Сергій Рудько ПОСТАТЬ М.П. ВАСИЛЕНКА В ПУБЛІКАЦІЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ	150
Любов Корнійчук ВНЕСОК МИКОЛИ МУШИНКИ В ДОСЛІДЖЕННЯ ФОЛЬКЛОРУ	153
Олексій Сафонов ПІВДЕНЬ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХVІІІ СТОЛІТТЯ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ІСТОРИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ	157
Наталія Ребрик ОТЕЦЬ СТЕПАН-СЕВАСТІАН САБОЛ-ЗОРЕСЛАВ: В ОБОРОНІ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ	159
Валерій Цибульський «ПЕРЕЯСЛАВСЬКА ЛЕГЕНДА» В ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ ВЧЕНИХ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ	162
Ірина Скакальська БІОГРАФІЧНИЙ ПОРТРЕТ ВОЛИНСЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕЛІТИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ ХХ СТ. В ЕМІГРАЦІЇ	165

Галина Клинова-Дацюк ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК У НІМЕЧЧИНІ В ДІ-ІІІ ПЕРІОД (1945–1952 РР.)	168
Зоя Борисюк ДО ІСТОРІЇ ПЕРЕНЕСЕННЯ НТШ З МЮНХЕНА ДО МАРСЕЛЯ (НА ОСНОВІ ЛИСТУВАННЯ ІЛЬКА БОРЩАКА Й ВОЛОДИМИРА КУБІЙОВИЧА)	172
Світлана Годжал НАУКОВІ ПРАЦІ МАРКА АНТОНОВИЧА НА СТОРІНКАХ «УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИКА»	175
Тетяна Антонюк НАВЧАЛЬНА КНИЖКА В УКРАЇНСЬКІЙ ДІАСПОРІ: ІСТОРИКО- ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ	178
Геннадій Виноградов СЛАВІСТИЧНА МЕДІЄВІСТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ: БАЛАНС ВЛАСНОЇ ТРАДИЦІЇ Й ЗОВНІШНІХ ВПЛИВІВ	180
Володимир Ващенко ПЕРІОДИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ ТА ОБРАЗИ М. ГРУШЕВСЬКОГО У О. ОГЛОБЛИНА	183
Тетяна Рибак МЕТОДИЧНА БАЗА ТА МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ В ДІАСПОРНІЙ ШКОЛІ (АНАЛІЗ ПІДРУЧНИКІВ)	187
Сергій Власюк РОЛЬ ДІАСПОРИ У ВІДНОВЛЕННІ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ПРО ПОДІЇ І УЧАСНИКІВ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917–1921 РР.	190
Марія Горелик УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ В ДІАСПОРНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ ХХ СТ.	192
Віталій Галішевський ЩОДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ СПІВПРАЦІ МИХАЙЛА БРАЙЧЕВСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО ТОВАРИСТВА	195
Микола Близняк ПРОФЕСОР МИКОЛА КОВАЛЬСЬКИЙ ТА ЗАКОРДОННІ УКРАЇНЦІ	198
Олександр Мельник НАУКОВІ КОНТАКТИ МИКОЛИ КОВАЛЬСЬКОГО З УКРАЇНСЬКИМИ ДІАСПОРНИМИ ІСТОРИКАМИ У 1990-Х – НА ПОЧАТКУ 2000-Х РОКІВ	200

Євген Луняк ОЛЬГА ХОХЛОВА І НІЖИН: ДО 125-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВІДОМОЇ БАЛЕРИНИ, ДРУЖИНИ ПАБЛО ПІКАССО	203
Григорій Ігнатуша ВНЕСОК ОЛЕКСАНДРА ВОРОНИНА У НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ	207
Олеся Сидоренко МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНСЬКИХ ЗАРУБІЖНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	210
Мирослав Сополіга МУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ – ВИЗНАЧНИЙ ОСЕРЕДОК ЗАКОРДОННОЇ УКРАЇНІСТИКИ	213
Микола Мушинка, Магда Мушинка СОФІЯ ДНІСТРЯНСЬКА – ВІРТУОЗНА ПІАНІСТКА, ПЕДАГОГ ТА ГРОМАДСЬКА ДІЯЧКА	218
Дарина Блохин БАД ЕМС: ІСТОРІЯ ТРАГІЧНОЇ СТОРІНКИ В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРИ ТА БОРОТЬБА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ЗА ЇЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ	221
Віолетта Дутчак ВИКОНАВСЬКА ТВОРЧІСТЬ БАНДУРИСТІВ УКРАЇНСЬКОГО ЗАРУБІЖЖЯ У ЗВУКОЗАПИСАХ	226
Лідія Стефанишин СПІВПРАЦЯ КООПЕРАТИВУ «УКРАЇНСЬКЕ НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО» ТА УКРАЇНСЬКОГО ЖІНОЦТВА ЗА КОРДОНОМ У 1920-30-ИХ РОКАХ	229
Сергій Білієнко ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЕТНОГРАФІЧНИХ МУЗЕЇВ ПІД ВІДКРИТИМ НЕБОМ В КАНАДІ	232
Світлана Луцій ВЕЛИКА ПРОЗА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ 1960-Х–1980-Х РОКІВ У КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ РОМАНІСТИКИ	235
Віталій Мацько ОБ'ЄКТИВНІ Й СУБ'ЄКТИВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ОЦІНЦІ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ	239
Анатолій Трембіцький, Лілія Іваневич УКРАЇНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК, ПОЕТ І ПУБЛІЦИСТ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ США, ПОДОЛЯНИН ВАСИЛЬ ДУБИНА	247

Лариса Мініч МОВНА КАРТИНА СВІТУ В ПОЕЗІЇ ПРЕДСТАВНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ	249
Анатолій Трембіцький ЖИТТЄВІ ПЕРИПЕТІЇ І ТВОРЧА СПАДЩИНА ПОЕТЕСИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ США МАРИНИ ПРИХОДЬКО	252
Анатолій Трембіцький ОСОБИСТІСНО-ІНДИВІДУАЛЬНИЙ СВІТ ПИСЬМЕННИКА, ЖУРНАЛІСТА І СВЯЩЕНИКА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ США, УРОДЖЕНЦЯ ІЗЯСЛАВЩИНИ, ХАРИТОНА ДОВГАЛЮКА (ДО 100-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)	254
Ірина Тимейчук ДИСКУРС ІНШОГО У ПОВІСТІ ЗИГМУНТА БИЧИНСЬКОГО «КЛЮЧ ЖУРАВЛІВ»	257
Софія Бойко ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНОГО ШЛЯХУ СВГЕНА ГЛИВИ	260
Галина Гандзілевська РЕСУРС ЖИТТЄВИХ СЦЕНАРІЇВ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ- ЕМІГРАНТІВ	262
Тетяна Цимбал ПРОБЛЕМА БУТТЄВОГО ВКОРІНЕННЯ ЛЮДИНИ У ТВОРЧОСТІ ФІЛОСОФІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ	265
Наталія Матвійчук ПУБЛІЦИСТИКА С. КУРОПАСЯ	268
Наталія Федорняк УКРАЇНСЬКИЙ ФЕСТИВАЛЬ В ТОРОНТО: ЗАСАДИ ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ	271
Богдан Тимків ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО САКРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В ДІАСПОРІ	274
Тетяна Швець НОТАТКИ ПОДРОЖЕЙ ЯК ОКРЕМІ БЛОКИ В СЕРЕДИНІ ЖАНРОВИХ МОДИФІКАЦІЙ	276
Марія Дацко ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ Л. БОГУСЛАВЕЦЬ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО- ДЕМОГРАФІЧНИХ СТРАХІВ	279

Юліан Новак УЛАС САМЧУК – П'ЯТЬ УРОКІВ ПОШУКУ ПРАВДИ	282
Мілана Срібняк УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР У ТАБОРОВОМУ ПРОСТОРІ (ФРАЙШТАДТ, АВСТРО-УГОРЩИНА)	285
Natalia Khanenko-Friesen «LETTERS FROM THE OLD COUNTRY»: EXPLORING AND DEFINING UKRAINIAN CANADIAN VERNACULAR LETTER WRITING	287
Олександр Кучерук ДОКУМЕНТИ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ ВІДКРИТОЇ ПАРИЗЬКОЮ ПОЛІЦІЄЮ У ТРАВНІ 1926 РОКУ ПО ФАКТУ ВЧИНЕННЯ ЗАМАХУ НА СИМОНА ПЕТЛЮРУ	289
Ярослав Сенік ЛИСТУВАННЯ Д-РА ВОЛОДИМИРА ГОРБОВОГО З ДІАСПОРОЮ (НА МАТЕРІАЛАХ ВІДДІЛУ РУКОПИСІВ ЛННБ УКРАЇНИ ІМ. В. СТЕФАНИКА)	292
Ірина Рибачок БЮЛЕТЕНЬ ТАБОРУ ІМ. М. ЛИСЕНКА ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВИХ УМОВ УКРАЇНСЬКИХ СКИТАЛЬЦІВ	295
Андрій Смирнов КОЛЕКЦІЯ ОТЦЯ ТИМОФІЯ МІНЕНКА В АРХІВІ УНІВЕРСИТЕТУ АЛЬБЕРТИ	301
Данило Кравець АРХІВ МИРОСЛАВА ПРОКОПА У ФОНДАХ ВІДДІЛУ РУКОПИСІВ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМ. В. СТЕФАНИКА	303
Світлана Кучеренко ЛИПАНА ЛЕВА БИКОВСЬКОГО: ДОЛЯ ДЕНВЕРСЬКОЇ ЗБІРКИ	306
Ігор Стамбол ВАРШАВСЬКИЙ АРХІВ ІВАНА ТА ЮРІЯ ЛИП ЯК ІСТОРИКО- БІОГРАФІЧНЕ ДЖЕРЕЛО	309
Таїсія Сидорчук АРХІВНА КОЛЕКЦІЯ ОМЕЛЯНА ПРИЦАКА В НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ» – ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНОГО УКРАЇНСТВА	312
Георгій Потульницький ДО ПИТАННЯ ПЕРІОДИЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГЕТЬМАНИЧА ГРИГОРІЯ ОРЛИКА НА ФРАНЦУЗЬКІЙ СЛУЖБІ У 1730–1750-Х РОКАХ	315

Сергій Шаправський РОЗВИТОК ЗАКОРДОННОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ПЕРІОДИКИ УАПЦ В ЕКЗИЛІ НА ПРИКЛАДІ ЧАСОПИСУ «ЖИТТЯ І ЦЕРКВА»	318
о. Юрій Мицик ВОЛИНЯК-ЕМІГРАНТ ЙОСИП БІДЕНКО В ЛИСТУВАННІ З МИТРОПОЛИТОМ ІЛАРІОНОМ (ОГІЄНКОМ) І АРХІЄПИСКОПОМ ЄВГЕНОМ БАЧИНСЬКИМ	321
Інна Тарасенко З ЛИСТУВАННЯ МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА (ОГІЄНКА) ТА Є. ОНАЦЬКОГО	325
Марина Палієнко АРХІВНІ КОЛЕКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМЕНІ СИМОНА ПЕТЛЮРИ В ПАРИЖІ: ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ, СКЛАД, СУЧАСНИЙ СТАН ОПРАЦЮВАННЯ	330
Людмила Божук ПОРТРЕТНА ГАЛЕРЕЯ ОСВІТНИХ І НАУКОВИХ ДІЯЧІВ В ЧАСОПИСІ «НОВІ ДНІ»	332
Олександр Бокайло «БЮЛЕТЕНЬ ЗАРЕВО» ТА «РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ» ЯК ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ «ЗАРЕВО»	334
Іван Логвин СПОГАДИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКИХ ЕМІГРАЦІЙНИХ ІСТОРИКІВ (1945–1952)	338
Тетяна Гурська СПОГАДИ ПРО МОЇХ БАТЬКІВ – ВАЛЕНТИНУ ТА ЯКОВА ГУРСЬКИХ*	341
Дмитрий Карєв ЗАРУБЕЖНОЕ БЕЛОРУСОВЕДЕНИЕ И УКРАИНОВЕДЕНИЕ В ЗАПАДНОЙ ЕВРОПЕ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX – НАЧ. XXI ВЕКА: ОБЩЕЕ И ОСОБЕННОЕ В СТАНОВЛЕНИИ И РАЗВИТИИ (ВЕЛИКОБРИТАНИЯ И ФРГ)	344
Сергій Троян УКРАЇНСЬКИЙ ДІАСПОРНИЙ ДИСКУРС ПОСТКОЛОНІАЛІЗМУ	347
Петро Кралюк ОЦІНКА ВАРШАВСЬКОГО ДОГОВОРУ 1920 Р. УКРАЇНСЬКИМИ ПОЛІТИЧНИМИ ЕМІГРАНТАМИ	353
Алла Атаманенко ІНСТИТУЦІЙНА СТРУКТУРА УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ЗАРУБІЖЖЯ	357

Тетяна Грузова

ВНЕСОК ОЛЕКСАНДРА ОГЛОБЛИНА В РОЗВИТОК
УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИОГРАФІЇ361

Юрій Фініковський

МЕМУАРНА СПАДЩИНА Д. ШУМУКА ПЕРІОДУ ЕМІГРАЦІЇ
(1987–2002 РР.)364

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ367

**ВІТАЛЬНЕ СЛОВО
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО ТОВАРИСТВА
ПРОФЕСОРА ЛЮБОМИРА РОМАНА ВІНАРА**

Високоповажаний
Пан проф. Ігор Пасічник, Ректор
Національного університету «Острозька академія»,
Вельмишановні учасники Міжнародної наукової конференції
«Українська діаспора: проблеми дослідження»

Високоповажаний і Дорогий Пане Ректоре, вельмишановні
учасники конференції!

Прошу прийняти від Українського Історичного Товариства, Редакційної Колегії журналу «Український Історик» і від мене особисто сердечні вітання з нагоди відбуття Міжнародної наукової конференції «Українська діаспора: проблеми дослідження».

Багато років тому нами було нав'язано співпрацю з Національним університетом «Острозька академія», який став моєю прибраною Альма-Матер – Острозькою академією, яка, як світоч української науки та освіти цього року відзначає своє 440-ліття. Наша співпраця з Академією розпочалася вже давно – з листування з Сл. Пам. Професором Миколою Ковальським, поглибилася пізніше зі створенням очолюваного ним Осередку УІТ в Острозі. Професор Ковальський, як і інші відомі історики й археологи – Михайло Брайчевський, Ярослав Ісаєвич та ін. – розумів вагу діяльності Товариства в Україні та співпраці з журналом «Український Історик».

Нам дуже приємно, що Почесним членом Українського Історичного Товариства є пан ректор проф. Ігор Пасічник, під керівництвом якого Національний університет «Острозька академія» став одним із провідних університетів в Україні і здобув признання на міжнародному форумі академічного життя. Виховання нових ка-

дрів української провідної верстви у Вашому університеті заслуговує на повне признання і сердечну подяку і Вашою заслугою є організація успішної діяльності його педагогічного колективу.

Співпраця Українського Історичного Товариства з Вашим Університетом дуже близька і конструктивна. Хочу Вам щиро подякувати за Вашу піддержку всіх цих важливих починів наших двох установ. У 2002 р. Ви підтримали ідею створення Інституту досліджень української діаспори, який від того часу до сьогодні очолює проф. Алла Атаманенко. Інститут став важливим осередком дослідження життя та праці українців закордоном, а конференції, що збирають провідних дослідників з України та поза нею, залучають молоду генерацію вчених, стали справжнім форумом наукового життя, який розвиває важливу галузь наукових досліджень: діаспорознавство.

Бажаю всім учасникам конференції якнайбільших успіхів у її роботі та важливих вислідів.

Проф. д-р габ. Любомир Винар
Президент Українського Історичного Товариства,
головний редактор журналу «Український Історик»

Микола Мушинка
Пряшів (Словаччина)

**СТАНІСЛАВ ДНІСТРЯНСЬКИЙ –
ФУНДАТОР УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОЗНАВСТВА
ТА ТЕОРЕТИК ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНИ**

Оскільки я є автором першої книги про Ст. Дністрянського, виданої в Україні, та людиною причетною до збереження його архіву, вважаю доцільним наблизити його життя і діяльність сучасному поколінню.

Станіслав Дністрянський народився 13 листопада 1870 року в Тернополі, у сім'ї директора учительської семінарії, пізніше – крайового шкільного інспектора у Львові Северина Дністрянського. Після закінчення початкової школи (1876/1880) Станіслав продовжував вчитися у тернопільській гімназії, яку в 1888 році закінчив з відзнакою і в тому ж році поступив на юридичний факультет Віденського університету, який 1894 року надав йому звання доктора права (Jur.). Отримавши від австрійського уряду невеличку стипендію, він від осені 1894 до осені 1895 року продовжував вчитися на юридичному факультеті Берлінського університету, згодом – у Лейпцігському університеті.

Важливим моментом в його житті був день 20 липня 1901 р., коли С. Дністрянський одружився з дочкою свого колишнього гімназійного професора Лева Рудницького Софією (сестрою географа Степана Рудницького).

На початку ХХ ст. він очолив кафедру цивільного права з українською мовою навчання у Львівському університеті. На початку 1909 р. він разом з послом парламенту Олександром Колесою висунув перед Державною Радою пропозицію про заснування українського університету у Львові. Проти такої пропозиції гостро

виступили польські послы, вимагаючи, щоб Львівському університетові було залишено польський характер.

У 1907 р. С. Дністрянський став послом найвищого австрійського законодавчого органу – Державної Ради у Відні. У наступний виборчий період 1911 р. професор знову успішно балотувався у послы до парламенту і обіймав цю посаду аж до розпаду Австро-Угорщини 1918 р., тобто понад 10 років. Активно долучився до творення Західноукраїнської народної республіки.

С. Дністрянський щиро привітав заснування Чехословацької республіки 28 жовтня 1918 року і вже на початку лютого 1919 року у видавництві «Час» (переведеному із Києва у Прагу) опублікував брошуру «Українці чехам». Наприкінці 1920 р. С. Дністрянський на замовлення уряду Західноукраїнської Народної Республіки виготовив проект конституції цієї молодой держави, який, однак, не був навіть опублікований.

На початку 1920-х рр. С. Дністрянський разом з іншими діячами української науки (О. Колесса, І. Горбачевський, Д. Антонович та інші) розпочав вдалу боротьбу за заснування Українського університету у Відні, який було відкрито 17 січня 1921 року. Першим ректором УВУ обрали Олександра Колессу, а Станіслав Дністрянський став деканом факультету права і суспільних наук. Немалу роль С. Дністрянський відіграв і в заснуванні Українського історично-філологічного товариства у Празі (1925–1938 рр.), активним членом якого був до самої смерті.

20 березня 1928 р. він одержав повідомлення про те, що в Києві його було обрано академіком ВУАН. Посаду завідувача однією з науково-дослідних кафедр при ВУАН у Києві він повинен був зайняти до 3 травня 1928 р. Однак в УРСР професор, через бюрократичні перешкоди (йому не видали закордонний паспорт) та через загострення курсу українізації, так і не потрапив. Не отримавши від польських державних органів закордонного паспорта, він у 1930 р. подав заяву про вихід із польського підданства, однак і ця його заява вирішувалася майже два роки. Польського громадянства його позбавили лише 7 червня 1932 р., а 22 вересня того ж року надали чехословацьке громадянство.

С. Дністрянський часто читав лекції на юридичні теми в Українській господарській академії в Подєбрадах, а з 1929 р. позаштатно викладав цивільне право у празькому Німецькому університеті, та у чеській Вищій школі політичних наук.

На початку 1934 р. він переселився в м. Ужгород на Закарпатській Україні, щоб на схилі свого життя пожити й попрацювати між своїми. Його дружина Софія заснувала там приватну музичну школу, а він мріяв працювати адвокатом та серйозно зайнятися дослідженням закарпатсько-українського звичаєвого права. На цю тему, як і на інші юридичні теми, він виголосив кілька прилюдних лекцій, які мали немалий успіх. Після одної з таких лекцій 5 травня 1935 р. він помер від інфаркту.

Наукова спадщина академіка С. Дністрянського представлена цілою низкою праць з різних галузей правознавства, статистики. Найбільше уваги у своїх творах він все ж таки присвятив теорії держави та права. Серед найбільш вагомих його робіт – «Полагода шкоди з огляду економічного та соціального» (1895), «Національна статистика», «Загальна наука права і політики» (1923) та ін.

Список основних джерел та літератури:

1. Андрусак Т. Академік Станіслав Дністрянський і його роль у ставленні та розвитку Українського Вільного Університету // Науковий збірник УВУ. – Мюнхен ; Львів, 1995.
2. Дністрянський С. Загальна наука права і політики / С. Дністрянський. – Т. 1. – Прага, 1923.
3. Коваль А. Засадничі погляди Станіслава Дністрянського на основі права і держави / А. Коваль // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Вип. 55. – 2012.
4. Мушинка М. Академік Станіслав Дністрянський / М. Мушинка // Вісник АН УРСР. – Київ, 1991. – № 6.
5. Мушинка М. Правник безправного народу. Життєвий шлях академіка Станіслава Дністрянського та доля його архіву / М. Мушинка // Тиса (Ужгород). – 1996. – № 1-2.

Віктор Гіржов

Москва (Російська Федерація)

ПРОБЛЕМИ УКРАЇНЦІВ РОСІЇ – НАЙБІЛЬШОЇ ДІАСПОРИ В СВІТІ

Українців у Росії (за переписом 2010 р.) нараховується 1 млн 930 тис., а було 2 млн. 940 тис. (за переписом 2002 р.) Тобто, це громадяни Російської Федерації, які свідомо ідентифікують себе як етнічні українці. Насправді, їх у рази більше. Вони – третя за чисельністю етнічна група (після росіян і татар), і другий за чисельністю етнос, що не має своєї власної території в РФ. Зменшення упродовж восьми років на мільйон кількісного складу українців свідчить про незворотний процес асиміляції, руйнацію української діаспори в Російській Федерації.

Нинішню ситуацію в українському русі Росії можна сміливо назвати кризовою. Причин, що призвели до цього, кілька. *Перша*: традиційне ставлення російської влади до українського питання – все залишається як і сто, і двісті років тому. *Друга*: складні українсько-російські міждержавні відносини і як наслідок – військова агресія Росії проти України. *Третя*: ментальна неоднорідність українців Росії та існуючих тут організацій. *Четверта*: недостатня підтримка Українською державою громадських об'єднань українців РФ у відстоюванні ними інтересів, спрямованих на збереження національної ідентичності, чого вимагає Конституція держави.

Як підсумок – ліквідація Верховним судом РФ обох загально-російських організацій: Об'єднання українців Росії та Федеральної національно-культурної автономії українців Росії і створення замість останньої – псевдоукраїнської автономії, очільник якої, відвертий українофоб, представляє двомільйонну українську громаду РФ у Раді з міжнародних відносин при президентові Росії. Натомість, створеному в травні 2012 року замість Об'єднання

© Віктор Гіржов, 2016

українців Росії Українському Конгресу Росії (УКР), Мін'юст вже двічі відмовив у реєстрації.

«Зачистка» українського руху в РФ на цьому не завершилася: нещодавно російська влада внесла до так званого «патріотичного стоп-листа небажаних організацій» (іноземних агентів!) обидві діаспорні надбудови: Світовий Конгрес Українців (СКУ) та Українську Всесвітню Координаційну Раду (УВКР). Це поставило під загрозу діяльність п'яти регіональних громадських організацій Росії, які три роки тому були прийняті до складу СКУ.

Сьогодні в Росії немає жодної загальноросійської газети для українців, відсутні радіо- і телевізійні передачі, а діаспорні ЗМІ не мають надійних джерел фінансування. Тут не існує жодної повноформатної української школи чи дошкільного дитячого закладу, а спроба створити в Москві бодай один український клас, натикається на всілякі бюрократичні перепони з боку російської влади.

Незважаючи на значні проблеми, українські громадські організації в регіонах, яких – від Камчатки до Калінінграда і від Норильська до Краснодару нараховується більше ста, проводять досить активну культурно-просвітницьку роботу, спрямовану на збереження й розвиток народних традицій, культури, мови тощо.

Велике занепокоєння в українській громаді Москви (а в столичному мегаполісі мешкають 254 000 етнічних українців) викликає історія навколо Бібліотеки української літератури. Директор єдиної такого роду книгозбірні в РФ майже рік перебуває під слідством – їй інкримінують «розпалювання міжнародної ворожечі» та «розтрату», а саму установу, створену силами українців Москви розформовують, а фонди передають до Бібліотеки іноземної літератури.

Слід відзначити незадовільний стан із питанням свободи совісті для українців Росії, які тяжіють до українських церков. Як повідомив щойно митрополит Адріан (Старина), російський суд ухвалив рішення про знесення 3 жовтня ц.р. нового Свято-Троїцького храму у м. Ногінську – єдиного в Росії, що належить УПЦ (КП) та створеного силами громади на базі старої військової казарми.

Українці на місцях залякані, дезорієнтовані, адже на них здійснюється відвертий чи прихований тиск з боку влади, спецслужб, згубно діє й загальна атмосфера ксенофобії, антиукраїнської істерії в російському суспільстві.

Що робити у цій ситуації, тобто, виходячи із вищесказаного? Перш за все, слід наповнити реальним змістом *Програму співпраці* Уряду України із закордонними українцями та більш активно порушувати перед світовим співтовариством питання кричущого порушення в Росії прав етнічних українців. Необхідно добитися ефективної співпраці за формулою: «*Україна допомагає діаспорі, діаспора підтримує Україну*».

Валерій Полковський

Сейнт-Альберт, Канада

ПЕТРО САВАРИН – БУДІВНИЧИЙ УКРАЇНСЬКОГО ЖИТТЯ В КАНАДІ

Петро Саварин народився 17 вересня 1926 року в селі Зубрець, біля Бучача на Тернопіллі. Йому судилося відіграти важливу, навіть, унікальну роль в розбудові українського життя в Канаді. Правник за освітою, будитель українства за своїм покликанням, будівничий та активний учасник українських політичних та освітніх організацій, фондаций, проектів, ініціатив тощо. Лихоліття війни закинуло молодого українського хлопця до Німеччини, де він з самого початку включається в активне українське життя. У 1949 р. П. Саварин емігрує до Канади, країни, в якій цього року він зі своєю численною та дружньою родиною відзначив 60-річчя свого перебування. На канадський період припадають основні здобутки та досягнення громадського діяча.

У 1955 та 1956 рр. він отримує філософську та юридичну освіту, закінчивши Альбертський університет. Ще перебуваючи на студентській лаві, з головою поринає у вир організованого українського життя. Активний учасник Пласту, комендант першого старшопластунського табору «Дружба», інтендант. У 1955 р. він був головним ініціатором курсів українознавства для Пласту, які у вересні 1956 р. стали курсами українознавства ім. Ів. Франка. На тих курсах Петро 8 років викладав історію України, був рік директором, 7 років заступником директора і зв'язковим з громадою.

Працюючи для Канади, він працював і для майбутнього України і, навпаки, розвиваючи українську справу, вносив вклад у розбудову Канади. Теорія багатокультурності (у розробку якої П. Саварин зробив великий вклад) дозволяла робити це. За його словами, П. Саварин був членом таких українських організацій:

© Валерій Полковський, 2016

Пласт, Український Народний Дім, «Українські вісті», «Гейтвей видавництво», Товариство Сприяння УНР, «Верховина» (Дім для сеньйорів при Катедрі св. Йосафата), Наукове Товариство Шевченка, Приятелі українського села, Альбертське товариство збереження української культури, Конгрес українців Канади, Комісія 100-ліття при КУК, Дім опіки св. Михаїла, Клуб українських професіоналістів і підприємців, Федерація КУПіП, Канадський інститут українських студій, Канадська фундація українських студій, Харитативне товариство ім. Єпископа Будки, Фундація сприяння коледжам, Український народний союз і Світовий конгрес вільних українців.

У 1955 р. він увійшов до лав консервативної партії. Допомога багатьом українцям в їх виборчих компаніях до провінційного уряду. Був обраний до Дирекції, пізніше заступником, а вкінці – президентом консервативної партії в Альберті.

Саварин був ініціатором і лоббістом Канадського інституту українських студій, який відкрився в 1976 році. Його участь в цьому процесі (понад 5 років) заслуговує на окрему розмову. Членом управи університету та сенатором він був з 1972 до 1978 року, а пізніше – канцлером університету (1982–1986). Канцлер в Канаді, як відомо, найвища посадова особа в університеті. П. Саварин був дванадцятим канцлером Альбертського університету за всю його історію. Видання п'ятитомної «Енциклопедії України» англійською мовою було одним із вершинних досягнень П. Саварина. Англомовний світ повинен більше знати про Україну і українців, вважає він, і це може значно прислужитися самим українцям.

Все своє життя пан Саварин присвятив благородній меті – відстоюванню прав на вживання української мови в Канаді і самій Україні. І не тільки відстоюванню цих прав, а організаційному забезпеченню процесу навчання української мови, забезпеченню шкіл підручниками, підготовки самих вчителів тощо. І те, що сьогодні в школах Альберти (а пізніше Саскачевану і Вінніпегу) викладається українська мова – його величезна заслуга. Як і те, що програми з української мови, літератури, фольклору в Альбертському університеті є одними з найкращих в Північній Америці.

Список основних джерел та літератури:

1. Саварин П. Слово на 110-літті НТШ в Нью-Йорку. Українська наука – проблеми праці і співпраці (Кілька думок науковцям) / П. Саварин // П'ятий Світовий Конгрес Вільних Українців. – Торонто ; Нью-Йорк ; Лондон, 1993.
2. Саварин П. Українці в англомовних державах і Україна (Думки на порозі 1000-ліття Хрещення України), 30.05.1986 / П. Саварин // П'ятий Світовий Конгрес Вільних Українців. – Торонто ; Нью-Йорк ; Лондон, 1993.
3. Саварин П. Україна і ми (3 доповіді на зустрічі з українцями Чикаго) 01.12.1986 р. / П. Саварин // П'ятий Світовий Конгрес Вільних Українців. – Торонто ; Нью-Йорк ; Лондон, 1993.
4. Саварин П. З собою взяли Україну. Від Тернопілля до Альберти / П. Саварин. – Київ : КВІЦ, 2007.

Володимир Потульніцький

Київ (Україна)

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ГЕТЬМАНИЧА ДАНИЛА СКОРОПАДСЬКОГО В РОЗГОРТАННІ ГЕТЬМАНСЬКОГО РУХУ В ЕМІГРАЦІЇ

1. Будучи інкорпорований до гетьманського руху у 28-річному віці у 1932 році, гетьманіч Данило свідомо перейнявся його цілями та завданнями і став дієвим помічником свого батька Павла Скоропадського. Якщо в Німеччині у 1932–1937 роках він лише опановував сутність гетьманського руху та його значення і традиції в історії України, в Америці (1937–1939 рр.), і особливо у Великій Британії (1939–1957 рр.), він став свідомим провідником його ідей та пропагандистом українського гетьманського руху за кордоном.

2. Гетьманіч, починаючи з початку 1930-х років виявив спроможність зрозуміти гетьманський рух і обрати політичну кар'єру замість виробничої. В результаті ознайомлення з рухом, редагуючи гетьманський часопис «Investigator», що видавався у Великій Британії гетьманіч вже в 1933 році у віці 29 років прийняв самостійне свідоме рішення щодо запряження, проголошення його гетьманом – наступником та прийняття титулу гетьманіч.

3. Гетьман Павло Скоропадський, не ставлячи у 1930-х роках у своїй політиці лише на одну з сторін – Німеччину, і розуміючи, що гетьманський рух охоплює і Америку, і Азію, й перебуває у полі зору також острівних монархій, вирішує відрядити гетьманіча Данила Скоропадського як спадкоємця гетьманського титулу, спершу до США та Канади, на яких спиралася у своїй політиці Велика Британія, а відтак – до самої Англії.

4. 12 вересня 1937 р. Д. Скоропадський опиняється в США. Перебування його за океаном тривало чотири місяці (по 11 січ-

© Володимир Потульніцький, 2016

ня 1938 р. як офіційна частина) і ще чотирнадцять місяців (по 4 березня 1939 р. як неофіційна частина). За цей час гетьманіч відвідав усі українські еміграційні осередки, започаткував контакти з впливовими американськими і канадськими політичними діячами, і посприяв розголосу про існування гетьманського руху у світі, отримавши і сам уяву про український народ як спільноту. В цілому у 1937–1939 роках Данило Скоропадський успішно виконав покладену на нього місію в США та Канаді.

5. Напередодні Другої світової війни рішення про переїзд гетьманіча до Англії визріло остаточно, оскільки якби він залишився в Берліні, то це навіки поховало б гетьманський рух як поліперспективне суспільно-політичне явище. 20 липня 1939 р. гетьманіч переїжджає до Лондона і долучається до праці, започаткованої там ще в 1931 р. представником гетьмана у Великій Британії Володимиром Коростовцем, не перериваючи зв'язку з Павлом Скоропадським через Швейцарію до грудня 1943 р.

6. До кінця життя гетьманіч був переконаним українським монархістом і працюючи у Великій Британії з 1939 року за фахом інженера, не лише не поривав з політичною діяльністю, а очолив гетьманський рух з 1948 року і керував ним 9 років до смерті в 1957 році. Тому роль Данила Скоропадського у русі була центральною, оскільки рух був монархічним і династичним, і без забезпечення спадкоємності такі рухи не існують.

7. Усвідомивши необхідність та погодившись на переїзд до Англії напередодні проголошення Другої світової війни у 1939 році, гетьманіч після смерті батька у 44-річному віці очолив гетьманський рух в Європі та Америці і перебував його керівником до кінця життя, спромагаючись протягом 20 років сполучати професійну працю інженера в англійській фірмі з активною політичною діяльністю в українському монархічному еміграційному русі, де, за його словами, праця інженера була необхідною для заробітку на прожиття, а політична робота була духовною життєвою необхідністю, справою родинної честі та обов'язку.

Список основних джерел та літератури:

1. Бюлетень Гетьманської Управи. – Берлін. – Жовтень, 1933. – Число 18.
2. За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937– весна 1938 рр. (Укладач Іван Ісаїв). – Едмонтон, Альберта 1938.
3. Потульницький В.А. Дипломатія Павла Скоропадського (Військово-дипломатичні стосунки гетьмана з острівними монархіями у 1926–1943 рр. – Харків : Акта, 2014.
4. Сидорчук Т.М. Гетьманський рух в еміграції на території США та Канади (1918–1939 рр.) / Т.М. Сидорчук // Київська старовина. – 2002. – № 1.
5. Скоропадська-Отт О. Остання з роду Скоропадських (спогади) / О. Отт-Скоропадська. – Львів, 2004.
6. Черчилль У. Мускулы мира / У. Черчилль. – М., 2002.
7. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – Фонд 359.
8. Щоденник гетьмана Павла Скоропадського. Рукопис. Т.1 (01.01.1919–06.06.1929); Т.2 (30.12.1932–4.07.1933); Т.3 (1937–1945).

Ірина Матяш
Київ (Україна)

**ЕЖЕН ДЕСЛАВ – ЄВГЕН СЛАБЧЕНКО:
ВІДОМИЙ ПРЕДСТАВНИК ЄВРОПЕЙСЬКОГО
КІНОАВАНГАРДУ, НЕВІДОМИЙ ІСТОРИК ДИПЛОМАТІЇ**

Ім'я українського діяча в еміграції, кінорежисера і кінооператора Євгена Антоновича Слабченка (Ежена Деслава) широко відоме в світі. Насамперед на ниві кіномистецтва. Він здобув визнання наприкінці 1920-х років як репрезентант європейського кіноавангарду, а на початку 1950-х долучився до збирання українських архівів у Європі та Північній Америці. Саме він першим серед власників документальних зібрань запровадив термін «дипломатичний архів» для означення колекції документів, що утворилися в діяльності дипломатичних установ та особистих документів дипломатів. Більше того, в його амбітних планах було створення Українського дипломатичного інституту зі спеціалізованим видавництвом. І якщо перша складова його творчої діяльності завжди була більше чи менше відома й досі привертає увагу прихильників кіноавангарду в різних країнах, то про другу знало обмежене коло друзів та знайомих, а «працю життя» – «Дипломатичну історію України» він не встиг побачити надрукованою.

Євген Слабченко був українцем. Більше того, перебуваючи в еміграції, завжди наголошував на своєму українському походженні. Народився він у м. Таганча Канівського повіту Київської губернії (нині – Черкаська обл.) в сім'ї українського селянина Антона Федоровича Слабченка, рахівника Мартинівського бурячно-цукрового заводу, та Єлизавети Іванівни Слабченко, доньки помічника директора цього ж заводу Івана Фердинандовича Золднера, німця за національністю, вихідця з Курляндської губернії.

Від 1909 р. хлопець навчався в Білоцерківській гімназії, був одним із засновників дружин бой-скаутів у Білій Церкві, з листопада 1918 р. деякий час перебув у найближчому оточенні Симона Петлюри і Володимира Винниченка, долучився до повстання Січових Стрільців. 11 січня 1919 р. був призначений до складу Надзвичайної дипломатичної місії УНР в США на посаду другого аташе. Однак візу на в'їзд до США не отримав і 1 липня 1919 р. згідно з наказом міністра закордонних справ УНР Володимира Темницького його було офіційно звільнено. Є. Слабченко вирушив до Відня і деякий час залишався там, намагаючись зберегти дипломатичну посаду. Однак, попри підтримку Симона Петлюри, до складу місії не повернувся, залишився в еміграції.

Упродовж 1920–1923 рр. після невдалої спроби стати дипломатом юнак мешкав у Празі та Подебрадах, брав участь у формуванні пластунських загонів серед еміграційної молоді в Чехословаччині разом із Володимиром Гайдовським-Потоповичем та Юрієм Гончарівом-Гончаренком. Незабаром Є. Слабченко виїхав до Франції, де деякий час ще підтримував зв'язок із скаутським рухом як зв'язковий.

Його кінокар'єра почалася невдовзі після приїзду в Париж із Праги, де він знайшов помешкання на емігрантській околиці – Бійанкур та працював робітником на автомобільному заводі «Рено». В квітні 1924 р. він закінчив спеціальні курси кіномеханіків, а навесні 1925-го став слухачем російської навчальної кіностудії. Там викладали соратник автора теорії «фотогенії» Луї Деллюка і творець теорії мистецтва «ліросфера» Жан Епштейн, Осип Руніч та інші діячі культури. Саме у Ж. Епштейна Є. Слабченко вчився використанню крупного плану, подвійної експозиції, оптичній деформації, нестандартним прийомам монтажу. Навчання в російській кіностудії тривало недовго, лише до осені. Першою працею Є. Слабченка в цій сфері став кіноскетч «Кров і любов» за співавторством у постановці з бразильцем Альберто Кавальканті. Упродовж весни 1925 – літа 1926 рр. він друкував стислі повідомлення у розділі кінохроніки газети «Русское время» (редактор – журналіст і видавець киянин, співвидавець газети «Голос Києва»,

Олександр Філіппов). У вересні 1926 р. Є. Слабченко записався на юридичний факультет Сорбонни, однак числився там лише перший триместр, до 22 листопада 1926 р. Деякий час працював електротехніком і декоратором у паризькій Опері, помічником режисера в театрі Жоржа (Георгія) Пітоєва. 1926 р. увійшов до кола засновників Монмартрського гуртка з вивчення кіномистецтва (Шарль Вольф, Жорж Пілон, Наталі Жером де Лаваль та ін.). 1927 року став ще й французьким кореспондентом ВУФКУ, активно друкувався в київському журналі «Кіно».

Тріумфальним став для Євгена Слабченка 1928 рік. Тоді з'явилися його «Марш машин» та «Електричні ночі», яким судилося увійти до класики кіно авангарду, як і його псевдоніму – Ежен Деслав – увійти в історію світового кіно. З його ініціативи з'явився клуб «Друзі українського кіно» як паризька філія київського Товариства друзів радянського кіно. Окрилений успіхом у кіно та кіножурналістиці, він зняв 1929 року новий фільм – «Монпарнас». З прем'єрними показами фільму Деслав-Слабченко об'їхав кілька європейських столиць, де шукав славу і заробіток на майбутнє. Фільм із успіхом був показаний в Берліні, Празі, Стокгольмі, Лондоні, Мадриді, Хельсінках, Бухаресті, і лише 20 жовтня 1930 р. – у новому паризькому кінотеатрі «Студіо де Парі» на вулиці Жюль Шамлен. Відтоді Деслав вирішив не зраджувати кіномистецтву. Під час Другої світової війни митець залишився поза політикою. Постійні пошуки заробітку привели його Іспанію, деякий час він працював для Спілки «Середземноморське кіно» в Мадриді та в Швейцарії, був активним автором більшості світових часописів з цієї тематики. В другій половині 1940-х років Євген Деслав-Слабченко побував у Канаді з метою пошуків роботи, однак незабаром повернувся у Францію.

Ознайомившись у Канаді з діяльністю Осередку української культури і освіти у Вінніпегу, його архівом, бібліотекою і музеєм, митець зацікавився проблемою збереження архівів і бібліотек у сенсі локалізації колективної пам'яті українців поза межами України та репрезентації української ідеї. Відтоді почав збирати українські архіви, широко рекламував свою діяльність у цій сфері й

залучав до неї знаних співвітчизників, розшукував дарувальників, а іноді купував бібліотечно-архівні колекції українських діячів. Результатом активної пошукової роботи стало започаткування 1954 року «Збірки україніки» («Світової збірки україніки», «Міжнародної бібліотеки українознавства»), створення Українського кіноархіву, Архіву української еміграції (з перспективою перетворення його на Східноєвропейський архів), Українського дипломатичного інституту та інших архівних проектів.

В процесі збирання україніки Євген Слабченко пробував започатковувати пов'язані з цією працею видавничі проекти. Найбільше його захопила ідея створення «Дипломатичної історії України», яку він згодом назвав «головною справою» свого життя. Своїм завданням під час створення цієї праці Є. Слабченко вбачав висвітлення історії України як суверенної держави від Київської Русі до Української Народної Республіки через процес боротьби за незалежність шляхом як дипломатичних зусиль, так і збройної боротьби, її ролі як регіонального і міжнародного гравця, становлення контактів із іншими країнами та організації дипломатичної служби. Помітна особливість цієї праці полягає в популярності стилю викладу, підкресленій демонстрації відданості автора українській ідеї, героїзації подвигів козацтва, інтересі до питань дипломатичного протоколу, висвітленні української історії через дипломатичні акції, надзвичайно стислому обсязі «розділів» (0,5 – 7 сторінки), заміні тексту розділу документом, відсутності аналітичних висновків та джерелознавчої критики тощо. При цьому твір Є. Слабченка цінний як джерело для дослідження розвитку українських студій за кордоном, що дозволяє скласти уявлення про світогляд та інтелектуальні потреби українських емігрантів, можливості доступу авторів до інформації, застосовувані ними методи джерелознавчої критики, розуміння потреб читацької аудиторії в еміграції тощо. Крім того, назва праці свідчить про оригінальність задуму, адже ніхто з представників української дипломатії доби УНР, які опинилися у вимушеній еміграції, не зреалізував подібного проекту. Найпоширенішим жанром «писань» на цю тему досі були мемуари (найчастіше в контексті загальних спогадів про

пережите), які створювали починаючи від середини 1920-х років колишні співробітники різних рангів дипломатичних установ (Микола Галаган, Дмитро Дорошенко, Федір Матушевський, Євмен Лукасевич, Володимир Сікевич, Михайло Тишкевич, Ян Токаржевський-Карашевич, Євген Онацький, Лонгин Цегельський, Олександр Шульгин та ін.) із власних переконань чи відповідаючи на заклик Симона Петлюри щодо необхідності відтворення подій буремних років Української революції в спогадах.

Хронологічні межі викладу охоплюють 907–1918 рр.: від першої угоди київського князя Олега з візантійським імператором Львом VI до IV Універсалу Української Центральної Ради. Лейтмотивом праці Є. Слабченко наполегливо зберігав шанування української нації, роблячи наголос на її талановитості та здатності творити власну державність. Він ретельно вибирав історичні факти, які засвідчували українську присутність у світі, й прагнув показати це майбутнім поколінням. Багато сюжетів, акумульованих у праці, вперше поверталися до читача. Зокрема, розділи «Український козак – Верховний Вождь (Ампансакабе) Мадагаскару», «Національний герой Венецуели Франціско де Міранда на Україні», «Місія Василя Капніста до пруського короля Фрідріха-Вільгельма II», «Минківське панство на Поділлі», «Шарль Пекте де Рошмон – український вівчар і швейцарський дипломат», «Женевка на півдні України», «Тихоокеанська Україна – акція Агапія Гончаренка» та ін. Вишукуючи згадки про Україну та українців, Є. Слабченко відчував особливу насолоду й був схильний довіряти навіть фантазіям, якщо вони відповідали його концепції.

«Дипломатична історія України» мала побачити світ 1966 року в Канаді, однак 10 вересня 1966 р. Євгена Слабченка не стало. Він помер у Ніці, де й похований на російському православному кладовищі Кокад (могила № 371). Неопублікований текст праці зберігався в архіві Осередку української культури і освіти (Вінніпег, Манітоба, Канада). Незадовго до своєї смерті, у березні 1963 р., він як щирий патріот України наголошував: «збірка Україніки і мій архів будуть передані лише в розпорядження Уряду Суверенної України». Однак його архів зараз перебуває у приватній власності

в Парижі, а «Дипломатична історія України» восени 2016 р. була видана видавництвом «Кліо» на замовлення Державного комітету телебачення і радіомовлення України за програмою «Українська книга».

Список основних джерел та літератури:

1. Колекція Євгена Деслава-Слабченка. – Архів Осередку української культури і освіти (Вінніпег, Манітоба, Канада): Вох 1/1: 1/3 Fa-5-7; Вох 1/1: 2/3 Fa-5-7; 3/3 Fa-5-7.
2. Енциклопедія українознавства. Словникова частина / Гол. редактор проф. Вол. Кубійович. – Париж ; Нью-Йорк : Молоде життя, 1957. – Т. 2.
3. Dictionnaire du cinéma : A-K/ Editions Larousse. – Paris, 1992.
4. Журовський Я. Євген Деслав: забутий український кінорежисер / Я. Журовський // Дзвін. – 1993. – № 7–9 (585–587).
5. Янгиров Р.М. Евгений Славченко/ Эжен Деслав: от журналистики к экрану / Р.М. Янгиров // Вестник РГГУ. Серия: Журналистика. Литературная критика. – 2007. – № 9 (07).
6. Госейко Л. Про архів та дещо з архіву Євгена Деслава / Л. Госейко // KINO-КОЛО. – 2005. – № 27.
7. Ombre blanche, lumière noire. Eugene Deslav; Textes et documents/ Introduction par Lubomir Hosejko; Centre national d'art et de culture Georges Pompidou. – Paris, 2004.
8. Листування Євгена Деслава / Упоряд., вступна стаття і коментарі о. Юрія Мицика; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. – К., 2009. – 359 с. – (Серія «Джерела з історії української еміграції». – Т. 4).
9. Мицик Ю. З кореспонденції кінорежисера Євгена Деслава / Ю. Мицик // Пам'ятки. Археографічний щорічник. – К., 2008. – Т. 9.
10. Матяш І. Дипломатична історія України могла побачити світ в середині 1960-х ... / І. Матяш // Україна дипломатична: наук. щорічник. – К., 2007. – Вип. 8.
11. Матяш І. «Головна справа життя» (з листування українських дипломатів Євгена Деслава і Михайла Єремїїва) / І. Матяш // Там само. – К., 2013. – Вип. 14.
12. Череватенко Л. Необхідні доповнення про те, як «Фантастична візія» Євгена Деслава потрапила в Україну / Л. Череватенко // KINO-КОЛО. – 2004. – № 21.

13. Матяш І. Архівна українка в Канаді: історіографія, типологія, зміст / І. Матяш. – К., 2008.
14. Череватенко Л. Невідомий ювіляр / Л. Череватенко // Кіно-Театр. – 1999. – № 6.
15. Український представник французького кіноавангарду : (Євген Деслав (Слабченко) / Л. Госейко: Хроніка 2000. – 1995. – № 2–3.
16. Слабченко Є. Дипломатична історія України / Є. Слабченко ; Упоряд. І. Матяш. – К. : ТОВ «Видавництво «Кліо», 2016.

Галина Чумак

Київ (Україна)

ПОВЕРНЕННЯ ЕММИ АНДІЄВСЬКОЇ (доповідь-презентація)

Вперше я побачила ім'я Емми Андіївської у 2003 році на конференції Міністерства культури, присвяченій розвитку культури національних меншин в Україні та української діаспори. Конференція проходила в Національному музеї літератури України, де в одному із залів експонувалася виставка малярських творів художниці. Мене тоді вразила не тільки її ні на кого не схожа творчість, але й факт народження видатної сучасної української мисткині у моєму рідному місті Донецьку, а в 1931 р. Сталіно.

Вдома в обласній бібліотеці ім. Крупської я знайшла необхідну, але недостатньо повну, як на мене, інформацію.

Через півтора роки мене призначили директором Донецького обласного художнього музею, де, як виявилось, є передані художницею 20 творів живопису. Мене відразу захопила мрія, а звідси, і мета знайти Емму Андіївську і запросити її у місто, де вона народилася, до музею, де знаходяться її твори. Цілий рік у мене пішов на пошуки адреси та телефону, але дарма. Виявилось, що Емма Андіївська є громадянкою США, мешкає в Німеччині, у Мюнхені, і жодного разу після дитинства не була у місті свого народження. Нарешті відбулося наше заочне телефонне знайомство. А ще через рік за моєю ініціативою вона була запрошена міським головою О.О. Лук'янченком на святкування Дня міста наприкінці серпня 2006 р.

Після насиченого спілкування з абсолютно неординарною людиною, пані Еммою, у мене народились дві ідеї: 1) якомога більше розповсюджувати по Донецькій області, і, навіть, по Україні її книги, а можливо, і живописні твори; 2) організувати зустріч на

© Галина Чумак, 2016

філологічному факультеті Донецького національного університету, в моєї Alma mater. Як це зробити, я не уявляла, але такі питання мене ніколи не зупиняють. Коли ти маєш чисту, благородну мету, тобі сам Господь допомагає.

Емма Андіївська ще двічі була в Донецьку – у 2007 році та у 2011 р., у рік свого 80-річчя. За ці три приїзди вона побувала в обласних художньому та краєзнавчому музеях та їх філіях – музеї народної архітектури, побуту та дитячої творчості у с. Прелесне Слов'янського району, єдиному музеї просто неба на сході України, та музеї Сергія Прокоф'єва у с. Красне Красноармійського району відповідно, Горлівському художньому та Макіївському художньо-краєзнавчому музеях, в Донецькому культурно-виставковому центрі «Арт-Донбас», в Донецькому Будинку працівників культури, в майстернях заслужених художників України подружжя Володимира Теличка та Валентини Теличко у Донецьку та у Петра Антипа в Горлівці. Виставки її творів відбулися у Донецькому обласному художньому музеї та в Дніпропетровському історичному музеї ім. Д. Яворницького під час Третього Всеукраїнського музейного фестивалю, девіз котрого якнайкраще підходив до нашої виставки «Музеї України у всесвітньому культурному просторі».

З нею зустрічалися читачі Донецької обласної бібліотеки ім. Крупської та Горлівської міської бібліотеки № 6 для юнацтва, донецькі поети та журналісти, актори Донецького академічного українського музично-драматичного театру. Але неперевершеною стала зустріч зі студентами та викладачами університету. Перепоვნена аудиторія на чолі з деканом філологічного факультету, професором, доктором філологічних наук Євгеном Отіним та двома завідувачами кафедр української мови та історії української літератури і фольклористики, також професорами та докторами Анатолієм Загнітком та Вірою Просаловою зустріла Емму Андіївську стоячи і аплодуючи. Навесні цього ж року в університеті відбулася наукова конференція до 80-річчя письменниці, та видано невелику збірку наукових статей «Емма Андіївська. Проблеми інтерпретації». Ця спроба донеччан вперше об'єднати під однією обкладин-

кою твори науковців України, Канади та Америки виявилася, як на мене, дуже вдалою. Художнє мислення та самобутня творчість, чи то в образотворчому мистецтві, чи то в поезії чи прозі, відокремлюють її від сучасних митців, потребують постійного осмислення та переосмислення малярських творів, поезій та прози талановитої та неповторної авторки. Треба зауважити, що молодь, яка народилась вже у вільній Україні, сприймає її твори зовсім інакше, ніж старше покоління, виховане в межах радянської обмеженої, дозваної, іноді навіть перекрученої освіти. На тій конференції мені вдалося записати звернення пані Емми до аудиторії – «Українська мова це моя любов. Я собі поклала, що українська література повинна бути кращою, тому я пишу поезію, прозу, казки. Українська мова одна з найбагатших, але й письменники ледачі знати її досконало. Сучасна українська поезія має зразки світового рівня. Не називаючи прізвищ, скажу, що Україну не привчили бути зіркою».

Протягом 2007–2012 років за домовленістю пані Емми (після моїх волянь щодо розповсюдження її книг) видавці кожної нового видання надсилали на моє ім'я до музею 100 примірників, які потім розходились за розробленою мною рознарядкою – до 26 музеїв області, до 45 ЦБС міст і районів області, по 3 примірники до обласних бібліотек для дорослих, юнацтва та дітей, по 10 до місцевих Донецьких ЦБС для дорослих та дітей, до університету на вищезазначені кафедри, до ліцею при університеті і т. і. Після знайомства з циклом сонетів «Спокуси святого Антонія» я запала новим планом – я захотіла видати окремою книжкою цей цикл, невеликого, кишенькового розміру, аби кожний міг носити її з собою і читати, читати, читати, тому що ці сонети не відпускають, постійно хочеться повернутися до них, ще і ще раз прочитати ту чи іншу фразу, подумати над нею, поміркувати, уявити, осмислити прочитане. З цією ідеєю я звернулася до пані Емми з проханням, щоби вона намалювала для нашого музею картини з розп'яттям, аби майбутня книжечка була ілюстрована ними. Потім мені вдалося у грудні 2013 р. зустрітися з пані Еммою на годину в Мюнхенському аеропорту і передати їй на правку перший друкований примірник, який вона пізніше переслала мені. Паралельно за про-

грамою «Закордонне українство» я запланувала це видання і в червні 2014 року заплановані 12 тисяч гривень були зареєстровані в казначействі. Але через декілька днів казначейство переїхало до Маріуполя, разом з ними переїхали банки, і книжечка залишилась у сигнальному варіанті. Я не знаю, коли, але він обов'язково буде надрукований і обов'язково буде у вашому університеті.

Декілька останніх видань вже за часів війни я передала Національному музею літератури України, Національному художньому музею України. До кінця року її книги отримає і Музей книги та друкарства, що у Лаврі.

Протягом останніх 6 років Донецький обласний художній музей співпрацював з Музеєм книги м. Острога. Я багато разів була у цьому чудовому містечку і просто закохана в Острозьку академію. Коли я побачила виставку Міртали Пилипенко, бібліотеку, музей, відчула і доречність, і необхідність розповісти про це пані Еммі. На мій погляд, було б дуже неправильно і несправедливо, що студенти академії позбавлені можливості знати якомога більше про цю сучасну українську мисткиню. На моє прохання Емма Андіївська не просто відгукнулась, вона написала 10 малярських творів і надіслала їх до м. Острога, для Острозької академії та музею книги, та ще приблизно до 20 примірників різних видань кожній установі.

Пані Емма знає про нашу конференцію. Вона передала усім – організаторам і учасникам – свої вітання, і запевнила мене, що ще напише і надішле до академії свої твори.

Сьогодні вже декілька музеїв України мають в своїх колекціях художні твори і книги Емми Андіївської – Національний художній музей України, Національний музей літератури України, Донецький, Харківський, Горлівський художні музеї, Макіївський художньо-краєзнавчий музей, музей «Бойківщина» у м. Самборі, музей книги м. Острога, можливо, мені не все відомо. Є картини Емми Андіївської в Чернігівському університеті. Є в багатьох приватних колекціях. Україна починає пізнавати Андіївську.

Хочу звернутися до студентів її словами: «Що мене українізувало? Зневага до всього українського. Отож, я поклала собі, що

буду українкою, навіть якщо існуватиму одна-єдина на всю планету. Воювати проти всього світу? Будь ласка. Що на це інші скажуть? Нехай кажуть, що їм заманеться, – знаю, що я хочу. – Так це ходити крізь стіни? – Я й ходжу все життя крізь стіни. Я вірю в силу духу, який обертає граніт на розквітлий сад. Україна нічого не має? Для мене найкраща спонука починати з нуля».

Якось вона сказала: «Я свою Україну ношу на собі, як равлик». А це означає, що вона живе в ній, живе для неї, творить заради неї.

Дмитро Шевчук

Острого (Україна)

УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА В СУЧАСНОМУ ЗМІННОМУ СВІТІ: ДО ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Проблеми культурної ідентичності сьогодні надзвичайно гостро стоять з огляду на глобалізаційні процеси, способи медійної репрезентації дійсності, а найголовніше своєрідної культурної непевності, чи «плинності», як це сьогодні окреслюється в літературі. Культурологи, філософи, соціологи задаються двома засадничими питаннями, які ставляться, коли йдеться про ідентичність – «Хто я є?» та «Хто ми є?». Разом з тим, намагаються осмислити особливість сучасного розуміння ідентичності. Як твердить французький філософ Декомб, раніше питання ідентичності мало тривіальний зміст і стосувалося особи, яку ми нездатні ані назвати, ані розташувати в нашому оточенні, себто ототожнити. Іншими словами, про ідентичність ми говорили тоді, коли намагалися встановити, чи є індивід тим, за кого себе видає. В сучасному розумінні ідентичності переважає зосередження на «моїй ідентичності». Слово «ідентичність вживається часто із присвійними займенниковими прикметниками, позначаючи при цьому щось більше, аніж просто моє ім'я, по-батькові та мої властивості. Саме так ми виходимо на рівень культурної ідентичності.

Сучасність характеризується також тим, що витворюються ідентичності, котрі не є однозначними й обумовленими соціальними ієрархічними структурами. Вони є радше множинними. У своєму дослідженні згаданий вище Декомб піднімає проблему розуміння множинної ідентичності, аналізу позиції активістів (тих, хто звертається до поняття ідентичності задля мобілізації певної групи людей й здійснення соціально-політичної критики) та науковців (ті, хто вживає слово «ідентичність» виключно з аналітичною ме-

© Дмитро Шевчук, 2016

тою). Підсумком цього етапу аналізу є ствердження, що найчастіше клопіт з «ідентичністю» нам складають софістичні пастки, які створені висловлюванням наших власних думок.

Коли ми говоримо про життя представників діаспори, можемо припустити саме таку множинність ідентичностей. Більше того, завдання, яке постає перед людиною є збереження національної ідентичності в горизонті своєрідної культурної гегемонії іншої спільноти. Саме тому виникає проблема діалогічності ідентичнісних ролей.

Іншим аспектом даного аналізу є осмислення культурної ідентичності представників діаспори з позиції вивчення феномену колективної ідентичності. В сучасному глобалізованому світі відбуваються суттєві трансформації колективних ідентичностей. Тому варто прослідкувати, яким чином представники діаспори зберігають відчуття приналежності до національної спільноти свого походження. Виникають питання: яким чином твориться уявлена спільнота України в діаспорі? Як впливають сучасні проекти мультикультуралізму на творення колективних ідентичностей та взаємодію з представниками інших культур?

Список основних джерел та літератури:

1. Декомб В. Клопоти з ідентичністю / В. Декомб; переклад з французької, передмова, примітки Валентина Омелянчика. – К. : Стило, 2015.

Володимир Марчук

Острог (Україна)

НАПРЯМКИ ЕМІГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ З ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА В 1921–1939 РР.

Еміграція населення з території Волинського воєводства розпочалася майже відразу після її включення до складу Польської держави за Ризьким мирним договором від 18 березня 1921 р. По відношенню до українців та інших національних спільнот (окрім поляків) проводилась дискримінаційна національна і релігійна політика. У таких складних умовах життєдіяльності частина населення змушена була виїжджати за кордон. Польська влада була зацікавлена в еміграції, оскільки розглядала її як засіб зниження напруги в соціально-економічному житті, суспільно-політичній сфері, у вирішенні єврейського питання. З іншого боку, в цілому ряді країн Європи, Північної і Південної Америки створювалися сприятливі умови для припливу робочої сили з території Польщі. Саме в період між Першою і Другою світовими війнами за рахунок переселенців з Волині сформувалися нові центри української діаспори в світі або зміцнили вже існуючі.

Процес еміграції населення з території Волинського воєводства регулювався польською владою. Виїзд за кордон здійснювався відповідно до норм розробленого міграційного законодавства (закон «Про еміграцію» 1927 р). Координацією еміграційного руху, його документально-візовим, медичним, транспортно-логістичним, інформаційним та іншим забезпеченням, контактами з владою зарубіжних країн займався Варшавський емігрантський синдикат, структурні одиниці (відділи і агентури) якого діяли і у містах Волинського воєводства. Транспортування мігрантів до місць переселення здійснювалася морським і залізничним транспортом. На території Волині представництва світових мореплавних компа-

© *Володимир Марчук, 2016*

ній активно проводили рекламно-агітаційну діяльність з питань еміграції.

Еміграція населення із Волинського воєводства у 1921–1939 рр. здійснювалася в трьох напрямках: європейському (країни Європи), трансатлантичному (країни Північної і Південної Америки), близькосхідному (Палестина). Європейський напрямок був представлений переважно Францією. Трудова еміграція до Франції була частиною світового міграційного процесу. Переселення Францію мала колективний (через посередництво французьких фірм, які здійснювали масове набір і транспортування мігрантів) і індивідуальний (на підставі запрошень або робочих контрактів) характер. Найбільш компактне працевлаштування волинських емігрантів спостерігалось в північних департаментах Франції – в Па-де-Кале, Ельзасі і Лотарингії, Пікардії, Паризькій окрузі.

Через Атлантику волинські емігранти прямували в США, Канаду, Аргентину, Бразилію, Уругвай, Парагвай та інші країни. В основу імміграційної політики в США були покладені два законодавчі акти – «Статут про імміграційних квоти» 1921 року й «Закон Джонсона» 1924 р. Незважаючи на їх обмежувальний характер, еміграція із Волинського воєводства в США особливої популярності набула в 1920-х рр. Значну частину емігрантів з Волині становили представники єврейського населення. Еміграція в Канаду набула поширення після підписання в 1925 р урядом цієї країни 2-річних угод з місцевими залізницями для колонізації західних провінцій. Це відкрило нові можливості для еміграції із Волинського воєводства сільськогосподарських робітників і домашньої прислуги. Всього протягом 1926–1938 рр. з Волині в Канаду виїхало 11,1 тис. чоловік, які в основному працевлаштувалися в провінціях Манітоба, Альберта та Саскачеван.

У результаті сприятливої міграційної політики Аргентини і Польщі, активної діяльності світових колонізаційних і мореплавних компаній особливе місце в еміграції із Волинського воєводства отримала Аргентина. Масова еміграція в Аргентину протягом 1920–30-х рр. привела до того, що напередодні Другої світової війни були сформовані колоніальні центри українських емігрантів в

провінціях Кордоба, Місіонес, Тукуман, Чака, Парана, Санта-Фе, Ріо-Негро та інших регіонах цієї країни. Всього за 1926–1938 рр. в Аргентину емігрувала 24,1 тис. осіб. На активізацію еміграції до Бразилії вплинуло діяльність колонізаційної товариств, Морської і колоніальної ліги, які отримували концесії на колонізацію земель від урядів Польщі та Бразилії. Так були утворені колонії «Aguia Branka» в провінції Еспіриту-Санту, «Morska Wola», «Nowa Swoboda» і «General Dreszer» в провінції Парана, «Santa Rosa» в провінції Ріо-Гранді-ду-Сул і ін. на Протягом 1926–1938 рр. в бразильські штати приїхала 6,4 тис. осіб з Волині. Еміграція в Уругвай стала своєрідною альтернативою для тих волинян, які з фінансових причин не могли емігрувати в Аргентину. Характерною особливістю переселення із Волинського воєводства в Парагвай був його початок в 30і рр. ХХ ст. Пік еміграції до цієї країни відзначався в 1937–1938 рр., коли з території воєводства в Парагвай виїхало 4,9 тис. осіб. В результаті колонізаційної політики Польщі початок практикуватися сільськогосподарська еміграція в Перу. поодинокими були випадки еміграції в Чилі, Колумбію, Еквадор і Венесуелу. У латиноамериканських країнах поза Південною Америкою (Мексика, Куба) еміграція із Волині була незначною.

Через дискримінаційну національну та конфесійну політику польської влади, активної діяльності сіоністських організацій в 1920–30-і рр. розширилася еміграція єврейського населення з території Волинського воєводства. Серед неєвропейських країн переселення з Волині в Палестину стояло на другому місці після Аргентини. У 1926–1938 рр. з воєводства в Палестину виїхало 6,9 тис. осіб. Значну частину єврейських мігрантів становила молодь. Найбільш численними єврейськими сільськогосподарськими поселення в Палестині були Бет-Альфа, Гева, Дганія-Бет, Кирьят-Анава, Ейн-Харод, Тель-Йосеф, Хефці-Ба, Ягур і ін. Однак основна маса єврейських мігрантів виявилася в містах, де працювала в промисловості, торгівлі та сільському господарстві.

В ході комплексного аналізу різноманітних джерел встановлено, що всього протягом 1926–1938 рр. з території воєводства легально виїхало близько 55,5 тис. осіб, з яких основна маса емігру-

вала до Аргентини (24,1 тис. осіб), Францію (1,6 тис. осіб), США (2,6 тис. осіб), Канаду (11,1 тис. осіб), Бразилію (6,4 тис. осіб), Палестину (6,9 тис. людина), в інші країни світу – 59 тис. осіб. Вихідці з Волині залучалися до сільськогосподарського, промислового, будівельного та обслуговуючого секторів економіки країн еміграції, де займалися переважно фізичною працею. Слабкий рівень механізації праці, транспортної інфраструктури, житлового та соціального забезпечення, важкі умови праці і високий рівень експлуатації робочої сили, суворі природно-кліматичні умови, політичне безправ'я і перебування в іноетнічному середовищі ускладнювали процес соціальної адаптації мігрантів.

Список основних джерел та літератури:

1. Качараба С.П. Еміграція з Західної України (1919–1939 рр.) / С.П. Качараба. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2003.
2. Качараба С. Еміграційна політика Польщі та її реалізація у Волинському воєводстві (1921–1939 рр.) / С. Качараба // Волинська трагедія: через історію до порозуміння. – Луцьк, 2013.
3. Макар Ю. Передумови еміграції з Волині в 1920–1930 рр. / Ю. Макар, А. Шваб // Питання історії нового і новітнього часу : зб. наук. ст. – Вип. 4, ч. 1. – Чернівці : Зелена Буковина, 1995.
4. Трощинський В. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / В.П. Трощинський. – К. : Альтернативи, 1994.
5. Шваб А. Еміграційна політика Польщі (1918–1939 рр.) / А. Шваб. – Луцьк, 2014.

Наталія Солонська

Київ (Україна)

УСНА ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ДО КАНАДИ: ПЕРША ХВИЛЯ ІМІГРАЦІЇ

У 2016 р. минає 125 років від часу першого поселення українців у Канаді. Ця хвиля української еміграції складалася, в основному, із малограмотного, а той неписьменного населення, змушеного через моральні приниження, голод, неможливість виправити своє злиденне життя та абсолютну безперспективність майбутнього назавжди покинути батьківщину. На вільній канадській землі наших співвітчизників чекали значні випробування: сім'ями жили спочатку в землянках, бідували, важко працювали фізично, щоб перетворити дики прерії на плодоносні землі. Сакральні споруди, преса, видавництва, бібліотеки, читальні, школи, фонди, товариства, наукові осередки та інші співтовариства стали поставати пізніше. Тому події тих піонерських часів дослідники української діаспори в Канаді відтворювали на основі споминів очевидців про пережиті події; інтерв'ю, опитувань, розповідей, записів із датами та іменами людей; приватних бесід, листування, що є об'єктивним та неупередженим підґрунтям, джерельною базою досліджень. Уже засновники перших газет, розуміючи непересічну цінність цієї інформації, публікували на сторінках своїх часописів листи і дописи простих селян і робітників, учителів українських шкіл. Ці матеріали, доповнюючи їх розповідями ще живих свідків подій та іншими документами, переказами родичів перших поселенців використовували історики української діаспори в Канаді для написання історії піонерських часів.

Дописи з історії української імміграції Канади, побудовані на власних уявленнях, як правило, мають схожі назви: «Спомини про переживання перших переселенців в Канаді» (В. Чумер); «Споми-

© *Наталія Солонська, 2016*

ни піонера» (М. Далик); «Мої спомини» (А. Фаріон); «Про те, що лише в пам'яті вколисане» (Т. Гуменюк); «А так було в піонерських часах» (К. Івачевський) тощо.

Зі споминів перших іммігрантів, зіставлення подій, їх аналізу вимальовується ніде незархована, не зафіксована в жодних офіційних документах, але історично об'єктивна картина життя перших українських поселенців. Для її відтворення важливого значення набувають методи усної історії.

Термін «усна історія» з'явився у західних колах інтелектуалів у 1838 р. Через сто років по тому професор Колумбійського університету Алан Невінс висунув ідею щодо створення організації із системного збору та записів усних оповідань. У науковий обіг дослідник увів термін усна історія в 1948 р. Усна історія одержала статус наукової дисципліни, коли було створено Кабінет усної історії при Колумбійському університеті (Нью-Йорк, США). Американський учений зініціював і створив величезну базу усних споминів політичних діячів США.

Нині виходять друком наукові журнали з проблем усної історії (в тому числі й в Канаді): «Oral History» (Великобританія), «Oral History Review» (США), «Words and Silence» («Слова та мовчання»), «Україна модерна» та ін.

У Канаді функціонує Центр дослідження української спадщини на Преріях. Заснований професором культурної антропології та головою кафедри релігієзнавства та культури коледжу Св. Томаса Мора, Саскачеванського університету (м. Саскатун) Наталією Ханенко-Фрізен. Вона є керівником програми усної історії, фундатором і головним редактором нового наукового журналу «Engaged Scholar Journal», який висвітлює проблематику та культурно-філософські засади діалогу та співпраці між академічною наукою та суспільством у Канаді та в світі.

Ми здійснюємо спробу привернути увагу наукових кіл і широкої громадськості до запровадження спільного українсько-канадського проекту і створення бази даних «живої історії» всіх хвиль української імміграції в Канаді; написання й видання монографії на підґрунті опублікованих і неопублікованих спогадів.

Юрій Земський

Хмельницький (Україна)

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ НА ТЕРЕНАХ РФ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО ШОВІНІЗМУ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Проблема ідентичності, у нинішніх реаліях прискореної глобалізації у світі, давно вже стала справою захисту національних інтересів для усіх народів та культур, мови яких не мають статусу «мов міжнаціонального спілкування». Її агресивно-наступальна політика РФ у цій царині, особливо виразна щодо українців. Проголошувані російськими політиками, а також релігійними та державними лідерами мантри на кшталт: «ми єдиний народ», «ми єдина культура» і т.п., суттєво підкріплюються ще й цілеспрямованою інформаційною агресією. Причому, така діяльність не є справою якогось «періоду» в політиці РФ, вона не припинялася ніколи, спадкоємно продовжуючись із радянських та ще імперсько-російських асиміляційних зусиль. Тож показово є згадати слова російського історика та філософа Г. Федотова, що були опубліковані ще у 1992 р. в журналі «Знамя»: «Ми присутні при бурхливому й вкрай небезпечному для нас процесі: зародженні нової української національної свідомості, по суті нової нації... Вбити її неможливо, але можливо працювати над тим, щоби її самоусвідомлення стверджувалося, як особлива форма російської свідомості».

Така російська українофобія реалізувалася політикою розтління української національної свідомості та зусиллями з виховання психології малоросійства. Тобто, психології апіорної й тотальної капітуляції перед потужним тиском так званого «руського міра»; малоросійство – це атрофована національна свідомість, у поєднан-

ні з морально-духовним каліцтвом, через нездатність визнавати й відстоювати природність власної самобутності.

Одним із головних інструментів «розмивання» національної ідентичності українців є імплікація смислів єдності культури українського та російського народів, а відтак – просування ідеї химерної єдності двох народів через поняття «руський». Стабільною підтримкою цього стереотипу є потужна інформаційна пропаганда спільного минулого «великого радянського народу» та щодо «спільних героїв минулого».

Окремим засобом впливу на визначення ідентичності є карикатуризація образу українця – скупий, обмежений, хитрий, підступний, примітивно харчується салом і т.п. риси тиражуються у російській публіцистиці та естрадних шоу. Теж само «завантажується» у голови через анекдоти; сотні сайтів присвячено саме «хохлацкій темі». Водночас, відверто чи приховано, постійно підтримується стереотип неprestижності, архаїчної відсталості, немодності усього українського. Такому сприйняттю цілком сприяв, до останнього часу слабо диференційований в очах Західного світу пострадянський простір, де російське й українське сприймалося найчастіше за одне. А якщо й формувався самобутній зовнішній імідж України, то він ніяк вигідно не вирізнявся, бо стереотипно стало ідентифікувати, що це є країна бідних громадян та корумпованих чиновників.

За таких обставин, належати до групи «слабших та гнаних» є певним месіанством у відстоюванні власної ідентичності, а отже, це подібно героїзму, що, природно, під силу далеко не усім. Тож українці на теренах РФ суттєво диференціюються. При цьому, виразно простежуються відмінності поміж представниками різних хвиль українських переселенців. Ті з них, що були примусово вислані свого часу у віддалені райони СРСР і, зрозуміло, протиставляли себе радянському режиму, й дотепер зберігають високий рівень протестних настроїв, що підживлюються, в тому числі їхньою національно-культурною самосвідомістю. Водночас, у більшості з тих, що добровільно їхали у пошуках «кращої долі» «піднімати» Сибір, Північ та Далекий Схід, зазвичай значно лояльніше ставлення до асиміляційних процесів, а отже й прийняття їх.

Показовими, в цьому сенсі є цифри статистики. Так, станом на 1989 р. на теренах РФ проживало 4362,8 тис. українців, а вже за переписом населення 2002 р. лише 2943,5 тис., тобто число українців скоротилося ніби-то на 32,5%. Насправді, ж таке скорочення числа відбулося лише через величезну кількість тих, хто відмовився свого українського походження й рідної мови. Згідно з неофіційною статистикою число українців в РФ сягає понад 10 млн. людей. Українці РФ не мають ні україномовних шкіл, ні своїх бібліотек, ні радіо рідною мовою, ні телебачення. Українські громади гуртуються та діють виключно за власною ініціативою, користаючись законодавством, яке формально не забороняє національно-культурної роботи. Проте, в умовах антиукраїнської істерії останніх років навіть суто культурна робота опинилася під загрозою звинувачень в екстремізмі.

Тож Українській державі, слід нарешті рішуче навести лад щодо захисту українських національних інтересів, бодай для початку у власних національних кордонах й тим самим надати впевненості українцям діаспори, що зовсім незабаром й теренах РФ назватися українцем буде за честь.

Список основних джерел та літератури:

1. Гусейнов Г. Исторический смысл политического красноречия / Г. Гусейнов // Знамя. 1992. – № 9.
2. Гелетій Я. Проблеми збереження національної ідентичності української діаспори в Росії / Я. Гелетій // II Міжнародна наук.-практ. конф. «Діаспора, як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Українська діаспора у світовій цивілізації (у рамках Конгресу української діаспори, 1820 червня 2008 р., м. Львів)»: Зб. доп. – Л. : МІОК, 2008.
3. Мазука Л.І. Українська діаспора в Росії: актуальні проблеми збереження національної ідентичності / Л.І. Мазука // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 4 (5).
4. Сінельнікова В. Східна українська діаспора сьогодні: перспективи і реалії культурної співпраці з Україною (Українці Нижнього Поволжя) / В. Сінельнікова // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. – 2014. – Випуск 20. (Т. 2).

Микола Нагірний

Нововолинськ (Україна)

ХОРВАТСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВЗАЄМИНИ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ЗДРАВКИ ЗЛОДІ

Українська тематика не перебуває у полі зору хорватської сучасної історичної науки. Єдиним винятком серед фахових істориків Хорватії є Здравка Злоді – доктор наук, науковий співробітник Хорватського інституту історії.

У її доробку чимало робіт славістичного характеру, значна частина з яких присвячена українській тематиці, зокрема, питанням історії української діаспори Хорватії та національної ідентичності русинів-українців.

Так, 2005 року вийшла стаття З. Злоді «Русини/українці у Хорватії: етапи імміграції та проблема назви». Робота присвячена історії імміграції русинів та українців на територію хорватських земель та аналізу соціально-політичних і релігійних чинників, що вплинули на формування специфіки їхнього етнонаціонального самовизначення.

Особливу увагу приділено проблемі термінологічної роздвоєності, яка виникла в результаті цих переселень впродовж чотирьох різних хвиль міграції. Незважаючи на певні розбіжності щодо самоназви українсько-русинської меншини Хорватії, авторка вважає, що питання єдності етнічної ідентичності не підлягає дискусії.

Інша праця дослідниці – «Русини про себе на сторінках «Руських новин»» – присвячена тому, як хорватські русини сприймали себе у міжвоєнний період. Провівши систематичний огляд всіх чисел видання за згаданий період, авторка показала неоднорідність самоідентифікації русинів та українців краю.

Займалася З. Злоді і популяризацією українських історичних джерел у себе на батьківщині. Зокрема, до 200-річчя від дня народження Маркіяна Шашкевича у співавторстві з Б. Гралюком вона видала книгу «Русалка Дністрова: перша книга українською мовою в Хорватії».

Автори, окрім відомих фактів про діяльність та творчість діячів «Руської трійці», описують історичне тло регіону, де була створена пам'ятка. Вони фокусують увагу на її поширенні у Хорватії, наголошуючи, що у її збереженні від знищення помітну роль відіграли хорватські, словенські та сербські реформатори.

Досліджує З. Злоді і питання військовополонених Російської імперії у Першій світовій війні, які перебували на території Хорватії, однак українських солдатів із загального масиву не виділяє.

Найважливішою, на наш погляд, роботою хорватської дослідниці, є її наукова монографія «Від роду до імені. Вступ до історії хорватських-українських відносин». Це своєрідний синтез попередніх праць З. Злоді, де вона намагається пояснити подвійність імені «русин/українець» у хорватських землях, залучаючи загальноукраїнський контекст.

На переконання З. Злоді, переселенці з українських земель у Хорватію (русини та українці) були одним і тим самим народом, але з двома етнонімами – давнішим та новішим. При цьому представники нової міграційної хвилі принесли у Хорватію етнонім «українці», хоча назва «русин», як пише авторка, їм була не чужа. Нерідко вони писали про себе як «русиниукраїнці».

Проаналізувавши літературу (як української меншини, так і хорватську), З. Злоді приходять до висновку про однаковість етнонімів «русин» і «українець». В іншому місці дослідниця зазначає, що «Русь», «русин» і «українець» (малоросіянин) – три історично пов'язаних, однак не повністю тотожних етноніми.

В особі Здравки Злоді історична наука отримала плідного дослідника хорватсько-українських взаємин, яка може принести багато користі як у справі подальших досліджень у цьому напрямку, так і у співпраці між науковцями обох країн.

Список основних джерел та літератури:

1. Graljuk B. Rusalka Dnjistrova Markijana Šaškevyča, Ivana Vahylevyča i Jakiva Holovackog 1836./37: prva knjiga na ukrajinskom jeziku u Hrvatskoj : uz 200-tu obljetnicu rođenja Markijana Šaškevyča / B. Graljuk, Z. Zlodi. – Ukrajinska zajednica Grada Zagreba, 2011.
2. Zlodi Z. Od roda do imena. Prilog povijesti hrvatsko-ukrajinskih odnosa / Z. Zlodi. – Zagreb, 2012.
3. Zlodi Z. Rusini o sebi na stranicama Ruskih novina (Руски Новини) / Z. Zlodi // Časopis za suvremenu povijest (0590-9597) 43 (2011).
4. Zlodi Z. Rusini/Ukrajinci u Hrvatskoj – etape doseljavanja i problem imena / Z. Zlodi // Scrinia Slavonica, Vol.5. – No.1 – Rujan 2005. – Scrinia Slavonica (1332-4853) (2005).

Ольга Зубко

Вінниця (Україна)

**УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ
(2014–2016): ВІДПОВІДІ НА ВИКЛИКИ ЧАСУ**

Не зважаючи на те, що Республіка Білорусь, здавалось би, забезпечила найоптимальніші умови для політичного діалогу щодо деескалації збройного конфлікту на сході України, назвати її справжнім союзником Української держави не доводиться. І хоча міністр закордонних справ Республіки В. Макей впродовж останніх двох років усіяко запевнює про те, що «у Білорусії немає ніяких політичних амбіцій, інтересів», РБ, як на диво, саме отримує оті «непрагнені» політичні дивіденди як від Заходу з Україною (позбавлення статусу «останнього диктатора Європи» й набуття статусу справжнього «миротворця», відсутність політико-економічних санкцій на імпорту білоруської сировини), так й від Російської Федерації (оптимальна ціна на російський газ, спільні з Росією військові тактично-стратегічні навчання). Водночас, в РБ, навіть за умови потепління стосунків із Світом, відхід від «Основ ідеології Білоруської держави»* є й надалі кримінально-каральним. Так, у квітні 2016 року в Києві під посольством Республіки Білорусь пройшов мітинг іноземних добровольців, які приймають участь в російсько-українській війні в якості волонтерів та бійців. Варто відзначити, що репортаж і фоторепортаж цієї акції у Києві вів покійний вже білоруський журналіст Павло Шеремет.

* Основи ідеології Білоруської держави – навчальна дисципліна, галузь наукового знання та «перших десять життєвих заповідей» пересічного білоруса, скеровані на вироблення світоглядно-філософських основ.

Тому 9 українських організацій Республіканського громадського об'єднання українців «Ватра», з урахуванням вище зазначеного, в своєму ставленні до російсько-української війни на сході України, розподілилися умовно на три табори.

Симпатію до аполітичності виказали: вітебський «Родислав», «Краяни» Молодечна, бобруйський «Славутич», мар'їногірська «Черемшина».

Мінський «Заповіт» та могилівський «Дніпро» зосередилися виключно на культурному напрямку роботи. Ці «ватрівчани» міцно зконтактували та контактують з такими «позаватровими» українськими громадськими об'єднаннями як Українська науково-педагогічна спілка «Берегиня» (Брест) та Товариство української літератури при Союзі білоруських письменників (Мінськ).

А ось лідська «Трембіта», колодіщанський «Обрій» та гомельська «Верховина» долучилися до волонтерського руху.

Список основних джерел та літератури:

1. Бабіна Н. Рибгород [Текст]: роман / Н. Бабіна; пер. з білорус. Божени Антосяк. – Львів : Урбіно, 2013.
2. Бондар А. Білорусь зробить все можливе аби запобігти українському конфлікту, – Макей / А. Бондар // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://uapress.info/uk/news/show/66930>
3. Глава общества украинцев «Обрий» Татьяна Струк: наша диаспора работает, как патриотка Украины // Электронный ресурс. – Режим доступа: http://by.belapan.com/archive/2014/09/22/media_ua_diaspora/
4. Заходи у 2016 році // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.ukraine.by/zahody/zahody-u-2016-r>
5. Шеремет П. Под Посольством Беларуси в Киеве проходит митинг / Павел Шеремет // Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://korrespondent.net/city/kiev/3661236-pod-posolstvom-belarusy-v-kyeve-prokhodyt-mytynh>

Юрій Макар
Чернівці (Україна)

КАНАДСЬКО-УКРАЇНСЬКА ТЕМАТИКА В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ЧНУ

Так склалося, що ще за часів СРСР, 5 липня 1977 року Чернівецький університет уклав першу міжнародну угоду про співпрацю, автором тексту якої мені довелося стати. Добре відомо, що університет, створений за часів австрійського панування, свого часу мав розгалужені наукові і дидактичні зв'язки, давши світові відомих вчених в галузі права, економіки, знаних священнослужителів тощо. Проте, за часів СРСР міжнародні зв'язки університету завмерли, їх замінили внутрішні контакти в усіх галузях знань.

За збігом обставин влада волею-неволею дала згоду на підписання угоди про співпрацю між Чернівецьким і канадським Саскачеванським університетами, зміст якої мали складати українська історія, мова і культура, а також обмін студентами. Цілком зрозуміло, що постало питання про обрання відповідної тематики для спільних досліджень. Довго ми її обирали. Після кількох років взаємних консультацій зупинилися на темі «*Роль національно-етнічних груп в освоєнні західних земель Канади*» (малося на увазі – на початку ХХ століття). З цього приводу почергово проводили наукові конференції, матеріали яких публікувалися як в Україні, так і у Канаді. Розпочинаючи цю роботу обидві сторони, говорячи про *національно-етнічні групи*, передусім мали на увазі українську. Тому я, відбуваючи 1983 року на наукове стажування до Канади, впродовж трьох місяців збирав відповідні матеріали у центральному та провінційних архівах Альберти, Онтаріо, Манітоби та Саскачевану. Саскачеванський університет доброзичливо і ефективно допоміг мені у цій справі.

Зібрані матеріали у вигляді копій документів на паперових носіях та мікрофільмів, які я привіз до Чернівців, послужили джерельною базою для розгортання повноцінних досліджень ще за радянських часів, а згодом і в незалежній Україні.

У зв'язку з політикою *багатокультурності*, запровадженою у Канаді, до тематики долучилися канадські, а за ними й наші вчені, що займалися проблемами долі місцевих жителів Канади – *індіанців* та *ескімосів*. Таким чином, тематика спільного дослідження поповнилася новими аспектами. Ми, в нашому університеті замислилися над тим, що варто б до дослідження обраної проблеми залучити студентів, які могли б виконувати дипломні роботи з тих чи інших її аспектів, а далі перейти до написання кандидатських і докторських дисертацій. Цьому сприяло відкриття в нашому університеті у 1994 році докторської спецради з історичних наук, а у 2004 році – з політичних наук, бо до того часу дисертації з них захищалися в раді з історичних наук, уповноваженій до розгляду дисертацій і з політичних наук.

У 2005 році в Чернівецькому університеті створено *Центр канадських студій імені Рамона Гнатишина*, в якому зосереджена уся навчальна і наукова робота, спрямована на *канадознавство*.

Загалом, підводячи підсумок, можна констатувати, що протягом майже сорокаріччя співпраці з канадською стороною суспільно-політична тематика в наукових дослідженнях Чернівецького університету, як до речі, й в навчальній роботі, посіла чільне місце. Загалом у наших спецрадах захищено кілька десятків кандидатських (тепер – доктора філософії) робіт з історичних та політичних наук, а також три докторських – по одній з історичних, політичних і педагогічних наук. Щонайменше ще дві-три докторських дисертацій готуються до захисту.

А, щоб ефективно вести наукові дослідження, через Центр канадських студій ми щорічно запрошуємо канадських викладачів для читання семестрових канадознавчих курсів англійською мовою нашим студентам.

Олександр Денисюк
Острог (Україна)

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У ВІДРОДЖЕННІ ОСТРОЗЬКОЇ АКАДЕМІЇ

Острозька академія – відроджений у 1994 році вищий навчальний заклад, що вважається наступником Острозької академії XVI–XVII ст. Від початків свого функціонування завдячує значній допомозі від представників української діаспори. Однією із граней цієї допомоги стала наукова та інституційна співпраця між вченими академії та діаспори.

Важливим аспектом для налагодження співпраці та підтримки були міжособистісні зв'язки і навіть заочні знайомства. Зокрема завдяки співпраці професора проректора відродженого вузу Миколи Ковальського та його колеги історика доктора Любомира Винара, голови Українського історичного товариства. Завдяки цьому знайомству налагоджується інституційна співпраця. Згодом завдяки активній діяльності ще одного науковця з діаспори Мирона Куропася здійснюється співпраця із університету із американськими вишами та проведено програму обміну для викладачів із Острога.

Значна допомога здійснюється й у фінансовій підтримці відродженого закладу. У США постає окремий фонд допомоги Острозькій академії. До фінансової допомоги долучаються Кредитові спілки створені українцями діаспори. Також, проводиться допомога із одержанням грантів та іменних стипендій для найкращих студентів вузу від українців із-за кордону, проведення різноманітних конкурсів.

Важливим елементом допомоги та співпраці є постановня у 2002 році Інституту досліджень української діаспори, який, власне, починає активно здійснювати наукове співробітництво та дослідження у галузях історії та культури діаспори. Проводяться

спільні видавничі проекти, зокрема із видання журналу «Український історик», а також конференції і, згодом, видання збірників матеріалів цих конференцій.

Окремо слід відмітити і фінансування представниками діаспори значних будівельних проектів на кшталт будівництва нової споруди бібліотеки (відкрита в 2007 році) і будівництва нового гуманітарного корпусу та інших менш значних проектів. Важливо відмітити і допомогу із наповнення книжкових фондів бібліотеки. І звісно важливою допомогою стали іміджева підтримка академії [оскільки] з боку багатьох відомих науковців з діаспори, які включені в систему освіти та науки закордону, отримує визнання закордонних вищих навчальних закладів, із якими згодом налагоджуються партнерські програми.

Отже, українська діаспора відіграє значну роль у відродженні та визнанні відроджено Острозької академії. Допомога ця є двох видів як фінансова так й іміжеві. Окрім того співпраця на початках розпочиналась як міжособистісна згодом стає інституційною і до цього часу триває та розвивається.

Список основних джерел та літератури:

1. Атаманенко А. Українське історичне товариство та М.П. Ковальський / А. Атаманенко, В. Атаманенко // *Осягнення історії: Збірник праць на пошану професора Миколи Павловича Ковальського*. – Острог; Нью-Йорк, 1999.
2. Атаманенко А.Є. Передмова до видання / А. Атаманенко // *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. – 2010. – Вип. 15.
3. Закидальська О. Перші стипендії д-р О. Копач нагороджені в Острозі / О. Закидальська // *Свобода*. – 5 липня 1997. – № 127.
4. Інститут дослідження української діаспори. [Електронний ресурс]: <http://www.oa.edu.ua/ua/institutes/diaspora>
5. Куропась М. Острозьке чудо: Маяк надії майбутнього України / М. Куропась // *Свобода*. – 27 грудня 1997. – № 247.
6. Хеленюк А.А. Постаті українських істориків в творчості Л. Винара / А. Хеленюк. // *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. – 2007.

Оксана Супронюк

Київ (Україна)

ЖУРНАЛ «НОВА УКРАЇНА» (ПРАГА, 1922–1928) У ФОРМУВАННІ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ І СВІДОМОСТІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛЮДИНИ

Одним з особливо цінних у фонді періодичних видань Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського є журнал «Нова Україна», який виходив у Празі у 1922–1928 рр. Він став одним з головних періодичних видань всієї української політичної еміграції 1920-х рр. в Європі, запорукою збереження національної ідентичності українців за кордоном.

Журнал – складний для аналізу. До сьогодні мало введений в науковий обіг. Не існує синтетичних праць з повним комплексним аналізом його значення в історії культури. Найбільш глибоким дослідженнями його значення в історико-політичному контексті історії України є вказані статті Н. Браїлян та О. Сухобокової.

Дослідження заявленої теми є доцільним і актуальним, оскільки до цього часу висвітлення цього комплексу питань на сторінках даного часопису не було предметом спеціальної уваги дослідників.

«Нова Україна» на своїх сторінках фактично подає історичний зріз тієї епохи. Інформаційне наповнення журналу «Нова Україна» дає розуміння, що ми маємо майже 100-річний період фактично гібридної війни Росії проти України. Україна завжди була головним енергетичним ресурсом російської імперії, субстратом, на якому виникала більшість їх досягнень, тому вона ніколи не випускала її зі своїх тісних імперських обіймів.

Питання розвитку української культури, книговидавництва на сторінках часопису. Стан в материковій Україні і в еміграції (невивченість розвитку комплексу цих проблем в еміграції). Теза В. Винниченка про те, що у 1920-тих рр. – «Царська Москва до-

бре знала, що тільки забивши до смерті українську націю, можна забезпечити собі з нею такий «союз», який їй потрібний. Царизм знав, що треба ціляти власне в серце нації: в її культуру, в мову, школу, свідомість. <...> Основне завдання лишилось і лишається в Москві те саме: тим чи іншим способом, одверто чи приховано, <...> нищити ґрунт, стихію, викорінити національну українську свідомість».

Діяльність Українського громадського видавничого фонду у Празі та «Видавництва української молоді» Берліні по збору коштів на видання україномовних книжок – як паросток початку волонтерського руху українців, який буйним квітом проріс в Україні у 2014-му під час революції гідності.

Відображення картини розвитку українознавства й культурно-будівництва на сторінках «Нової України» не очима совєтської України, а очима емігрантського середовища.

Проблема державотворення й формування свідомості нової української людини в освітленні лідерів часопису М. Шаповала, Н. Григорієва. Їх зусилля «розганяти темряву в головах простого українського народу».

Висновок з втілення в життя програми очільників часопису – в нас, українського народу, залишається те ж завдання, що було майже 100 років тому, озвучене на сторінках «Нової України»: «стати не статистичною більшістю в своїй країні, а культурною й політичною більшістю, енергетично потужною і історично спроможною будувати незалежну самодостатню українську державу».

Список основних джерел та літератури:

1. Брайлян Н. Журнал «Нова Україна» (Прага, 1922–1928 рр.) про завдання української еміграції / Н. Брайлян // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики / НАНУ, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника. – Львів, 2008. – Вип. 1 (16).

2. Сухобокова О. Часопис «Нова Україна» у Празі (1922–1928): до 90-ї річниці заснування / О. Сухобокова // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Збірник статей. – К., 2013. – Вип. 18.

Олеся Дзира
Київ (Україна)

УЧАСТЬ УКРАЇНЦІВ У ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ КАНАДИ (1918–1939 РР.)

У міжвоєнний період Канада, будучи парламентською республікою, залишалась домініоном Великобританії з федеративним державним устроєм і демократичним політичним режимом. Канадський федералізм передбачав розмежування відповідальності при прийнятті політичних та економічних рішень між федеральним центром і провінціями. Загальнофедеральне законодавство мало верховенство над провінційним. Канадський парламент за принципом англійського парламенту складався з верхньої палати – Сенату й нижньої – Палати громад. Склад Палати громад формувався на всезагальних виборах, а Сенату – федеральним урядом зі схвалення генерал-губернатора і за принципом рівного представництва регіонів.

Виборними органами влади в Канаді були Палата громад, законодавчі органи провінцій, муніципалітети. За виборчими законами 1918 і 1920 рр. канадцям було дане всезагальне виборче право, знижено майновий ценз. Голосувати могли тільки громадяни Канади. Імігранти отримували громадянство після 5 років проживання в країні.

Для основних партій Канади український електорат у Канаді був блоком, котрим переважно маніпулювали й після більшовицького перевороту 1917 р. сприймали як комуністів. У перші повоєнні роки голоси українських виборців купували за гроші, спиртні напої, обіцянки побудувати дороги тощо. У 20-ті рр. така ситуація змінюється, українці починають виділяти серед партій своїх земляків і голосувати за ті партії, в яких є українські представники, не беручи до уваги програму партії. Переважно українці долучались

до лав найбільших і найпопулярніших партій Канади, в першу чергу ліберальної та нелегальної комуністичної, основну масу якої склали саме українці й одними із засновників якої вони були. Отже, у 2030-ті рр. ХХ ст. українські канадці голосували як єдиний блок, тому одним із шляхів здобуття їх голосів для політиків було включення їх до своїх партій. Наприклад, через це в Альберті Партія об'єднаних фермерів і партія Соціального кредиту заохочували включення до свого складу представників національних меншин.

До 1920-х рр. монопольне управління державою було в руках ліберальної та консервативної партій, що по чергово ділились владою. Однак, події Першої світової війни та їх наслідки для української діаспори призвели до утворення дистанції між іммігрантами і двома провідними канадськими партіями. З появою нових партій в країні українці починають вступати в їх ряди й голосувати за їх членів. Це були партія Об'єднаних фермерів Альберти, партія Об'єднаних фермерів Манітоби, партія Соціального кредиту, партія Кооперативної федерації.

Розглянуті джерела дозволяють стверджувати, що у міжвоєнний період найбільше українських прихильників серед кандидатів у провінційні та федеральні парламенти все ж таки мала Ліберальна партія.

Участь українців у виборчому процесі Канади не зводилась виключно до ролі виборців, оскільки декому з них вдавалось бути обраними до органів місцевого самоврядування, провінційних та федерального парламентів. У виборах до провінційних парламентів найбільше українських представників було в Альберті, на другому місці – в Манітобі, а на третьому – в Саскачевані. Представниками до парламенту від українців були переважно юристи, вчителі, лікарі, громадські діячі, найчастіше особи з вищою освітою.

Представництво українців на федеральному рівні розпочав М. Лучкович, що був обраний в Альберті до Палати громад від партії Об'єднаних фермерів Альберти по округу Вегревіль у 1926 р. і був переобраний у 1930 р. До Сенату перші українські політики потрапили вже у 50-ті рр. ХХ ст. Тоді ж з'явилися і пер-

ші провінційні та федеральні міністри українського походження. Хоча такі спроби були й раніше.

Таким чином, одним з найважливіших критеріїв інтеграції іммігрантів у канадське суспільство й закріплення за ними певного статусу є їх активна участь у політичному житті країни. Активна участь українців у політичному житті Канади у 1918–1939 рр. пояснюється не тільки бажанням іммігрантів влитися у нове суспільство, захищати свої права й отримати політичні важелі впливу, а й асоціацією уряду не з ворожою, пригноблюючою силою, як це було на теренах Батьківщини, а силою, покликаною захищати інтереси громадян, встановлювати однакові привілеї та обов'язки перед державою.

Як результат, участь українців у політичному житті Канади зміцнила їх позиції в країні як повноправних членів канадського суспільства, підвищила їх суспільно-політичний статус.

Список основних джерел та літератури:

1. Данилов С.Ю. История Канады / С.Ю. Данилов. – Москва : Весь мир, 2006.
2. Макара В.Ю. Соціально-політична інтеграція українців у політичне суспільство Канади / В.Ю. Макара. – Чернівці : Прут, 2006.
3. Марунчак М.Г. Історія українців Канади: у 2-х т. / М.Г. Марунчак. – Вінніпег : Накладом Української вільної академії наук в Канаді, 1991. – Т. 2.
4. A Ukrainian Canadian in Parliament : Memoirs of Michael Luchkovich. – Toronto : Ukrainian Canadian Research Foundation, 1965.
5. Yuzyk P. The Ukrainians in Manitoba: A Social History / P. Yuzyk. – Toronto : University of Toronto Press; London : Geoffrey Cumberlege, Oxford University Press, 1953.
6. Yuzyk P. Ukrainian Canadians: their place and role in Canadian life / P. Yuzyk. – Toronto : Published by Ukrainian Canadian Business and Professional Federation, 1967.

Назар Мартинюк
Острог (Україна)

ДІЯЛЬНІСТЬ УРЯДУ УНР В ЕКЗИЛІ У 1920–1940-Х РОКАХ (ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ)

Після поразки Української революції уряд УНР опинився на еміграції. Вивченню його діяльності приділили увагу багато істориків. На сьогодні, ця проблема перебуває під пильним оком вітчизняних дослідників. Поза межами України її активно розробляли представники української діаспори, в тому числі й колишні члени уряду. Вони опублікували низку статей, брошур, нарисів, де згадувалося про діяльність ДЦ УНР в екзилі. Українська зарубіжна література містить багатий фактичний матеріал, але не позбавлена недоліків: відсутність дослідницького елемента, наявність суб'єктивних оцінок.

Серед найважливіших праць в українській історіографії, де ґрунтовно схарактеризовано різні аспекти діяльності екзильного уряду УНР, варто виділити роботи В. Піскун «Політичний вибір української еміграції (20-і роки ХХ століття)», В. Трощинського «Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище», Д. Веденєєва «Юність української дипломатії», І. Срібняка «Військова діяльність уряду УНР в екзилі» (дисертаційне дослідження) та інші.

Базовою, на наш погляд, для вивчення діяльності еміграційного уряду є праця одного із колишніх очільників УНР в екзилі, активного громадського діяча, журналіста Миколи Андрійовича Лівницького «ДЦ УНР в екзилі між 1920–1940 роками». Автор висвітлив діяльність УНР на еміграції в цілому, особливо не деталізуючи окремі її аспекти. Так, лише фрагментарно розкрито роботу дипломатичної служби, обділені увагою військова ділянка роботи, зв'язки з Україною. Тут є посилання на власні спогади та спосте-

© Назар Мартинюк, 2016

реження, звернення до документальних свідчень, однак останні представлені недостатньо.

Для дослідження вказаної теми важливою є праця О. Шульгина «Без території. Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині». Автор навівав чимало різноманітних документальних джерел, наголосив на окремих аспектах зовнішніх зносин та контактів УНР на еміграції, висвітлив її співпрацю з міжнародними організаціями.

Суттєвим внеском у вивчення діяльності еміграційного уряду УНР є збірник «Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі. Статті і матеріали» (за редакцією Л. Винара та Н. Позуняк). Ця публікація містить найважливіші документи Державного центру та нариси про її очільників, супроводжується коментарями укладачів. Інститут дослідів модерної історії США видав збірник матеріалів «Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі», де надруковано статті та опубліковано джерела на досліджувану тему.

Фрагментарно інформація про роботу еміграційного уряду УНР в культурно-освітній сфері відображена в монографії С. Наріжного «Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами».

Значна кількість публікацій в українській закордонній історіографії присвячена окремим громадсько-політичним діячам. Зокрема Д. Дорошенко написав про О. Лотоцького (міністра внутрішніх справ УНР в екзилі у 1927–1930 рр.), а також чимало праць присвячено Головному Отаману УНР Симону Петлюрі.

Варто відзначити роботи польських істориків. Насамперед наукові доробки З. Карпуся «Військовополонені та інтерновані росіяни і українці на території Польщі в 1918–1924 роках» та О. Вішки «Українська еміграція в Польщі у 1920–1939».

Важливі питання зазначеної теми знайшли відображення на сторінках «Тризуба» (виходив у Франції), «Української громади», «Української трибуни», «Нової України» (у перелічених виданнях публікувалися перші історіографічні дослідження, хоча вся ця періодика становить цінну групу джерел). У 6070-х роках минулого століття часопис «Український історик» публікував роботи

діячів УНР, оприлюднював огляди джерел та статті діаспорних дослідників.

Отже, на сьогодні ми не маємо узагальнених робіт, які б повно відображали цілісну картину діяльності уряду УНР в екзилі.

Список основних джерел та літератури:

1. Лівіцький М.А. ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками / М.А. Лівіцький. – Мюнхен ; Філадельфія : В-во «Українське інформаційне Бюро», 1984.
2. Маркусь В. Екзильний Уряд Української Народної Республіки в міжвоєнний період (1921–1939). Міжнародно-правна та порівняльна аналіза / В. Маркусь // Сучасність. – Нью-Йорк, 1986. – Ч. 12.
3. Піскун В.М. Політичний вибір української еміграції (20і роки ХХ століття) / В.М. Піскун. – К. ; Нью-Йорк, 2006.
4. Піскун В.М. Українська політична еміграція 20х рр. ХХ ст. на сторінках «Українського історика» : генеза та історична тяглість / В.М. Піскун // Український історик. – 2004. – № 12.
5. Український парламентаризм на еміграції. Державний центр УНР: документи і матеріали. 1920–1992 рр. / Упор. В. Яблонський. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2012.
6. Шульгин О. Без території. Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині / О. Шульгин. – Автентичне відтворення вид. 1934 р. / Відп. ред. Г.Й. Удовенко; Упорядники: Г.В. Стрельський, І.Д. Шевченко. – К. : Юрінком Інтер, 1998.
7. Wiszka E. Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939 / E. Wiszka. – Toruń: MADO, 2004.

Катерина Петриченко

Київ (Україна)

ЗАКОРДОННИЙ ПАСПОРТ ГРОМАДЯНИНА УНР ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНСТВА В ЕМІГРАЦІЇ

Закордонний паспорт громадянина УНР був за кордоном для українських емігрантів не лише документом, який засвідчував особу, а й таким, що окреслював їхню державно-національну приналежність.

З'явився він у часи Української революції, коли сформувалося законодавче поле для визнання українського громадянства: Закон «Про громадянство Української Народної Республіки» (2 березня 1918 р.), Закон «Про громадянство Української Держави» (2 липня 1918 р.), Закон про громадянство Ради Народних Міністрів УНР (листопад 1919 р.), а згодом новий закон «Про громадянство Української Народної Республіки» (15 листопада 1921 р.). У роки існування Західноукраїнської Народної Республіки також був прийнятий Закон «Про право громадянства Західної області УНР і правовий статус чужоземців» (8 квітня 1919 р.).

Громадяни Української Народної Республіки мали єдиний паспорт, що виконував функції внутрішнього і закордонного. Зазвичай, паспорт мав вигляд книжечки на 16 сторінок. Однак, були також паспорти, що містили 24 сторінки, а то й лише 4 сторінки. Перші сім сторінок було призначено для інформації про громадянина, а решта – для віз. Написи було виконано трьома мовами – українською, французькою та німецькою. Паспорти УНР друкували в друкарні Globus у Будапешті. Як правило, закордонні паспорти видавалися терміном на півроку, інколи – на 1 або 2 роки.

У Західноукраїнській Народній Республіці також існував паспорт, але написи в ньому було виконано українською, французь-

© Катерина Петриченко, 2016

кою, англійською мовами. Друкувалися паспорти ЗУНР у Відні, а на сторінках його всередині тризубу був розміщений лев у короні, що піднімається на гору.

Паспорти з українською атрибутикою видавалися українським громадянам як *дипломатичні* – для державних службовців, так і *звичайні закордонні* – для всіх тих, хто виїздив до інших держав.

У часи Української революції закордонні паспорти видавалися міністерством внутрішніх справ УНР і міністерством закордонних справ. За кордоном цю роль здійснювали українські дипломатичні місії, консульства, паспортні відділи представництва УНР і ЗУНР.

Паспорт є важливим джерелом для ідентифікації особи. У ньому повідомлялися такі дані про неї: рік і місце народження, фото, опис особи: зріст, обличчя, колір волосся, очей, уста, ніс, особливі прикмети. Поміщено фото, власноручний підпис, він мав номер. Часто в паспортах, виданих для поїздки за кордон державним службовцям, вписувалися дружини та діти.

Паспорт не лише ідентифікував особу як таку. Аналізуючи документ, можна простежити шляхи її переміщення, спосіб, час і мету виїзду за кордон. Сам паспорт мав атрибутику УНР чи ЗО УНР і, тим самим, вирізняв українців як людей приналежних до іншого державного утворення (на відміну від австрійського чи польського).

Отже, у часи Української революції з'явився новий державний документ – паспорт громадянина Української Народної Республіки (а також Західноукраїнської Народної Республіки). Документ став чинником національної ідентифікації українських емігрантів, оскільки в інших державах вихідці з території України уже сприймалися як представники певної території і громадянської приналежності.

Список основних джерел та літератури:

1. ЦДАВО Укр. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 826.
2. ЦДАВО Укр. – Ф. 1092. – Оп.5. – Спр. 15.
3. ЦДАВО Укр. – Ф. 3696. – Оп. I. – Спр. 61.
4. ЦДАВО Укр. – Ф. 4440. – Оп.1. – Спр. 33.

5. ЦДАВО Укр. – Ф. 4440. – Оп. I. – Спр. 39.

6. ЦДАВО Укр. – Ф. 4440. – Оп. I. – Спр. 43.

7. Вронська Т.В. Радянська паспортна система / Т. Вронська, С. Кульчицький // Український історичний журнал. – 1999. – № 3.

8. Гавриленко О.А. Генеза паспортної системи Російської імперії в Україні (XVIII – початок XX ст.) / О.А. Гавриленко // Право та державне управління. – 2012. – № 2 (7).

9. Енциклопедія історії України : У 10 т. / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2011. – Т. 8 : Па-Прик.

10. Піскун В. Політичний вибір української еміграції (20-і роки XX століття) : Монографія / В. Піскун. – К. : «МП Леся», 2006.

11. Суржинський М.І. Громадянство України як конституційно-правовий інститут: автореф. дис... канд. юрид. Наук: 12.00.02 / М.І. Суржинський; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2009.

12. Українська дипломатична енциклопедія: у 5-ти т. / редкол.: Д.В. Табачник (голова) та ін. – Харків : Фоліо, 2013. – Т. 4.

Богдан Новак
Острог (Україна)

ВІДНОСИНИ УКРАЇНСЬКОЇ І ГРУЗИНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕМІГРАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ПРОМЕТЕЇВСЬКОГО РУХУ (1921–1939)

Прометеївський рух, джерела якого сягають ще політичних і інтелектуальних традицій XIX ст., в міжвоєнний період став рухом, метою якого було створення національних держав для поневолених Радянським Союзом народів. В русі брали участь представники політичних еміграцій Азербайджану, Донських козаків, Грузії, Ідель-Уралу, Інгрії, Карелії, Комі, Північного Кавказу, Туркестану і України. Протектором руху була міжвоєнна Польща, а його патроном і архітектором Юзеф Пілсудський і його найближчі соратники.

Хоча в прометеївській концепції Пілсудського Україні відводилося перше місце, однак Кавказ теж відіграв величезну роль в планах польських візіонерів, а така невелика за розміром країна як Грузія в часи революції і боротьби за незалежність 1917–1921 рр., мала чи не найбільші успіхи в плані державного будівництва серед усіх державних організацій, що виникли на уламках Російської Імперії, а під кінець існування Демократичної Грузинської Республіки була навіть визнана державами переможницями у Першій Світовій війні і до 1932 р. мала своє офіційне дипломатичне представництво в Парижі. В часи революції і боротьби за незалежність 1921–1921 рр., також, відбулось налагодження офіційних контактів між українськими та грузинськими політичними елітами, дійшло навіть до фактичного дипломатичного визнання та створення дипломатичних представництв України в Грузії та Грузії в Україні. Але поразка новостворених держав в боротьбі за незалеж-

ність призвела до вимушеної еміграції державницьких еліт обох країн.

В умовах еміграції відбулось поновне налагодження контактів між українськими та грузинськими політичними діячами. Ще до приходу Ю. Пілсудського до влади, а разом з тим і початку прометеївської діяльності, відбулось формальне порозуміння між урядами УНР і Грузинської Демократичної республіки, відбулась низка зустрічей український діячів С. Петлюри, Миколи Шумицького, Яна Токаржевського-Карашевича з представниками грузинського уряду в еміграції, а саме з Акакі Чхенкелі, Ное Рамішвілі, Євгені Гегочкорі, Ное Жорданія. З польської сторони ключову роль, не тільки в українсько-грузинських, але і українсько-кавказьких відносинах відіграли Тадеуш Голувко та Роман Кноль.

Після державного перевороту та приходу Ю. Пілсудського до влади, розпочинається активна фаза прометеївської діяльності. В Парижі було засновано журнал «Promethee», який став центральним органом прометеїстів, в Варшаві було відкрито Східний Інститут, де були українська і грузинська секції, та засновано клуб «Прометей». Практично в усіх цих прометеївських організаціях ключові посади отримували українці і грузини. В цей час найбільш активними учасниками прометеївського руху стають Андрій Лівіцький, Олександр Шульгин, Роман Смаль-Стоцький, Ісаак Базяк, з грузинської сторони Гіоргі Гвазава, Горгі Накашидзе, Симон Мдівані, Конрад Іманадзе.

Великою мірою, прометеївська діяльність зводилась до популяризації та пропаганди в усьому світі ідеї визволення поневолених Радянським Союзом народів. Цьому були присвячені різноманітні зібрання, конференції. Питання створення незалежних держав на Сході неодноразово порушувалось українськими та грузинськими діячами під час зустрічей з представниками Великобританії, Франції, Італії, Туреччини, Німеччини та сполучених штатів. Також складовою українсько-грузинської співпраці була розвідувальна та диверсійна діяльність на території СРСР, але про не є досить скупі документальні свідчення, які все ж таки дають підстави ствердити що така діяльність існувала.

Загалом, за словами дослідника прометеївського руху Гюргі Мамулія, українсько-кавказька співпраця була підставою, базою, завдяки якій існував цілий рух.

Список основних джерел та літератури:

1. Bruski J. Mykoła Czebotariw i placówka «Hetman». Z dziejów ukraińskich służb specjalnych na emigracji / J. Bruski // Dzieje najnowsze. – Rocznik XLV. – 2013.
2. Maj I. P. Instytutu Wschodniego w Warszawie 1926–1939, Oficyna Wydawnictwa Rytm, Instytut Stódiów Politycznych PAN. – Warszawa, 2007.
3. Nakaszdyze J. Profesor Dr. Roman Smal-Stocki (1893–1969). In Memoriam / J. Nakaszdyze // Zeszyty Historyczne. – Z. 17. – 1970.
4. Sergiusz M. Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej / M. Sergiusz. – Warszawa, 1971.
5. Snyder T. Tajna wojna. Henryk Józewski i polsko-sowiecka rozgrywka o Ukrainę / T. Snyder. – Kraków, 2008.
6. Tokarzewski-Karaszewicz J. Papers, 1895–1955 (inclusive), 1918–1954 (bulk) : <http://oasis.lib.harvard.edu/oasis/deliver/~uri00004>
7. Wiszka E. «Prometeusz» w Warszawie (1928–1939) / E. Wiszka uri 00004. (<http://uitp.net.pl/index.php/opracowania> / 123-prometeusz-w-warszawie).
8. II Rzeczpospolita wobec ruchu prometejskiego, red. naukowa i oprac. Paweł Libera, Warszawa 2013.
9. Комар В. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939) / В. Комар. – Івано-Франківськ, 2011.
10. Мамулія Г. Кавказская Конфедерация в официальных декларациях, тайной переписке и секретных документах движения «Прометей»: сборник документов / Сост., пред., пер., прим., Г.Г. Мамулія. – М., 2012.

Валентина Піскун

Київ (Україна)

ДОКТРИНАЛЬНІ ГЕОПОЛІТИЧНІ СТРАТЕГІЇ І ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УРАДУ УНР В ЕМІГРАЦІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА 20-Х – 30-ТІ РОКИ ХХ СТ.)

Важливою особливістю тієї історичної епохи, яку досліджуємо, є те, що політичні практики переважно базувалися на теоретичних узагальненнях, здійснених вченими, в прямому розумінні, в польових умовах. Передовсім це стосується політичної географії, геополітики і геостратегії, тобто тих наук і вчених, які наперекір утрадиційним імперським територіальним конструктам, обґрунтовували місце розташування нових держав на карті світу. А також пропонували своє бачення світопорядку, яке складалося після першої світової війни.

Для порівняння охарактеризуємо теоретичні й практично диктовані часом висновки двох відомих в першій чверті ХХ ст. вчених: українця Степана Рудницького й англійця Гелфорда Маккіндера. У працях С. Рудницького, учня Михайла Грушевського, географа: «Україна з політично-географічного становища» (1916), «Україна і великодержави» (1920), «Українська справа зі становища політичної географії» (1923) обґрунтовувалось існування незалежної Української держави на карті світу. Г. Маккіндер – засновник географії як науки у Великій Британії, автор таких відомих праць як : «Географічна вісь історії» (*The Geographical Pivot Of History*), 1904 р.; «Демократичні ідеали і реальність» (*Democratic Ideals and Reality*), 1919 р. Визнавав необхідність існування буферних держав на Сході Європи, а в грудні – січні 1919 р. брав участь у переговорах з генералом А. Денікіним про визнання останнім незалежної Української держави та спільних дій проти російських більшовиків.

© Валентина Піскун, 2016

Політичні стратегії УНР в еміграції базувалися на попередніх наукових обґрунтуваннях та мали такий сутнісний зміст: 1. *УНР в еміграції – це законний уряд, який має безпосередній зв'язок із окупованою російськими більшовиками територією.* За твердженням Я. Рудницького: – «Еміграція 1920 р. Голови Директорії С. Петлюри з діючою армією, державним апаратом, сіткою міжнародно визнаних у світі дипломатичних представництв не могла зрівнятися з еміграцією попередньою, поскільки жодна з еміграцій попередньої епохи до і після 1920 р. не мала атрибутів української соборної держави». 2. *Важливою складовою концептуальних підходів Уряду УНР в еміграції було продовження політики орієнтації на Захід, союз з Польщею і поневоленими Росією народами.* Олександр Шульгин у праці «Без території. Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині» (1934) писав: «Історія поставила перед українськими лідерами запитання: Захід чи Схід? – Петлюра обрав Захід і його вибір був раціональним». Важливо з плину часу підкреслити і те, що його вибір виявився перспективним для українців і майже через сто років – у ХХІ столітті. Прогностичним виявився ще один висновок двох визначних діячів УНР С. Петлюри і О. Шульгина про те, що на шляху до здобуття повної незалежності Україна неминуче зіткнеться з Москвою, як з не демократично сформованим центром і саме Україна очолить боротьбу поневолених народів. 3. *Вибір шляху розвитку – формування демократичної соборної держави зі столицею в Києві.* 4. *Пошук союзників у боротьбі за відновлення Української держави та антирадянська боротьба.*

Список основних джерел та літератури:

1. Шульгин О. Без території. Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині. 3 передмовою Вячеслава Прокоповича / О. Шульгин. – Paris : Вид-во «Меч», 1934.
2. Петлюра С. Лист до Ю. Гуменюка / Симон Петлюра. Статті. – К. : Дніпро, 1993.
3. ЦДАВО Укр. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 23. – Арк. 18. – 18 звор.
4. Бібліотека імені Симона Петлюри в Парижі. Листи Симона Петлюри до Андрія Ніковського. Оригінали. 1921 р. 16 березня – 28 грудня. Рукописи.

Ігор Срібняк
Київ (Україна)

З ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДИ В ТАБОРІ ФРАЙШТАДТ (АВСТРО-УГОРСЦИНА) У 1917 Р.

Реформа таборового життя полонених, яка відбулася на початку 1917 р., перетворила Фрайштадт на «українську республіку» на австрійській землі, бо з цього часу провід табору обирався всіма членами української громади на основі загального, рівного і таємного голосування. Починаючи з цього часу, комендатура табору вже не втручалася у внутрішнє життя полонених українців, в членів Просвітнього відділу СВУ виконували лише дорадчі функції. Внаслідок цього до самостійного ведення полонених перейшли численні просвітні, економічні та політичні організації у таборі (освітні курси, театр, школи, «Запомогава» каса, кооперативна «Чайня», видання газети та ін.).

Але внаслідок дедалі більшого дефіциту продуктів в Австро-Угорщині продовольча ситуація у Фрайштадті суттєво і невпинно погіршувалась, що врешті-решт призвело до того, що полонені українці цього табору вдалися до «голодного страйку». Цей крок поставив під сумнів як проведення української культурно-освітньої роботи в таборі, так і взагалі саме існування Фрайштадту. І тільки конструктивні зусилля проводу СВУ, членів таборового Просвітнього відділу і українського активу, а також об'єктивна зацікавленість австрійської влади врегулювати ситуацію у Фрайштадті – дозволили уникнути найгіршого та відновити діяльність всіх українських установ.

У грудні 1917 р. розвиток культурно-освітнього життя в таборі знову на короткий час припинився через гострий внутрішній конфлікт між окремими членами таборових організацій, який зрештою призвів до тимчасового припинення роботи ГУР з пізнішим

переобранням її складу. Але й цього разу його було швидко врегульовано – практично без втручання СБУ, який власне й не мав на цей час якихось дієвих інструментів для цього. Подолання цієї останньої кризи засвідчило зрілість та відповідальність переважної більшості української таборової громади, яка не пішла групою демагогів та авантюристів.

Таким чином, 1917 р. став можливо найскладнішою добою в історії існування української таборової громади у Фрайштадті, що було обумовлено як військовими подіями на фронтах (на загал несприятливими для Австро-Угорщини), так і відсутністю дієвої допомоги з боку УНР полоненим (хоча з огляду на процес державно-політичної трансформації України цей час сподіватись на такі кроки УЦР було неможливо). Відтак полонені опинились у надзвичайно скрутному становищі, отримуючи лише мінімальну гуманітарну допомогу від російських та міжнародних харитативних організацій.

Але попри всі труднощі та перешкоди розвиток української культурно-освітньої та національно-патріотичної роботи успішно тривав впродовж усього цього року, завдяки чому у свідомості полонених українців відбулися кардинальні незворотні зміни, які уможливили появу в таборі справжніх патріотів, готових зі зброєю в руках виступити на захист своєї батьківщини.

Список основних джерел та літератури:

1. Дубрівний П. Союз визволення України в 1914–1918 рр. / П. Дубрівний // Наукові записки Українського технічно-господарського інституту. – Мюнхен, 1968. – Т. XV (XVII).
2. Сімович В. Початки національно-просвітньої праці серед полонених українців в таборі Фрайштадт / В. Сімович // Союз визволення України у Відні (1914–1918). – Нью-Йорк, 1979.
3. Голубець М. Усвідомлення полонених у таборі Фрайштадт творами українських письменників / М. Голубець // Союз визволення України у Відні (1914–1918). – Нью-Йорк, 1979.
4. Кобець О. Записки полоненого (Пригоди і враження учасника Першої світової війни) / О. Кобець. – К., 1993.

Ольга Ямкова

Київ (Україна)

ПРОБЛЕМА ДЕРЖАВНОСТІ «МАЛИХ НАРОДІВ» ТА/АБО «КІНЕЦЬ ВЗАЄМИН» МИКИТИ ШАПОВАЛА З ПОЛІТИЧНИМИ ЛІДЕРАМИ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ

Суверенна держава Україна, як повноцінний суб'єкт міжнародного права з 1991 року, в сучасних геополітичних процесах втратила у 2014 році свою територіальну цілісність через неоімперіалістичні амбіції Російської Федерації.

Зважаючи на втрати та ризики України, сучасні державні діячі, історики, політичні лідери та експерти все частіше вдаються до досліджень проблем становлення української державності в умовах політичної та військової агресії з боку сусідніх держав, анексії її етнічних територій упродовж XIX–XX ст. та проведення відповідних історичних паралелей.

Неминучість тогочасних та майбутніх геополітичних змін глибоко розумів та передчував Микита Юхимович Шаповал (1882–1932), український громадський діяч та лідер Української партії соціалістів-революціонерів в еміграції, який вболівав за незалежність Української держави, яка в умовах геополітичних змін на початку XX ст. перетворилася із суб'єкта на об'єкт в міжнародній політичній грі імперій та наддержав.

Його історичні та політико-соціологічні дослідження, написані в роки еміграції в Чехословаччині, актуальні не лише для України, але й інших т. зв. «малих народів» Сходу Європи, які опинилися затиснутими між великодержавницькими інтересами сусідніх держав та власними національними інтересами. Відшукуючи шляхи створення умов для відновлення незалежної України, М. Шаповал звернув увагу на подібність проблем в українського та білоруського народів на шляху їх державотворення. В його розумінні дер-

жавність це: територіальна цілісність, національна суверенність у межах державних кордонів, недоторканість державних природних та енергетичних ресурсів, побудова національного та міжнародного ринку промислового виробництва, культурна, релігійна та політична незалежність та ін.

Проте його погляди йшли у розріз зі ставленням керівництва ЧСР до України, Білорусі та інших народів на Сході Європи. Тогочасні лідери ЧСР обережно та виважено ставились до «українського» і «білоруського питання» та змінювали державну політичну стратегію під впливом внутрішніх і зовнішніх обставин.

Налагодивши у 1921 р. співпрацю з чехословацьким урядом М. Шаповал, в рамках реалізації «Російської домогової акції», заснував низку громадських організацій, освітніх та наукових установ. Вагомим чинником якісної співпраці були його особисті приятельські стосунки з першим президентом ЧСР Т.Г. Масариком.

На думку українських та білоруських емігрантів в ЧСР, Т. Масарик прихильно ставився до національно-визвольних рухів пригноблених народів Російської імперії та негативно сприймав політичний, культурний і мовний утиск неросійських народів з боку царського уряду. Тому М. Шаповал намагався знайти підтримку ідеї побудови незалежних держав після розпаду Російської імперії у середовищі чехословацького політикуму. Проте, незалежно від того, яка течія в політичних колах ЧСР брала гору – проросійська, імперська (прем'єр-міністр К. Крамарж і його оточення) чи та, що симпатизувала національно-культурним прагненням українців (президент Т. Масарик, міністр закордонних справ Е. Бенеш та ін.), ЧСР не була зацікавлена у розпаді Російської держави на більш дрібні національно-державні утворення. Будучи затятими русофілами, переважна більшість чеських політиків негативно сприймала т.зв. український і білоруський сепаратизм в той час коли актуальним на світовій політичній арені було питання кордонів майбутньої Росії. На їх думку, незалежні Україна і Білорусь, будучи слабкими політичними утвореннями неодмінно потраплять під контроль Німеччини – ворога ЧСР. Процес усамостійнення окремих країн, на думку Т. Масарика, призвів би до послаб-

лення великодержавної сили Росії та узагалі спричинив би розкол у лоні слов'янства. Майбутню долю України президент ЧСР вбачав у державному зв'язку з Росією, будь-то автономія, федерація тощо, але аж ніяк не самостійна держава.

На відміну від поміркованої позиції президента Масарика щодо можливої української автономії в складі Російської держави, проголошення незалежності Білоруської Народної Республіки у 1918 р. викликало різке засудження політичними лідерами ЧСР. Т. Масарик, зокрема, проголошення незалежності БНР розцінював як сепаратистський прояв в умовах німецької окупації білоруських земель, який не має історичної традиції, вагомого соціально-економічного і економічного підґрунтя. Він зараховував БНР до низки інших територіальних квазі-утворень на Кубані, Північному Кавказі, Сибіру та інших регіонів, які виникли на уламках Російської імперії на початку 1918 р.

З 1928 р. відбулася різка зміна політики Чехословаччини щодо української еміграції. Згорталася «Російська допомогова акція», яка надавала фінансову можливість існування українських та білоруських емігрантських установ та організацій. На ґрунті розбіжностей у політичних поглядах була практично розірвана й співпраця М. Шаповала з політичними лідерами ЧСР.

Остаточне припинення співпраці М. Шаповала з політичними лідерами ЧСР відбулося через проблему Підкарпатської Русі, політику уряду ЧСР на цих землях та репресії проти українців на Прикарпатті, яке було включено до складу ЧСР. Він прагнув, аби державна влада ЧСР надала автономію Підкарпатській Русі та визнала, що вона – це «українська земля і народ, а не худоба». Микита Юхимович зробив висновок, що українські емігранти були потрібні більше для внутрішніх, ніж для зовнішніх потреб: «Щоб приховати ту політику національного гніту й визиску, яку чехословацький уряд провадив у Підкарпатті, потрібна була благодійність до невеличкої купки емігрантів».

Врешті-решт, ці розчарування вилились у такий щоденниковий запис українського діяча на початку 1930 року – «Кінець взаємин»

та багаторічної праці та прагнень для відновлення української незалежності та збереження її територіальної цілісності.

Постать М. Шаповала для тогочасної та сучасної України важко переоцінити. Його життєвий шлях та науково-публіцистична спадщина важлива для збереження не лише української національної ідеї, але й для її розбудови у сучасних сусідніх з Україною державах. Звернення сучасних політичних діячів до аналітичних праць М. Шаповала дозволить уникнути помилок та прорахунків на шляху збереження державної цілісності та уникнути помилок у державному управлінні та на міжнародній політичній арені.

Список основних джерел та літератури:

1. Масарик Т.Г. Слов'яни по війні / Т.Г. Масарик. – Прага ; Берлін: Вид-во «Нова Україна», 1923.
2. Masaryk T.G. Nova Evropa. Stanovisko slovanske / T.G. Masaryk. – Praha, 1920.
3. Masaryk T.G. Slovanské problémy / T.G. Masaryk. – Praha, 1928.
4. Шаповал М.Ю. Велика революція і українська визвольна програма / М.Ю. Шаповал. – Прага, 1935.
5. Шаповал М. Міжнаціональне становище українського народу / М.Ю. Шаповал. – Прага, 1935.
6. Шаповал М. Большевизм і Україна / М.Ю. Шаповал. – Прага, 1926.

Олег Купчик

Київ (Україна)

УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОРДОННЕ СТУДЕНТСТВО У «ЗМІНОВІХІВСЬКОМУ РУСІ» (ПОЧАТОК 1920-Х РОКІВ)

«Зміновіхівський рух» (чи «поворотівство») як операція радянських спецслужб за кордоном. Збірник «Зміна віх» вийшов у Празі в липні 1921 р. Спецоперація, що мала завданням розколоти українську політичну еміграцію, «нейтралізувати» її провідних діячів.

Прикладом цьому є колишній голова Генерального секретаріату УНР (1917–1918 рр.) В. Винниченко, який «змінив орієнтири» й разом з іншими колишніми еседеками й есерами у січні 1920 р. заснував Українську комуністичну партію. Вона засудила боротьбу Директорії УНР проти КП(б)У. А вже в лютому ц.р. «Закордонна делегація» УПСР і «Закордонна група» УКП уклали угоду про утворення «Радянського революційного блоку».

Опісля у журналі «Нова доба» В. Винниченко опублікував низку статей («Винниченко проти Петлюри», «Лист до класово-несвідомої української інтелігенції» та ін.), в яких висловив про-радянські погляди. А вже в травні 1920 р. прибув до Москви, де провів переговори з радянським керівництвом, під час яких В. Винниченку запропонували членство у політбюро ЦК КП(б)У, посади наркома закордонних справ і заступника голови українського раднаркому.

Але надалі ніби пересвідчився, що «незалежна й суверенна УСРР є «ілюзорною» і подальші переговори припинив. Щоправда, маю власну думку з цього приводу, яка полягає в тому, що причина зриву домовленостей з радянським керівництвом є більш реалістичнішою і полягає у тому, що В. Винниченко не погодився «бути заступником».

Прикметно, що «зміновіхівство» тоді поширювалось серед українського студентства, яке навчалось за кордоном. Так, в липні 1922 р. до повноважного представництва УСРР в Німеччині з листом звернувся студент, бессараб за походженням, Федір Варелопуло. Він навчався в Ясському університеті, з якого за революційну діяльність був відрахований і висланий з Румунії. У листі Ф. Варелопуло, який переїхав до Берліну, запропонував заснувати «Союз студентів-емігрантів Бессарабії», що мав пропагувати «бессарабське питання», по суті займатись «підривною роботою» проти румунського уряду.

Ф. Варелопуло намагався переконати, що загітував вже десятеро осіб, які зголосились вступити до «союзу», просив ще десятеро (п'ять українців і п'ять молдаван) направити з радянської України. На його думку, «Союз» мав організовувати у Німеччині антирумунський студентський рух, проводити молодіжні з'їзди, організовувати демонстрації, мітинги і страйки, а також виступати в пресі з критикою політики румунської влади щодо Бессарабії. Повідомляв про плани заснувати власний друкований орган. Натомість прохав для цього коштів.

Схожа студентська організація, а саме «Бессарабський комуністичний студентський гурток при Товаристві Л. Толстого» існувала у Празі. Вона пропонувала заснувати у місті «таємну партійну школу», яка «готувала б кадри для революційної роботи у Бессарабії».

В грудні 1923 р. послуги щодо роботи у «зміновіхівстві» запропонувала «Академічна громада студентів-українців у Берліні», яка нараховувала 25 осіб. В обмін прохала грошей для оплати за навчання у німецьких вузах. Проте реакцію радянської сторони на звернення студентів з'ясувати не вдалось.

Таким чином, на початку 1920-х років «зміновіхівський рух» був відомий українським студентам, які навчались за кордоном. Деякі з них пропонували власні «послуги» для «руху», в обмін за грошову винагороду.

Список основних джерел та літератури:

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1029. – Арк. 60-64, 117-121.
2. Там само. – Спр. 1035. – Арк. 102.
3. Спр. 1735. – Арк. 51.

Ольга Хмиз

Острог (Україна)

СТАНОВИЩЕ УКРАЇНЦІВ НА ЗАКЕРЗОННІ МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ

Для сучасних українських і польських істориків досі залишається невирішеним питання «Хто ж почав війну?», адже після його вирішення можна визначити «найбільш винного». Проте не так вже й легко визначити, які факти були передісторією, а які започаткували «справжній» конфлікт, тому для початку потрібно охарактеризувати суспільно-політичне становище українців Закароння у міжвоєнний період.

До початку Другої світової війни на етнічних українських територіях, що входили до Другої Речі Посполитої, досі не було вирішене українське питання. Ще 30 вересня 1919 р. польському уряду було надіслано Меморіал у справі українців на Холмщині, в якому зазначалося, що «для вирішення пекучих проблем української людності просимо про негайне надання нам дозволу на створення Українського комітету з місцем перебування у Холмі, добродійних українських організацій, відкриття українських гімназій, дозволу користуватися українською мовою в установах і судах, забезпечення потрібної кількості православних церков там, де заходить у тому потреба, врахування при здійсненні аграрної реформи права українських селян на землю».

Влада проігнорувала клопотання українців, хоча формально на законодавчому рівні у Конституції Польської Республіки від 17 березня 1921 року зазначалося про забезпечення прав національних меншин. Зокрема, у статті 109 вказувалося: «Кожний громадянин має право зберігати свою національність, охороняти свою мову і свої національні прикмети. Окремі Державні закони забезпечують меншинам в Польській державі вільний і повний розвиток їх на-

© *Ольга Хмиз, 2016*

ціональних прикмет за допомогою автономних союзів меншин ... Держава буде ... в разі потреби надавати їм грошову допомогу». Перелічені права конкретизувалися у статті 110: «Польські громадяни, приналежні до меншин за їх національністю, віросповіданням або мовою, мають рівне з усіма іншими право засновувати благодійні, релігійні і громадські заклади та інші розважальні заклади, мати нагляд за ними, ними завідувати, вільно користуватися в них своєю мовою і відправляти обряди свого віросповідання». Проте реально вказані положення не дотримувалися і були лише формальними, які не забезпечували дотримання прав українців на території Закароння.

Українці зазнавали різноманітної дискримінації при прийомі на роботу, при вивченні рідної мови у школах тощо. Про це пише у своїх мемуарах Данило Шумук: «...спершу в школі я відчув, що поляки вважають українців неповноцінними людьми, відсталими, придатними хіба що слугувати в них. Пізніше я зіткнувся з цим усюди. Поляки, росіяни і навіть упосліджені жиди дивляться на українську мову, як на мужицьку «мову гречкосіїв» і не визнають належних українцями національних прав на українській землі».

Слід також звернути увагу на акції нищення православних церков на Холмщині у 1938 році. За червень-липень було знищено у Більсько-Підляському повіті – 8 церков та 5 каплиць, Білгорайському – 6, Холмському – 18 церков і 2 каплиці, Грубешівському – 31, Томашівському – 35, Володавському – 10, Замоському – 1, а загалом за міжвоєнний період було знищено 163 храми. Крім цього, місцеве населення силоміць змушували ставати католиками. У своїх спогадах Антоніна Микитюк, уродженка с. Сагринь, писала: «Кракуси почали нападати, бити вікна, валити церкви... Кракуси були польським військом, їздили на конях. Вночі приходили під хату, стукали, викликали господаря надвір, вимагали: підписуй заяву, що завтра підеш до костела, висповідатися, станеш поляком».

Отож, дивлячись на такий стан речей, стає зрозумілим, чому українці вітали німецькі війська як визволителів від польського ярма.

Список основних джерел та літератури:

1. Денисюк М. Українсько-польський конфлікт в роки Другої світової війни у спогадах / М. Денисюк, В. Трофимович, А. Каляев // Наукові записки. Історичні науки. – Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2008. – Вип. 10.
2. Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. / Ред. Ю. Сливка. – Львів, 1996. – Т. 1.
3. Макар Ю. Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1915–1947). Дослідження. Спогади. Документи. / Ю. Макар, М. Горний, В. Макар, А. Салюк. – Чернівці : Букрек, 2011. – Т. 1: Дослідження.
4. Митюк А. Що з нами зробили? / А. Митюк // Кров українська, кров польська... Трагедія Холмщини та Підляшшя в роках 1938–1948 у спогадах / Ред. М. Іваник. – Торонто ; Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2014.
5. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 roku // Dziennik Ustaw. – 1921. – № 44. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://dziennikustaw.gov.pl/du/1921/s/44/267/1>.

Ірінія Савчук

Острог (Україна)

ВИСЕЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ З ПОЛЬЩІ 1944–1946 РР.

Міждержавне переміщення українців і поляків прикордоння започаткувала угода «Про евакуацію українського населення з території Польщі й польських громадян із території України», укладена між УРСР і ПКНВ 9 вересня 1944 р. у місті Любліні.

Виділяють чотири етапи переселення. Перший етап характеризувався добровільністю. В інструкції від 21 вересня 1944 року, виданої для польських репатріаційних органів щодо реалізації угоди 9 вересня, стверджувалось: «Евакуація добровільна, тому не можна застосовувати, ані безпосереднього, ані посереднього примусу...». Для реалізації відповідної угоди, крім інструкції, був створений центральний переселенський апарат. Організовані були також районні представництва, компетенція яких розповсюджувалася головним чином на терени даного повіту. Очолював представництво районний представник, у його підпорядкуванні перебував відповідний канцелярський та технічний персонал. Сформовані були спільні польсько-українські переселенські комісії. Їхнім завданням стала реєстрація українців, прийом заявок на виїзд, здійснення опису майна та планування й організація виселення. Переселенський апарат мав у своєму розпорядженні сили поліції та армії, а також використовував кадри місцевої адміністрації.

Одночасно із організацією переселенського апарату проводилася масова пропагандистсько-інформаційна робота. Розповсюджувалися агітаційні плакати на переселенську тематику, організовувалися зібрання, на яких українців інформували про необхідність від'їзду. В українських селах проводилася незвично інтенсивно пропагандистська кампанія. Бажаючим виїхати обіцяли благопо-

© Ірінія Савчук, 2016

лучне життя в Радянській Україні, а також для них було анульовано всі податкові заборгованості, поточні натуральні повинності та страхові внески.

15 жовтня 1944 р. розпочалося переселення українського населення з Польщі. Спочатку виїжджали особи, яких примусила ситуація, наприклад, ті, що втратили своїх близьких та майно як внаслідок польсько-українського конфлікту.

Другий етап окреслюється хронологічними межами від 1 січня по 31 серпня 1945 року. Через важку зиму процес переселення тимчасово зупинився. Початок другого етапу пов'язаний із діями Червоної армії на Закерзонні. Зазвичай, виїжджали люди, чиє майно було знищене у боях при взятті Лубківського та Дуклянського перевалів. Вже до середини серпня кількість бажаючих виїхати зменшилася.

Польська державна влада та різні підпільні збройні формування, що були зацікавлені в повній і швидкій депортації, почали виступати проти непокірних українців. Як випливає з документів збройні загони нападали на українські села, грабували та вбивали їх жителів. Місцева міліція не лише не реагувала на такі факти, а й подекуди сприяла посередникам.

На березень 1945 року в південний і східний регіон УРСР прибуло 93,1% українців із Польщі, або 19796 родин (71839 осіб).

Третій етап тривав упродовж вересня – грудня 1945 р. Він був повністю примусовим, населення всіляко уникало переселення: люди переходили на обряд римо-католиків з метою видачі себе за поляків. Коли депортація набрала масового, примусового характеру, то населення почали підтримувати загони УПА, тобто протидіяти виселенню українців.

Загалом під час третього етапу було переселено 81806 осіб.

Завершальний четвертий етап розпочався 1 січня, а закінчився 15 червня 1946 року. Він характеризувався нищенням українських сіл. У цей період найбільше було виселено українців із Закерзоння (близько 250 тисяч).

Від жовтня 1944 до липня 1946 рр. було депортовано із Польщі до УРСР 482 800 осіб. Незважаючи на зусилля органів радянської

влади спрямувати основну масу переселенців (79,4 %) у східні області УРСР на 4/5 із них станом на початок 1950-х років опинилися у шести західних областях республіки.

На місцях поселення переселенці мусили пристосовуватися до нових умов життя. Радянська влада зробила небагато, щоб підготувати місцеві громади, до прибуття великої кількості переселених із-за кордону. Переселенці розмовляли іншими діалектами української мови, що містили багато іноземних слів. Місцеві жителі приймали їх з недовірою.

Однак українці з Польщі зіткнулися в зруйнованій війною Україні передусім із бідною і голодом. Вони перестали бути самостійними господарями та мусили працювати в колгоспах. Інше життя обіцяли їм перед виїздом. Вони відчували себе ошуканими, сумували за батьківською землею.

«Добровільність» цього повоєнного великого переселення народів була витвором радянської пропаганди. Евакуація українців із Польщі фактично була насильницькою. Однак досі ці виселені з рідних домівок люди не отримали статусу жертв політичних репресій, до яких, за визначенням, належить і примусова депортація.

Список основних джерел та літератури:

1. Державний архів Волинської області. – Ф. Р-919. – Оп. 1. – Спр. 2: Переписка с райисполкомами о приеме, жилищном и трудовом устройстве переселенцев из Польши (1.1.45–5.12.45), арк. 211.
2. Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1915–1947). Дослідження. Спогади. Документи. – Чернівці : Букрек, 2015. – Т. 3.
3. Депортації: Західні землі України: кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. У трьох томах / Відп. ред. Ю. Сливка – Львів : НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 1996. – Т. 2 (1946–1947 рр.).
4. Дрозд Р. Історія українців у Польщі в 1921–1989 роках / Р. Дрозд, Б. Гальчак, І. Мусієнко ; пер. з пол. І. Мусієнко. – 3-тє вид., випр., доп. – Х. : Золоті сторінки, 2013.

Володимир Трофимович

Острог (Україна)

УКРАЇНСЬКИЙ АСПЕКТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ НАЦИСТІВ У ГЕНЕРАЛЬНОМУ ГУБЕРНАТОРСТВІ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Окупаційна влада утвореного декретом А. Гітлера від 12 жовтня 1939 р. Генерального губернаторства (ГГ), образно кажучи, успадкувала українсько-польське протистояння. Українці бажали усунення з українських етнічних теренів польського самоуправління й нарікали, що поляки визначають для них вищі контингенти збіжжя та іншої сільськогосподарської продукції для Вермахту. Ця ситуація спонукала гітлерівців ретельніше вивчати можливості використання українсько-польських антагонізмів в інтересах Німеччини. Враховуючи подібні настрої, нацисти вже з кінця 1939 р. проводили лінію на «загравання» з українським населенням окупованої держави.

Одне з важливих завдань вони вбачали у створенні противаги в національній політиці в Генеральній губернії, спираючись на старі та нові українсько-польські суперечності. Їм було вигідно підтримувати українців коштом поляків, аби забезпечити собі роль арбітра.

Сподіваючись на негативну реакцію поляків, німці навмисно всіляко рекламували «привілейоване» становище українців. Така політика вела до того, що на території ГГ стосунки між українцями та поляками постійно загострювались, оскільки останні оцінювали дії перших як державну «зраду».

Наслідки політики протиставлення через фаворизацію проявилися дуже швидко. Адже саме терени Холмщини стали згодом місцем перших спалахів польсько-українського конфлікту, що переросли у війну.

© Володимир Трофимович, 2016

Напад Німеччини на СРСР приніс новий розклад сил в українсько-польський конфлікт. На Холмщині він проявилася у вигляді хвилі атак польських бойових структур на українських культурних, суспільних і релігійних діячів, які були в меншості, не одержували захисту з боку німців і ставали легкими жертвами польського терору.

З метою створення на території Замойського повіту зразкової німецької колонії, що мала охопити 116 населених пунктів, з яких передбачалося виселити 110 тисяч українських і польських селян, окупаційна влада здійснила восени 1942 – взимку 1943 рр. переселенську акцію, залучивши до неї й українську поліцію та Український допомоговий комітет (УДК). Усвідомлюючи, що польське підпілля буде нападати на неї, гітлерівці вирішили розмістити навколо колонії українських селян, переселених із Замойщини, тобто створити «захисний пояс навколо німецької поселенської зони», який би прикривав її від ударів польських партизанів, дислокованих у білгорайських лісах. Вони слушно передбачили, що польський гнів впаде передусім на голови переселених українців.

Наслідком нацистської провокації став польський терор проти українців, який почав стрімко переростати від індивідуального до масового, до нищення цілих сіл і вбивств їхніх мешканців. Тисячі українських втікачів потягнулися через Західний Буг на Волинь. Саме ці біженці являли собою «наочну агітацію», що істотно посилювала антипольські настрої волинян-українців і принесла жахливі розповіді про трагедію на Забужжі.

Список основних джерел та літератури:

1. Кров українська, кров польська... Трагедія Холмщини та Підляшшя в роках 1938–1948 у спогадах / Упорядник : Мирослав Іваник. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2014.
2. Макар Ю. Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1915–1947). Дослідження. Спогади. Документи. Т.1: Дослідження / Ю. Макар, Н. Горний, В. Макар, А. Салюк. – Чернівці : Букрек, 2011.
3. Трофимович В. Українці та поляки на Холмщині в 1939–1943 рр. / В. Трофимович // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». – Острог : Вид-во НаУОА, 2016. – Вип. 25.

Андрій Кошельник

Острог (Україна)

ЕСКАЛАЦІЯ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ НА ЛЮБЛІНЩИНІ (ВЕРЕСЕНЬ 1943 – ЛЮТИЙ 1944)

Польсько-український конфлікт на Холмщині (адміністративно холмські землі входили до Люблінського воєводства і займали його південно-східну частину) є складовою загального польсько-українського протистояння в роки Другої світової війни. Конфлікт цей стався в регіоні, який здавна був територією спільного проживання українців і поляків, де одні і другі вважали ці землі етнічно своїми. В нових військово-політичних реаліях осені 1939 р., коли поляки втрачають свою державу, а українці навпаки здобувають можливість на власне державотворення, відносини між польським і українським населенням південно-східної Люблінщини різко погіршилися і стали відверто конфронтаційними. Дуже швидко ця напруга і взаємна ворожість один до одного вилилась в тривале і криваве протиборство.

Розпочавшись з одиничних вбивств українських громадських діячів, польсько-український конфлікт на Холмщині поступово переріс в міжетнічну війну, де польська сторона вдавалася до винищення українських сіл за принципом колективної відповідальності (напр., за співпрацю з німецькою окупаційною владою, за діяльність української поліції, за участь в переселенській акції в кінці 1942 – на початку 1943 р. на території Замойського повіту), а українська до відплатних акцій («акції odwetu»). Початок протистояння українська історіографія відносить до початку 1942 р., а його апогей – на другу половину 1943 – середину 1944 рр.

Однак польські історики вважають, що до загострення відносин між поляками і українцями дійшло на початку 1943 року, погоджуючись з тим, що події на південно-східній Люблінщині в той

час носили характер поодиноких вбивств. А ось криваві знищення українських сіл вони відносять до середини 1943 року, коли на Волині розпочалась так звана «антипольська акція» ОУН(б). Звідси польська сторона кваліфікує антиукраїнські виступи холмських відділів Армії Крайової в період 1943–1944 рр., як відповідь на злочинні дії бандерівців на Волині.

В другій половині 1943 року польсько-українські відносини на Холмщині різко погіршилися. Загони АК помітно розширили фронт антиукраїнської кампанії, їхня діяльність проти українського населення стала частіше повторюватися. Крім вбивств активістів українських організацій і місцевих представників національного руху, польське збройне підпілля чи не вперше на цих теренах вдалося до спалювання українських сіл і знищення їх мешканців.

Вже починаючи з літа 1943 року кількість нападів на українські села невпинно зростала. А восени 1943 р. польська сторона вжила заходів щодо усунення українців з території між Бугом і містечком Томашів. Акція була проведена з метою залякування місцевих жителів при одночасному знищенні української поліції. Початком наступу на українців стало спалення у вересні села Пасіки, в жовтні розгрому посту української поліції в Телятині, пізніше сіл Мірче, Молодятичі, Грабовець Грубешівського повіту. З меншою інтенсивністю польські акції повторились і в Холмському повіті – в районі сіл Сідлища і Могільниці.

Така помітна радикалізація відносин між польським і українським населенням на Холмщині на зламі 1943–1944 рр. була викликана наступними факторами.

З кінця червня 1943 року. на територію Холмщини почали надходити перші групи польських біженців з Волині, які приносили з собою звістки про проведені там вбивства польських жителів. На думку Г. Мотики, «масові вбивства в 1943 році на Волині і приплив звідки біженців призвів до вибуху ненависті до українців, навіть перед страхом розширенням бійні також на інші райони».

Влітку 1943 року на території повітів Замость і Холм сформувалася територіальна сітка Української Національної Самооборони і Організації Українських Націоналістів. Відплатні акції

ОУН-УНС відбулися одразу після перших польських нападів на українські села восени 1943 року. На жаль, свою помсту боївки української самооборони часто скеровували не проти справжніх виконавців вбивств і підпалів, а проти звичайних поляків, тих, що жили по-сусідству. Так, зимова атака УНС на польські села на початку лютого 1944 р. в повітах Грубешів і Томашів підштовхнула комендантів відділів Армії Крайової інспекторату Замость до прийняття рішення організувати три лінії протиукраїнської оборони і підготувати масовий наступ на українців (акції *zaciernej*). Головною метою акції було знищення сил УНС, а також евакуація польського населення з території між м. Грубешів і с. Долгобичів;

Антиукраїнські настрої польського підпілля посилили відділи допоміжної української поліції, яка ставилася вороже до поляків, і в переважній більшості складалася з законспірованих членів і прихильників ОУН. Неодноразово українські поліцейські самовільно проводили пацифікацію польських сіл. Очевидно, такою була їхня відповідь за знущання над українцями польського підпілля.

4 серпня 1943 року Головний командувач Армії Крайової генерал Тадеуш Коморовський «Бор» видав Наказ Комендатури Збройних сил Краю № 107/Kdw про початок відплатних акцій. Ці акції повинні були стати відповіддю на пацифікаційну політику німців в Генеральному губернаторстві. Суть відплатних дій зводилася до «ліквідації підрозділів, які під час пацифікації відзначилися жорстокістю у вбивствах ... польського населення» та удару «по селам і німецьким поселенням, жителі яких брали пряму або непряму участь у злочинах окупантів». Поселення ці, згідно з наказом, належало «спалити, а мешканців вирізати в пень». На думку українського історика І. Льюшина, цей наказ командування Люблінського Округу Армії Крайової став сигналом для початку більш широких заходів проти українського населення на Холмщині у другій половині 1943 р., а потім, в березні 1944 року.

Отже, відчуваючи свою перевагу в людських і матеріальних ресурсах, побоюючись проникнення загонів УПА та повторення волинського сценарію на Люблінщині польська сторона починаючи з другої половини 1943 року вдалася до планового проведення

превентивних акцій проти українського населення Холмщини. Не випадковість, а плановість цих операцій підтвердили наступні події весни 1944 р. (т. зв. «грубешівської революції». – А.К.). Аналізуючи документи та спогади учасників польського підпілля на Люблінщині доводиться констатувати той факт, що не німецькі залоги, а українські села до часу наближення фронту в липні 1944 р. стали під основним прицілом польської партизанки.

Список основних джерел та літератури:

1. Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków, 1990. – Т.3 : kwiecień 1943 – lipiec 1944.
2. Markiewicz J. Nie dali ziemi skąd ich ród. Zamojszczyzna 21. XI. 1942 – 31. XII. 1943 / J. Markiewicz. – Lublin, 1967.
3. Markiewicz J. Partyzancki kraj: Zamojszczyzna 1. I. 1944 – 15. VI. 1944 / J. Markiewicz. – Lublin, 1980.
4. Motyka G. Od rzezi wołyńskiej do akcji «Wisła». Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947 / G. Motyka. – Warszawa, 2011.
5. Motyka G. Tak było w Bieszczadach. Walki polsko-ukraińskie 1943–1948 / G. Motyka. – Warszawa, 1999.
6. Sowa A. Stosunki polsko-ukraińskie 1939–1947 / A. Sowa. – Kraków, 1998.
7. Zajączkowski M. Ukraińskie podziemie na Lubelszczyźnie w okresie okupacji niemieckiej 1939–1944 / M. Zajączkowski. – Lublin ; Warszawa, 2015.
8. Zamojszczyzna-Sonderlaboratorium SS. Zbiór dokumentów polskich i niemieckich z okresu okupacji hitlerowskiej / red. Cz. Madajczyk. – Warszawa, 1977. – Т.1.
9. Ziętek R. Konflikt polsko-ukraiński na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w okresie okupacji niemieckiej / R. Ziętek // Rocznik Chełmski. – 2001. – Т.7.
10. В'ятрович В. Друга польсько-українська війна. 1942–1947 / В. В'ятрович. – Київ, 2012.
11. Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1917–1947) / Макар Ю., Горний М., Макар В., Салюк А. – Чернівці, 2011. – Т.1: Дослідження.
12. Закерзоння. Спомини вояків УПА / за ред. Б. Гука. – Варшава, 1996. – Т.4.

13. Льюшин І. УПА і АК. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.) / І. Льюшин. – К., 2009.

14. Трофимович В. Холмські події та їх трагічне відлуння на Волині та Галичині в роки Другої світової війни / В. Трофимович, Л. Трофимович, А. Смирнов // Русин. – 2016. – №1 (43).

15. Українсько-польські стосунки в 1942–1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т. / Відп. ред та упоряд. В. В'ятрович. – Львів, 2011. – Т. 1: Війна під час війни. 1942–1945.

Лілія Трофимович

Львів (Україна)

ХОЛМСЬКИЙ ФРОНТ (БОЇ МІЖ УПА Й АК У КВІТНІ – ЛИПНІ 1944 РОКУ)

Початок 1944 р. ознаменувався активізацією діяльності польського та українського підпілля, спровокованою наближенням німецько-радянського фронту. На Холмщині, де українські позиції були відносно слабкі, не підкріплені збройною силою, це протистояння вилилося у масові знищення українських сіл, які сприймалися поляками як можлива оперативна база для розвитку українського руху, і котрі діяли під гаслом «Од Вепша до Буга – чарна смуга».

Особливо трагічним для українського населення Холмщини виявився березень 1944 р. Тоді польське підпілля провело масштабну антиукраїнську операцію, що увійшла в історію як «грубешівська революція».

Антиукраїнські акції весни 1944 р. на Холмщині мали не випадковий, а плановий характер. Вони були елементом операції польського підпілля та спроб заблокувати поширення впливів ОУН та УПА. Керівництво українського визвольного руху чітко розуміло, що масштабна «грубешівська революція» мала за мету відрізати Холмщину від Галичини, не допустивши таким чином поширення ареалу українського руху. Як і раніше, реакція Крайового проводу ОУН ЗУЗ не забарилася. 27 березня 1944 р. воно закликала «якнайскоріше посилити протипольські акції на теренах ЗУЗ [...]. Акції мусять бути доволі сильно і в часі належить ширити [...] пропаганду, що ці акції – це відплата за холмські польські вибрики... Акції наші мусять змусити поляків заперестати свою роботу на Холмщині. Відчути це мусить польське населення села і міста». Аби зірвати ці наміри і надати допомогу цивільному населенню,

© Лілія Трофимович, 2016

сюди скеровують відділи УПА з Галичини і Волині. Жорстокі польські акції сприяли мобілізації місцевого населення, в результаті чого було створено першу холмську сотню УПА «Вовки» під командуванням Мар'яна Лукасевича – «Ягоди». Саме цей відділ з двома сотнями волинської самооборони на початку квітня провів першу велику протипольську операцію на Холмщині, відкинувши поляків на кільканадцять кілометрів на захід.

Між українськими і польськими партизанськими загонами зав'язалася кровопролитна війна і навіть вималювався своєрідний фронт, який увійшов до історіографії як Холмський фронт. Він простягнувся більше як на 100 км, мав кількакілометрову нейтральну смугу. Усіма формуваннями УПА Холмського фронту командував С. Новицький – «Спец». У квітні-травні 1944 р. упівці розбили аківців у районі Посадова, Річок, Забужжя, Великих Очей та ін. На початку червня загопи АК спробували контратакувати українські позиції, але були відкинуті.

Усі сторони, включаючи прорадянські партизанські загопи, що діяли на Люблінщині, перекладали вину за насильство на своїх супротивників. Підпільна газета «Помста», яку видавала УПА-Захід, у травні 1944 р. писала: «Не ми, а ляхи хотіли мати з нами війну, так мають. Відплатимо їм страшним пеклом, аж до повного знищення. А там хай нас історія судить».

Завзяте фронтове протистояння між українським і польським підпіллям тривало до самого переходу іншого фронту – німецько-радянського – у липні 1944 р. За підрахунками польського історика Г. Мотики, кожна зі сторін втратила в боях близько 3-4 тисячі осіб.

Відкриті збройні сутички на Холмщині згасли з переходом радянсько-німецького фронту, хоча і після цього конфлікт не вичерпався, набув більш прихованих форм, а саме: використання у боротьбі з ворогом нового окупанта.

Українсько-польська війна тут тривала до 1947 р.

Список основних джерел та літератури:

1. В'ятрович В. Друга польсько-українська війна. 1942–1947 / В. В'ятрович. – К. : Вид. дім «Кієво-Могилянська академія», 2011.
2. Патриляк І. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.). Монографія / І. Патриляк. – Львів : Часопис, 2012.
3. Мотика Г. Від Волинської різанини до операції «Вісла». Польсько-український конфлікт 1943–1947 / Г. Мотика. – К. : Дух і літера, 2013.

Галина Саган

Київ (Україна)

ВІДРОДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ ЮГОСЛАВІЇ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Після Другої світової війни українці Югославії опинилися в дуже складних умовах на всіх рівнях їхнього буття: матеріальному, релігійному, національно-культурному. Коло проблем були породжені насамперед самою війною. Проте, українці зуміли подолати більшість негараздів та обладнати своє повоєнне життя. Особливий інтерес представляє процес відродження релігійної сфери, оскільки на цьому базувалася і національна, і культурна складова діаспорян. Без релігії українці втратили б свою ідентичність і ментальність.

Комуністична влада Югославії не була зацікавлена у зростанні національної та релігійної свідомості ні українців, ні інших народів, які населяли федерацію. Тому й українські священники зазнали політичних гонінь. Звинувачення були стандартними: антидержавна діяльність, співпраця з усташами. У 50-ті роки ХХ ст. прокотилася хвиля репресій проти українських священників. Попри політичні перепони велику роль у розбудові релігійного життя української громади відігравав особистісний фактор. Маємо на увазі душпастирів, які присвячували своє життя облаштуванню та службі у греко-католицьких українських парафіях. Зокрема з великою вдячністю згадують отця Стефана Пітку – засновника української греко-католицької парафії в місті Інджія, що у Сербії. Висвячення на священника отця Стефана відбулося в серпні 1964 р. крижевським єпископом Гавриїлом Букатком. А вже через рік о. Стефан заснував парафію в Інджії. Перші богослужіння відбувалися в прилагодженій для цього хаті, але завдяки старанням пастора досить швидко збудували церкву.

© Галина Саган, 2016

Не менш героїчними були старання вуковарського пароха Дмитра Стефанюка, який своїми силами 17 березня 1962 року організував парафію у Вуковарі. Богослужіння спочатку відправляв у власному будинку. На будівництво храму не вистачало коштів, тому 1968 року відправився до Вінніпега, де серед української діаспори зібрав гроші для будівництва. З його поверненням відразу було зведено храм.

Завдяки старанням таких людей, українська греко-католицька громада Югославії упродовж 1945–1970-х рр. мала 9 парафій і була згуртована в рамках Крижевської єпархії. За цей період підготували 34 українських священники. У 60-х роках ХХ ст. єпархія поділялася на чотири вікаріати: Воеводинський, Боснійсько-Славонський, Жумберацький та Македонський. Майже всі українці опинилися в межах перших двох. Наприкінці ХХ ст. Крижевська єпархія загалом нараховувала 26 парафій, розкиданих майже по всій Югославії. Також єпархія мала 15 монастирів (серед яких лише один чоловічий – отців Василіан) в Осієку, Нові Саді, Шиду, Міклошевцях, Вуковарі, Загребі та ін. Обслуговували єпархію 55 священників.

Військові події в першій половині 90-х рр. ХХ ст. завдали значної шкоди українським греко-католицьким парафіям в Югославії. Багато храмів було знищено, частина зазнала сильних руйнувань. Відразу після припинення військових дій до обжитих місцевостей поверталися люди і разом з власним житлом відбудовували і церкви. Через брак коштів громада сходилася і самотужки піднімала з руїн храм.

Отже, період 4090-х роках ХХ ст. в житті релігійної громади українців Югославії видався досить складним. Проте більшість проблем було подолано: відбудували зруйновані храми, відкрили нові парафії, організували культурно-просвітницьку діяльність при церквах, священники самовіддано працювали у своїх парафіях, обслуговуючи кілька населених пунктів відразу. Всі ці дії починалися з ініціативи невеликої групи активістів у тому чи іншому українському осередку. Згодом такі ідеї знаходили підтримку серед широких кіл української громади, що не лише пробуджувало

національну та релігійну ідентичність, але й допомогло їх зберегти і зміцнити впродовж складних 40–90-х років ХХ ст.

Список основних джерел та літератури:

1. Афіч М. Пошвечена резиденція егзарха у Новим Садзе / М. Афіч // *Думки з Дунаю*. – Вуковар, Літопис Союзу Русиних и Українцох Республіки Горватскей, 2005.
2. Барщевський І. о. Михайло Юриста в моїх споминах. Його життя, праця і доба (1897–1982) / І. Барщевський. – Славонський Брод, Видання Славонського деканату 3. – 2007.
3. Барщевський І. Українці у бродсько-посавській області / І. Барщевський // *Українці в Хорватії*. Книга перша. – Загреб, 2004.
4. Бл. п. о. Дмитро Стефанюк (1920–2003) Лист співчуття // *Наша газета*. – Вуковар, 2003. – 7 вересня. – № 17.
5. Бурда С. Історія і актуальні проблеми українців та русинів Хорватії / С. Бурда // *Українці Хорватії*. Книга перша. – Загреб, 2002.
6. Гочак М. Вічна пам'ять – отець Стефан Пітка / М. Гочак // *Українське слово* : Часопис українців у Югославії з питань культури, літератури та суспільного життя. – Новий Сад, 2006. – Ч. 10.
7. Комбіль Я. Греко-католицька парафія в Кулі / Я. Комбіль // *Українське слово* : Часопис українців у Югославії з питань культури, літератури та суспільного життя. – Новий Сад, 2007. – Ч. 13.
8. Костельник В. Югославські руснаки-українці в боротьбі проти фашизму та в народній революції Югославії (1941–1945 рр.) / В. Костельник // *Український історичний журнал*. – 1970. – № 11 (116).
9. Лещешин Я. Сьогодення українців західної Славонії і Мославіні / о. Я. Лещешин // *Українці Хорватії*. Книга перша. – Загреб, 2002.
10. Лучечко І. Українські поселення в Югославії / І. Лучечко // *Альманах Українського Народного Союзу*. – Нью-Йорк, 1985. – № 75.
11. Ляхович М. Хресна дорога українців Боснії / М. Ляхович. – Ужгород, 1993.
12. Мирицький П. Спогад про українські передачі по радіо Баня-Лука 1981–1991 рр. / П. Мирицький // *Українське слово*: Часопис українців у Югославії з питань культури, літератури та суспільного життя. – Новий Сад, 2007. – Ч. 11.
13. Овад П. 100 років парафії в Прняворі / П. Овад // *Українське слово*: Часопис українців у Югославії з питань культури, літератури та суспільного життя. – Новий Сад, 2000. – Ч. 8.

14. Розпочати нови бок нашей церковне исторії // *Думки з Дунаю*. – Вуковар, Літопис Союзу Русиних и Українцох Республіки Горватскей, 2005.
15. Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина : українські переселенці з Галичини на території югославських народів в 1890–1990 роках / О. Румянцев. – К. : ФАДА, ЛТД, 2008.
16. Ступяк М. Торжество у Канижі / о. М. Ступяк // *Нова думка*: Часопис Союзу русинів і українців Республіки Хорватія, 1998. – № 104.
17. Тамаш Ю. Збереження християнської і національної ідентичності русинів і українців Югославії: проблеми та їх розв'язання / Ю. Тамаш // *Глас Союзу*. – Новий Сад, Союз русинів і українців Сербії і Чорногорії, 2004. – № 6-7.
18. Українці в Боснії – статистичні дані. Дані зібрав о. Іван Барщевський // *Українське слово*: Видання товариства «Просвіта». – Новий Сад, 2007.
19. Юриста М. Ювілею отця Фелікса Біленького / М. Юриста // *Наша газета*. – Новий Сад, 2003. – № 15.

Віталій Макар

Чернівці (Україна)

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ

Минуло 125 років з часу поселення вихідців з Галичини і Буковини у цій країні. Відлік ведеться від появи там достовірно відомих українців з Калуського повіту Галичини *Івана Пулипіва* та *Василя Єлиняка*. Нинішня українська спільнота Канади за наслідками перепису 2011 року налічує понад 1 млн. 250 тис. осіб – однонаціонального чи багатонаціонального походження. За оцінюючими даними Конгресу українців Канади, на 2016 – ювілейний рік – їх там налічується вже понад 1 млн. 300 тис. осіб.

Про прибутті до Канади українці заклали перші свої осередки у вигляді релігійних братств та гуртків *Просвіти*. З початком минулого століття вони розпочали здобувати позиції в органах влади – спочатку місцевих, потім провінційних, а врешті у федеральних. Зокрема, 1912 року священник *Теодор Стефанік* став українським радником Вінніпега. А першими українськими депутатами, обраними до провінційних парламентів Канади, були *Андрій Шандро* – в Альберті у 1913 році, а також *Тарас Фермей* у 1915 році, *Дмитро Якімишак* та *Микола Григорічук* – обидва у 1920 році в Манітобі. На початку 1920х років українські поселенці займали провідні позиції у низці муніципалітетів. У деяких місцевостях вони були радниками або керівниками органів влади, зокрема:

- у провінції Манітоба – в місцевостях Етельберт, Дофин, Броукен – Гед, Гімлі;
- у провінції Саскачеван – Ростерн та Йорктон;
- у провінції Альберта – Вегревіль, Мирнам.

Першим українським головою муніципалітету обрано 1908 року *Івана Стороука* у поселенні Стюартберн у Манітобі.

© Віталій Макар, 2016

Важливою віхою на шляху інтеграції українців у канадське суспільство стало обрання 1926 року до федерального парламенту *Михайла Лучковича*. Таким чином, він перший серед українців став їх представником у найвищому законодавчому органі, відігравши помітну роль у захисті їх інтересів як у Канаді, так і у Європі, що надзвичайно важливо. Мова про його виступи у парламенті, а також на профспілковому конгресі у Бухаресті, у Лізі Націй, де він привернув увагу до нестерпного становища українців у міжвоєнній Польщі і Радянському Союзі.

За різними даними, протягом наступних трьох десятиліть років до федерального парламенту Канади обрано понад 30 українців. Сенаторами стали: у 1955 році *Василь Вал*, у 1959 році *Іван Гнатишин*, у 1963 році *Павло Юзик*, у 1976 році *Іван Івасів*. До речі, Павло Юзик представляв Канаду в ООН і НАТО, де рішуче виступав проти поневолення України Росією, в особі тодішнього СРСР.

Тепер українці представлені в органах влади усіх рівнів – муніципальному, провінційному та федеральному. Першим канадським мером канадського міста став *Василь Гавреляк* в Едмонтоні, займаючи цю посаду у 1951–1959, 1963–1965, 1974–1975 роках. Українець буковинського походження залишив по собі добру пам'ять у мешканців міста, які на його честь назвали майбільший міський парк. Інший українець – *Степан Дзюба* двадцять років, протягом 1957–1977 років очолював столицю Манітоби Вінніпег. Ще одним мером Едмонтону був у 1983–1988 роках українець *Лаврентій Дікур*.

Українці постійно перебувають у складі федерального уряду Канади або в урядах провінцій. Серед них можна назвати *Івана Яремка*, який працював в уряді провінції Онтаріо у 1958–1974 роках. *Рой Романів* протягом 1991–2001 років очолював уряд Саскачевану, *Едвард Стельмах* – Альберти у 2006–2011 роках. У нинішньому уряді Канади посаду міністра зовнішньої торгівлі займає *Христина Фрїланд*, онука відомого українського громадсько-політичного діяча і журналіста *Михайла Хом'яка*, який останні десятиліття свого життя провів у Канаді. Протягом 1990–1995 ро-

ків найвищу посаду в країні – генерал-губернатора обіймав *Рамон Гнатишин*, почесний доктор Чернівецького університету, іменем якого названий Центр канадських студій. Нині українську громаду в сенаті Канади представляють *Рейнел Андрейчук* і *Девід Ткачук*.

Олена Гуменюк

Київ (Україна)

УКРАЇНСЬКІ МОЛОДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В МІЖВОЄННІЙ ЄВРОПІ: ТИПОЛОГІЗАЦІЯ ТА ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ

Український молодіжний рух в країнах Європи розглядається дослідниками в контексті всієї міжвоєнної еміграції, відводячи молоді другорядну роль в представленні нації в системі міжнародних відносин. Насправді, українська молодь за кордоном становила потужну силу, здатну не тільки представити на міжнародному рівні здобутки свого народу, але разом з тим формувати новий тип нації.

Українська молодь за кордоном була представлена як колишніми військовими Армії Української Народної Республіки та Української Галицької Армії, інтернованими в таборах Польщі та Чехословаччини, так чисто академічною частиною (випускники середніх шкіл та гімназій, студенти, молоді науковці), тобто тими, хто не приймав участь ні в Першій світовій війні, ні в національно-визвольних змаганнях 1917–1921 рр. В першій половині 1920-х років переважну більшість серед молоді становили колишні військові, проте, вже наприкінці 1920-х років – на початку 1930-х років основну масу молодих емігрантів представляли люди, не задіяні в військових та революційних подіях першої чверті ХХ століття, які були вимушені залишити Батьківщину з огляду на політичні умови та позбавлені можливості здобувати вищу освіту вдома.

Країни Центрально-Східної Європи, насамперед, Чехословаччина, Польща, Німеччина, Австрія та вільне місто Данціг (сучасний Гданськ, Польща) стали найбільшими центрами концентрації українських мігрантів протягом 1920–1930-х років. В цих країнах були зосереджені військові, цивільні, політичні, наукові, освітні, культурні осередки українських емігрантів. Найчисленнішою була

© Олена Гуменюк, 2016

колонія українців в міжвоєнній Чехословаччині (ЧСР). Причини цього полягали в сприятливому відношенні чехословацького уряду до емігрантів та непоганими, в порівнянні з іншими європейськими країнами, матеріальними умовами українців. Це дозволило нашим співвітчизникам проводити активну освітню, наукову, культурну діяльність в ЧСР, засновуючи не тільки численні товариства та організації, а й, навіть, вищі навчальні заклади.

Чехословаччина стала також важливим центром зародження та поширення українського молодіжного руху на еміграції. Варто зазначити, що молодіжні організації були засновані та діяли в усіх європейських країнах перебування української еміграції. Проте, найбільші координуючі осередки та союзи молодіжного руху все ж знаходились в ЧСР. Так, тут протягом міжвоєнного періоду діяли Центральний союз українського студентства (ЦеСУС), Союз українського сокільства за кордоном та Союз українських пластунів-емігрантів в ЧСР.

Таким чином, можна умовно виділити в молодіжному русі три основні складові: Пласт, студентство, сокільство. Перед тим як характеризувати кожен із вище названих складових молодіжного руху, потрібно наголосити на одній спільній рисі – переважна більшість української молоді становила вікову категорію людей 20 – 30 років, які здобували вищу освіту. До Пласту входили як підлітки (хоча їх частка була незначною), так і 20-літні юнаки та дівчата. Натомість, до Союзу українського сокільства за кордоном та його споріднених організацій могли належати люди будь-якого віку, більшість з яких становили студенти або ж молодь, що вже завершила навчання.

Пласт – організація української молоді для всебічного патріотичного самовиховання, в якій відповідно до виховних методик міжнародного скаутського руху, поєднаними з українськими національними традиціями й цілями, виховуються діти й молодь. Пласт становив важливу складову українського молодіжного руху в країнах міжвоєнної Європи. Найбільш потужним був Пласт в Чехословаччині. В цій країні перші скаутські гуртки заснували студенти – представники політичної і військової еміграції переваж-

но з центрально-українських земель. Так, ще в 1921 р. в Празі та Подебрадах, були створені пластові дружини за зразком чеських скаутських організацій. В 1925 р. в Празі організована Українська Пластова Команда, яка координувала свою діяльність з Верховною Пластовою Командою у Львові. Варто зазначити, що Пласт на еміграції підтримував зв'язок та налагодив активну співпрацю з Пластом на українських землях.

Український пластовий рух на еміграції і, зокрема, його найбільша координуюча організація Союз українських пластунів-емігрантів в ЧСР (СУПЕ) – відігравали важливу роль в справі пропагування української справи за кордоном. Зокрема, протестуючи проти антиукраїнської політики польського уряду в Східній Галичині та Волині, пластуни розгорнули широку інформаційну кампанію. До міжнародних організацій (в основному скаутських) розсилались інформаційні бюлетені іноземними мовами, де наводились дані про Пласт та подавались короткі відомості з історії та культури України. Подібні акції мали велике значення в плані представлення української нації в міжнародному середовищі. Крім того, що пластуни повинні виховуватись в патріотичному дусі, вони мають бути фізично витривалими. Тому велике значення надавалось спортивним змаганням, які слугували засобом представлення здобутків українського народу в середовищі іноземної громадськості. Так, зокрема, висилались як окремі представники, так і цілі делегації на міжнародні скаутські змагання (джерборі). Найбільший успіх мала делегація українських пластунів на т. зв. Першому слов'янському джерборі, що проходив в Празі 27 червня – 3 липня 1931 р. Варто зазначити, що делегації пластунів на всіх міжнародних змаганнях виступали під синьо-жовтими прапорами.

Ще один напрям в молодіжному русі української міжвоєнної еміграції – сокільство, об'єднане в Союзі українського сокільства за кордоном з найбільшими осередками в Чехословаччині. Вже в першій половині 1920-х років в ряді чеських міст (Подебради, Прага, Пршібрама, Ржевниці, Ліберець та ін.) були засновані та активно діяли українські сокільські організації. Основне завдання, яке ставили перед собою сокільські організації – виховувати в

українському народі єдність, народну силу й почуття честі шляхом плекання фізкультури, а разом з тим витривалість, рухливість, розуміння праці у спільному гурті, дисципліну. Члени українського Соколу в Чехословаччині приймали участь у чеських сокільських здвигах та міжнародних спортивних змаганнях, підтримував зв'язки з сокільськими організаціями з українських земель.

Студенти були чи не наймасовішими представниками молодіжного руху. Крім того, що вони засновували власні організації, але також входили, в переважній більшості або частково, до складу інших українських емігрантських товариств, груп тощо. Протягом міжвоєнного періоду студенти заснували академічні, загально-студентські, кооперативні, професійні, мистецькі, спортивні товариства. На початку 1920-х в Празі був утворений Центральний союз українського студентства, який став координуючим осередком всього міжвоєнного студентства як на еміграції, так і на західноукраїнських землях.

У студентських організаціях проводились різноманітні акції: святкування пам'ятних дат як для самої організації, так і в історії України, відзначення ювілеїв українських політичних, наукових, громадських та інших діячів, відзначення релігійних, національних, культурних подій. Досить часто на такі заходи запрошувались іноземці, як студенти, так і громадські та політичні діячі європейських країн. Українські студенти брали найактивнішу участь в міжнародних конференціях, організовували власні виставки, видавали журнали, брали участь в спортивних змаганнях тощо.

Центральний союз українського студентства виступав головною координуючою організацією всього українського студентського руху в країнах Європи. Саме ЦеСУСу вдалося розвинути серйозну міжнародну діяльність і сприяв цьому відділ Міжнародних відносин та його багаторічний очільник В. Орелецький. ЦеСУС був членом Міжнародної студентської організації і брав участь у всіх її конференціях. Протягом перших двох років свого існування ЦеСУС видав цілий ряд окремих брошур англійською, французькою, німецькою мовами про Україну, українське студентство та українські високі школи. У міжнародних студентських

журналах постійно розміщались статті про українські справи. З цілим рядом редакцій іноземних студентських організацій вівся обмін періодичними виданнями.

Дійсно, пластуни, студенти та члени Союзу українського сокоільства за кордоном, тісно взаємодіючи, становили потужну складову всієї української міжвоєнної еміграції. Молодь на еміграції приймала участь в міжнародних конференціях, з'їздах, спортивних змаганнях, культурних та освітніх заходах, тим самим, представляючи діяльність української еміграції європейській громадськості. Молоді люди не тільки активно долучались до розвитку культури та освіти за кордоном, а й формували політичне підґрунтя української міжвоєнної еміграції.

Список основних джерел та літератури:

1. Антонович М. Нариси історії Центрального Союзу Українського Студентства (1922–1945) / М. Антонович. – Мюнхен ; Нью-Йорк ; Торонто, 1976.
2. Ган П. Сьогорічні з'їзди українського студентства / П. Ган // Український студент. – Прага, 1923. – № 3–4.
3. Гузар Л. В Роковини: українське студентство в минулому й сучасному ЦеСУС / Л. Гузар. – Прага, 1938.
4. Жуковський А. Тридцять літ ЦеСУСу / А. Жуковський // Вісті ЦеСУСу. – Париж, 1953. – Ч. 5.
5. Книш З. Ярослав Барановський. Жертва злоби і ненависти / З. Книш. – Париж, 1990.
6. Левицький С. Український Пластовий Улад в роках 1911–1945 у спогадах автора (Причинки до історії Пласту) / С. Левицький. – Мюнхен, 1967.
7. Макаренко Б. 25-річчя ЦеСУСа / Б. Макаренко // Вісті ЦеСУСа. – Мюнхен, 1948. – Ч. 2.
8. Масюкевич М. У третю річницю. / М. Масюкевич // Студентський вісник. – Прага, 1925. – Ч. 8.
9. Мельник К. В Роковини (1908–1918–1938) / К. Мельник. – Прага, 1938.
10. Наріжний С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / С. Наріжний. – Прага, 1942. – Ч. 1.

11. Нижанківський С. Перед 5 звичайним з'їздом ЦеСУСа / С. Нижанківський // Студентський вісник. – Прага, 1927. – Ч. 7–9.
12. Окаринський В. Пласт в українському національно-визвольному русі (1911–1939 рр.) / В. Окаринський. – Тернопіль, 2006.
13. Окаринський В. Український скаутський рух (1911–1944 рр.) / В. Окаринський. – Тернопіль, 2006.
14. Орелецький В. 35-річчя ЦеСУСу / В. Орелецький // Фенікс. – Мюнхен, 1958. – Ч. 8.
15. Орелецький В. Зносини Центрального Союзу Українського Студентства з чужоземним студентством / В. Орелецький // Студентський вісник. – Прага, 1924. – Ч. 1.
16. Пап-Пугач С. Пластовий альманах / С. Пап-Пугач. – Рим, 1976.

Юрій Шушкевич
Острог (Україна)

РОЛЬ ДІАСПОРИ В ЗАРОДЖЕННІ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ

Народний Рух України – громадсько-політична організація, яка виникла у 1989 році. Організація спочатку своєю метою встановила сприяння політиці Перебудови, однак швидко еволюціонувала до вимоги суверенітету УРСР, пізніше Незалежності України. Основною причиною даного кроку було те, що ядро організації склали дисиденти, які все життя боролися проти комуністичного режиму. Не маючи достатньої кількості ресурсів для боротьби вони почали шукати та налагоджувати зв'язки з українською діаспорою.

Українці, що мешкали поза межами СРСР наприкінці 80-х років ХХ століття почали виразно відчувати активізацію процесу змін у СРСР. Це створило необхідні умови для проникнення та поширення ресурсів, які мали дістатися всім хто опонував комуністичному режиму в СРСР. Впевненості у цьому додавала серія «оксамитових революцій», що відбулася протягом цього періоду у країнах Східної Європи.

Фактично перед активними представниками діаспори постав ряд викликів. У першу чергу слід було надати фінансові ресурси для налагодження системної роботи НРУ. В другу – забезпечити активістів методичними матеріалами та зруйнувати інформаційну монополію компартії. Важливою ланкою роботи було інформування урядів держав Заходу про існування демократичного руху в УРСР та сповіщати в разі застосування каральних мір проти активістів Руху з боку влади.

У 1989–1990 роках в країнах Північної Америки та Канаді були сформовані Комітети допомоги Україні, Товариства прихильників

Руху, Народний фонд допомоги України. Зібрані кошти доставлялися спеціальними кур'єрами, які діяли під виглядом туристів. Вони обмінювали валюту на чорному ринку СРСР і здійснювали фінансування штабів НРУ, акцій та виготовлення поліграфічної продукції. На укомплектування технікою Рух отримав приблизно 300 тис. доларів, з цих грошей і була створена технічна база організації.

Значну роль відіграла допомога представників діаспори під час референдуму 1 грудня 1991 року. Суму в 204 тисячі доларів було спрямовано окрім вищезазначеного заходу, на підтримку опозиційних кандидатів В. Чорновола та І. Юхновського. Окрім збору коштів значну допомогу для НРУ надали закордонні організації українців (УККА, УАКР, Державний центр УНР в екзилі, ККДУ США, ІСНО, СУВФ, УДР, «Україна 2000») у лобіюванні визнання незалежності України Канадою, США та Австралією.

Одним з перших кроків після заснування Рівненського осередку НРУ було рішення створити власну газету. Про її випуск у Вільнюсі домовився заступник голови РКО НРУ Василь Червоний з членом Ради «Саюдісу», головою Громади українців Литви Василем Капканом. Газета називалася «Рада», версталася на території Литви і звідти переправлялася на територію УРСР.

Контакти із діаспорою відслідковувалися силовими органами УРСР і оприлюднювались, зокрема, публікації з'являлися у «Червоному Прапорі», де на членів Руху автори намагалися почепити ярлики «бандерівців» та «ОУНівців». Наявність роботи щодо дискредитації співпраці НРУ з діаспорою говорить про те що представники номенклатури боялися посилення Руху та ослаблення свого контролю над суспільством. Таким чином можна стверджувати, що українська діаспора досягла значних успіхів у сприянні НРУ, і внесла свій вклад у появу на політичній мапі держави Україна.

Віталій Яремчук

Острог (Україна)

ПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЗАКОРДОННІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

Вже саме виникнення української історіографії в середовищі наукової еміграції було викликане політичним чинником – поразкою українських сил у протистоянні з більшовицьким режимом у 1917–1921 рр. Надалі програна боротьба за державність, спочатку такий, який виглядав цілком реалістичним, а згодом – більше евентуальний і стратегічний намір емігрантських кіл втрачену державність повернути були потужними чинниками, які актуалізували і поставили надовго у фокус уваги суспільствознавців української діаспори проблеми національної державності, націотворення, національно-визвольної боротьби. Це зумовило переважання серед ідейних підстав української закордонної історіографії державницької історичної ідеології, впроваджені до царини історіографії насамперед В. Липинським.

Помітним фактором, який надавав політичного забарвлення текстам українських істориків діаспори з 1920-х рр. і аж до 1991 р., була налаштованість їх на пошук альтернативи історіописанню в радянській Україні, яке вважалось суттєво обтяженим контролем з боку більшовицького режиму (у 1920-і рр.), а згодом – відверта конфронтація з радянською історіографією, що розглядалася як слухняний політичний інструмент в забезпеченні комуністичного поневолення Батьківщини. Тому українські історики, які жили і працювали поза межами СРСР і його сателітів, інколи переобтяжували свої дослідження антирадянською риторикою, часто не розуміли тонкощів і особливостей праці істориків в СРСР, загалом працювали в контексті логіки ідеологічного протистояння західного світу радянському блоку.

© Віталій Яремчук, 2016

Деякий вплив на еміграційну історіографію, але лише міжвоєнного часу, мали особливості урядової політики тих країн, в яких існували українські наукові організації та працювали українські науковці, щодо українських емігрантських політичних сил та українського питання загалом. Уряди та провідні партії країн Центральної та Східної Європи (Польщі, Чехословаччини, Німеччини), в яких перебувала основна маса українських суспільствознавців – вигнанців з України надавали фінансову і організаційну підтримку при створенні українських наукових структур. Політика сприяння антирадянським силам, які представляли поневолені більшовизмом народи СРСР, розглядалася як частина стратегії розвалу Радянського Союзу. Звичайно, що мова також (і в першу чергу) йшла й про специфічні політичні інтереси правлячих кіл у цих країнах. Зазначене стосується фактично усіх наукових та науково-освітніх структур, створених українськими емігрантами у міжвоєнний час, але найбільшою мірою політична зацікавленість «країн-донорів» була присутньою у формуванні та діяльності Українського наукового інституту у Берліні (УНІ-Б, 1926–1945) та Українського наукового інституту у Варшаві (УНІ-В, 1930–1939).

Певне значення для ідейного спрямування діаспорної історіографії мала належність істориків до емігрантських політичних партій та течій. Тут багато залежало від особистої здатності істориків до дистанціювання від своїх політичних ідеалів та від проблематики їхніх студій.

Важливою обставиною, у якій доводилося працювати поколінням українських діаспорних вчених, була слабка присутність України в західній громадській думці і серед наукового істеблішменту впродовж існування Російської імперії та Радянського Союзу. Попри зростання інтересу західної наукової спільноти до України, починаючи з 1960-х рр., все ж до початку 1990-х рр. панував погляд про СРСР як «Росію», в якій Україна розглядалася як інтегральна частина однонаціональної держави. Минуле цього простору висвітлювалося в науковому та політичному дискурсі через призму російськоцентричної історичної концепції. В умовах інтелектуального змагання «на два фронти» – проти фальсифіка-

цій як радянської історіографії, так і західної російськоцентричної історичної думки вони були змушені доводити історичними аргументами сам факт існування України, а це волею-неволею посилювало зосередженість українського діаспорного історіописання суто на національно-актуальній проблематиці.

Список основних джерел та літератури:

1. Атаманенко А. Українське історичне товариство: ідеї, постаті, діяльність / А. Атаманенко. – Острог, 2010.
2. Верба І. Життя і творчість Наталії Полонської-Василенко (1884–1973): Монографія / І. Верба. – Ніжин, 2008.
3. Україна на історіографічній мапі міжвоєнної Європи / Ukraine on the Historiographic Map of Interwar Europe: Матеріали міжнародної наукової конференції (Мюнхен, Німеччина, 1–3 липня 2012 р.). – К., 2014.
4. Ясь О. Історик і стиль: визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX – 80-і роки XX ст.) / О. Ясь. – К., 2014. – Ч. 1-2.

Сергій Вакуленко

Харків (Україна)

ТЕОРЕТИЧНА ПОСТАВА ЮРІЯ ШЕВЕЛЬОВА В ПИТАННЯХ МЕТОДОЛОГІЇ МОВОЗНАВСТВА

У монументальній науковій спадщині Юрія Шевельова (1908–2002) немає жодної спеціальної праці, присвяченої мовній теорії або методології мовознавства. Однак він добре усвідомлював значення адекватної методології для дослідницької практики й виробив для себе з плином часу систему теоретичних засад, яких намагався неухильно дотримуватися. У Харкові його першим і єдиним навчителем мовознавства був Леонід Булаховський (1888–1961), відданий прихильник молодогограматичної школи, якому Шевельов завдячував власний ґрунтовний вишкіл у ділянці порівняльно-історичного дослідження мови в 1930-х рр. Згодом Шевельов познайомився вві Львові з Василем Сімовичем (1880–1944), українським членом Празького лінгвістичного гуртка; й той прищепив йому основи європейського структуралізму, зокрема в галузі фонології. Ще один поштовх у цьому напрямку він дістав від Дмитра Чижевського (1894–1977), також члена Празького лінгвістичного гуртка, чия доповідь про українську фонологію (1946) сприяла поверненню Шевельова до мовознавчих досліджень в тяжких обставинах повоєнної Німеччини. Особливо під час передування у Швеції (1950–1952) Шевельов запізнався з новішою західною науковою літературою, не доступною йому в Україні. Із другого боку, він студював у 1950х рр. мовознавчі ідеї своїх українських попередників, як-от Олександра Потебні, Костя Михальчука, Олени Курило, Всеволода Ганцова та ін. Їхній вплив теж відчувається в його власній дослідницькій практиці. Шевельовську методологію та теоретичну постанову оприявнюють і численні побіжні завваги, розпорошені по безлічі його наукових публікацій. У підсумку

© *Сергій Вакуленко, 2016*

вони зводяться до того, що можна окреслити як «новий історизм» (поєднання діахронічного підходу зі структурним).

Список основних джерел та літератури:

1. Шевельов Ю. Нотатки про етимологію / Ю. Шевельов // Український Засів. – 1942. – Ч. 3.
2. Шевельов Ю.Я – мене – мені... (і довкруги). Спогади / Ю.Я. Шевельов. – Харків ; Нью-Йорк : Вид-во М. П. Коць ; Вид-во часопису «Березіль», 2001. – Т. 1: В Україні; Т. 2: В Європі.
3. Шерех Ю. Кость Михальчук / Ю. Шевельов. – Вінніпег: Накладом Української Вільної Академії Наук, 1952.
4. Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови / Ю. Шевельов. – Мюнхен : Молоде Життя, 1951.
5. Shevelov G.Y. A Prehistory of Slavic. The Historical Phonology of Common Slavic / G.Y. Shevelov. – Heidelberg : Winter, 1964.
6. Shevelov G.Y. Teasers and Appeasers / G.Y. Shevelov. – Munich : Fink, 1971.

Катерина Каруник

Харків (Україна)

ДОРОБОК ЮРІЯ ШЕВЕЛЬОВА В ДІЛЯНЦІ УКРАЇНСЬКОЇ СИНТАКСИ

Юрій Шевельов – славетний харківський філолог-славіст, який під час Другої світової війни (влітку 1944) вимушено виїхав до Західної Європи, а звідти 1952 р. – до Сполучених Штатів Америки. Здобувши ступінь кандидата філологічних наук у 1939 р., науковець готує розділ «Просте речення» до колективного університетського підручника з української мови. Згодом його зацікавить структура називного речення, за дослідження якого мовознавець візьметься у березні 1941 р.

Привізши до Німеччини обидва рукописи, Шевельов використовує перший із них як частину синтаксичного розділу в посібнику «Нарис сучасної української літературної мови» (Мюнхен, 1951), а другий видасть окремою книжкою під назвою «До генези називного речення» (Мюнхен, 1947). Бажаючи оприлюднити самостійним виданням розвідку про просте речення, збагачену чималою кількістю прикладів із заборонених у Радянській Україні письменників, Шевельов звертається до Ервіна Кошмідера, щоб той здійснив переклад на німецьку мову, однак із цього проєкту нічого не вийшло за браком коштів. Друга спроба видати працю по-німецьки в Гаазькому видавництві «Mouton & Co» у середині 1950х рр. теж не увінчалася успіхом – довелося вдатися до перекладу книги англійською мовою. Коли переклад, здійснений літературознавцем Юрієм Луцьким, був готовий, редактор серії «Slavistic Printings and Reprintings» у тому ж видавництві Корнеліус ван Схонефелд попередив Шевельова листовно про можливі недобрі наслідки від виходу друком його синтакси простого речення на Заході.

Виявилось, що 1951 р. у Києві цей текст Шевельова, – щоправда, без прізвища самого автора – оприлюднено в другому томі «Курсу сучасної української літературної мови», зредагованому Леонідом Булаховським. Оскільки авторство розділу «Просте речення» приписано Булаховському, то поява книжки Шевельова з дуже схожим текстом, хай помітно розширеним і вдосконаленим, могла нашкодити як Булаховському, так і самому автору. Тільки після смерті Булаховського 1961 р. «Mouton & Co» поновлює роботу над цим проєктом і 1963 р. видає англomовну монографію Шевельова «The Syntax of Modern Literary Ukrainian: The Simple Sentence».

Зіставлення трьох видань із одним і тим же текстом Шевельова про просте речення (розділ у «Курсі» Булаховського, розділ у «Нарисі» Шевельова та «Синтакса» 1963 р.), а також аналіз відгуків і рецензій на всі три видання дали змогу виявити між ними спільні та розбіжні нюанси. Кожна з трьох версій, попри спільний кореневий текст, має свої характеристичні відмінності: ідеологічні («Курсу» властиві численні радянські штампи), методологічні («Курс» ґрунтується на психологічному підході до мови; «Нарис» спирається на структурну методу; «Синтакса» є синтезом обох), джерелові («Нарис» і «Синтаксу» збагачено прикладами з творів заборонених у Радянській Україні письменників), нормалізаційні (попри деяку увагу до тенденцій, «Курс» однозначно регламентує офіційно встановлену норму; у «Нарисі» автор помітно зважає на рекомендації мовознавців 1920-х рр.; у «Синтаксі» він є уважним до мовних фактів, тенденцій у розвитку, до частотності вживання).

Список основних джерел та літератури:

1. [Шевельов Ю.] Просте речення // Курс сучасної української літературної мови. Т. II: Синтаксис / За ред. Л. А. Булаховського. – Київ : Радянська школа. – 1951.
2. Шевельов Ю. Я – мене – мені... (і довкруги). Спогади / Ю. Шевельов. – Харків; Нью-Йорк : Вид-во М. П. Коць ; Вид-во часопису «Березіль». – 2001. – Т. 1: В Україні.

3. Шерех Ю. До генези називного речення / Ю. Шерех. – Мюнхен : б. в. – 1947.
4. Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови / Ю. Шерех. – Мюнхен: Молоде Життя. – 1951.
5. Shevelov George Y. The Syntax of Modern Literary Ukrainian: The Simple Sentence / G. Shevelov. – The Hague: Mouton & Co. – 1963.

Віктор Атаманенко
Остроз (Україна)

КОНЦЕПЦІЯ «ЗОЛОТОГО СПОКОЮ» ОЛЕКСАНДРА ОГЛОБЛИНА

Розгляд історії України періоду перед Національно-визвольною революцією пов'язано з поняттям «золотий спокій». Він розумівся (і продовжує трактуватися) в українській історіографії в різних значеннях. По-перше, його пов'язують із козацькою проблемою, коли після придушення повстань 1637–1638 рр. вона була на якийсь час «вирішена»; по-друге, характеризують як час загострення суперечностей в соціальній, економічній, релігійній тощо сферах життя українського суспільства у 1638–1647 рр. при посиленні тяжіння до Росії. Погляди М.С. Грушевського на цей період поєднувалися з розглядом змін в українському житті: розвитком господарства, успіхами в протидії татарським нападам, широкою колонізацією Лівобережжя та українсько-російського порубіжжя, поліпшенням в організації Церкви.

Але найбільш широкий підхід до тлумачення історичного процесу в цей період української історії належить видатному історику Олександрю Оглоблину. Свої думки з цього приводу він висловив у ювілейному, 1948, році, коли й у радянській Україні історики розглядали це питання в контексті початку Визвольної війни. Але якщо для останніх це був переддень боротьби в підсумку за возз'єднання з Росією, то для нього – відродження української держави.

Перш за все, О. Оглоблин розумів час «золотого спокою» не тільки як явище річпосполитське (для держави та шляхти) в цілому, а як назовні «спокійне», але насичене творче життя українського суспільства, блискучий за результатами час в історії України, справжній попередник дійсного відновлення в ній полі-

тичного чинника. Виклад своїх поглядів історик сформував у чотирьох проблемних блоках. Вже перший мав не стільки вступний, скільки підсумковий характер, а конкретне наповнення подавалося у подальшому викладі матеріалу. На відміну від попередників, сучасників та наступників, він наголошував не на «спокої» в державі (що не могло не бути умовою розвитку – розвитку саме українського), а на «золоті» – золоті багатства і золоті думки. Як вказував історик, українська нація немов прокинулася після століть животіння і гарячково накопичувала сили для вирішальної боротьби за незалежність. Важливим є використання при цьому понять «українська нація», «національна поразка» (про останні перед Хмельниччиною повстання). Не можна не зазначити на не завжди вказувану дослідниками особливість тогочасного українського життя – творення національних (нових та великих) політичних, культурних, економічних вартостей відбувалося в умовах протистояння чужому гніту, тиску, визиску. Відтак, це не тільки віщувало неминучість боротьби, але й готувало до неї.

О. Оглоблин визначає напрямки подальшого дослідження проблеми. Перш за все, це стосується розуміння історичного процесу (Хмельниччина як державотворення та боротьба за незалежність, нація, заперечення економічного занепаду внаслідок шляхетського визиску, позитивні демографічні зміни, колонізація як результат господарських успіхів (української метрополії), пов'язаність з цим селянських втеч, зв'язок культурного відродження з Револуцією тощо). При розгляді безпосередніх чинників Револуції необхідно їх включати в межі не тільки десятиріччя перед її вибухом, а й у рамки всієї першої половини XVII ст. (а то й з кінця XVI ст.) Її передню необхідно приділити спеціальну увагу в силу недостатності вивчення, при чому враховувати не тільки здобутки, але й підходи різних шкіл в українській (і не тільки) історіографії. Так, зважаючи на обсяг матеріалу та можливості історіографічних узагальнень, О. Оглоблин показово вказує лише на прізвища трьох дослідників – М. Грушевського, В. Липинського та О. Яблоновського. При цьому він спеціально наголошує на застарілості ряду положень народницької історіографії. Можна говорити і про за-

значення проблеми введення до наукового обігу нових історичних джерел (так, зазначаючи значний вже залучений М. Грушевським до досліджень джерельний матеріал, відзначаються й останні за часом, передвоєнні).

Три частини праці О. Оглоблина стосуються сфер економічної, культурної та політичної. Перша з них наголошує на поживленні господарського життя, нагромадженні добробуту для різних верств українського суспільства, а не тільки шляхти, небувалих успіхах та задіянні всіх регіонів у колонізаційному процесі, блискучих здобутках у розвитку сільського господарства, промислів. Стосовно останніх наголошується на їх важливості не тільки для експорту, а й для забезпечення власних потреб, змінах в господарській структурі і технічній організації, поєднанні різних промислово-ремісничих занять. Господарські успіхи не тільки свідчили власне про розвиток, а й згодом забезпечували військові потреби відновленої держави.

Духовне життя українського суспільства мало прояви послаблення, але важливішим було те, що в боротьбі між різними напрямками кувалася майбутня перемога. На час «золотого спокою» припадає діяльність Петра Могили, це час не тільки значних планів, а й великих досягнень, які в підсумку перетворили Київ на найбільший культурний та науковий центр Східної Європи, а в ряді аспектів – всієї Вселенської Православної Церкви. На думку О. Оглоблина, в цей час Українська Церква переросла існуючі державно-політичні рамки, чим прискорила кризу і вказала шлях її розв'язання.

Звертаючись до політичної складової розвитку українських земель доби «золотого спокою», О. Оглоблин і тут розширює хронологічні рамки, вказуючи, що ідея відродження української держави була поширена (і в Україні, і за її межами) і в попередні часи. При тому, що тут неможливо заперечувати значення козацтва, історик вказує на задіяність у творенні ідейно-політичних підстав Револуції та державницьких осередків представників духовенства та шляхти. Не можна обійти увагою й точку зору О. Оглоблина на те, що «козацька політика» спиралася не тільки на силу зброї, а,

головне, на силу ідеї та державно-політичної традиції (що відзначали вже сучасники).

Незначні за обсягом власне висновки О. Оглоблина наголошують на основному: були значні здобутки і різних сферах життя українського суспільства, що суперечило умовам його існування (багатство матеріальне і духовне – чужинецька експлуатація), було багато чого, але не було свободи. Саме це й стало основною підставою революційного вибуху середини XVII ст.

Зрозуміло, що не всі аспекти доби «золотого спокою» знайшли відображення у незначній за розмірами праці О. Оглоблина. До таких, зокрема, можна віднести й персональний – постаті лідера та керівників Революції. Ця обстава може бути пояснена тим, що в тому ж випуску «Арки» розміщувалася стаття Б. Крупницького, присвячена постаті Богдана Хмельницького.

Концепція «золотого спокою» О. Оглоблина на час її виголошення носила революційний характер в українській історіографії. В усій повноті вона не могла мати дослідницького розвитку в усіх її складових. Але й сьогодні вона значною мірою не адаптована в українську історичну науку, що створює можливості її засвоєння та розвитку.

Список основних джерел та літератури:

1. Грушевський М.С. Історія України-Руси / М.С. Грушевський. – К., 1995.
2. Гуслистий К. Нариси з історії України / К. Гуслистий. – К., 1941. – Вип. 3.
3. История Украины: Краткий курс. – К., 1948.
4. Оглоблин О. «Золотий спокій» / О. Оглоблин // Арка. – 1948. – Ч. 3–4 (9–10).
5. Петровський М. Нариси з історії України / М. Петровський. – К., 1939. – Вип. 4.
6. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття / Н. Яковенко. – Київ, 1997.

Фадей Яценюк

Чернівці (Україна)

УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО В ДОСЛІДЖЕННЯХ ЛЮБОМИРА ВИНАРА

Серед більш як 1700 опублікованих праць Л. Винара, козацькій тематиці присвячено 9 монографій та книжок, 142 статті та енциклопедичні гасла, 27 рецензій. Значна частина наукового доробку вченого побачила світ у збірці вибраних праць «Козацька Україна». Починаючи дослідження проблем українського козацтва, професор Л. Винар прагнув, перш за все, розглядати їх в історико-хронологічному розвитку. Вже в розвідках «Початки і ранній розвиток української козащини», «Початки українського реєстрового козацтва», «Проблема періодизації козацької доби» він з'ясовує причини і час появи нового соціального стану – українського козацтва, джерела його поповнення та формування, розробляє якісно нову схему періодизації козацької доби та типології козацької організації.

Визначаючи політичну роль козацтва у поступі української нації та даючи оцінку його діяльності на міжнародній арені, Л. Винар у публікаціях «Зв'язки Івоні Русина з українськими козаками в 1574-му році», «Іван Підкова», «Молдавська політика козаків у 90-их роках XVI століття», «Козацькі зв'язки з Австрією і Ватиканом в 1593–1595 роках», «Дипломатична місія Олександра Комуловича в Україну 1594 року», «Ukrainian Cossacks and Vatikan in 1594», «Щоденник Еріха Лясоти (1594 р.)» розкриває активну зовнішню політику козацтва у стосунках з Польщею, Молдавією, Австрією, Ватиканом.

У кінці XVI століття українське козацтво стає дуже важливим чинником внутрішньополітичного життя, виступає організатором національно-визвольної боротьби, висуває політичну програму переустрою польського суспільства. Під таким кутом зору напи-

сані розвідки Л. Винара про козацьких ватажків: фундатора Запорозької Січі Д. Вишневецького («Князь Дмитро Вишневецький»), керівника козацько-селянського повстання С. Наливайка («Северин Наливайко й революційний рух брацлавського міщанства (1594–1596)»), славетного гетьмана Б. Хмельницького («Молдавська концепція Б. Хмельницького в роках 1648–1653», «Проблема зв'язків Англії з Україною за часів гетьманування Б. Хмельницького»), полковника М. Кривоноса («Максим Кривоніс», «Питання походження полковника Максима Кривоноса»), сподвижника і родича І. Мазепи А. Войнаровського («Андрій Войнаровський»).

Серед величезної кількості робіт Любомира Винара, присвячених українському козацтву, помітне місце займають різноманітні історіографічні сюжети, в яких з'ясовується стан дослідження істориками проблематики становлення козацького стану, його боротьби за незалежність України та розбудову держави, особливостей економічного розвитку козацьких господарств, політичної культури тощо. Беручи до уваги тематичну різноманітність зацікавлень козацтвом істориками XIX–XX століття Любомир Винар аналізує їх праці присвячені Запорозькій Січі, козацько-гетьманській державі XVII–XVIII століть, добі Богдана Хмельницького та Івана Мазепи. Цьому присвячені розвідки «Огляд історичної літератури про початки української козаччини», «Володимир Антонович про генезу і ріст козаччини до I-ої половини XVII століття», «Михайло Грушевський і державницький напрям української історіографії», «Олександр Оглоблин як дослідник гетьмана Івана Мазепи і його доби» тощо.

Цінна наукова спадщина вченого допомагає краще зрозуміти історичний феномен козацької України, формує цілісну авторську концепцію козацької доби.

Список основних джерел та літератури:

1. Винар Любомир. Бібліографічний покажчик. 1950–1997 рр. – Львів ; Київ ; Париж ; Нью-Йорк ; Торонто : Укр. Іст. Тов., 1998.
2. Винар Л. Козацька Україна. Вибрані праці / Л. Винар. – К. ; Львів ; Нью-Йорк ; Париж : Ін-т історії НАН України, Укр. Іст. Тов., 2003.

Тетяна Ющук
Острого (Україна)

ІВАН ОГІЄНКО ЯК ДОСЛІДНИК ДРУКАРСТВА НА ВОЛИНІ

Невипадково сучасники називають Івана Огієнка людиною енциклопедичних знань та діяльності. Усю багатогранність не лише наукової, але й культурної репрезентативності особи можна підкреслити його природнім хистом ученого, педагога, громадського та політичного діяча. Його відданість українській ідеї проявлялася у будь-якій сфері діяльності. Проте значна кількість наукових надбань і досі недоступна для нас. Адже ще зовсім недавно ім'я Івана Огієнка було неприйняте для розголосу, не говорячи вже про його праці. Ніщо не стоїть на місці і дякуючи тому, що архіви розпочали оприлюднення своїх даних, які раніше були закриті, ми можемо привернути сьогодні увагу маленькій крапельці праці Івана Івановича, яка на сьогодні є величезним вкладом у вивченні друкарства на Волині.

Недарма перше місце по найстаріших осередках культурного життя Іван Огієнко надавав саме Волині, а серед найвидатніших центрів – Острогу, де постало тоді велике вогнище української культури – славна Острозька академія під проводом оборонця українського народу Василя-Костянтина Острозького, що згуртував біля себе найкращий науковий потенціал. Історія друкарства на Волині досить важлива та цікава, але, на жаль, вона ще не до кінця досліджена.

Безумовно, ми ще не знаємо всіх волинських друкарень, як взагалі не знаємо всіх українських друкарень. Досліди стародруків час від часу приносять якісь новини, доти невідомі бібліографам. Не забудьмо, що багато стародруків понищив час, чимало їх пожерла, шляхом спалення, релігійна боротьба багато лишилося

© Тетяна Ющук, 2016

стародруків із пропавшим початком чи кінцем листка, а тому і не відомо, де їх було надруковано. Отже, подальші пильніші пошуки стародруків і читання старих актів до теперішнього списку відомих нам друкарень додаватимуть ще раніше нам невідомі.

Волинські друкарні мають такий самий характер, як і друкарні білорусько-українські або галицькі – вони поставали на якийсь час, з панської допомоги і скоро зникали, як тільки припинилася ця допомога. Такими були друкарні: Дерманська, Кременецька, Луцька, Рохманівська, Четвертинська та Чорненська. І тільки Острозька, а пізніше Почаївська друкарні придбали собі головну славу, мали всеукраїнське значення та довго проіснували. А Почаївська з перервами пережила віки і дійшла й до нашого часу.

Волинські братства пробували прибрати друкарні до своїх рук, але серед них не було настільки сильних матеріально, щоб вони змогли закласти велику друкарню всеукраїнського значення, та й під боком була львівська братська православна друкарня, яка проіснувала до 1708 р., з котрою не могли конкурувати ні одна з тодішніх друкарень. Львівська братська друкарня поставляла видання не тільки в Галичину, але й на Волинь до виникнення Києво-Печерської друкарні.

Більшість друкарень Волині були тимчасовими, закладалися лише для друку однієї книги. По закінченню роботи такі друкарні переносилися до іншого міста. Лише Острозька і Почаївська були постійними, ось чому на Волині лише ці дві друкарні могли виховати хороших друкарів. На жаль, українських друкарів знаємо дуже мало. Сталося це тому, що всі акти Острозької друкарні згоріли, а актів з Почаївської лишилося небагато, їх теж знищила релігійна колотнеча. Те ж, що лишилося, невидане.

Список основних джерел та літератури:

1. Баранович С. Краткие исторические сведения о бывших на Волыни православных типографиях / С. Баранович // Волынские епархиальные ведомости. – 1877. – С. 18.

2. Бойко М. Исторично-бібліографічний нарис друкарства Волині 1578–1830 / М. Бойко // A History bibliographical outline of the typography in Volhynia. – Bloomington (Indiana), 1972.

3. Винар Л. Історія українського раннього друкарства 1491–1600 / Л. Винар. – Чикаго ; Денвер, 1963.

4. Огієнко І. Іван Хведорович, фундатор постійного друкарства на Україні. Життя і діяльність / І. Огієнко // Стара Україна. – 1924. – № 2–4.

5. Огієнко І. Історія українського друкарства. Т. 1: Исторично-бібліографічний огляд українського друкарства XV–XVIII вв. І. Збірник Філологічної Секції НТШ у Львові. – Т. 10-11, Львів, 1925. Передрук у Київ, 1999.

Наталія Конопка

Острог (Україна)

МИХАЙЛО АНТОНОВИЧ ЯК ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Михайло Дмитрович Антонович, представник молодшої генерації українських істориків початку ХХ ст., науковий та життєвий потенціал якого був невблаганно знищений радянською тоталітарною машиною, займає, без перебільшення, одне з чільних місць в розвитку історії української науки.

Вважаємо, що наукові зацікавлення історика остаточно сформувалися у 30-их рр. та були зосереджені на вивченні історії України XVI–XIX століть, зокрема козацького періоду. Більшість досліджень Мих. Антоновича присвячених українській історії, написані у формі науково-популярних нарисів. Напередодні та в час Другої світової війни Мих. Антонович опублікував кілька розвідок присвячених козащині, зокрема «Козацьке військо у Смоленській війні» (Варшава, 1937), «Козацький проект Василя Капніста» в («Сьогодні і минуле», 1939, №2), «Матеріали до вербування українців у пруську армію XVIII ст.» в (Працях Українського історично-філологічного товариства в Празі, т. 2: на пошану голови Товариства проф. Дм. Антоновича (Прага, 1939 р.)), «Студії з часів Наливайка» (Прага: УІФТ, 1941), «Переяславська кампанія 1630 р.» видана у Працях УІФТ в Празі, т. 5 (Прага, 1944 р.) та ін. Деякі праці Михайла Антоновича, у тому числі монографія про гетьмана Петра Сагайдачного, залишилися неопублікованими. У 1941–1942 рр. була опублікована 4-томна «Історія України». Дослідження Мих. Антоновича публікувалися і німецькою мовою у німецьких виданнях, а відтак презентували українську науку у європейському, світовому масштабі. Зокрема «Geschichte der Ukrainischen Staatlichkeit» в кн. «Handbuch der Ukraine» (Leipzig,

© *Наталія Конопка, 2016*

1941), «Kultur der Ostslaven» (Breslau, 1941), «Ukraine in Russischen Reiche» (Wien, 1942).

Протягом 1941–1942 рр. побачила світ 4-томна «Історія України», що вийшла друком в Празі в серії «Наукова бібліотека» видавництва Юрія Тищенка. У вступі до своєї праці Мих. Антонович твердив, що саме колонізаційний рух на схід, колонізаційний процес освоєння українських земель став визначальним фактором в розвитку української державності, а національний чинник мав лише другорядне значення. Оцінка процесу державотворення в історика є відмінною від популярних ідей державницького напрямку початку ХХ ст.

Давня історія України в праці історика носить описовий та загальний характер з точки зору заселення території України різними народами. Більш детально дослідник розглядає князівську добу. Він з критикою та без пієтизму висвітлював постать Данила Галицького та особливості формування Галицько-Волинської держави. Татарський чинник та дії ворожого війська на руських землях вважав не більше ніж військовою «гроельпропагандою» (з нім. – грізною, загрозливою) проти орди. Литовсько-польська доба постає в творчості Мих. Антоновича добою несправедливо забутою та маловивченою, яка не підпадала у рамки сучасних (Мих. Антоновичу. – Н.К.) уявлень про державу у порівнянні з політичними утвореннями Київської та Галицько-Волинської держав. Проводячи паралелі з європейською історією, Мих. Антонович приходив до висновку, що панська олігархія Литви-Русі занепала не в часах слабкості, кризи та безпорадності, а після проведених успішних реформ та військових перемог над ворогами. Козаччина найбільше цікавила Мих. Антоновича і стала провідною темою його наукових дослідів як явище цілком оригінальне та виняткове в українській історії. У своїх поглядах на козащину та Гетьманщину історик проаналізував особливості початків козацтва, зокрема походження, перші форми боротьби, діяльність перших козацьких ватажків, побудову січей, початок формування козацтва як політичної сили, вихід на міжнародну арену, військові кампанії тощо.

Отож, можемо бачити, що погляд Михайла Антоновича на український історичний процес був цілком винятковим і акумулював різні історіографічні традиції. На думку історика, з часу Київської Русі саме українське духовенство мало виконати політичну програму оформлення та реалізації національної ідеї, а відтак саме на цю верству він покладав провину за невиконання такого зобов'язання перед народом.

Окрім того, ідея аристократичної республіки, яка показала свою неефективність протягом кількох століть, мала вплив і на становище України у складі Росії. Вона породила ментальність вірності і незради. Антиросійські настрої залишалися в площині домашнього невдоволення, а проти зовнішнього ворога українська суспільність завжди готова була чинно підтримати царську політику. Сподіваємося, що завдяки сучасним подіям українці нарешті позбавляться цієї вірнопідданської ментальності і зможуть сформувати вільну національну спільноту.

Список основних джерел та літератури:

1. Антонович М. Історія України / М. Антонович. – Т. I : Княжа доба. – Прага : Видавництво Юрія Тищенка, 1941.
2. Антонович М. Історія України / М. Антонович. – Т. II : Литовсько-Руська доба. – Прага : Видавництво Юрія Тищенка, 1941.
3. Антонович М. Історія України / М. Антонович. – Т. III : Козаччина та Гетьманщина. – Прага : Видавництво Юрія Тищенка, 1941.
4. Антонович М. Історія України / М. Антонович. – Т. IV : Нова доба. – Прага : Видавництво Юрія Тищенка, 1942.

Марія Воронова

Маріуполь (Україна)

СКАНДИНАВСЬКІ РУНІЧНІ НАПИСИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ОМЕЛЯНА ПРИЦАКА

Виникнення, розповсюдження та розвиток рунічної писемності є одним з найважливіших культурних звершень германських племен у ранній період їхньої історії. Руни існували в Скандинавії в декількох варіантах. Це перш за все футарк – старші руни. Усього їх 24, і складаються вони лише із вертикальних та похилих паличок. Поступово футарк модифікувався у молодші, або скандинавські, руни. У молодшому рунічному ряді знаків усього 16. Розрізняють данський та шведсько-норвезький варіанти молодших рун.

О. Прицак цікавився рунічними написами як історичними джерелами з історії Скандинавії та Східної Європи. На основі наукових надбань попередників він проводив власні дослідження, результати яких опубліковані у першому томі праці «Походження Русі». Основна увага О. Прицака зосереджена на рунічних текстах, виконаних молодшим футарком. Він практично повністю проігнорував старшорунічні написи, їхні особливості та процес модифікації.

Вчений погоджувався з думкою про неабияку важливість рунічних написів як історичних джерел, але знайшов у них, на його власний погляд, слабкі місця. Перш за все, це стислість та одноманітність змісту напису, що призводить до складнощів під час їхнього датування. Тим не менше О. Прицак дійшов висновку, що рунічні написи дають цінну інформацію про давньоскандинавську соціальну структуру, релігійне життя, мистецтво, походи за кордон (як торгівельні, так і завойовницькі).

До періоду 800–900 рр. О. Прицак відносив 43 написи: 20 з них виконані данським футарком, 23 – шведсько-норвезьким. Найваж-

© *Марія Воронова, 2016*

ливішими рунами того періоду він вважав три йотландські написи: The Sparlösa Runestone (Vg 119), The Kälvesten stone (Ög 8), The Rök Runestone (Ög 136).

Серед рунічних написів 900–940 рр. особливу увагу дослідника привернув The Glavendrup stone (DR 209) з о. Фюн. Другий з найвідоміших рунічних каменів того періоду, описаний О. Прицаком – The Tryggevælde Runestone (DR 230) з о. Зеландія.

Далі у своєму дослідженні вчений описав рунічні написи періоду 940–1000 рр., які були виявлені у Данії, Норвегії, о. Мен та о. Готланд. У Данії цей час представлений кількома каменями, що становлять найбільший історичний інтерес. Найважливішими з них є The Jelling stones, The Hedeby stones, The Sønder Vissing Runestone.

Написи, що датуються періодом з 1000 до 1050 рр., існують в Данії, Норвегії, Ямтланді, Швеції, Готланді, Україні. О. Прицак визначив, що написи цього періоду дають яскраве уявлення про соціальну та політичну термінологію тих часів, при цьому він зазначив, що тексти написів часті загадкові і багатозначні, що ускладнює їхнє прочитання. Окрему увагу О. Прицак приділив рунічним пам'яткам, які були виявлені на території Східної Європи (Стара Ладога, Городище під Новгородом), у Балтійському регіоні (Даугмальське городище), а також на території України.

Таким чином, О. Прицак дослідив середньовічні скандинавські рунічні написи як важливі історичні джерела з історії Скандинавії та Східної Європи. Його дослідження не відрізняється особливою новизною. У більшій мірі воно є результатом опрацювання надбань попередників, проте заслуговує на неодмінну увагу. Адже часом висновки вченого не співпадають із загальноновизнаними поглядами провідних рунологів, що і надає праці оригінальності.

Список основних джерел та літератури:

1. Вебер Э. Руническое искусство / Э. Вебер; [пер. с нем. Е. М. Скопинцева]. – СПб. : Евразия, 2002.

2. Мельникова Е.А. Скандинавские рунические надписи: новые находки и интерпретации. Тексты, перевод, комментарий / Е.А. Мельникова. – М. : Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 2001.

3. Прицак О. Походження Русі. Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг) / О. Прицак; [пер. з англ. О. Буценка та Ю. Олійника]. – Т.І. – К., 1997.

4. Роэсдаль Э. Мир викингов : викинги дома и за рубежом / Э. Роэсдаль; [пер. Ф. Золотаревской]. – СПб. : Всемирное слово, 2001.

Юлія Горбач

Київ (Україна)

ОЛЕКСАНДР ОЛЕСЬ – ПРЕДСТАВНИК УКРАЇНСЬКОЇ ТВОРЧОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ НА ЧУЖИНІ

Революційні події початку ХХ ст. обумовили масову еміграцію українців за кордон. Відомий український поет і драматург Олександр Олесь (Кандиба) (1878–1944) – один з багатьох відомих українців, які у цей час опинилися на чужині вимушено і не заплановано.

У лютому 1919 р. письменник виїхав з Києва до Будапешта, де на посаді аташе приєднався до Дипломатичної місії УНР в Угорщині. До посадових обов'язків О. Олеся в якості аташе належав розвиток культурної співпраці з угорським урядом, а також закупівля медичних препаратів для української армії.

У березні 1919 р., після розгортання в Угорщині революційних подій, О. Олесь переїжджає до Відня, на той час важливого центру української дипломатії, а також осередку значних творчих сил української літератури та журналістики. Віденський період у біографії поета видається дуже насиченим – О. Олесь встигає попрацювати у посольстві УНР в Австрії, виступити одним із ініціаторів відкриття Українського клубу, посприяти заснуванню Українського вільного університету, започаткувати журнали «На переломі» та «Сміх», попрацювати з Комітетом допомоги голодуючим в Україні, стати одним із організаторів і заступником голови Союзу українських журналістів і письменників (СУЖіП) і т. д. Саме робота в СУЖіП стала для О. Олеся однією з найважливіших віх у його закордонному житті, про що свідчить, зокрема, листування поета з українським громадсько-політичним діячем, дипломатом та публіцистом А. Жуком.

Союз українських журналістів і письменників відіграв важливу роль у представленні інтересів українських діячів пера в еміграції. Поряд із захистом їх професійних потреб та створенням сприятливих умов для їх праці, Союз виступав оборонцем національних інтересів України за кордоном та переймався вирішенням українського питання. Найбільшим досягненням СУЖіП по праву вважається створення Українського вільного університету.

Список використаних джерел та літератури:

1. Битюк І. Діяльність Союзу українських журналістів та письменників: празький період (1923–1939 рр.) / І. Битюк // Актуальні питання вітчизняної та світової історії: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції, 23-24 квітня 2010 року. – Суми, 2010.
2. Власенко В. Союз українських журналістів і письменників у Відні: мета, створення і завдання / В. Власенко, І. Битюк // Актуальні питання історії та культури: Матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студентів. – Суми, 2009.
3. Горбач Ю. Листування Олександра Олеся з Андрієм Жуком (1922–1928 рр.): інформаційний потенціал / Ю. Горбач // Загартована історією. Ювілейний збірник на пошану професора Надії Іванівни Миронець з нагоди 80-ліття від дня народження. – К., 2013.
4. Лисенко Н. Громадська діяльність О. Олеся на еміграції // Українознавчий альманах. – Випуск 14. – 2013.
5. Неврлий М. Олександр Олесь: життя і творчість / М. Неврлий. – К., 1995.
6. Сидорчук Т. Союз українських журналістів і письменників. Віденський період 1919–1923 рр. / Т. Сидорчук // Наукові записки. Зб. праць молодих вчених та аспірантів. – Т. 3. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 1999.

Валерій Дячок

Хмельницький (Україна)

ІСТОРИЧНА ПОСТАТЬ УСТИМА КАРМАНЮКА (КАРМАЛЮКА) В УКРАЇНСЬКІЙ ДІАСПОРНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Ім'я Устима Карманюка (Кармалюка, Кармелюка) є широко відомим не лише на Поділлі та в Україні, але й за її межами. Цьому, на нашу думку, сприяли романтизація й ідеалізація даного образу певними зразками ерзацфольклору та літературними творами. Впродовж II половини XIX – початку XXI ст. постать У. Карманюка стала образом практично всіх жанрів художньої творчості та надихала багатьох митців до створення різної за відношенням до історичних реалій історичної та літературно-мистецької Кармалюкіани. Ще у XIX столітті завдяки народницько-романтичній літературі (польський українофільський гурток Вацлава Ржевуського, згодом Марко Вовчок та Михайло Старицький) було закладено підвалини для впровадження ідеалізованого образу У. Карманюка як захисника знедолених, месника за народні кривди, героя-коханця та благородного ватажка розбійників, який нібито вибірково карав лише найбільш жорстоких експлуататорів українського селянства.

З 1930-х років радянською історіографією у масову свідомість вже міцно вкорінюють ідею про його керівну роль у чисельному рухові селян, який проходив у «формі лютої партизанської боротьби», охопивши території не лише Подільської, а й сусідніх Волинської і Київської губерній. Поширюються безпідставні твердження про організацію чисельних збройних загонів, які нібито нараховували від 10 і до більш як 20 тисяч селян; чітку соціальну (антикріпосницьку, антипоміщицьку) спрямованість дій «загонів У. Кармалюка», здійснення ними нападів переважно на поміщиків, але

© Валерій Дячок, 2016

й також на корчмарів, орендарів корчем та «сільських глитаїв». До того ж обов'язково згадується й про безпрецедентне історичне явище справедливого перерозподілу ватажком експропрійованого майна та цінностей між бідним селянством (історики А. Хвиля, П. Лавров, О. Гуржій, письменники В. Беляєв, В. Кучер та інші).

Остаточному завершенню формування героїчного образу Устима Карманюка покликана була сприяти публікація у 1948 році збірника документів «Устим Кармалюк», в який увійшло 210 документів про його «рух». Введення до наукового обігу низки документальних матеріалів мало з одного боку позитивні наслідки, оскільки сприяло вивченню проблеми. З іншого – до наукового вжитку введено вкрай незначну частину наявних джерел, яка не забезпечує можливості для повновартісних студій з досліджуваної проблеми. При відборі документів до видання переважав тенденційний підхід, внаслідок чого ігнорувались джерела, інформація яких не вкладалась до наперед заданих історіографічних схем. Освоювалися в першу чергу документальні матеріали, які відображають найгучніші дії У. Карманюка та його спільників, пов'язані із нечисленними пограбуваннями представників шляхти і, дещо більшою мірою, – євреїв-купців (корчмарів, орендарів корчем) та в меншій мірі селян (хоч насправді останні складали переважну більшість жертв ватаги Карманюка). Пріоритет у відборі документів для публікацій надавався джерелам, які висвітлюють реакцію органів влади на дії ватаги: розшуки, арешти, перебування їх в ув'язненні, винесення та затвердження вироків у вищих судово-адміністративних інстанціях, обставини загибелі У. Карманюка.

Разом з тим понад 80% документів зазнали необґрунтованих скорочень тексту, що призводило як до загального зменшення інформаційного потенціалу опублікованого, так і до втрати цінної інформації. Якщо в 2030 рр. археографічне опрацювання теми відставало від історіографічного освоєння корпусу відомих джерел, то після публікації збірника «Устим Кармалюк» значна частина вміщених у ньому документів залишалася незапитаною науковцями. Головну причину значної перерви, аж до 1985 року, в публікації джерел ми схильні вбачати в порівняно пасивному історіогра-

фічному її опрацюванні. Такий стан став наслідком усталеного в науці трактування особи Кармалюка як керівника масового селянського руху, діяльність якого вже нібито й не потребувала додаткового дослідження. Науково-популярні за своїм рівнем і невеликі за обсягом роботи, які вийшли в 5080 рр., нічого нового ні в фактичному, ні в теоретичному осмисленні цієї теми не дали.

Не зважаючи на різні методологічні підходи та наукові концепти історичного процесу, сформований романтичним письменством та завершений радянською історіографією та літературою ідеалізований та рафінований образ Устима Кармалюка був запозичений і діаспорною історіографією, починаючи з 1930-х рр. Окремі лапідарні згадки про нього як ватажка «масового руху», «героя народних переказів і пісень» містяться в низці мемуарів відомих громадсько-політичних діячів (Олександр Лотоцький, Дмитро Дорошенко, Віктор Приходько, Галина Журба), виданих у Німеччині, Австрії та США.

Певна інформація про У. Карманюка міститься в 4 томі «Історії України» Марка Антоновича, де він згадується як представник «ідеального розбійництва», яке, як вважає автор, було однією з форм боротьби селян за свободу. На підтвердження соціальної «ідеальності» діянь ватажка автор наводить слова пісні «Повернувся я з Сибіру»: «в багатого відбирав, а бідному давав». Зазначимо, що робота М. Антоновича є чи не єдиною працею діаспорних істориків, в якій, хоч і в ідеалізованій формі, проте дії Карманюка трактуються як розбійництво. В «Історії України» Наталії Полонської-Василенко (1976 р.) також акцентується увага на свого роду «філантропічних» цілях У. Карманюка, ім'я якого «в українському народі оповите славою месника за народні кривди». Прикметно, що інформація про ватажка підкріплена в авторки посиланнями на роботи радянських істориків Ф. Ястребова та І. Гуржія, що свідчить про повну довіру до їх праць.

Єдиною, як нам відомо, розвідкою, присвяченою комплексному вивченню джерел (фольклорних, літературних та опублікованих писемних) про життя та вчинки Устима Карманюка в українській діаспорі є стаття відомого українського бібліографа, літературно-

го критика, історика українського православ'я Івана Коровицького, видрукувана в часописі «Сучасність» в 1987 році з нагоди 200-річчя з дня народження ватажка. Він досить детально проаналізував основні художні та фольклорні твори, деякі опубліковані документальні джерела, зупинився на основних фактах біографії ватажка розбійників. Автор інтуїтивно, на нашу думку, поставив під сумнів деякі стереотипи, які на той час не тільки в материковій Україні, а й в діаспорі міцно впроваджені в масову свідомість, зокрема про чисельність ватаг Карманюка, його освіченість та авторство пісень, перебільшення розмаху «руху» тощо. Разом із тим, робота І. Коровицького, в силу об'єктивних причин, не позбавлена низки фактичних помилок і методологічних хиб, залишаючись у полоні існуючих стереотипів та шаблонів соціологічної «схеми» «руху Кармалюка», а також у перебільшенні «документальності» як художніх творів письменників, так і об'єктивності та вірогідності праць радянських авторів.

Своєрідним підсумком засвоєння представниками української діаспори теми Устима Карманюка стали гасла про нього, подані у енциклопедичних виданнях. У першому виданні «Енциклопедії Українознавства», що вийшло в США у повоєнний час, у розділі «Україна в складі Російської імперії XIX – поч. XX ст.» У. Карманюк згадується як легендарний «ватажок селянських повстань ...», який протягом 20 років діяв на Поділлі, нападаючи на поміщиків і роздаючи їх майно бідним селянам, поки 1835 р. його не забив один шляхтич». Більш розширену «версію» характеристики Карманюка знаходимо в україномовній «Енциклопедії Українознавства» (1959 р.) та англійськомовному варіанті «Encyclopedia of Ukraine» (1988 р.). Зокрема, в останньому виданні вже включені усі засадничі елементи й вульгарно-соціологічні штампи радянської історіографії оцінки та трактування постаті Устима Карманюка та соціального явища, пов'язаного з його ім'ям: український народний герой, який після дезертирства з армії організував повстанські загони, в які, нібито, залучав не лише селян, а й дезертирів з армії і представників міської бідноти. Калькуються з української радянської історіографії тези про участь в його загонах 20000 селян та

здійснення ними понад 1000 нападів на поміщицькі маєтки тощо. Закономірним є й те, що бібліографію до гасла склали крім творів художньої літератури (Марко Вовчок, Михайло Старицький, Степан Васильченко, Василь Кучер) вже згадуваний збірник документів «Устим Кармалюк» (1948 р.) та науково-популярний нарис І. Гуржія (1955 р.), який за змістом має не науковий, а виражений агітаційно-пропагандистський характер.

Ще одним напрямом діяльності діаспорних вчених є фольклорознавча робота. Румунський фольклорист-україніст Іван Рябошапка в 1974 році видав збірку народних балад, історичних пісень та пісень-хронік «Відгомін віків», яка містить варіант пісні «Кармалюка добрий хлопець», записаної на теренах Південно-Східної Румунії в українській частині Добруджі. Даний запис є контамінацією двох пісень кармалюцького циклу – любовно-ліричної з тотожною назвою та пісні «Повернувся я з Сибіру».

Українці діаспори, зокрема в США, зробили певний внесок і в літературну «Кармалюкіану», зокрема Дмитро Тягнигоре (справжнє прізвище Сідлецький) у 1920-х рр. створив драму на чотири дії «Кармалюк», яка розповідає про останній період в житті ватажка та обставини його загибелі. Разом із тим, жодне з імен героїв п'єси не відповідає дійсності, а опис обставин загибелі ватажка наводить на думку про послугування Д. Сідлецьким виключно усними джерелами і використання авторської вигадки, що не суперечить жанру художнього твору.

Історична постать Устима Карманюка цікавила також представників єврейської діаспори. Так у першому виданні історичного путівника Віктора Лукіна та Борис Хаймовича «100 єврейських местечек України», присвяченому життю євреїв в містечках Поділля, згадується про участь місцевих євреїв в «селянському рухові під керівництвом Устима Кармалюка», якого видання називає «селянським отаманом». Проте вже у другому і третьому виданні даної праці (1998 і 2000 рр.) автори значно більше місця приділяють як постаті ватажка, так і особливостям співучасті з ним євреїв. Зокрема стверджується, що в 2030-х рр. XIX ст. «банди Кармалюка грабували навколишніх поміщиків, а багато євреїв Деражні

були з ними заодно: добували потрібну інформацію, скуповували і перепродували награбоване добро, переховували ватажка зі спільниками в своїх оселях».

Ще більш відвертіше характеризується співучасть деражнянських міщан з У. Карманюком у праці американських авторів єврейського походження Девіда Чапіна та Бена Вайнштока у другому томі «The Road from Letichev: The History and Culture of a Forgotten Jewish Community in Eastern Europe» (Дорога з Летичева: Історія і культура забутої єврейської громади в Східній Європі), що була видана в 2000 році. Автори називають не лише самого Устима Карманюка, а також і його євреїв-спільників злодіями, грабіжниками та бандитами, детально описуючи, зокрема, їх спільне пограбування орендаторки села Красносільці Летичівського повіту Магдалени Паплінської та реалізацію краденого. Останні видання єврейських дослідників, на наш погляд, стали наслідком прискіпливого дослідження соціального та етнічного складу спільників ватажка розбійників з боку українських дослідників, в першу чергу розвідки українського історика Володимира Любченка, присвяченої аналізу стосунків між єврейством Поділля та Устимом Карманюком.

Доводиться констатувати, що в різноманітній за обсягом та жанрами Кармалюкіані працям діаспорних дослідників належить досить скромне місце, проте важливість вивчення їх доробку визначається необхідністю з'ясування особливостей протікання історіографічного процесу як на етнічних землях українців, так і в середовищі української діаспори, а також виявлення причин формування сучасних наукових концепцій.

Недоліками діаспорної історіографії у вивченні життєдіяльності Устима Карманюка є відірваність від архівів і послугування лише доступними працями радянських авторів, тяжіння до соціологічних схем, нехтування інформативними можливостями в першу чергу писемних джерел, що призвело до викривленого (ідеалізованого, необ'єктивного трактування постаті Карманюка та неможливості адекватної реконструкції подій, пов'язаних із ним). Не зважаючи на відмінні методологічні та ідеологічні розходжен-

ня між представниками радянської та зарубіжної (переважно державницької) історіографії, оцінка постаті подільського розбійника У. Карманюка мала однакове трактування як національного героя, борця проти самодержавства і не виходила за межі існуючих ustalених історіографічних традицій.

Отже, діяльність Карманюка як радянськими, так і діаспорними істориками розглядалася фрагментарно, вона подавалася суто у контексті соціальної та національно-визвольної боротьби, що на нашу думку, не відповідає реаліям.

Список основних джерел та літератури:

1. Антонович М. Історія України в 4-х т. / М. Антонович. – Прага : Вид-во Юрія Тищенка, 1942. – Т. 4 : Нова доба.
2. Енциклопедія українознавства. У 10-х томах. / Гол. р. В. Кубійович. – Париж ; Нью-Йорк : Молоде життя, 1954-1989. – Т. 3.
3. Коровицький І. Кармалюк (У двохсоту річницю народження) / І. Коровицький // Сучасність (Мюнхен). – 1987. – Ч. 11 (319). – листопад.
4. Любченко В. Евреи Подолии и Устим Карманюк (Кармалюк): Анализ взаимоотношений / В. Любченко // Вестник еврейского университета в Москве. – Москва ; Иерусалим, 1997. – № 2(15).
5. Полонська-Василенко Н. Історія України (від половини XVII сторіччя до 1923 року) / Н. Полонська-Василенко. – Мюнхен : Видавництво «Український Вільний Університет», 1976. – Т. 2.
6. Приходько В.К. Під сонцем Поділля: спогади / [Упорядники і автори передмови Ю. Легун, О. Кравчук]. – Вінниця : ТОВ «Консоль», 2011. – Ч. 2.
7. Відгомін віків : збірка народних балад, історичних пісень та пісень-хронік / зібрав і упорядкував д-р філологічних наук Іван Рябошапка. – Бухарест : Критеріон, 1974.
8. Тягнигоре Д. Кармалюк: драма на 4 дії / Д. Тягнигоре. – Нью-Йорк : Накладом української книгарні імені Т. Шевченка, [б. р.].
9. David Alan Chapin, Ben Weinstock. The Road from Letichev : The History and Culture of a Forgotten Jewish Community in Eastern Europe, Т. 2. – Universe, Lincoln, NE, 2000.
10. Karmaluk Ustim // Encyclopedia of Ukraine. Toronto. Buffalo. London. – 1988. – Volume II.

Володимир Чупира

Хмельницький (Україна)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОГЕНЕЗУ В ПРАЦЯХ ДОСЛІДНИКІВ З УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

У певному сенсі, націогенез є ключовою темою українських історичних досліджень. Разом з тим ці дослідження викликають чи не найбільш гострі дискусії. Значною мірою це пов'язано з відсутністю єдності в тлумаченні суті поняття, що позначається терміном «націогенез» та й неоднозначності в сприйнятті самого поняття нації. Націогенезом називають як процес походження (від зародження до народження) нації, так і процес її розвитку в цілому – від найпростіших форм до сучасної (модерної) нації. Іншим з найбільш складних аспектів досліджень даного змістовного поля є проблема узгодженості в розумінні поняття «нація».

В західній традиції проблеми розуміння нації вирішуються переважно виходячи з модерністських підходів (конструктивізм, інструменталізм) і майже ніколи не пов'язують етнічне з національним. Останніми десятиліттями такий підхід має попит у зв'язку з прагненнями розбудови наднаціональної ідентичності на базі мультикультурності.

Історики української діаспори сьогодні теж переважно представляють різні версії модерністського підходу до висвітлення українського націогенезу. Проте, історична думка діаспори значною мірою успадкувала і традиційний примордіалізм у дослідженні історії України, принесений різними хвилями еміграції. Особливо він помітний в різноманітній мемуарній, суспільно-політичній, навчальній літературі, що певним чином впливала на формування концептуального погляду на проблему українського націогенезу в діаспорному середовищі. З іншого боку, значною

© Володимир Чупира, 2016

мірою саме західна діаспорна україністика стала джерелом поширення модерністських впливів в сучасній українській історіографії (Д. Грабович, З. Когут, І. Лисяк-Рудницький, Р. Шпорлюк та ін.).

На пострадянському просторі, а ширше – в східноєвропейському, зберігається, якщо не домінує, інший підхід, що має ознаки примордіалізму або переніалізму, який існує поруч з цілком модерністським. Таке сусідство й викликає найбільші дискусії. Ключовою проблемою концептуальних розходжень в дослідженнях українського націогенезу є різний підхід до визначення природи нації. Якщо дуже спрощено узагальнити все розмаїття підходів до розуміння та відповідного вживання поняття «нація», то серед головних будуть: розуміння нації як держави (від прямого ототожнення, до підкреслення тісного зв'язку); розуміння нації як етносу (від прямого ототожнення, до підкреслення тісного зв'язку); розуміння нації як новітнього феномену прямо не пов'язаного, ні з державою, ні з етносом.

Сутність модерністського підходу, впливає з узагальненої назви. Його прихильники розглядають націю як модерне явище, що виникло в період індустріальної трансформації суспільства. Проте причини та умови її виникнення, механізми творення трактують по-різному, хоча відмінності між ними доволі умовні. Прихильниками модерністського підходу можуть бути *етатистами* та етніцистами, або й не відкидати обидва підходи, вони лише наголошують на певній *специфіці нації як явища характерного для сучасного етапу цивілізаційного розвитку*, що зумовлено процесами модернізації. Саме так пояснюють виникнення націй в межах інструменталізму, функціоналізму та конструктивізму, акцентуючи увагу на механізмах соціальної мобілізації, мотивації, ролі еліт, тощо. Дослідники, яких відносять до *примордіалістської* течії, теж аргументують свої погляди спираючись на різні підходи. Спільним для них є те, що етнос і націю вони відносять до природних або соціальних явищ, але іманентних людським спільнотам. Отже, *приналежність до етносу і нації успадковується і усвідомлюється*, а не конструюється і не вигадується. Зовсім не обов'язково примордіалісти ототожнюють етнічні групи середньовіччя з іс-

нуючими націями, як їх часто в цьому звинувачують модерністи, але вони наголошують на об'єктивно існуючих зв'язках між ними, називаючи їх чи етнічною *тяглістю*, чи *безперервністю*, чи *континуїттивністю* (нерозривністю) тощо.

Іншим аспектом дискусії є використання і тлумачення термінів «етнічна нація» та «політична нація». Проте не слід нехтувати тією обставиною, що нація за визначенням явище політичне. Певною мірою спрощуючи, можна стверджувати: *етнічне проявляється на мовно-культурному рівні, а національне на політичному*. Отже, будь-яка нація, що самовизначилась у власній державі проявляє себе через усю повноту суспільних відносин, зокрема і політичних. Кристалізація нації починається з консолідації спільноти, усвідомлення спільних інтересів, створення системи представництва і самоорганізації – громадянського суспільства. Саме ефективність громадянської самоорганізації спільноти, за сприятливих обставин, може принести політичні плоди – державу. Таким чином, нація – це сукупність соціально-економічних, культурних і політичних відносин, що консолідують певне суспільство і створюють нову ідентичність. Це суспільство, що усвідомлює себе нацією, може мати переважно моноетнічну основу, а може мати і поліетнічну основу.

Отже, сенс поділу націй на політичні та етнічні має тільки як наголос на їх походженні. Така констатація тільки пояснює як в певних історичних обставинах відбувався процес націогенезу – націєтворення.

Список основних джерел та літератури:

1. Касьянов Г.В. Теорії нації та націоналізму : Монографія / Г.В. Касьянов. – К. : Либідь, 1999.
2. Когут З. Коріння ідентичності. Студії з ранньомодерної та модерної історії України / З. Когут. – К. : Критика, 2004.
3. Націоналізм : антологія. – К. : Смолоскип, 2000.
4. Плохій С. Походження слов'янських націй. Домодерні ідентичності в Україні, Росії та Білорусі / С. Плохій. – К. : Критика, 2015.
5. Шпорлюк Р. Формування модерних націй: Україна – Росія – Польща / Р. Шпорлюк. – К. : Дух і Літера. – 2013.

Сергій Рудько
Острог (Україна)

ПОСТАТЬ М.П. ВАСИЛЕНКА В ПУБЛІКАЦІЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

Значний інтерес до постаті одного з чільних українських політиків доби Української революції та знаного історика українського права є характерною рисою українських діаспорних авторів післявоєнного періоду.

На сьогодні кількість публікацій із цієї проблематики налічує більше тридцяти праць, у яких висвітлено життя, суспільно-політичну та наукову діяльність М. Василенка. Всі дослідження можна поділити на такі групи: праці загального характеру, статті про наукову діяльність вченого, роботи, які побіжно змальовують постать М. Василенка, публікації мемуарного характеру.

Насамперед слід згадати праці дослідників, які входили до найближчого оточення науковця в часи його роботи в УАН–ВУАН: Н. Полонської-Василенко, Я. Падоха, Л. Окиншевича та В. Гришка. Саме їм належить значна частина загальних статей про М. Василенка.

Найбільше публікацій у діаспорній періодиці про Миколу Прокоповича зроблено його дружиною, відомим істориком Н. Полонською-Василенко. У часописах «ЗНТШ» (Париж), «Віра і культура», «Український історик», «Голос державника», «Україна» (Париж), «Український історик», «Визвольний шлях» вона подає багато відомостей про особистість М. Василенка, його наукову, редакторську й суспільно-політичну діяльність.

Невеликі за обсягом статті В. Гришка в журналі «Батьківщина» та Л. Окиншевича у «Правничому віснику» цінні передусім тим, що в їхній основі лежать спогади науковців, колишніх учнів та співробітників М. Василенка у ВУАН у 1920-і рр.

© *Сергій Рудько, 2016*

У статті відомого дослідника українського права Я. Падоха «Микола Василенко – історик і будівничий української державності (у 125-річчя його народження)» акцентовано на фактах про наукову та політичну діяльність М. Василенка.

Принагідно згадано про постать М. Василенка у працях науковців, які присвячено життю й діяльності вчених та суспільно-політичних діячів, що свого часу з ним співпрацювали. До прикладу, про співпрацю М. Василенка з іншим відомим істориком В. Модзалевським у статті в «Українському історичному огляді». До 100-річчя від дня народження М. Василенка в «Українському історичному огляді» було опубліковано низку матеріалів про нього.

В опублікованих у Канаді працях Д. Соловєва розглянуто участь М. Василенка в кадетській партії та діяльність в уряді П. Скоропадського.

Інформацію про діяльність М. Василенка на посадах голови Київської шкільної округи навесні 1917 р., а також міністра освіти Української Держави можна почерпнути зі статті Р. Млиновецького, що її вміщено в канадському «Альманасі «Гомону України».

Дуже корисними для вивчення суспільно-політичної діяльності М. Василенка є мемуари. Уривки зі спогадів самого вченого, надруковані в «Українському історичному огляді» (1988–1990) під назвою «Мое життя», висвітлюють його дитячі й юнацькі роки. У двох мемуарних статтях за назвами «Два тижні в Лук'янівській в'язниці» та «Історія мого приват-доцентства» йдеться про обставини формування антиурядових та антимоноархічних поглядів М. Василенка.

Іншу частину мемуарної літератури, опублікованої за межами України, становлять спогади вчених, громадських та політичних діячів, які працювали з М. Василенком в наукових, політичних і державних структурах. До таких слід зарахувати мемуари його дружини Н. Полонської-Василенко, відомого історика Л. Окиншевича, гетьмана П. Скоропадського та міністра закордонних справ Української Держави Д. Дорошенка.

Саме вчені діаспори та суспільно-політичні діячі своїми публікаціями заклали основу для неупередженого та ґрунтовного дослідження

дження науково-педагогічної й суспільно-політичної діяльності М. Василенка у світлі сучасної української історіографії.

Список основних джерел та літератури:

1. Вороненко В. Микола Прокопович Василенко / В. Вороненко, Л. Кістерська, Л. Матвєєва, І. Усенко. – К. : Наукова думка, 1991.
2. Рудько С. Висвітлення суспільно-політичної діяльності М.П. Василенка в публікаціях української діаспори / С. Рудько // Записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Історія. – Острог, 2010. – Вип.15.
3. Рудько С. Суспільно-політична діяльність Миколи Василенка : Дис... канд. іст. наук / С. Рудько. – Львів., 2007.

Любов Корнійчук

Острог (Україна)

ВНЕСОК МИКОЛИ МУШИНКИ В ДОСЛІДЖЕННЯ ФОЛЬКЛОРУ

20 лютого 2016 р. 80-річний ювілей відсвяткував видатний фольклорист і україно-, мистецтво- та літературознавець, бібліограф, доктор філологічних наук, член Міжнародної комісії з дослідження національної культури Карпат та Балкан, дійсний член НТШ, Президент НТШ у Словаччині, голова Асоціації українців Словаччини, іноземний академік Національної академії наук України Микола Іванович Мушинка. Вчений є автором десятків книг, сотень статей, рецензій та науково-популярних публіцистичних розвідок.

Дослідження фольклору займають провідне місце в творчості відомого українця. Ще під час навчання в Празі в Інституті російської мови та літератури М. Мушинка зацікавився дослідженням фольклору, завдячуючи професорові Карлового університету І. Панькевичу. Професор залучав молодого дослідника до збирання та вивчення фольклору українців Східної Словаччини. У 1957 р. разом із І. Панькевичем М. Мушинка здійснив фольклорно-діалектологічну експедицію до с. Курів. Під керівництвом Е. Врабцової, на основі зібраних матеріалів, науковець написав курсову і дипломну роботу. Восени 1963 р. М. Мушинка вступив до аспірантури кафедри фольклористики та етнографії Карлового університету у Празі (науковий керівник – визначний чеський фольклорист Карел Дворжак). Оскільки молодий дослідник спеціалізувався на вивченні фольклору українців Пряшівщини, Міністерство шкіл і освіти Чехословаччини в 1964 р. направило його в аспірантуру до Києва. Також він консультувався у відомого російського фольклориста Петра Богатирьова, який у міжвоєнний період жив у Че-

© *Любов Корнійчук, 2016*

хословаччині й вивчав народну культуру українців Пряшівщини і Закарпатської України. Під час стажування в Києві М. Мушинка здійснив дві польові експедиції до переселенців із Пряшівщини, які оселилися в Рівненській та Волинській областях. Результатом цих досліджень став опублікований у газеті «Нове життя» цикл репортажів – «У земляків на Україні».

У 1967 р. вчений захистив кандидатську дисертацію «Володимир Гнатюк – дослідник фольклору Закарпаття та його зв'язки з чехами і словаками» у Карловому університеті. Філософський факультет у Пряшеві за цикл друкованих праць про історію фольклористики українців Пряшівщини надав йому звання доктора філософії і він став старшим науковим працівником і секретарем Дослідного кабінету україністики при філософському факультеті Пряшівського університету, що був центром україністики.

Підкреслимо, що М. Мушинка започаткував видавничу діяльність Музею української культури у Свиднику у 1963 р., опублікувавши збірник власних польових записів «З українського фольклору Східної Словаччини». Особливу увагу привертає опублікована у 1967 р. праця вченого «З глибини віків», в якій представлена антологія фольклору українців Східної Словаччини. Величезною популярністю користувалися фольклорні передачі циклу «З уст народу» за участі дослідника і в 1969 р. він за співпрацю з українським радіомовленням у Пряшеві був нагороджений пам'ятною медаллю. В наступному році побачила світ монографічна праця М. Мушинки про народну співачку Анцю Ябур зі Стащина на Пряшівщині «Срібна роса», а також він прочитав цикл лекцій із українського та російського фольклору в Карловому університеті в Празі. Вагомим внеском в українську фольклористику є також праці вченого «Народна культура південних лемків» (1988 р.) та «Фольклор русинів Воєводини» (1976 р., 1988 р.).

Слід підкреслити, що вчений також є автором низки ґрунтовних праць про фольклористів Володимира Гнатюка, Ореста Зілинського, Никифора Лешицака, Володимира Гошовського, Юрія Костюка, Ольгу Дутко та ін. У 2002 р. опубліковано працю вченого «Голоси предків», в якій зібрано тексти 98 народних пісень та 14

текстів народної прози, що були записані І. Панькевичем у 1929 р. і 1935 р. від селян Пряшівщини та Закарпатської України. До книги також додано компакт-диск із унікальними фонографічними записами. М. Мушинка співпрацював зі Слов'янським інститутом Академії наук Чеської Республіки в Празі, зокрема, опрацьовував магнітофонні записи фольклору з 55 українських сіл Словаччини, здійснених в 1957–1967 рр. і був співавтором книжкових публікацій частини цих записів.

Однією із важливих сторінок у діяльності М. Мушинки є участь у численних конференціях, у тому числі в галузі фольклористики, а також читання лекцій про фольклор Пряшівщини та празьку україністику міжвоєнного періоду студентам Київського педагогічного університету ім. Драгоманова, Університету «Україна» в Хусті та Закарпатського художнього інституту в Ужгороді.

Фольклор присутній не лише у дослідженнях науковця, а й у повсякденному житті, адже ще у 1972 р. М. Мушинка заснував фольклорний ансамбль «Курівчанин» в своєму рідному селі Курів, який діє до цього часу і бере участь у багатьох фестивалях (у 2009 р. з ініціативи вченого влаштовано перший фестиваль «Світ приїздить до Курова»). У січні 1998 р. студія Словацького телебачення за сценаріями М. Мушинки «Ламанчак» та «Пуцання» зняла телефільм «Подорож за фольклором» (режисер Ярослав Кернер), в якому виступала вже третя генерація любителів фольклору, зосереджених в колективі «Курівчанин» (разом з членами-засновниками). У ньому вчений виступав і як фольклорист-коментатор, і як член групи – «Дідо».

Загалом, вивчення фольклору є надзвичайно важливою складовою багатолітньої наукової діяльності М. Мушинки, результатом якої стала поява низки публікацій, що значно збагатили фольклористику і сприяла збереженню традицій українців Пряшівщини. Не менш важливим аспектом діяльності науковця є заснування колективу «Курівчанин» і започаткування фестивалю у Курові, що сприяє не лише збереженню, а й популяризації фольклору.

Список основних джерел та літератури:

1. Вархол Н. Фольклористичні здобутки академіка Миколи Мушинки : (з нагоди 75-річчя вченого) / Н. Вархол // Народна творчість та етнологія. – 2011. – № 1.
2. Володимир Леонтович Гошовський. Біо-бібліографічний покажчик наукових праць / Вступ і упорядкування М. Мушинка. – Львів, 1992.
3. Жуковський А. Внесок Миколи Мушинки в українське народознавство / А. Жуковський // Колеса крутяться. Кн. 1 Спогади. – Пряшів, 1998.
4. Колеса крутяться... Біобібліографія Миколи Мушинки. Книга друга: Бібліографія (1956–1998) / Упор. Олесь Мушинка. – Пряшів, 1998.
5. Колеса крутяться... Біобібліографія академіка Миколи Мушинки. Книга третя: Бібліографія (1998–2013) / Упор. Магда Мушинка, Анатолій Трембіцький, Лілія Іваневич. – Пряшів, 2013.
6. Мушинка М. Володимир Гнатюк – дослідник фольклору Закарпаття / М. Мушинка // Записки НТШ. – Т. 190. – Париж, Мюнхен, 1975.
7. Мушинка М. Володимир Гнатюк. Життя та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства / М. Мушинка. – Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 2012.
8. Мушинка М. Голоси предків. Звукові записи фольклору Закарпаття із архіву Івана Панькевича (1929, 1935) / М. Мушинка. – Пряшів, 2002.
9. Мушинка М. З українського фольклору Східної Словаччини / М. Мушинка // Репертуарний збірник на допомогу гурткам НХС. – Пряшів : Видав Східнословачький український музей в Красному Броді, 1963.
10. Мушинка М. Науковець з душею поета. До 60-річчя Ореста Зілинського (1923–1976) / М. Мушинка. – Бавнд-Брук (США), 1983.
11. Мушинка М. Стоїть липка в полі. Збірник лемківських народних пісень Никифора Лещишака з рукописної спадщини І. Франка / М. Мушинка. – Едмонтон, 1992.
12. Срібна роса. З репертуару народної співачки Анці Ябур із Стащи-на / Упорядкування, вступна стаття та примітки М. Мушинка. – Пряшів, 1970. – 144 с.

Олексій Сафонов
Запоріжжя (Україна)

**ПІВДЕНЬ УКРАЇНИ
 ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII СТОЛІТТЯ В ДОСЛІДЖЕННЯХ
 ІСТОРИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ**

Представники української історичної науки в діаспорі розуміли всю важливість південноукраїнського регіону для формування української нації. Тому в багатьох наукових дослідженнях тема Півдня України отримала належне місце. Характеризуючи до-робок українських істориків діаспори стосовно зазначеної теми, нами проаналізовано основні віхи дослідження, проблематику та вплив на її вивчення у працях вітчизняних вчених.

Розглянута діаспорна історіографія на прикладі визначних істориків: Н.Д. Полонської-Василенко, З. Когута, О. Субтельного та ін. дає змогу порівняти підходи до вивчення Півдня України XVIII століття з дослідженнями вітчизняних істориків. Праці українських закордонних вчених відзначались глибиною аналізу, широким залученням нових джерел, почерпнутих із зарубіжних архівів, тематикою наукових праць, що в подальшому формувало «нові» погляди на історичне минуле південноукраїнського регіону. Тому комплексний аналіз праць українських вчених діаспори має актуальне значення.

За окремими працями істориків, наприклад «Заселення південної України в половині XVIII ст. (1734–1775)» Н. Полонська-Василенко одна з перших об'єднала розрізнені сегменти історії заселення задніпровських місць, Нової Сербії та Слов'яносербії, Ново-Слобідського полку, Запорозьких Вольностей, першої Новоросійської губернії і представила цілісну картину колонізації Південної України протягом 1710-х – 1770-х років. Це була детальна фактологічна реконструкція історії краю з точки зору інтересів за-

© Олексій Сафонов, 2016

порозького козацтва та українського народу, що значно відрізняло погляди на це питання радянської історіографії.

Інший видатний вчений, Зенон Когут у своїй книзі «Російський централізм і українська автономія: Ліквідація Гетьманщини, 1760–1830», розглядав питання стосовно російської політики щодо Гетьманщини, реакцію українського суспільства на імперську інтеграцію та вплив цього процесу на імперію і українське суспільство. Дослідник визначає новий погляд на колонізаційні процеси на теренах Півдня України.

Неможливо переоцінити внесок праць Ореста Субтельного на формування сучасної освітньої та наукової історичної думки. Зокрема в своїй найвідомішій праці «Україна: історія» автор пропонує принципово новий погляд на історію України, в порівнянні з тогочасною радянською історичною парадигмою. Недарма праця довгий час слугувала універсальним підручником з історії. Південноукраїнський регіон в роботі автора постає важливим в контексті формування української нації.

Огляд діаспорної історіографії стосовно Південної України XVIII століття показує, що тема є недостатньо комплексно висвітленою, тому потребує подальших досліджень.

Список основних джерел та літератури:

1. Винар Л. Матеріали до біографії проф. Наталії Полонської-Василенко / Л. Винар // Український історик, 1983. – № 2-4.
2. Водотика С.Г. Нариси історії історичної науки УСРР 1920-х років. / С.Г. Водотика. – К. ; Херсон, 1998.
3. Когут З. Російський централізм і українська автономія: Ліквідація Гетьманщини, 1760–1830 / З. Когут. – К. : Основи, 1996.
4. Когут З. Коріння ідентичності. Студії з ранньомодерної та модерної історії України. / З. Когут. – К. : Критика, 2004.
5. Полонська-Василенко Н.Д. Південна Україна після зруйнування Січі // Н.Д. Полонська-Василенко. Запоріжжя XVIII століття та його спадщина. – Мюнхен, 1967. – Т. 2.
6. Полонська-Василенко Н.Д. Заселення Південної України в половині XVIII століття (1734–1775). – Мюнхен, 1960. – Ч.1-2.
7. Субтельний О. Україна. Історія: навчальний посібник / О. Субтельний. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Либідь, 1993.

Наталія Ребрик

Ужгород (Україна)

ОТЕЦЬ СТЕПАН-СЕВАСТІАН САБОЛ-ЗОРЕСЛАВ: В ОБОРОНІ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ

Степан Сабол – в миру, о. Севастіян – чернець, поет Зореслав – уродженець Пряшева, а ширше – Пряшівщини, того краю, де руський дух і в минулі віки, і в міжвоєнні роки та й нині, перебував і перебуває під цілеспрямованим, ініційованим, а часто й закономірним наступом національного нівелювання наймодернішими шляхами, як то зараз маємо в ідеї русинства-не-українства, є без найменшого перебільшення феноменом нашого національно-культурного життя, духовником і сповідником, провідником і оборонцем занедбаного, розтерзаного, розпорошеного по світах, застрашеного й жертвовного, зниділого й самовідданого українства. Зореслав своїм життям і творчістю прагнув пізнати «неприкрашену правду» і розповісти її світові, щоб «докорінно змінити» українське життя. Зореслав як священик і поет служив Господу і Україні, служив як їхній слуга і син до останнього свого подиху.

Бог і Україна... Ці два поняття для нього нерозривні й святі. Дві великі ідеї – Бог і Україна – стали смыслом його життя: духовного, творчого, мирського. «Бог і Україна!» – було написано на кожному з семи зшитків щоденникових записів вражень, переживань, спостережень з Рима, Венеції, Неаполя, Флоренції, Ужгорода, Хуста, на сімох зошитах, Бог і Україна плекали його сили, коли лише виходив на життєві крутозлами, і надихали до останнього подиху. Звучання поезії Зореслава – чисте і горде. Слово – добірне, образ – виразний і місткий. Вражає артистичне відчуття мови, ритму, гармонія мислі, настрою, мелодики. Захоплює органічний, ненав'язливий, невип'ячуваний звукопис. Це – мистецтво. До нього вело Зореслава Боже провидіння. Він мав щасливу наго-

© *Наталія Ребрик, 2016*

ду прилучитися до нього в Римі, Венеції, Неаполі, Трієсті. Поезія Зореслава переважно лірична. У нечастих випадках натрапляємо описовість. Лірика Зореслава синтезує авторський інтелект, філософське світосприймання, мовне багатство в об'ємні, панорамні імпресіоністичні полотна. Характеристичною для постаті Зореслава рисою є вимогливість. Вона дуже виразно проглядається у всьому, до чого він причетний. Для Зореслава – це річ елементарна, сама собою зрозуміла, зумовлена, мабуть, передовсім його з юних літ перебуванням у монастирі, його монашим та священницьким покликанням і життям. Він тверезо дивиться на світ, сприймає реалії такими, якими вони є, не ідеалізує їх, але й не драматизує. Зореслав – оптиміст, але оптиміст і діяльний, і творчий. Зореславові тексти звучать як кодекс людяності, як високий гуманістичний ідеал, як вимога гармонії в цьому нерідко жорстокому світі. Творчість Зореслава має ті вершинні реєстри звучання, які дають підставу говорити про неї як про явище цілісне й унікальне в національній культурі, а витoki цього явища слід шукати у багатовіковій історії, у неперервності традицій, у стремлінні до духовного поступу. Зореслав – це епоха в закарпатській літературі. Степанові Саболу випало пережити тяжкі удари долі, які, однак, не похитнули його ні у вірі, ні в життєвих принципах. У 1930-х рр. він видав дві збірки поезій – «Зі серцем у руках» (1933) та «Сонце і блакить» (1936), у 1943 згоріла у вирі війни третя книжка «Блакитні ескадри», у 1963 – у Нью-Йорку вийшло у світ вибране «З ранніх весен», у 1955 р. там же побачило світ наукове дослідження «Католицтво і православ'я», у 1978 році – дослідження-сполин «Голгота греко-католицької церкви у Чехословаччині». Зореслав – автор гімну до 1000-ліття хрещення Русі, ініціатор відзначення Неділі всіх українських святих. Він – член Спілки українських письменників Словаччини та Національної спілки письменників України. На олтaр національного й духовного відродження та державницького поступу України Степан Сабол поклав своє життя.

Список основних джерел та літератури:

1. Зореслав. Зі серцем у руках. – Ужгород, 1933.
2. Зореслав. З ранніх весен. – Нью-Йорк, 1963.
3. Зореслав. Сонце і блакить. – Ужгород, 1936.
4. о. Сабол Севастія. Голгота греко-католицької церкви в Чехословаччині / о. С. Сабол. – Торонто – Рим, 1978.
5. о. Сабол Севастіян. Католицтво і православ'я / о. С. Сабол. – Нью-Йорк, 1955.
6. о. Сабол С. Зореслав. Бог і Україна : Поезія. – Ужгород : Гражда, 2009.
7. о. Сабол С. Зореслав. Католицтво і православіє. – Ужгород : Гражда, 2009.

Валерій Цибульський

Рівне (Україна)

«ПЕРЕЯСЛАВСЬКА ЛЕГЕНДА» В ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ ВЧЕНИХ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

Події, що відбулися в Україні на початку XXI століття (Розпорядження Л. Кучми про відзначення 350-річчя Переяславської ради; статті й виступи в ЗМІ українофобів (яскравим прикладом є публікація С. Ківалова в «Українській правді» від 27 березня 2008 року); окупація Криму і військові дії Росії на Донбасі) є свідченням того, що те, що розпочалося в Переяславі 8 січня 1654 року, стосується не лише історії українсько-російських відносин. Вони є спробами реанімації «Переяславської легенди», яка знайшла найбільш повне і широке відображення в «Тезах про 300-річчя возз'єднання України з Росією».

Автор ставить за мету проаналізувати праці представників української діаспори, які у відповідь на «Тези...» і помпезне святкування, в наукових і науково-публіцистичних статтях розвінчували міфи про так звану «колиску братніх народів», «єдність і братерство» українського і російського народів, прагнення українців до «возз'єднання», відсутність альтернативи в пошуку надійного союзника і т.п.

Серед авторів публіцистичних статей слід відзначити Р. Бжеського, С. Іваницького, З. Книша. Всі вони спростовують вище наведені міфи, наголошують, що Б. Хмельницький звернувся до Москви, як і до інших сусідів, і що лише надзвичайно важкі обставини змусили гетьмана шукати союзу з «ворожою нам Москвою» (Р. Бжеський); підкреслюють, що вже на самій Переяславській раді і під час присяги українців після неї вже була опозиція проти цього союзу. С. Іваницький пише, що український уряд не погодився з умовами «Березневих статей», не брав їх до уваги і не опубліку-

© Валерій Цибульський, 2016

вав. Оскільки українська сторона подала першою свої пропозиції, то, на його думку, Б. Хмельницький вважав царські статті лише «контрпроектом».

Найбільш вагомий внесок в дослідження даної теми і розвінчання міфів «Переяславської легенди» зробили А. Яковлів і О. Оглоблин. Перший акцентував увагу на проблемах історико-юридичного характеру угоди. Якщо у попередніх своїх працях, написаних у 20-х – 30-х рр., він кваліфікує її як «номінальну васальну залежність від Москви, яку de jure встановив договір 1654 р., але de facto вона зовсім не існувала: фактично Б. Хмельницький не визнавав навіть цієї... номінальної зверхності, бо не виконував якраз тих умов договору, які цю зверхність встановили», то тепер він вносить уточнення – «номінальна васальна залежність чи протекторат».

А. Яковлів прийшов до висновку, що кількаразове посилення московських послів на царське слово, в підтвердження того, що права й вольності Війська Запорізького не будуть порушені і що Україну полякам не віддасть, а також запевнення, що державний та громадський лад не буде змінено, було оцінено Б. Хмельницьким і козацькою старшиною як акт, рівнозначний присязі царя. Тому за цим актом наступив другий, «рівнозначний – присяга гетьмана й старшини».

О. Оглоблин, ознайомлений із працею А. Яковліва, дослідив увесь процес, пов'язаний з Переяславською угодою від передумов до її наслідків. Він наголошує на тому, що усі переговори у Переяславі відбувалися офіційно і сухо, без будь-яких проявів традиційної староукраїнської гостинності. Ні гетьман, ні переяславський полковник П. Тетеря ні разу не запросили послів на банкет («Так, неначебто переговорювали не майбутні союзники, а колишні вороги»). Вчений відхиляє московську версію переяславської легенди, котра малює картину «всенародного здвигу» на Переяславській раді, а під час присяги у церкві «всенародное множество, мужского и женского полу». Адже те саме джерело повідомляє, що в Переяславі присягнуло 284 чол. («Оце й був весь народ Переяславської ради 1654 року!»).

О. Оглоблин розглядає «Жалувану грамоту» як документальний акт, який урочисто стверджував не лише конституційні права Війська Запорізького (а разом із жалуваними грамотами іншим станам – цілої України), але й зобов'язання царя визнавати й додержуватися цих прав. Це була та гарантія, якої український уряд вимагав від московських послів у Переяславі, і разом з тим ратифікаційний акт українсько-московської угоди (з боку царя).

Найбільшим ударом для українсько-московського союзу і безперечним порушенням була союзна угода Москви з Польщею 1656 року у Вільно. Ще більшим порушенням Переяславської угоди, на думку О. Оглоблина, була фальсифікація договору у 1659 р. («Переяславські статті»).

Але історія українсько-московських взаємин не пішла шляхом Переяславської угоди. Надто різні були національно-державні інтереси, цілі й прагнення двох союзників. Військово-політичний союз України й Московії поступово перетворився на панування Москви. Переяславська угода, укладена для забезпечення української державності, стала для неї пасткою. Вона започаткувала той трагічний комплекс українсько-російських відносин, який «з вільного союзу зробив кайдани 300-літньої неволі й ворожнечі».

Список основних джерел та літератури:

1. Бжеський Р. Переяславська умова в планах Б. Хмельницького та «Переяславська легенда» / Р. Бжеський. – К., 1993.
2. Іваницький С. Переяславський договір 1654 року / С. Іваницький // Сурмач (об'єднання бувших вояків українців у Великій Британії). – 1996. – Ч.1-4.
3. Книш З. У тристаріччя Переяславського договору 1654–1954 / З. Книш. – Торонто, 1954.
4. Оглоблин О. Українсько-московська угода 1654 / О. Оглоблин. – Нью-Йорк ; Торонто, 1954.
5. Яковлів А. Договір гетьмана Богдана Хмельницького з Москвою 1654 / А. Яковлів. – Нью-Йорк, 1954.

Ірина Скакальська

Кременець (Україна)

БІОГРАФІЧНИЙ ПОРТРЕТ ВОЛИНСЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕЛІТИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ ХХ СТ. В ЕМІГРАЦІЇ

Явище еміграції для сучасної України є актуальним. У силу різних причин, але насамперед, соціально-економічних, межі нашої держави покидають представники інтелектуальної еліти, творчої інтелігенції. Для міжвоєнного періоду ХХ ст. еміграція була характерна для волинського суспільства, але її причини знаходились переважно у політичній площині.

У дослідженні створено просопографічний портрет волинських емігрантів. Через біографічні дані відображено громадську, освітянську, культурницьку, наукову, релігійну та мистецьку діяльність вихідців з Волині.

Однією з перших ініціатив української еміграції, у тому числі й вихідців з Волині, була організаційна консолідація на Першому з'їзді українських емігрантів 1923 р. у Варшаві, тоді був створений Український Центральний Комітет, який займався їхніми проблемами.

Один із знаних громадсько-політичних та релігійних діячів Західної Волині Іван Власовський у 1944 р. емігрував спочатку в Прагу, де працював у бібліотеках, а згодом перебував в Німеччині, де вів активне просвітницьке життя. Він став Директором Канцелярії Священного синоду, Директором Богословського інституту. Вийшло друком його чотиритомне у п'яти книгах видання «Нарису історії Української Православної Церкви».

Показовим у плані освітньої праці є діяльність педагога, громадського діяча А. Животка. У 1923 р. він залишає Волинь та переїжджає до Чехії. В еміграції А. Животко продовжував виховувати підростаюче покоління українців, вбачаючи в ньому майбутнє

незалежної держави. А. Животко очолює новостворений у Празі в 1930 р. Український історичний кабінет.

Еміграція для уродженця Волині Ю. Шумовського розпочалась у 1949 р., коли він почав працювати у Франції військовим капеланом. Він став першим українським вченим, що досліджував Африку. У 1957 р. Шумовський залишив Африку й оселився в США. На американському континенті працює викладачем в кількох університетах. Із зазначених фактів бачимо наскільки багатогранною була діяльність української еліти.

Вихідцем з Волині є професор О. Неприцький-Грановський, він увійшов у світову науку як визначний вчений-ентомолог. Йому належить понад сто праць у галузі комахознавства. Ще у 1925 р. у Висконсинському університеті він захистив дисертацію на здобуття ступеня доктора філософії з біологічних наук. Означені дані про О. Неприцького-Грановського будуть неповні, якщо не згадати про його поетичний талант.

Серед представників мистецької еліти Волині, що перебувала в еміграції, насамперед назвемо ім'я художника Р. Глукка. У 1947 р. він прибуває до Англії. Волинянин одержує фахову освіту в Лондоні та розпочинає свою діяльність як митець-графік. Всією своєю творчістю Р. Глукко засвідчив, що національна ідентичність є притаманна його полотнам.

Перелік прізвищ лідерів дозволяє зробити висновок, що серед українських емігрантів з Волині, що наперекір власної долі опинилась закордоном в еміграції, були освічені, діяльні, представники української волинської еліти. Насамперед, підмітимо те – вони не втрачали генетичний зв'язок та єдність з своїм народом і досить часто згадували його у спогадах, творах. Вони своєю роботою в українських установах, періодиці, товариствах прагнули зберегти національну ідентичність.

Список основних джерел та літератури:

1. Краєзнавчий довідник. Еліта Кременеччини міжвоєнного періоду / Автор-упорядник І. Скакальська. – Кременець : ВЦ КОГПІ, 2012.

2. Неприцький-Грановський О. Коли охопить сум / О. Неприцький-Грановський // Осінні узори. Поезії. – Том. 6. – Нью-Йорк ; Чикаго, 1957.

3. Турченко Ю. Пам'яті митця-патріота / Ю. Турченко // Він присвятив себе мистецтву. Матеріали Міжнародної наук. конференції 2007 р. / За ред. Ломаковича А.М. – Кременець : ВЦ КОГПІ, 2009.

4. Чернихівський Г. Олександр Неприцький-Грановський. Життя і творчість / Г. Чернихівський. – Тернопіль : «Збруч», 1996.

5. Шумовський Ю. Зруйноване гніздо, чи Історія однієї священницької родини на Волині / Ю. Шумовський. – Том 1-3. – США, Саванна, 1994.

Галина Клинова-Дацюк

Рівне (Україна)

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК У НІМЕЧЧИНІ В ДІ-ПІ ПЕРІОД (1945–1952 РР.)

Напередодні та в роки Другої світової війни значна частина українських науковців залишили Україну, щоб уникнути переслідувань з боку радянської влади. Вони переїхали переважно до Німеччини та Австрії, більшість з них опинилася в таборах переміщених осіб (т. зв. «таборах Ді-Пі», від англomовного терміна «displaced persons camps»), в яких розгорнули широкомасштабне наукове, релігійне та культурне життя. У нелегких умовах існування й загрози репатріації серед українських вчених виникла ідея заснувати в еміграції єдину наукову установу, яка б об'єднала всіх науковців, що опинилися за межами батьківщини – Українська вільна академія наук.

Організаційне оформлення УВАН в Німеччині відбулося 16 листопада 1945 р. на нараді дванадцяти українських вчених Дмитра Дорошенка, Леоніда Білецького, Петра Курінного, Володимира Міяковського, Володимира Державина, Віктора Петрова, Левка Чикаленка, Дем'яна Горняткевича, Вадима Щербаківського, Володимира Шаяна, Василя Чапленка та Олекси Повстенка. Українська вільна академія наук в Аугсбурзі створювалася як головна спадкоємиця ліквідованої Всеукраїнської академії наук. Академія діяла відповідно до тимчасового положення, яке згодом було замінене статутом. Важливе значення для подальшої діяльності установи мала постанова президії Центрального Представництва Української Еміграції в Німеччині від 4 червня 1946 року про визнання УВАН центральною науковою установою на еміграції, яка мала об'єднувати всіх науковців.

Одразу після заснування установи виникло питання про видання «Бюлетеня». Він друкувався циклостилом у кількості 100 примірників (за винятком першого числа – 150) з 20 січня 1946 р. до 1947 р., є важливим неопублікованим джерелом до вивчення основних напрямів діяльності структурних підрозділів академії. З липня 1946 р. і до 1948 р. включно за редакцією Володимира Міяковського друкувався циклостилевим способом на правах рукопису «Літопис УВАН», на сторінках якого опубліковано переважно звіти з діяльності академії, матеріали до дискусій та хроніку. У Німеччині було видано вісім чисел «Літопису», сім з яких є неопубліковані, крім четвертого.

5 грудня 1945 р. в УВАН було створено першу групу в складі академії – передісторії та ранньої історії з допоміжними науками, яку тимчасово очолив Петро Курінний. До її складу входили відомі історики та археологи Дмитро Дорошенко, Вадим Щербаківський, Ярослав Пастернак, літературознавець Леонід Білецький, мистецтвознавець Володимир Січинський та інші. Упродовж 1946–1947 рр. було засновано ще низку наукових груп, зокрема мовознавчу, літературознавчу, орієнталістичну, суспільно-економічну, мистецтвознавчу, зоологічну, педагогіку та психологію, історичну, біологічну, книгознавства, математично-фізичну, етнографію та фольклору, філософічну, географічну, геологічну, ботанічну та медичну. До кінця 1947 р. в УВАН діяло 18 наукових груп.

Провідним напрямом діяльності груп у 1946–1947 рр. було організація та проведення конференцій з актуальних питань науки, на яких відбувалося обговорення важливих тем, що сприяло її поступу. Перший науковий форум, який не мав чітко окресленої тематики, провели члени групи передісторії та ранньої історії 2528 січня 1946 р. в Аугсбурзі. Загалом за два роки було проведено 39 наукових конференцій.

Спільною справою усіх груп УВАН була організація та участь у щорічній Шевченківській конференції. Перший такий форум відбувся 24–25 квітня 1946 р. Діячі УВАН визначили, що конференція, присвячена Т. Шевченку, має бути з'їздом усіх груп для

підбиття підсумків діяльності академії вцілому. У 1947 році під керівництвом П. Зайцева розпочали створювати Інститут Шевченкознавства.

Третім напрямом діяльності фахових груп УВАН була видавнича справа. У 1947 р. конференційна діяльність відступає на друге місце. На думку, П. Курінного, пріоритетним стало створення видань, які принесли б честь українській науці. Члени академії видали такі праці: П. Курінного і О. Повстенка «Історичні пляни Києва» з репродукцією 17 планів Києва від найдавніших часів до кінця XIX століття, Б. Крупницького «Гетьман Данило Апостол», О. Оглоблина «Опанас Лобисевич і проблема авторства «Історії Русов»», Українські Бібліологічні Вісті, «Шевченко та його доба» тощо.

Отже, провідними напрямками діяльності УВАН у Німеччині були організація та проведення конференцій з актуальних наукових проблем, участь у щорічному Шевченківському форумі та видання наукових праць членів академії.

Список основних джерел та літератури:

1. Атаманенко А. «Бюлетень» Української Вільної Академії Наук 1946–1947 рр. як джерело до вивчення діяльності УВАН у Німеччині / А. Атаманенко // Вісті УВАН. – Ч. 3. – Нью-Йорк, 2004.
2. Атаманенко А. Літопис Української Вільної Академії Наук про наукові установи / А. Атаманенко // Український історик. – 2001. – Р. XXXVIII. – Ч. 1-4 (148-151).
3. Винар Л. Відродження українського наукового життя після Другої світової війни: 1945–1952 / Л. Винар // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Вип. 9: Матеріали Другої міжнародної наукової конференції «Українська діаспора: проблеми дослідження» / Національний університет «Острозька академія», Українське історичне товариство, Світова наукова рада при СКУ, Українська американська асоціація університетських професорів. – Острог, 2007.
4. Крупницький Б. Гетьман Данило Апостол і його доба / Б. Крупницький. – Авгсбург, 1948.

5. Організація групи передісторії та ранньої історії з допоміжними науками // Бюлетень Української Вільної Академії Наук. – 20 січня 1946. – Ч. 1. – Арк. 7-8.

6. Повстенко О. Катедра св. Софії у Києві / О. Повстенко // The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S. – 1954. – Vol. III-IV. – N. 10-12.

7. Плющ В. Короткий нарис історії Української Вільної Академії Наук у Німеччині / В. Плющ // Українські наукові вісті. Інформаційно-науковий Бюлетень Української Вільної Академії Наук у Німеччині. – Серпень, 1970 – січень 1971. – Ч. 1-2.

8. Тимчасове положення про Українську Вільну Академію Наук (УВАН) // Бюлетень Української Вільної Академії Наук. – 20 січня 1946. – Ч.1. – Арк. 5–6.

9. Wynar L. Sholarship in Exile : The DP Period, 1945–1952 / L. Wynar. – Kent; Ohio, 1989.

Зоя Борисюк

Київ (Україна)

ДО ІСТОРІЇ ПЕРЕНЕСЕННЯ НТШ З МЮНХЕНА ДО МАРСЕЛЯ

(на основі листування

Ілька Борщака й Володимира Кубійовича)

Наприкінці Другої світової війни велике число членів Наукового товариства ім. Т. Шевченка опинилося на Заході в таборах для переміщених осіб. Саме там, у Баварії, в м. Берхтесгадені 30 червня 1947 р. було відновлено діяльність Товариства рішенням загальних зборів членів НТШ в еміграції. Менш як за чотири роки Товариство переїхало у м. Сарсель, що за 16 км від Парижу. Але в розвідках про діяльність НТШ дослідники обмежуються згадкою про переїзд, не розкриваючи ні його причин, ні обставин. Генеральний секретар НТШ В. Кубійович лише побіжно згадує тих, хто прилучився до влаштування «нового осідку для Централі НТШ» у Сарселі: «Клопотання у французької влади у справі переїзду нашої групи і нашого майна (у цьому допомагав о. Перрідонові проф. Ілько Борщак і о. Іван Леськович, а в Німеччині проф. О. Кульчицький) тривало довгий час». Тоді як за цими словами стояла велика, напружена організаційна праця.

Цю прогалину може заповнити листування між двома українськими вченими В. Кубійовичем (25 листів) та І. Борщаком (24 листи), яке зберігається в Центральному державному архіві зарубіжної україніки і хронологічно охоплює якраз цей період: жовтень 1948 р. – лютий 1952 р. Судячи з їх змісту паризький українець відіграв значну роль у долі НТШ. Передусім обговорювалося питання про місце нового осідку: Європа чи Америка. На користь Франції промовляла більш, ніж столітня історія французької славістики. Адже наприкінці 1840 року слов'янознавчій студії зайня-

© Зоя Борисюк, 2016

ли помітне місце в рамках вищої освіти у Колеж де Франс завдяки створенню кафедри «Словянська мови й література». Ця назва промовисто свідчить про рівень тогочасного розуміння даної проблеми на Заході; вже в 1868 р. кафедра стала називатися «Мови й літератури слов'янського походження». Тож В. Кубійович повністю поділяв думку І. Борщака про те, що в країні «культу доляра» «нам вигідніше поселитися з погляду політичного, а у Франції з погляду наукового».

У листуванні розкривається, як і хто вирішував питанням облаштування й матеріального забезпечення Товариства у Франції та отримання згоди французьких міністерств освіти, внутрішніх і закордонних справ, а також підтримки тамтешніх учених. У листах В. Кубійовича неодноразово зустрічаємо вислови вдячності за те, що завдяки співпраці єпископа Бучка, мітрата Перрідона й І. Борщака вдалося «врятувати ядро української науки на еміграції». Велику роль у цьому відіграло вміле розкриття В. Кубійовичем завдань НТШ, його «виключно науковий, а не політичний характер», та обґрунтування необхідності переїзду у Париж, як центр наукового життя в Європі.

Складним був вибір тих, хто поїде у Сарсель. Це чітко висловив В. Кубійович: «Мусимо вибирати лише ці особи, які є нам конче потрібні, які є найбільше працездатні і згідні жити навіть у важких матеріальних умовах [...] щоби серед нас найшовся принайменше з кожної ділянки один фахівець».

У листах простежуються всі перипетії отримання віз і дозволу на переїзд, починаючи з вересня 1950 р., фактично перша група виїхала наприкінці квітня 1951 р. Підкреслимо, що завдяки переїзду до Франції НТШ змогло підготувати й видати 10 томів словникової частини ЕУ, яка одна лише «виправдовує, якщо таке виправдання взагалі є потрібне, відновлення діяльності НТШ закордоном».

Список основних джерел та літератури:

1. J. Veyrenc. Histoire de la slavistique française. Режим доступу: http://www.etudes-slaves.paris_sorbonne.fr/IMG/pdf/J_Veyrenc_Histoire_de_la_slavistique_francaise_Wien_OAW_1985_pdf.

2. Mazon A. Les Études slaves / A. Mazon // La Science française, nouv. éd. – Paris : Larousse, 1933. Режим доступу: <http://www.etudes-slaves.paris-sorbonne.fr/spip.php?rubrique270>.

3. Кошелівець І. Володимир Кубійович / І. Кошелівець // Літ. Україна, 1992. – № 22.

4. Кубійович В. Наукове товариство ім. Шевченка у 1939–1952 рр. / В. Кубійович // Український історик. – 1973. – № 1-2.

5. Олег Романів. Довгий, тернистий, шлях українства до самопізнання // Енциклопедія українознавства, Словникова частина (ЕУ-ІІ). – Львів, 1993. – Т. 1.

6. Україна: Українознавство і французьке культурне життя. – Париж. – Ч. 3. – 1950.

7. ЦДАЗУ. – Ф. 48. – Оп. 1. – Спр. 35, 67.

Світлана Годжал

Острог (Україна)

НАУКОВІ ПРАЦІ МАРКА АНТОНОВИЧА НА СТОРІНКАХ «УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИКА»

З початком виходу наукового журналу «Український історик» була пов'язана активізація досліджень проблем з української історії дослідниками українського походження за кордоном. Відбувається переусвідомлення проблем української історичної науки без впливу на неї цензури з боку радянської влади. Перше видання «Українського історика» було надруковане 1963 р., головним редактором якого був Л. Винар, а Марко Антонович з 1964 р. посів посаду співредактора найвідомішого тепер історичного журналу поза межами України. Перед цим Марко Дмитрович очолював студентське академічне товариство національного солідаризму «Зарево», видавав його бюлетень, який згодом переріс у журнал «Розбудова держави» (1949–1954).

Дослідженням різних аспектів діяльності Українського історичного товариства займалися А. Атаманенко, Ю. Макар, Л. Сакада та ін., проте науковий доробок Марка Антоновича на сторінках «Українського історика» детально не досліджений.

Саме в цьому журналі було надруковано більшість з опублікованих наукових праць Марка Дмитровича (близько 100). За науковою тематикою їх можна поділити так: 1) рецензійні статті; 2) публікації епістолярної спадщини діячів української історії та культури ХІХ–ХХ ст.; 3) публікації джерел до історії УІТ та роботи інших наукових закордонних інституцій; 4) грушевськознавство; 5) біоісторіографічні дослідження істориків України; 5) літературознавство; 6) проблема історичної схеми України.

Зокрема, на сторінках журналу були надруковані рецензії на дослідження Григорія Марахова, Михайла Сосновського, Данієля Бовуа, Юрія Пінчука, Володимира Планчиди, Михайла Брайчев-

ського та ін. Ці рецензії свідчили про те, що українська закордонна наука уважно стежила за новими дослідженнями з історії України, в т.ч. і радянських істориків.

У значній частині публікацій було оприлюднено епістолярну спадщину діячів української історії та культури XIX–XX ст., яка включала раніше неопубліковані листи відомих діячів та вчених, з коментарями до них. Серед них листування В. Антоновича, О. Кониського, М. Грушевського та ін. Включення епістолярних джерел до наукового обігу створює багату джерельну базу, що містить оцінки різноманітних суспільно-історичних подій та біографічну інформацію, що уможливує уточнення біографічних та інших історіографічних фактів.

М. Антонович займався вивченням проблем різної історичної тематики. Багато публікацій було присвячено визначенню ролі Українського історичного товариства (далі – УІТ) та його друкованого органу в царині історичної науки того періоду. Статті стосувались діяльності, відзначення ювілейних дат, персоналій тощо. Так, у дослідженні «До 15-річчя Українського історичного товариства» автор розглядає доробок та проблеми УІТ, зокрема, наголошує на недостатньому матеріальному забезпеченні. Крім УІТ, ряд статей присвячені УВАН та НТШ. М. Антоновичем розглядаються проблеми фінансування, здійснені видання та ін.

Чільне місце серед досліджень Марка Антоновича на сторінках журналу займають праці про Михайла Грушевського та його наукову діяльність. Науковець часто намагається залучити широке коло джерел для вивчення міжособистісних зв'язків між відомими істориками та громадськими діячами. Він публікує та аналізує листи, в т.ч. й листування М. Грушевського.

Саме на сторінках «Українського історика» побачили світ його праці, присвячені Олександрові Кониському, Михайлові Драгоманову, Тарасові Шевченку, Пантелеймону Кулішу, Олегу Кандибі (О. Ольжичу), Володимирові Міяковському, Панасові Феденку, Володимирові Маруняку та ін.

На сторінках «Українського історика» М. Антоновичем опубліковано й літературознавчі праці. Зокрема, він подає літерату-

рознавчий та історичний аналіз віршів «Боже мій милий...» та «І Архімед, і Галілей» авторства Т. Шевченка. В першій статті М. Антонович досліджує час написання вірша, розвінчує попередні теорії дослідників-шевченкознавців, а в другій аналізує та подає інтерпретацію твору.

М. Антонович опублікував на сторінках «Українського історика» близько 100 наукових праць. Це і рецензії, і праці з історії України, публікації епістолярію, розвідки про відомих науковців та громадсько-політичних діячів.

Список основних джерел та літератури:

1. Антонович М. Михайло Грушевський в листуванні Івана Франка / М. Антонович // Український історик. – Нью-Йорк ; К. ; Торонто ; Мюнхен; Львів, 1991/1992. – Т. XXVIII/XXIX. – Ч. 3-4 (110-111)/1-4 (112-115).
2. Антонович М. [рец. на книгу:] В.П. Плачинда. Павло Гнатівич Житецький. Київ, Наукова думка, 1987, 206 с. / М. Антонович // Український історик. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1988. – Т. 25. – Ч. 1-4.
3. Антонович М. [рец. на книгу:] М.Ю. Брайчевський. Утвердження християнства на Русі. АН УРСР. Інститут археології (Київ: Наукова думка, 1988), 262 с. / М. Антонович // Український історик. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1989. – Ч. 1-3(101-103). – Т. 26.
4. Антонович М. Вірш Т. Шевченка «Мій боже милий...» (У 125-ті роковини смерті Т.Г. Шевченка) / М. Антонович // Український історик. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1986. – Т. XXIII. – Ч. 3-4 (91-92).
5. Антонович М. До дискусії навколо М.С. Грушевського / М. Антонович // Український історик. – Нью-Йорк ; Торонто ; К. ; Львів ; Мюнхен, 1991/1992. – Т. XXVIII/XXIX. – Ч. 3-4 (110-111) / 1-4 (112-115).
6. Антонович М. Нова невдала концепція (Кілька думок з приводу праці Г. Грабовича) / М. Антонович // Український історик. – Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1985. – Т. XXII. – Ч. 1-4 (85-88).
7. Антонович М. Нова праця про походження Русі (Декілька зауважень з приводу першого тому праці проф. д-ра О. Прицака «The Origin of Rus'», Cambridge, Mass., HURI, 1981, 926 p.) / М. Антонович // Український історик. – 1983. – Т. XX. – Ч. 2-4 (78-80).
8. Винар Л. Марко Дмитрович Антонович: автобіографічні матеріали / Л. Винар // Український історик. – Нью-Йорк ; К. ; Львів ; Острого ; Торонто ; Париж, 2005. – Т. XLII. – Ч. 2-4 (166-168).

Тетяна Антонюк

Київ (Україна)

НАВЧАЛЬНА КНИЖКА В УКРАЇНСЬКІЙ ДІАСПОРІ: ІСТОРИКО-ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Історія української діаспори є важливою інтегральною складовою історії України, котра потребує ґрунтовного дослідження різних аспектів життя і діяльності наших співвітчизників за межами рідного краю. Одним із важливих напрямів культурної діяльності українців у країнах проживання є видавнича та освітня справа. З перших років поселення за межами материкової України українські громади усвідомлювали велике значення рідної школи і книги у процесах інтеграції в іншомовне середовище та у збереженні етнонаціональної ідентичності українських громад як представників українства, що здатні поширити позитивний імідж свого народу в світі. Тому велика увага надавалася розбудові шкільництва, а згодом і вищої школи та забезпеченню дітей і студентської молоді навчальною літературою. Без сумніву, підручники і посібники з різних галузей знань в діаспорі створили основу для збереження національної культури, мови, власної ідентичності, що в перспективі відіграло немало роль у становленні сучасної держави України. Саме від рівня науковості і практичної доцільності навчальної книги значною мірою залежить успішне засвоєння навчальних програм, а отже і формування відповідних культурних цінностей в українців діаспори. У фондах відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі – НБУВ) зберігаються документи, які дають змогу розкрити культуру навчальної книги в діаспорі. Серед документів зберігаються підручники, читанки, навчальні посібники для державних і приватних початкових, середніх і вищих навчальних закладів, а також для суботніх і недільних шкіл, які існували при українських церквах та

© Тетяна Антонюк, 2016

культурних осередках. Підручники з різних галузей знань, що видавалися і використовувалися у діаспорі (переважна їх більшість презентує гуманітарний напрям освіти), є важливою складовою книжкової культури України, яка потребує вивчення і висвітлення. Навчальна література створена в діаспорі відповідала запитам українських громад у країнах проживання, давала змогу адаптуватися дітям і молоді в умовах еміграції. Здобуття освіти нашими співвітчизниками у західній і східній українській діаспорі забезпечило важливий внесок у науку створення навчальної книжки.

Помітний інтерес громадськості і науковців до цієї проблеми в сучасній Україні і за кордоном спостерігається з кінця 80-х років ХХ ст., коли почала руйнуватися «залізна завіса» і Україна стала активно спілкуватися з діаспорою. Питання української діаспори та її культурно-освітньої діяльності, навчальної книги в діаспорі в незалежній Україні досліджують такі вчені, як А. Атаманенко, Л. Божук, С. Віднянський, О. Гомотюк, В. Губарець, Н. Гумницька, В. Євтух, О. Ковальчук, І. Ключковська, Б. Лановик, В. Троцинський та ін. Проте на сьогоднішній день ще не достатньо вивчені питання розвитку та діяльності українських видавництв за кордоном, роль навчальної книги в українській діаспорі

Список основних джерел та літератури:

1. Атаманенко А. Українська діаспора: проблеми і напрями дослідження / А. Атаманенко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки / відп. ред. І. Пасічник, Л. Винар, ред. А. Атаманенко. – Острогоз ; Торонто ; Нью-Йорк : Національний університет «Острозька академія», Світова Наукова Рада СКУ, Українське Історичне Товариство, 2005. – Вип. 5.
2. Божук Л.В. Шкільництво українського зарубіжжя: традиції та сучасний досвід / Л.В. Божук : Дис. ... канд. історичних наук: 09.00.12 – КНУТШ. – К., 2009.
3. Віднянський С.В. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український вільний університет 1921–1945 рр. / С.В. Віднянський. – К., 1994.
4. Гомотюк О. Українська діаспора США у процесах українського державотворення: перспективи дослідження / О. Гомотюк // Наукові виклади: Історія України. – 2014. – № 5.

Геннадій Виноградов

Дніпро (Україна)

**СЛАВІСТИЧНА МЕДІЄВІСТИКА
УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ:
БАЛАНС ВЛАСНОЇ ТРАДИЦІЇ Й ЗОВНІШНІХ ВПЛИВІВ**

З огляду на те, що зміст концепту «славістична медієвістика» включає період від кінця V до кінця XV ст. від Р. Х. (згідно уявлень середньовічних інтелектуалів – з 492 р. по 1492 р. як символічно-містична тисячолітня доба, що продовжувала аналог біблійних «шість днів творення» і мала закінчитися у зазначеному році Страшним Судом), коло наукових проблем, пов'язаних із концептом, охоплює як і великий проміжок часу, так і регіони з суцільними чи переважаючими слов'янськими етносами (ледь не усі Центрально-Східна й Східна Європа), ми торкнемося тільки кількох аспектів заявленої теми: зосередимося на давньоруській добі під кутом зору спроб адаптування до власної дослідницької традиції окремих теоретико-методологічних здобутків західноєвропейської медієвістики XX ст., які суттєво вплинули на сучасний поступ історичної науки.

Під «власною традицією» славістичної медієвістики української діаспори ми, з певною долею умовності, маємо на увазі сукупність засобів продовження в царині історичної науки насамперед США і Канади концептуальних теоретичних, методологічних і власне історичних прикладних здобутків насамперед М. Грушевського, сфокусованих переважно в I – VI тт. «Історії України-Руси», суто наукові сегменти яких в силу об'єктивних обставин були тісно пов'язані з громадсько-політичними завданнями автора. За винятком окремих прикладів, на яких ми долі зосередимося, як в нечисленних спеціальних славістично-медієвістичних розвідках, так і в узагальнюючих працях, де відповідні сюжети посідали ви-

© Геннадій Виноградов, 2016

значене авторами чи тематикою видань місце, майже не знайшли відображення провідні теоретико-методологічні тенденції розвитку світової медієвістики, зокрема концептуальні позиції Марка Блока, Люсьєна Февра, Жака Ле Гоффа, Жоржа Дюбі, Арона Гуревича та ін.; крім того, практично повністю діаспорна україністика (крім літературознавства, зокрема в працях Григорія Грабовича про творчість Т. Шевченка, в яких присутні окремі екскурси в давньоруську історію) оминула увагою оригінальні підходи до аналізу середньовічних текстів, виявлення й опрацювання з подальшим залученням до наукових студій прихованих пластів інформації тощо, запропонованих структуралізмом і постструктуралізмом.

Втім, безсумнівною «компенсацією» стали фундаментальні праці Омеляна Прицака про походження Русі (американське англomовне видання I-го тому 1981 р., україномовні видання I-го і II-го томів 1997 р. і 2003 р.), в яких автор продемонстрував ідеальне поєднання широкого діапазону як класичних методів семантичного й етимологічного аналізу, так і унікальних власних здобутків в царинах славістики, германістики, гебраїстики та інших складових теоретичної й прикладної лінгвістики, спрямувавши зусилля на побудову, без перебільшення, унікальної концепції генези Русі. Крім того, в своїй збірці статей, присвяченій результатам багаторічного дослідження «Слова о полку Ігоревім» (Київ, 2008 р.), О. Прицак в розділі «Методологія цієї праці» приєднався до відомого й престижного методологічного напрямку в медієвістиці, представленого іменами згаданих вище М. Блока, Л. Февра, А. Гуревича та ін., яке пропонує вивчати середньовічну культуру через призму ментальності як сукупності «колективних уявлень», «розумових настанов», «умонастрою» тощо; при чому О. Прицак, віддавши належне запропонованим тлумаченням ментальності, обґрунтував власне її тлумачення як «бачення світу», «свого роду дзеркальне відбиття історичного розвитку епохи». Зауважимо побіжно, що автор не підтримав концепцію іншого американського історика Едварда Кінана (учня і колеги О. Прицака, який також, крім іншого, активно працював в межах україністичних студій), що, подібно А. Мазону, О. Зіміну та ін., заперечував середньовіч-

не походження «Слова», вважаючи його талановитою стилізацією кінця XVIII ст.; сам О. Пріцак, виклавши власну концепцію з відповідними детальними історичними й лінгвістичними аргументами, залишився вірним традиції вважати «Слово» оригінальним (навіть унікальним) твором давньоруської доби.

Іншим прикладом балансу власної традиції й зовнішніх впливів може бути солідна монографія Сергія Плохія (який належить до нової генерації української американсько-канадської діаспорної наукової традиції, походючи не з діаспори) «Походження слов'янських націй: Домодерні ідентичності в Україні, Росії та Білорусії» (2006 р., український переклад 2015 р.), в якій сюжети зі славістичної медієвістики посідають вагомe місце. Зокрема у розділі про так звану «віртуальну народність» (йдеться про варіативну назву стосовно сумнівної «давньоруська народність») автором окреслено широке проблемне поле, в межах якого розв'язуються складні питання етнічної, культурної та іншої належності населення Давньої Русі й сфокусовані інтелектуальні зусилля як власне українських науковців (О. Толочка, П. Толочка, В. Рички, Ю. Павленка, Н. Юсової та ін.), так і російських (В. Седова, І. Данилевського, М. Толстого, В. Живова та ін.), англійських (С. Френкліна, Дж. Шепарда) та ін. Крім того, С. Плохій активно послуговується концептуальними здобутками сучасної світової славістичної медієвістики, висвітлюючи складні й дискусійні питання походження Русі, вибору ідентичності автором «Повісті временних літ» чи інших середньовічних інтелектуалів, процесів трансформації племен у народ, християнізації країни й релігійних пошуків взагалі тощо.

Таким чином, навіть два проблемних блоки, обрані в якості об'єкту аналізу, демонструють, як на наш погляд, в цілому невтішну ситуацію, коли відсутні системність, послідовність і координація зусиль зацікавлених науковців в регулярному прагненні до осмисленої рівноваги між власною дослідницькою традицією вивчення вітчизняної середньовічної історії в широкому слов'янському чи загальноєвропейському контексті, а окремі елементи зазначеної збалансованості представлені тільки в поодиноких, хай і високо-професійних і авторитетних, працях.

Володимир Ващенко

Дніпро (Україна)

ПЕРІОДИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ ТА ОБРАЗИ М. ГРУШЕВСЬКОГО У О. ОГЛОБЛИНА

Тут розглядатиметься *епістемологічна ситуація*, в якій певна знакова постать в українській історіографії відповідного періоду (у даному випадку йдеться про М. Грушевського та ХХ сторіччя «як таке») виступає своєрідною *«постаттю-класифікатором»*, що позначає межі періодів історіографічного процесу у працях одного з провідних істориків діаспори – Олександра Оглобліна. Отже, теоретико-методологічні проблеми, котрі можуть бути й будуть, серед іншого, актуалізовані у кількох періодизаціях ХХ ст. від одного з вільних інтелектуалів української діаспори – це *«концептуалізація персонального»* в історіографії й механізми перетворення *«біографічного» часу* певного знакового історика у *«хронологічний» час історіографічного процесу з психологічних перспектив «позиції емігранта»*.

Через три роки після появи «Думок про сучасну українську советську історіографію» – у 1966 р. – їх автор, О. Оглоблін, виголосив ювілейну доповідь, присвячену 100-річчю народження М.С. Грушевського. У цій доповіді він хронологічно розширив «радянську» періодизацію історіописання України, що була подана у тексті «Думок...», «у глиб», «доточивши» до неї ще й попередні періоди. Безумовно, ця періодизація була цупко прив'язана до інтелектуальної та політичної біографії Михайла Сергійовича (бо формальним приводом для її появи була, власне, певна сакральна історіографічна дата – ювілей 100 річчя народження історика). Проте, доповідь О. Оглобліна недвозначно натякала, що йтиметься не стільки й не лише про М. Грушевського, про його *біографічний час*, скільки про аналітику зміни *історичного часу* – зміну

історіографічних та політичних епох (або, дослівно, «біографію на тлі зміни епох»). Власне, О. Оглоблин так і назвав свою доповідь: «Михайло Грушевський на тлі доби».

Як і у тексті «Думок...» історик залишився вірним *троїстому* принципу структурування хронології, виокремивши три історіографічні епохи, в які була інтегрована біографія Михайла Сергійовича та пов'язані з нею епохи: «Грушевський жив, діяв і творив в трьох добах. Кожна з них мала свою специфіку, свої завдання і вимагала різних ідей, метод і людей. Грушевський 1880-х та 1890-х рр. XIX ст. і Грушевський 1905–1918 років належить до двох відмінних періодів історії України. А він пережив їх і діяв ще в 1920-их і 1930-их роках. *Перша доба Грушевського* – доба, яка його створила, це 60-ті, 70-ті і 80-ті роки XIX століття. *Друга доба Грушевського* – доба, яку він творив, це 1890-ті і перші 18 років нашого століття. Це в стислому розумінні цього слова – доба Грушевського. *Третя доба Грушевського* – доба, яку він створив, але не така, яку він творив – це 20-ті й початок 30-их років нашого віку. Властиво, це вже не була його доба, хоч він продовжував жити і творити в ній».

Якщо перепрочитати вищеозначені рядки тексту О. Оглоблина під певним кутом зору, то виходить, що «біографічний» час М. Грушевського на першому періоді повністю належав «хронологічному часу» історії України (був включений у нього); в другому періоді – збігався з ним; а у межах «третьої доби» – «не його доби» (1920-ті – 1930-ті) – знаходився поза хронологічними межами історії України.

Таке прописування інтелектуалом на еміграції у 1966 році біографії 20-х – 30-х рр. М. Грушевського перетворює самого Михайла Сергійовича на емігранта, оскільки тепер його індивідуальна історія пишеться й існує окремо від історії України – вона не є тепер одночасно і хронологією країни. Отже, історик може фізично знаходитись в історичному просторі України (М. Грушевський після 1924 року – з моменту повернення в Україну), але не належати її хронологічному простору – бути, сказали б, своєрідним «емігрантом у часі». Це те, що сказав, або, принаймні, міг би сказати Олек-

сандр Оглоблин – при певній долі подальшої саморефлексії. Так письмо історика-емігранта проектує власну авторську позицію на уявного «емігранта»-історика М. Грушевського, котрий, де-факто, саме у «третьій період» якраз і перестав бути емігрантом, реалізувавши «зворотній», доволі суперечливий жест, – жест повернення в Україну.

Своєрідним місцем «зшиву» двох періодизацій українського історіографічного процесу в розумінні О. Оглоблина – 1-ої («радянської», 1963 р.) та 2-ої («дорадянської», 1966 р.) були 20-ті рр. XX ст. Саме вони дозволяють інтерпретатору текстів О. Оглоблина говорити про існування формальних підстав побудови інтертекстуальної єдності «Думок про сучасну українську советську історіографію» та «Грушевського на тлі доби». Адже «третья», остання доба М. Грушевського «хронологічно» вповні відповідала «першому», початковому періоду «радянського (українського)» історіописання у «Думках...», накладалася на нього. А, отже, такий інтертекстуальний «хронологічний перетин» у текстах історика робить з М. Грушевського, до того ж, не просто «емігранта у часі», а емігранта саме з «радянської України» (всупереч наявності протилежного факту, ще раз наголошуємо на цьому, повернення Михайла Сергійовича в радянську Україну: напевно, О. Оглоблин, демонструючи своєрідний різновид «wishful thinking», психічно не сприймав цього повернення «метра», проектуючи на М. Грушевського власну позицію емігранта, котрий дійсно залишив державу в її «радянський період»).

Заперечення, проекція, раціоналізація – всі ці психо-механізми так чи інакше задіяні в побудову такої одночасної періодизації *біографії М. Грушевського та історії України* з перспектив 1966 року від історика-емігранта.

Наявність цього «хронологічного перетину» (третього періоду біографії М. Грушевського у 1966 році та першого періоду радянської історії у періодизації 1963 року) провокує проведення формальної реконструкції українського історіографічного процесу звичним методом «ножиць та клею».

Отже, в українській історіографії зламу XIX–XX ст., за О. Оглоблиним, можемо виокремити такі 5-ть періодів: 1) 60-ті – 80-ті рр. XIX ст., 2) 90-ті рр. XX ст. – 1918 р.; 3) 20-ті рр. XX ст.; 4) 30-ті рр. XX ст.; 5) кінець 40-х – 50-ті рр. XX ст. Перші два періоди охоплюють більш ніж 20-тирічні часові інтервали (тобто, відповідають звичному часу формування одного «соціального покоління» – саме до цього концепту апелює історик у тексті 1969 року), а 3-й – 5-й – 10-тирічні.

Можемо тут стверджувати, що, до певної міри, О. Оглоблин у історіографічних періодизаціях 1963 та 1966 рр. використав спільний критерій, вдавшись до *концепції генерації* (саме ця категорія слугує спільною ланкою, котра слугує для поєднання чи роз'єднання біографії історика та історії країни – *констеляції біографічного та історичного часів*): «Грушевський був людиною-діячем формату провідника. Але він належав до генерації, яка вже виконала свою історичну роль. В 1920-их роках вона вже була не *генерацією проводу*, а *генерацією проводів* в історично-політичному житті українства і в українській історіографії». Й наприкінці доповіді О. Оглоблин завершує свої роздуми такою фразою: «Провідник без проводу, діяч, що пережив свою історичну генерацію, немов «дід у хаті, де вже порядкували внуки», це трагічна, але все ще маєстатична постать Грушевського на тлі українського культурного відродження 1920-их років, що для нього він так багато зробив протягом цілого свого життя».

Список основних джерел та літератури:

1. Оглоблин О. Думки про сучасну українську совєтську історіографію / О. Оглоблин. – Нью-Йорк, 1963.
2. Оглоблин О. Михайло Грушевський на тлі доби: думки про третю і останню добу історика (1924–1934) / О. Оглоблин // Український історик. – 1996. – № 1-4 (128-131). – Рік XXXIII.

Тетяна Рибак

Хмельницький (Україна)

МЕТОДИЧНА БАЗА ТА МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ В ДІАСПОРНІЙ ШКОЛІ (АНАЛІЗ ПІДРУЧНИКІВ)

Історія української діаспори, зокрема її освіти, є багатоаспектним суспільно-культурним і політичним явищем, в якому розвиток національної школи і викладання в ній провідних українознавчих предметів – рідної мови і літератури, історії України, – посідає в процесі збереження української ідентичності надзвичайно важливе місце.

Для вчителя-філолога найпершим помічником є навчальний посібник. Створення підручників і читанок за межами України – важлива сторінка української педагогіки і методики літератури, цінний досвід для укладання нових навчальних книжок із рідної літератури в діаспорі. Дослідження зазначених досягнень є актуальним завданням сьогоденної української педагогічної і філологічної науки.

Варто зазначити, що вищевказаний напрямок досліджень у сучасній лінгвістиці ще недостатньо вивчений, хоча лінгводидактичні засади творення основних підручників для навчання української мови в системі рідномовного шкільництва західної діаспори частково розглядалися у працях такі відомих дослідників, як Б. Ажнюк, Г. Бигар, І. Осадченко, І. Руснак, Б. Степанишин, І. Стражнікова та ін.

Діяльність української освіти поза межами Батьківщини є унікальним прикладом збереження національної самобутності, прищеплення молодому поколінню знань про Україну, рідних звичаїв і традицій, тож діти, які змалку засвоїли основи української мови

і літератури в чужомовному середовищі, вільно володіють рідною мовою упродовж всього життя.

Провідними патріотичними ідеями були сповнені нові підручники з літератури, що розвивали кращі традиції навчальної книжки, закладені ще В. Ковальським, М. Шашкевичем, Я. Головацьким, О. Торонським, П. Кулішем, О. Огоновським та ін. У ХХ ст. навчальну книжку з літератури удосконалювали західноукраїнські вчені й вчителі Й. Застирець, Ю. Романчук, О. Попович, К. Лучаковський, А. Крушельницький, М. Возняк, Б. Лепкий, В. Радзикович, М. Дейко, О. Копач, К. Киселівський, М. Овчаренко та ін. Програмний матеріал був протилежною літературній освіті підсоветської України. Наприклад, у читанках для 3 класу (Нью-Йорк, 1966) та «Про що тирса шелестіла», що її упорядкувала М. Дейко (1977), немає жодного твору радянських письменників, а до читанок (1958, 1967), упорядкованих К. Кисілевським, уведено лише один вірш В. Сосюри «Любіть Україну».

У кварталнику шкільної ради «Наша школа» висувались актуальні загальнодидактичні рекомендації щодо нових навчальних підручників, потрібних для української школи в діаспорі. Значний внесок у розвиток педагогіки та методики української літератури й розробки посібників, навчальних видань з української мови і літератури зробили вчені-методисти та вчителі-практики в країнах західного світу. Основні педагогічні і методичні ідеї стають доступними для закордонного українства завдяки таким педагогічним періодичним виданням, як «Рідна школа» (Нью-Йорк, США), «Життя і школа» (Торонто, Канада), «Рідношкільник» (Торонто, Канада), «Тема» (Саскачеван, Канада), «Інформаційно-методичний листок» (Вікторія, Австралія) та всесвітнє інформаційне періодичне видання «Відгукніться» (Торонто, Канада).

Отже, читанки і підручники з літератури в першій третині ХХ ст. виконували у західноукраїнському суспільстві важливу роль національної освіти і виховання, сприяли розвитку естетично-художніх смаків та формуванню історичної пам'яті.

Список основних джерел та літератури:

1. Лалак О. Історико-ментальні засади формування української діаспори та інституційно-процедурні механізми взаємодії з Україною [Електронний ресурс] / О.А. Лалак // Держава та регіони. – 2013.

2. Мацько В. Тенденції розвитку еміграційного шкільництва упродовж ХХ століття / В.П. Мацько // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2015. – № 3.

3. Романюк С. Етнокультурний компонент у змісті підручників для українського шкільництва у західній діаспорі / С. Романюк // Гірська школа Українських Карпат. – 2013. – № 10.

Сергій Власюк
Острог (Україна)

РОЛЬ ДІАСПОРИ У ВІДНОВЛЕННІ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ПРО ПОДІЇ І УЧАСНИКІВ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917–1921 РР.

Діючі в діаспорі політичні партії, громадські організації та державні установи у вигляді реформованого Державного Центру УНР в екзилі стали основою закордонних українських національно-державницьких об'єднань, саме вони відігравали ключову роль у практичному збереженні пам'яті про події і учасників Визвольних змагань, а також здійснювали спроби відновити її в Україні. Ці громадсько-політичні об'єднання українців діаспори налагоджували співпрацю у цьому руслі як між різними емігрантськими організаціями, так і з організаціями, що діяли в УРСР, а пізніше в Україні. Наприклад, у 1988 р. у співпраці з Науковою радою при Світовому конгресі вільних українців було створено комісію, що мала займатися вивченням життя та діяльності М. Грушевського, а також виданням його творчої спадщини, членами якої окрім представників діаспори були і науковці УРСР. Також здійснювалися спроби інформування громадськості і органів влади європейських країн та країн Америки про визвольну боротьбу українського народу. Варто проте зазначити, що українська діаспора була неоднорідною і по-різному реагувала на ініціативи щодо відзначення пам'яті окремих діячів Визвольних змагань. Закономірно, що гетьманські емігрантські кола робили усе можливе, щоб відновити пам'ять про П. Скоропадського і Гетьманат, «уенерівська» еміграція (також дуже неоднорідна) – про С. Петлюру.

Відновлення пам'яті про Українську революцію 1917–1921 рр. здійснювалося найбільш інтенсивно у контексті боротьби української діаспори за відновлення незалежності України. Після 1991 р.

© *Сергій Власюк, 2016*

це була уже співпраця з українськими інституціями і організаціями спрямована на формування нового ставлення до цього періоду і його діячів, ліквідацію створених радянською системою міфів. Найбільш ефективним засобом такої діяльності виступало створення необхідної науково-інформаційної бази. Над цим питанням працювали вчені різних новостворених і відновлених наукових інституцій української діаспори. Головним їхнім завданням було видання українською та іноземними мовами дослідницьких праць про Українську революцію, перевидання робіт і спогадів учасників революції. Ці праці використовувались українською діаспорою з метою переконання органів влади, політичних сил, науковців та громадськості країн Заходу щодо необхідності відновлення української державності, для дискредитації радянської системи, поширення правдивої історії України. Необхідно відзначити, що наукові дослідження діаспорних вчених збагатили українську історичну науку, а їхня праця відчутно сприяла відродженню державної незалежності України. Окрім того діаспора проводила різного роду акції. Найбільш відомою є передача останнім Президентом УНР в екзилі Миколою Плав'юком владних регалій УНР Леоніду Кравчуку 1992 р. Фінансова, організаційна та ідеологічно-інформаційна підтримка закордонними українцями сприяла швидшій переоцінці подій Української революції на материковій Україні.

Список основних джерел та літератури:

1. Атаманенко А. Українське історичне товариство: ідеї, постаті, діяльність (1965–1991) / А. Атаманенко; Національний університет «Острозька академія», Інститут досліджень української діаспори, Українське історичне товариство. – Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2010.

2. Сакада Л. «Український історик» : Генеза, тематика, постаті: Монографія / Л. Сакада; Українське історичне товариство, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, Національний університет «Острозька академія». – Нью-Йорк ; К. : Вид-во ім. О. Теліги, 2003.

Марія Горелик

Запоріжжя (Україна)

УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ В ДІАСПОРНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ ХХ СТ.

Безперечним є факт, що українська діаспорна історіографія зіграла роль наукового містка над прірвою національної історичної науки в період встановлення радянської влади. Діаспорна історична думка, принаймні на початку 1920-х років звернулася до осмислення наявності у духовно-інтелектуальному просторі України досить численного прошарку так званої інтелігенції «російської культури». Йдеться про носіїв подвійної свідомості, людей інтелектуальної праці українського походження, але вихованих у загальноімперській російській культурній традиції, які доклали чимало зусиль до розбудови останньої. Від того, наскільки ця частина інтелігенції могла бути включена в націотворчий процес, значною мірою залежав його перебіг. Новітні дослідження в українській історіографії водночас показують, що Перша світова війна вплинула на прискорення процесу формування української модерної нації, коли український етнос, розділений кордоном між Російською та Австро-Угорською монархіями, піднявся на новий рівень національної консолідації, власного державотворення, а «українське питання» стало однією з проблем європейського устрою і нової конструкції повоєнної Європи. Діаспорні історики привнесли і нову методологію, насамперед позитивістський напрямок у сучасну українську історіографію. Це, зокрема, стосувалося праць П. Мірчука, І. Нагаєвського, Т. Гунчака, С. Ріпецького і, особливо, нових видань В. Вериги. Поразка проукраїнського табору у роки революції спричинила хвилю еміграції, що суттєво поповнила ряди науковців-істориків, які відстоювали державницькі національні інтереси українського суспільства, використовую-

© *Марія Горелик, 2016*

чи західну методологію у синтезі з державницькою концепцією Грушевського (зокрема) і модерністською теорією націотворення. Однією з перших ґрунтовних праць стали два томи Д. Дорошенка («Історія України 1917–1923»), видані у 1932 р., а також, його праця «Мої спогади про недавнє минуле. 1917–1920». Оглядово діяльність український урядів охарактеризована Р. Млиновецьким, І. Крип'якевичем («Велика історія України»). Значним вплив на діаспорну історіографію мала праця П. Христюка «Замітки і матеріали до історії Української революції 1917–1929 рр.», автор якої детально характеризує погляди націонал-соціалістичної інтелігенції у її відкритій опозиції Гетьманату. Досліджуванням політичної історії УНР, Директорії та Гетьманату також займалися О. Підгайний та О. Федюшин. Однією з фундаментальних студій з історії Директорії УНР є праця М. Стахіва «Україна в добу Директорії УНР», де автор всіляко підкреслює спадкоємність цього державного утворення від Центральної Ради. Економічну історію періоду Української революції висвітлюють праці І. Витановича «Аграрна політика українських урядів 1917–1920-х років», Б. Мартоса та Я. Зозулі («Гроші Української Держави»).

Отже, незважаючи на те, що українська національна ідея припинила панувати у вітчизняних дослідженнях з приходом радянської влади, діаспорна історіографія не припиняла дискусію щодо права українського народу на власне державне утворення, називаючи події 1917–1918 років Українською революцією, а не зручним СРСР терміном «громадянська війна».

Список основних джерел та літератури:

1. Іващенко В.А. Українська діаспорна історіографія податкової політики національних урядів в українському селі періоду революції 1917–1921 рр. / В.А. Іващенко // Український селянин. – 2012. – Вип. 13. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrsel_2012_13_6
2. Солдатенко В.Ф. Українська революція : концепція та історіографія (1918–1920 рр.) / В.Ф. Солдатенко // Ін-т політ. та етнонац. досліджень НАН України. – К. : Книга Пам'яті України ; Просвіта, 1999.
3. Салата Г.В. Аграрна політика українських національних урядів (1917–1920 рр.): історіографія : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / Салата Г.В. – Київ, 2010.

4. Лозинська І.Г. Українська історіографія Першої світової війни: стан та перспективи досліджень / І.Г. Лозинська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – № 634 : Держава та армія.

5. Тельвак В. Проблеми історико-теоретичної спадщини Михайла Грушевського в історіографії української діаспори (1939–1990) / В. Тельвак // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Випуск 35-36. – Львів, 2000.

Віталій Галішевський

Кременець (Україна)

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ СПІВПРАЦІ МИХАЙЛА БРАЙЧЕВСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО ТОВАРИСТВА

Прізвище Михайла Брайчевського неодноразово згадувалося на сторінках «Українського історика», а отже було добре відоме українським діаспорним науковцям. Перша рецензія на працю М. Брайчевського «Коли і як виник Київ» вийшла друком в 1963 році. Приблизно з цього часу наукова і громадська діяльність Михайла Юліановича знаходиться в об'єктиві української діаспори. Монографію «Походження Русі» на Заході було названо «новим і дуже важливим кроком вперед на шляху до з'ясування проблеми походження Русі», а високий дослідницький рівень, об'єктивність та незаангажованість автора у вирішенні наукових проблем ставилися за приклад російським вченим. Після публікацій твору «Приєднання чи воз'єднання» в Торонто у 1972 р. М. Брайчевський став ще популярнішим серед заокеанських українських наукових кіл. З цього часу на різних наукових форумах діаспоряни стали на захист переслідуваного історика.

Подекуди, однак, діаспорні дослідники критично ставилися до деяких новаторських ідей Михайла Юліановича. Передусім, це була теорія культурного впливу слов'ян на кочівників, у тому числі – Хазарський каганат. Діаспорні ж науковці, в галузі номадистики перебуваючи під впливом творчості українського вченого О. Прицака стояли ближче до позицій, що суперечили переконанням М. Брайчевського. Зокрема в пасив йому ставили недооцінку впливу гуннів і Хозарського каганату на слов'янські племена, а також переоцінку ролі аварів в долі слов'ян.

Важливою ланкою громадсько-політичної діяльності М. Брайчевського в 1990-і роки стала його співпраця з науковими колами української діаспори (в основному, заокеанської). Перші безпосередні контакти з українською діаспорою на «особистому рівні» були налагоджені у 1990 році, коли Михайло Юліанович зустрівся з Любомиром Винаром на III Конгресі міжнародної асоціації українців у Києві.

Беручи до уваги, без применшення, популярність творчості М. Брайчевського в українській діаспорі, не дивно, що першим вченим з материкової України, хто отримав змогу друкуватися в «Українському історичному журналі», став саме Михайло Юліанович. У четвертому номері журналу «Український історик» за 1989 р. було опубліковано виступ М. Брайчевського, виголошений під час Установчого з'їзду Народного руху України за перебудову під назвою «Про українську державність». Така співпраця із заокеанськими вченими була своєрідним ноу-хау серед українських істориків початку 1990-х років. До М. Брайчевського лише кілька дослідників мали певну популярність та співпрацювали з діаспорними колами (Я. Ісаєвич, Я. Дашкевич та ін.). У тому ж 1990 році Л. Винар запросив М. Брайчевського до співпраці в «Українському історичному журналі».

У 1991 році Михайло Юліанович став головою ініціативної групи Українського історичного товариства у Києві, а вже 20 серпня 1992 року очолив Київський осередок УІТ ім. М. Грушевського. Вже у 1993 році Михайло Юліанович організував першу наукову конференцію УІТ у Києві на тему «Міфологія в українській історіографії (XIX–XX століття)», виступивши на цій конференції з доповіддю «Структуралізм історичного процесу». Того ж року М. Брайчевський став членом Редакційної колегії журналу «Український історик» та співредактором журналу. В обов'язки М. Брайчевського як редактора «Українського історика» входило редагування та рецензування статей зі стародавньої та середньовічної історії України. Як голова Осередку УІТ у Києві він сприяв популяризації ідей товариства та його журналу в Україні.

Варто зауважити, що співпраця М. Брайчевського та УІТ поширювалася і на видавничу діяльність. І. Гирич із цього приводу

вказав, що Михайло Юліанович, співпрацюючи з УІТ, сподівався, за сприяння та фінансування Товариства, видати свої «рукописи для шухляди», яких за роки вимушеного існування за межами радянських наукових інституцій накопичилося досить багато. У кінці 1998 року Л. Винар запропонував М. Брайчевському видати збірку його наукових і деяких публіцистичних праць. За ініціативи Л. Винара до «Вибраних творів» Брайчевського увійшли монографії «Походження Русі», «Анти» й праця «Приєднання чи возз'єднання».

Співпраця М. Брайчевського з УІТ відбувалася, фактично, аж до самої смерті вченого у 2001 році. За океаном, особливо в наукових колах, Михайло Юліанович набув широкої популярності «як провідний археолог, історик, історіософ та видатний будівничий української національної культури». Його вважали «символом боротьби за національні та людські права в Україні». Таке співробітництво не може розглядатися лише у площині наукової діяльності М. Брайчевського, оскільки воно, окрім низки суто сциєнтичних факторів, вирішувало велику кількість позанаукових проблем: популяризація та презентація України, її історії та культури в світі (через публікацію творів вченого), залучення іноземних інвестицій у розвиток (передусім культурний) України і т.д.

Список використаних джерел та літератури:

1. Атаманенко А. Українське історичне товариство: ідеї, постаті, діяльність / А. Атаманенко. – Острого: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2010.
2. Винар Л. Михайло Брайчевський: співпраця з УІТ і УВАН / Л. Винар // Український історик. – 2009. – Т. XLVI.
3. Гирич І. Михайло Брайчевський та УІТ / І. Гирич // Український історик. – 2003. – Т. XL.

Микола Близняк
Острого (Україна)

ПРОФЕСОР МИКОЛА КОВАЛЬСЬКИЙ ТА ЗАКОРДОННІ УКРАЇНЦІ

Відомий український учений, історик, джерелознавець, історіограф, засновник дніпровської школи джерелознавців Микола Павлович Ковальський (1929–2006) впродовж свого життя та наукової праці був тісно пов'язаний із тими закордонними українцями, котрі вболівали за долю України, активно долучалися до розбудови її організаційних структур, докладали значних зусиль для відродження незалежної держави.

На родинному рівні варто відзначити про дядька Миколи Ковальського – видатного громадсько-політичного і державного діяча Миколу Миколайовича Ковальського (1885–1944). Останній з 1916 р. член РУП, пізніше Української Соціал-Демократичної Робітничої Партії. З квітня 1917 р. входив до складу Української Центральної Ради. З 1918 по 1920 рр. очолював Департамент Державного Контролю УНР. З 1920 р. – в еміграції, жив у Польщі. У міжвоєнний період у Варшаві очолював Український центральний комітет. З 1939 р. співпрацював з українським рухом Опору, за що був заарештований гітлерівцями. 28 грудня 1944 р. загинув у фашистському концтаборі Дахау (Німеччина). З 1990-х роках Микола Павлович відновив контакти з вдовою свого дядька – Марією Олександрівною Ковальською-Биковською, яка на той час мешкала у США і сприяла налагодженню співпраці з науковими колами континенту.

Важливі наукові контакти склалися у проф. М. Ковальського з видатним діаспорним істориком, президентом Українського історичного товариства та головним редактором «Українського історика» у США Любомиром Винаром. Листування вчених за-

© Микола Близняк, 2016

початкувалося у 1993 р. як наслідок – з 1994 р. М. Ковальський включений до редколегії «Українського історика», згодом він очолював острозький осередок УІТ. Його статті на різну тематику публікувалися на шпальтах періодичного видання товариства.

У співпраці з УІТ в Острозі організовано наукові конференції, присвячені ювілейним датам видатних українських учених М. Грушевського, О. Оглобина. Завдяки співпраці значно поповнилися бібліотечні колекції Острозької академії, у якій проф. М. Ковальський працював проректором з наукової роботи, з'явилися окремі наукові проекти.

Професор М. Ковальський у своїх наукових студіях неодноразово звертався до аналізу творчості видатних українських істориків у діаспорі – О. Оглобина, І. Огієнка, Л. Винара, Т. Мацьківа та ін.

У 1998 р. М. Ковальського обрали академіком Міжнародної Словянської Академії Наук, а в 2000 р. – дійсним членом Української Вільної Академії наук у США.

Список основних джерел та літератури:

1. Атаманенко А. Листування Миколи Ковальського як джерело до вивчення історії Українського історичного товариства / А. Атаманенко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки. – Острого, 2004. – Вип. 4 : Збірник на пошану професора Миколи Павловича Ковальського.
2. Атаманенко А. Острозький осередок Українського історичного товариства / А. Атаманенко // На службі Клію : збірник наукових праць на пошану Любомира Романа Винара, з нагоди 50-ліття його наукової діяльності. – Київ ; Нью-Йорк ; Торонто ; Париж ; Львів, 2000.
3. Винар Л. У пам'ять Марії Ковальської-Биковської (1910–1996) / Л. Винар // Український історик. – 1997. – Т. XXXIV. – Ч. 1–4.
4. Ковальський М. Вірний син України: до 55-річчя загибелі діяча УНР та голови Українського Центрального Комітету Миколи Миколайовича Ковальського (1885–1944) / М. Ковальський // Український альманах 1999. – Варшава, 1999.
5. Микола Павлович Ковальський. Матеріали до біобібліографії / За ред. І. Пасічника. – Острого, 2002.
6. Осташко Т.С. Ковальський Микола Миколайович / Т.С. Осташко // Енциклопедія історії України / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2007. – Т. 4 : Ка – Ком.

Олександр Мельник

Торчин (Україна)

НАУКОВІ КОНТАКТИ МИКОЛИ КОВАЛЬСЬКОГО З УКРАЇНСЬКИМИ ДІАСПОРНИМИ ІСТОРИКАМИ У 1990-Х – НА ПОЧАТКУ 2000-Х РОКІВ

З початку 1990-х рр., коли відбувався процес відновлення державності України, спостерігалася активізація та розширення зв'язків з представниками української діаспори. Одним із тих, хто радо вітав подібні зміни, був доктор історичних наук, професор, Заслужений працівник науки і техніки України Микола Ковальський. Встановленню контактів останнього з діаспорними науковцями сприяло те, що за кордоном (у м. Денвері, США) проживала його тітка, Марія Ковальська-Биковська, а в Канадському інституті українських студій при Альбертському університеті працював колишній аспірант, нині директор Українського наукового інституту Гарвардського університету професор Сергій Плохій.

Найраніші свідчення про наукові контакти Миколи Ковальського з істориками української діаспори на Заході відносяться до 1990 р. Саме тоді могли відбутися безпосередні контакти вченого з директором Українського наукового інституту Гарвардського університету, професором Омеляном Прицаком, який у 1990–1996 рр. працював в Україні, був директором Інституту сходознавства ім. А.Ю. Кримського. У квітні 1990 р. в інтерв'ю одній дніпропетровській газеті О. Прицак вказував, що ще під час перебування в США добре знав про досягнення школи М. Ковальського.

Наукові зв'язки поєднували історика з організатором наукового життя у США та Канаді, Президентом УВАН Марком Антоновичем. Вони базувалися, насамперед, на обопільному зацікавленні спадщиною відомого українського історика, джерелознавця та археографа Володимира Антоновича, оскільки Марко Дмитрович

© Олександр Мельник, 2016

був онуком останнього, а Микола Павлович мав особливий інтерес до джерелознавства й археографії України. Одним із результатів взаємовідносин між ними було видання під редактуванням останнього і при фінансовій підтримці УВАН «Лекцій з джерелознавства» В. Антоновича.

Найбільш систематичними і плідними були наукові контакти М. Ковальського з Українським історичним товариством (США) і безпосередньо з його головою Любомиром Винарем. Спілкування двох учених, розпочате довкола журналу «Український історик», що видавало товариство, дало можливість перейти до співпраці в науково-організаційній та науково-видавничій площинах. Наприкінці 1995 р., внаслідок кількарічного листування М. Ковальського з Л. Винарем, було засновано Острозький осередок УІТ, започатковано співпрацю в різних напрямках наукового життя.

Під час листування з Л. Винарем розглядалися можливості публікації статей на шпальтах головного друкованого органу УІТ, плани спільної видавничої діяльності, оприлюднення лекційного курсу В. Антоновича з джерелознавства. Відбувався обмін науковою продукцією.

Співпраця велася також у напрямі організації наукових форумів, зокрема, конференцій «Велика Волинь у науковій спадщині й громадській діяльності М. Грушевського» (1996 р.) та конференції, присвяченої 100-річчю з дня народження О. Оглоблина і 35-річчю Українського історичного товариства.

Деякі організаційні моменти щодо функціонування Острозького осередку УІТ Микола Павлович листовно вирішував з відомим дослідником давньої історії, науковим секретарем товариства Олександром Домбровським.

У 1999–2000 рр. епізодичні наукові контакти зав'язалися у М. Ковальського з професором Гайдельберзького університету, дійсним членом УІТ Теодором Мацьківим. У листуванні згадується навіть про особисту зустріч двох науковців, яка могла відбутися у 1992 р., коли останній, вдруге відвідуючи Україну, зустрічався зі студентами і викладачами університетів Києва, Дніпропетровська та Полтави.

Відтак, починаючи з 1990-х рр. були започатковані тісні наукові контакти Миколи Ковальського з істориками української діаспори. У співпраці з ними вирішувалися питання дослідницького й організаційного характеру, спрямовані на розбудову історичної науки України.

Список основних джерел та літератури:

1. Атаманенко А. Листування Миколи Ковальського як джерело до вивчення історії Українського Історичного Товариства / А. Атаманенко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Острог : НаУОА, 2004. – Вип.4: На пошану проф. Миколи Павловича Ковальського.
2. Епістолярні джерела до історії утворення осередку УІТ в Острозі / [упорядники А. Атаманенко та В. Атаманенко] // Осягнення історії. Збірник наукових праць на пошану професора Миколи Павловича Ковальського з нагоди 70-річчя. – Острог ; Нью-Йорк, 1999.
3. Ковальський М. Осередок Українського Історичного Товариства в Острозі / М. Ковальський // Український історик. – 2000. – №1-3 (144-146).
4. Конопка Н. Микола Павлович Ковальський – керівник Осередку УІТ в Острозі / Н. Конопка // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»] : Історичні науки. – Острог : НаУОА, 2010. – Вип.15.
5. Хеленюк А. Микола Павлович Ковальський та Любомир Винар (до питання взаємовідносин двох вчених) / А. Хеленюк // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»] : Історичні науки. – Острог: НаУОА, 2008. – Вип.12.

Євген Луняк
Ніжин (Україна)

ОЛЬГА ХОХЛОВА І НІЖИН: ДО 125-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВІДОМОЇ БАЛЕРИНИ, ДРУЖИНИ ПАБЛО ПІКАССО

Нещодавно в зв'язку з проведенням декомунізації 59-ти вулиць Ніжина отримали нові назви. Одна з них, що носила раніше назву вулиці Сівкова, була перейменована на честь Ольги Хохлової. Хто ж така Ольга Хохлова? Яке відношення вона має до Ніжина? І чому на її честь було названо вулицю саме на Магерках, як традиційно називають цей район міста?

17 (29) червня 1891 р. в родині поручика і начальника лазарету Батурицького резервного піхотного полку, розквартированого саме в Ніжині, Степана Васильовича Хохлова та його законної дружини Лідії Миколаївни (у дівочтві – Вінченко) народилася донька, названа Ольгою. За 12 днів потому дівчинка була охрещена в ніжинській Хресто-Воздвиженській церкві священником Олександром Огієвським.

Часто згадується, що вона народилася в сім'ї полковника російської армії, однак це не відповідає дійсності. На момент народження Степан Васильович Хохлов був у чині поручика, а успішну військову кар'єру зробив та отримав звання полковника набагато пізніше, в 1911 р., коли слава його талановитої доньки вже гриміла театральними підмостками великої імперії.

Оскільки Хохлови були прихожанами Хресто-Воздвиженської церкви, можна чітко стверджувати, що до неї неодноразово приходила й маленька Оля. Отже, район сучасного Графського парку та вулиці Воздвиженської були місцем, де часто тупотіли ніжки маленької дівчинки, яка згодом перетворилася на знамениту бале-

рину. Цим пояснюється ініціатива перейменування на честь Ольги Хохлової вулиці Сивкова, розташованої саме в тому районі.

Родина Хохлових була досить великою. У Ольги було троє братів і сестра. Своє раннє дитинство вона провела в Ніжині. Але оскільки батько був військовий, його через кілька років з Ніжина перевели до Петербурга, де він продовжував служити. У цьому місці, що було столицею Російської імперії, Ольга поступила до пансіону, де навчання відбувалося французькою мовою, яка швидко стала для неї звичною.

Але було в її житті велике захоплення – балет.

Вона настільки закохалася в нього, що спочатку почала брати участь у аматорських виставах, а потім і займатися професійно. З 1912 р. вона балерина зіркової трупи Сергія Дягілева, яка весь час гастролювала у Європі. В цей час на батьківщині Ольги відбулися карколомні події: спочатку світова війна, а потім революція, тому шлях додому їй був закритий. Вона назавжди залишається у Франції.

Саме в цей час в її житті відбувається знайомство з людиною, яке визначило всю її подальшу долю. Художником-оформлювачем у Дягілева працював молодий і геніальний митець Пабло Пікассо. Саме тоді, в травні 1917 р., він побачив красуню-балерину, і між ними зародилися романтичні стосунки. У липні 1918 р. Хохлова та Пікассо одружилися. Жінка вплинула на зовнішність та поведінку Пікассо. До шлюбу художник не приділяв уваги своєму вигляду, а після одруження він почав солідно одягатися та пристойно вів себе в товаристві. В 1921 р. в подружжя народжується син Пауло.

Кілька років художник насолоджувався сімейним життям. Він відкрив для себе радість батьківства. То був єдиний час в його житті, коли він жив, як порядний сім'янин. Але настав момент, коли Пікассо внутрішньо почав протестувати проти цього, оскільки був бунтарем за натурою і не хотів жити так, як диктувала йому дружина. Ольга постійно повчала чоловіка, як потрібно жити, виглядати, поводити себе, харчуватись тощо. Жінка також просила його писати реалістичні портрети.

За кілька років подружнього життя між ними почало виникати все більше конфліктів. Чоловік повернувся до звичного для себе стилю життя: почав знову одягатися як хотів, експериментувати з портретами, знову почали з'являтися коханки. Деякий час Ольга це терпіла, поки не з'явилась на порозі її будинку молода дівчина з немовлям, сказавши, щоб Ольга подивилась на ще одне творіння її чоловіка.

Це була остання крапля, після якої стосунки Пабло Пікассо і Ольги Хохлової остаточно розірвалися після 17 років спільного життя. Жінка одразу подала на розлучення, але проти розлучення виступив сам Пікассо, не бажаючи втратити половину майна, тому юридично їх шлюб продовжувався ще 20 років.

Розрив з Пікассо призвів до серйозного нервового розладу жінки та фізичних недуг. Останні роки життя Ольга Хохлова прожила в місті Канни, де і померла в 1955 році. Після цього Пабло Пікассо вдруге одружився, але в шлюбі прожив недовго.

Про останній період життя Ольги згадує її онука Марина Пікассо у своїх спогадах, зазначаючи, що її бабуса народилася в українському місті Ніжині.

Ольга була похована в Каннах на місцевому кладовищі Гран-Жас за православним звичаєм, а на її нагробку, поряд з написом «Ольга Руїз Пікассо, уроджена Хохлова (17 червня 1891 – 11 лютого 1955)» було викарбовано зображення православного хреста, що є певним доказом її релігійності, основи якої були закладені ще у дитинстві саме в Ніжині.

Що б не говорили про Ольгу, вона, безумовно, була неординарною, яскравою й талановитою особистістю, ім'я якої назавжди залишиться в анналах світової культури.

Список основних джерел та літератури:

1. Державний архів Чернігівської області. – Ф. 679. – Оп. 10. – Спр. 765. Метрическая книга данная из Черниговской Духовной консистории в Кресто – Воздвиженскую церков, г. Нежина. – Арк. 211зв. – 212.
2. Историческая справка по 175-му пехотному Батуриному полку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.antologifo.narod.ru/pages/list2/histore/ist175P.htm> (дата звернення 14.02.2016 р.)

3. Луняк Є. Ольга Хохлова: всевітньо відома ніжинка маловідома на Батьківщині / Є. Луняк, А. Гомоляко. Л. Руденко. – Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2016.

4. Нечаев С. Пикассо и его несносная русская жена. – М.: Астрель, 2011.

5. Хохлов Степан Васильевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.grwar.ru/persons/persons.html?id=7659> (дата звернення 14.02.2016 р.).

6. Шатохина Е. Пикассо и Хохлова / Е. Шатохина. – М. : Вагриус, 2008.

Григорій Ігнатуша

Запоріжжя (Україна)

ВНЕСОК ОЛЕКСАНДРА ВОРОНИНА У НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ

Проблеми взаємовпливів і взаємозв'язків України та її діаспори, українців у межах світової спільноти набули виразної актуальності в умовах розбудови української незалежної держави. Почали активніше вивчатися й історичні аспекти цих зв'язків, як такі, що проливають світло на генезу і характер процесів зазначеної взаємодії.

Намагаймося охарактеризувати діяльність творців відродження України, які жили поза її межами і формували усвідомлення необхідності самоідентифікації українства. Серед таких був Олександр Воронин – талановитий журналіст, редактор, релігійний та громадський діяч.

Особистість О. Воронина майже не досліджено. Йому присвячені лише короткі біографічні статті. Вбачаємо потребу ліквідації цієї білої плями.

О. Воронину випала нелегка доля. Ще за юнацьких років він покинув рідний край. Його батько – Олексій Варавва – був відомим письменником (псевдонім – Олекса Кобець). За свої національно-політичні переконання і письменницьку діяльність під час німецької окупації України в роки Другої світової війни він змушений був емігрувати на Захід разом зі своєю родиною.

Олександр отримав освіту у Богословській академії УАПЦ (м. Мюнхен), потім він переїхав до США. Саме там він реалізувався як релігійний мислитель, літератор-професіонал та український патріот.

Професіоналізм О. Воронина проявився у його праці в митрополії УПЦ США у місті Саут-Баунд-Брук. Зокрема, завдяки його

© Григорій Ігнатуша, 2016

плідній праці як упорядника, побачив світ перший том потужного документального видання – «Мартирологія українських церков Т.1 Українська Православна Церква». Ця праця донині не втратила своєї інформативної і меморіальної вартості.

Талант і зусилля О. Воронина добре характеризують його радіоефіри та журналістська діяльність, організація релігійно-просвітницького видавництва «Воскресіння». Як великого патріота його репрезентує благодійна та просвітницька діяльність, жертвна участь у побудові храму у Каневі.

Маємо свідчення щодо участі О. Воронина у наукових заходах з нагоди відзначення 1000-ліття хрещення Русі, які пройшли у США 1985–1989 рр. Тематика його наукових доповідей свідчила про увагу до вузлових моментів української церковної історії, усталення його наукового інтересу до проблематики історії церкви часів християнізації Русі, визвольної війни українського народу середини XVII ст. та радянського тоталітаризму.

О. Воронин здійснював підготовку щонедільної одноденної програми «Говорить голос Української Автокефальної Православної Церкви», започаткованої радіостанцією «Голос Америки» 1989 р. Першу передачу цієї програми відкрив Митрополит Української Православної Церкви в США Мстислав (Скрипник) – майбутній перший Патріарх Української Автокефальної Православної Церкви.

Свідченням громадського визнання О. Воронина в Україні у переддень державної незалежності стало використання його праць, цитування його висловлювань, публікація його історико-публіцистичних доробків на шпальтах однієї з найпрогресивніших газет – «Літературної України».

Далеко від батьківщини О. Воронин зумів розгорнути активну різновекторну діяльність, сприяючи відродженню глибоких національних традицій українського народу та його християнських цінностей.

Список основних джерел та літератури:

1. Кобець О. Коли задзвонить великий дзвін. Оповідання, спогади / О. Кобець. – Черкаси : Сіяч, 1993.
2. Маркусь В. Воронин Олександр // Енциклопедія української діаспори / В. Маркусь [гол. ред.], співред. Д. Маркусь. – Нью-Йорк ; Чикаго, 2009. – Кн. 1.
3. Тисячоліття Християнства в Україні. Урочистості 1988 року / [гол. ред. Осип Зінкевич; гол. редкол. д-р Юрій Солтис]. – Нью-Йорк : Крайовий комітет Тисячоліття Християнства в Україні, 1992.

Олеся Сидоренко

Київ (Україна)

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНСЬКИХ ЗАРУБІЖНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

На відміну від третьої хвилі еміграції, загалом орієнтованої на політичні цілі, четверта хвиля у більшості – фахова, з найчисельнішою (порівняно з попередниками) часткою людей з вищою освітою. Ці сучасні українські емігранти дуже добре усвідомлюють роль і значення освіти своїх дітей. Українські дипломатичні установи стверджують, що за кордоном у минулому навчальному році вивчали українську мову та українознавчі дисципліни понад 48,5 тис. учнів у 474 школах та 40 дошкільних закладах різних типів і форм власності у 35 зарубіжних країнах.

Сьогодні українські громади утримують освітні заклади різних типів: світські суботні та недільні школи, де вивчаються українська мова, релігія, історія, географія, культура України, українські християнські школи. У містах учням пропонують курси українознавства. Програма зазвичай визнається і підтримується культурно-освітніми центрами, утвореними при українських громадських організаціях, та Міністерством освіти і науки України (Міжнародна українська школа), деякі із випускників отримують диплом з української мови. Перед українськими школами за кордоном стоїть ряд важливих завдань, які зумовлені насамперед тим, що українським дітям, котрі перебувають за тисячі кілометрів від України, необхідно зберегти свою національну ідентичність. Тому в українських навчально-виховних закладах системна робота ведеться у двох напрямках: навчальному та виховному. Ці напрямки є рівноцінними і надзвичайно важливими. До того ж, такі школи одночасно є своєрідними центрами української культури та творчості. Також досить велике значення має те, що ці школи допомагають

© Олеся Сидоренко, 2016

українським дітям інтегруватись у соціуми, в яких на даний час вони перебувають, залишаючись при цьому носіями української ментальності. Викладання у школах зарубіжжя, попри те, що спирається на загальні педагогічні принципи, має певну специфіку.

Виразною є необхідність пошуку нових форм і методів навчання, які б стимулювали в учнів зарубіжних українських шкіл навчально-пізнавальну діяльність, наповнювали індивідуальний лексикон, допомагали розвивати українське мовлення, тому необхідно проаналізувати традиційні та інноваційні методи і прийоми формування та збагачення українського лексикону учнів зарубіжних українських шкіл, зокрема обґрунтувати переваги застосування форм, методів і засобів інтерактивного навчання.

Оскільки українські діти, що проживають за кордоном, і, відповідно, навчаються в зарубіжних українських навчальних закладах, значну частину часу проводять в іншомовному оточенні, то на заняттях у школі (а йдеться переважно про суботні або недільні школи) вони максимально мають окунутися в україномовне середовище, розговоритися, відчувати природність українського мовлення серед ровесників.

Під час занять вважаємо за доцільним використовувати такі методи, як словесні (пояснення, роз'яснення, розповідь, бесіда, дискусія) наочні (ілюстрація, демонстрація, мультимедійна презентація, відео). Під час організації самостійної роботи: метод проектів, навчального пошуку, проблемний метод, відео-методи (перегляд відеолекцій, вправи on-line, on-line тестування, on-line консультації) тощо.

Термін «інтерактивне навчання» використовується для опису прийомів, методів і технологій, які мають взаємовплив, взаємодію. Інтерактивне навчання – це, передусім, діалогове або полілогове навчання. Серед форм інтерактивного навчання можна виділити: дискусійні (діалог, дискусія, розбір ситуації, аналіз ситуації), ігрові (дидактичні і творчі ігри, ролеві ігри, організаційно-діяльнісні ігри), тренінгові.

У процесі вивчення української мови в зарубіжній українській школі можна, і варто, використовувати всі форми інтерактивного

навчання, як традиційні, так і інноваційні, надаючи перевагу інноваційним інтерактивним прийомам.

Список основних джерел та літератури:

1. Мацько Л. Мовна особистість науковця XXI століття / Л. Мацько, О. Семенов // Філософія педагогічної майстерності. Зб. наук. праць. К. ; Вінниця, 2008.
2. <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/ukrainians-abroad>.

Мирослав Сополіга
Свидник (Словаччина)

МУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ – ВИЗНАЧНИЙ ОСЕРЕДОК ЗАКОРДОННОЇ УКРАЇНІСТИКИ

Серед професіональних наукових та культурних установ поза межами України визначне місце посідає Словацький національний музей – Музей української культури у Свиднику, який у цьому році відзначає своє 60-річчя. Ця установа за порівняно короткий час, від свого заснування в 1956 році, досягла помітних результатів в усіх сферах своєї діяльності. Основним завданням музею є комплексне вивчення та збереження найосновніших документів, які засвідчують конкретні питання етнічної історії, побуту, матеріальної і духовної культури найзахіднішої етнічної групи українського народу, яка проживає в межах Словацької республіки. Така документація необхідна передумова наукового обґрунтування історичного походження та етнографічної специфіки цього населення, розкриття діалектичної єдності його культури з материнською культурою українського народу, а також тісних взаємозв'язків з культурою словаків, з якою його поєднують інтереси громадян спільної батьківщини.

На сьогоднішній час музей, крім 50-тисячного бібліотечного фонду, власнить понад 100 тисяч різноманітних збіркових предметів, документів та інших матеріалів, які в тій чи іншій мірі документують усі періоди культурно-історичного розвитку українців Словаччини. А це є основна база не тільки для наукової, але й культурно-виховної та інших форм музейної діяльності.

Формування та спеціалізацію науково-дослідних завдань музею можна розділити до декількох етапів. Перший етап відбувся в п'ятдесятих та шістдесятих роках. Його завершенням було відкриття постійної експозиції Музею української культури в

© *Мирослав Сополіга, 2016*

1968 році. Закінченням цієї експозиції, а, зокрема, прийняттям нових працівників – абсолювентів пряшівських та інших вузів створюються умови й для систематичної науково-дослідної роботи.

У 70-80 роках помітною рисою в дослідницькій роботі музею є вже намагання комплексно охопити проблематику та детально розробляти окремі теми. Про це свідчить, наприклад, дослідження народного будівництва та побуту, яке реалізувалося в 226 селах у зв'язку з побудовою етнографічної експозиції просто неба (скансену). Паралельно з цим проводилось дослідження традиційних занять населення, народної кулінарії, одягу, текстилій і т. п. Успішно реалізується дослідження народного та професійно-образотворчого мистецтва, перший етап якого завершився влаштуванням Галереї імені Д. Миллого Музею української культури у 1983 році, дослідження історії літератури з ціллю реінсталяції Пам'ятної кімнати імені О. В. Духновича в Тополі та поширення літературної частини головної постійної експозиції у Свиднику. Майже 10 років тривало комплексне етнографічне дослідження рятувального характеру в області Старинської долини, на місці якої зараз знаходиться водоймище «Старина».

У період від 1985 року одним з найголовніших науково-дослідних завдань музею стало комплексне дослідження під назвою «Культурно-історичний розвиток українського населення ЧСФР», результатом якого було написання розлогого сценарію та реалізація нової модерної постійної експозиції на площі 1 700 м².

Позитивних результатів досягли працівники музею в області дослідження духовної культури, зокрема, традиційних звичаїв та обрядів.

Цінний матеріал був зібраний також на ділянках словесної фольклористики. Працівники музею зібрали та здокументували величезну кількість народних пісень, танців, музичних інструментів тощо.

Музей української культури вже від початку 70-років активно включається у рішення часткових завдань Державного плану наукових досліджень, з яких слід згадати, зокрема, довгорічну ро-

боту над «Етнографічним атласом Словаччини», «Енциклопедією народної культури Словаччини» і т. п.

Етнологи музею активно включилися у роботу поодиноких секцій Міжнародної комісії по вивченню народної культури в Карпатах та на Балканах (МКККБ), в рамках яких досліджували найрізноманітніші питання, пов'язані з розвитком народної культури словацької частини Карпат. Велика увага зверталася, зокрема, на питання міжетнічних взаємовідносин. На цю тему вже у 1981 році в Музеї української культури у співпраці з тодішньою Чехо-Словацькою секцією МКККБ була зорганізована цілодержавна наукова конференція. Подібні акції до проблематики дослідження та охорони народного будівництва у Свидницькому музеї відбулися і в наступних роках.

Результати своєї науково-дослідної роботи наукові працівники Музею української культури поступово опрацьовують та публікують у різних суспільствознавчих збірниках, фахових та інших часописах. З-під пера працівників Музею української культури появилися такі книжкові видання як «Народна архітектура українців Східної Словаччини» – альбом (1976), «Народне житло українців Східної Словаччини» (1983), «Народне весілля села Рівне» (1979), «Народні загадки» (1983), «Квіти з перелогу» (1988), «Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини» (1990), «Атлас українських говорів Східної Словаччини» (1991), «Ходить орач по полі. Загадки» (1992), «А іші вам вінчую» (1992), «Перлини народної архітектури» (1996), «Образотворче мистецтво русинів-українців Словаччини ХХ століття» (1995), «Рослини в народних повір'ях русинів-українців Пряшівщини» (2002), «Ukrajinci na Slovensku. Etnokultúrne tradície z aspektu osídlenia ľudovej architektúry a bývania» (2002), «Tradície hmotnej kultúry Ukrajincov na Slovensku (Видавництво VEDA Словацької академії наук, 2006), «Народна архітектура українців Словаччини» (2016) тощо.

Найвиразніші результати досліджень історії та культури українців Словаччини вже з 1965 року публікуються в «Науковому збірнику Музею української культури у Свиднику».

Свидницький музей української культури досі видав 27 номерів цього збірника у 29 самостійних томах. У них опубліковано біля 600 наукових статей та інших матеріалів з усіх ділянок суспільствознавства, зокрема історії, етнології, фольклористики, літературознавства та мовознавства.

В останніх двох десятиріччях у зв'язку з демократизаційними процесами в країнах східної та центральної Європи, включно України, відкриваються нові перспективи співробітництва в області науки і культури. Перша експедиція наукових працівників Інституту народознавства Національної академії наук України на Пряшівщині, співорганізатором якої був також Свидницький музей української культури, відбулася вже в 1991 році. Допомога з боку України нам вкрай необхідна, оскільки наші власні можливості дуже обмежені, а в останньому часі ще й занадто скомпліковані у зв'язку з агресивним політичним русинізмом та, зокрема, програмою деукраїнізації, об'єктом якої став і наш музей. Але й такі негативні явища можуть бути до певної міри стимулом та імпульсом до ще активнішої роботи в напрямі наукового осмислення етногенезу чи етнічної історії населення Українських Карпат. У цьому відношенні Музей української культури досяг незаперечних успіхів.

Свидницький музей української культури в міру своїх можливостей буде й надалі активно працювати над створенням суцільної картини історичного та культурного розвитку західно-українського населення, бо, як видно, перед нами ще цілий ряд невіршених питань.

Список основних джерел та літератури:

1. Гостиняк С. Сценарій пам'ятної кімнати О. В. Духновича в Тополи / С. Гостиняк. – Свидник, 1977. (Архів Словацького Національного музею – Музей української культури в Свиднику).
2. Grešlík V. Scenár stálej expozície Galérie D. Millyho. – Свидник, 1983. (Архів СНМ–МУК).
3. Etnografický atlas Slovenska. – Bratislava, 1990.
4. Латта В. Атлас українських говорів Східної Словаччини / В. Латта ; Наукове і картографічне доопрацювання та упорядкування З. Ганудель, І. Ріпка, М. Сополіга. – Пряшів, 1991.

5. Лемківщина. – Львів. Інститут народознавства НАН України, 1999.
6. Матеріали з комплексного дослідження Старинської долини на Снинщині в 1975–1978 рр. // Науковий збірник Музею української культури в Свиднику. – №9. Книга друга. – Пряшів, 1979.
7. Мушинка М. Науковий збірник Музею української культури у Свиднику № №2027 (1995–2013) / М. Мушинка // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – № 28 (в друку).
8. Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, №№ 1– 28 (1965–2013).
9. Podolák, J. a kol. Horná Cirocha. Vlastivedná monografia zátopovej oblasti. – Košice, 1985.
10. Sopoliga M. Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku a jeho miesto v štruktúre slovenského múzejníctva / М. Sopoliga // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – №28 (в друку).
11. Сополіга М. Народне будівництво українців Східної Словаччини / М. Сополіга // Науковий збірник Музею української культури в Свиднику. – 1976. – № 7.
12. Sopoliga M. Národopisný výskum Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku / М. Sopoliga // Zpravodaj koordinované sítě vědeckých informací pro etnografii a folkloristiku. Materiály k problematice etnických skupín na území ČSSR. – Praha 1988. – Č. 6, sv. 7/1.
13. Sopoliga M. Návrh na vybudovanie komplexnej národopisnej expozície v prírode pri Múzeu ukrajinskej kultúry vo Svidníku (ideový projekt, Svidník 1974). (Архів СНМ–МУК, фонд МУК).
14. Сополіга М. Проблеми збереження культурної спадщини українців Словаччини / М. Сополіга // Матеріали I міжнародної наукової конференції: Актуальні проблеми етнічного відродження Лемківщини. – Львів, 2003.
15. Sopoliga M. Konferencia o interetnických vzťahoch v ľudovej architektúre v kontaktoch Zónach karpatskej oblasti Československa. – Múzeum, 1981.
16. Sopoliga M. Scenár stálej expozície Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku / Sopoliga M., Rusinko M., Hostiňák Š., Hvizd M. – Svidník, 1989. (Експозицію відкрито в 1991 р.)
17. Сополіга М. 35 років Музею української культури у Свиднику. – Пряшів, 1990.

Микола Мушинка

Пряшів (Словаччина)

Магда Мушинка

Пряшів (Словаччина)

СОФІЯ ДНІСТРЯНСЬКА – ВІРТУОЗНА ПІАНІСТКА, ПЕДАГОГ ТА ГРОМАДСЬКА ДІЯЧКА

Якщо біографія українського правознавця та громадського діяча Станіслава Дністрянського (1870–1935) добре відома, то біографія його дружини Софії Дністрянської – піаністки, педагога та громадського діяча – не позбавлена загадок та неточностей. До недавнього часу спірною була навіть дата її народження.

Сама вона у своїх автобіографіях наводила дату народження 24 жовтня 1885 р. Ця дата подана в усіх її документах: шкільних свідоцтвах, паспортах, свідоцтві про одруження тощо. Коли ми за сумнівами у достовірності цієї дати, нам із Державного архіву Тернопільської області надіслали фотокопію запису із метричної книги греко-католицької церкви м. Тернополя, офіційно завірену власноручними підписами директора архіву Б.В. Хаварівського та головного спеціаліста Т. Маліміна-Базилик. В ній наведено, що Софія – «легітимна» дочка професора Тернопільської гімназії Лева Рудницького та матері Емілії з роду Таборської, народилася 24 жовтня 1882 року і була похрещена 28 жовтня 1882 р.

14-річною у 1896 році вона втратила матір, а 16-річною у 1898 році – батька. Мала трьох братів: Лева (1875–1990) – пізніше суддю у Саноці, Степана (1877–1937) – згодом визначного географа та Юрія (1884–1937) – майбутнього письменника (псевдонім Юліан Опільський).

Від 1891 року навчалася у приватній музичній школі гри на фортепіано Кароля Миколего у Львові, а від п'ятого класу почат-

© Микола Мушинка, Магда Мушинка, 2016

кової школи виступала на концертах і навіть акомпанувала визначним співакам: Г. Крушельницькій, М. Менцинському, О. Носалевичу та іншим. Публіка вважала її «вундеркіндом» – «дитиною з феноменальним талантом».

Після закінчення шостого класу гімназії Софія, вважаючи себе 15-річною (хоч в дійсності була вже 18-річною) 20 липня 1901 року вийшла заміж за 30-річного проф. Станіслава Дністрянського, тоді завідувача кафедрою цивільного права Львівського університету.

Від 1922 р. доля С. Дністрянської була пов'язана із Прагою, де її чоловік був професором Українського вільного університету. В Українському Високому педагогічному інституті ім. Драгоманова вона викладала музику та німецьку мову.

У серпні 1934 року Дністрянські із всім своїм майном, меблями роялем, архівом та бібліотекою переселилися «до своїх» в Ужгород. Спочатку вони жили у сім'ї Рихлів, а 1 вересня 1934 р. найняли двокімнатну квартиру у торговця тканинами Емануїла Грештла на нинішній вул. Волошина № 50.

В Ужгороді вона 1936 р. заснувала приватну фортепіанну школу, упорядковану за зразком найвизначніших фортепіанних шкіл Європи. Навчання у ній було розраховане на дев'ять років і складалося із чотирьох курсів. Кожен курс мав точно встановлену програму, затверджену міністерством освіти Чехословаччини. Місцем школи була її квартира.

Після окупації Ужгороду угорцями вона у червні 1939 р. зі всім майном поїздом через Будапешт, Відень та Брно переселилась у Прагу. Там вона заснувала приватні музичні курси, які у 1943 році перетворилися у регулярну музичну школу.

Після війни українську гімназію в Модржанах як і всі українські вузи, було скасовано і Софія Дністрянська опинилася без праці. У 1946 році колишні учні покликали її у Словаччину у м. Трнаву, де вона викладала історію музики та вчила дітей гри на фортепіано у державній музичній школі.

У 1952 році її було звільнено з роботи в музичній школі в Трнаві з політичних причин. Одночасно вона змушена була покинути

квартиру в будинку школи. Опинилася на вулиці без будь-яких засобів існування.

Митарства, що їх у той час довелось зазнати вона не витримала й опинилася у психіатричній лікарні у м. Середь (західна Словаччина), звідки після двох років витягла її племінниця Емілія Охримович-Голубовська.

Довідавшись про трагічну долю своєї тітки, вона перевезла її з психіатричної лікарні у Середі до себе у Вейпрти.

В новому середовищі Софія Дністряньська вилікувалася і ще два роки викладала гру на фортепіано у тамтешній музичній школі. У Вейпрти було перевезено бібліотеку, архів, рояль та меблі Дністряньських – єдині речі, що зв'язували Софію з минулим, головним чином, з пам'яттю коханого чоловіка.

В музичній школі вона знайшла новий колектив людей, як і вона, закоханих у музику. І учням, і колегам, вона повними пригорщами роздавала свої багаті теоретичні знання і багаторічний практичний досвід. Та пережиті муки дали про себе знати. 9 лютого 1956 р. вона умерла від паралічу мозку – на 74-ому році життя.

Список основних джерел та літератури:

1. Божук Г.С. Дністряньська тепер спочиває на рідній українській землі / Г.С. Божук // Карпатський голос. – Ужгород, 2001. – 13 квітня.
2. Гадзінський В. Концерт Музичної школи Софії Дністряньської у Відні / В. Гадзінський // Українське слово, 1917. – 9 червня.
3. Карась Г. Музична культура української діаспори у світовому часопросторі ХХ століття / Г. Карась. – Івано-Франківськ, 2012.
4. Мушинка М. Софія Дністряньська (1885–1956) / М. Мушинка // Український календар. – Варшава, 1985.
5. ДАТО. – Ф. 487. – Оп. І. – Спр. 291. – Арк. 32 зв.

Дарина Блохин

Мюнхен (Німеччина)

БАД ЕМС: ІСТОРІЯ ТРАГІЧНОЇ СТОРІНКИ В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ ТА БОРОТЬБА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ЗА ЇЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ

Прошло 140 років з тих пір, як російський цар Олександр II у Бад Емсі 30.05.1876 року підписав ганебний указ про заборону української мови і друку. Такі рани в історії української культури не можна забувати. Особливо в нинішній час, коли російська мова поширюється в Україні в установах і вищих навчальних інституціях. В Україні повинна бути одна державна мова – українська. Це не значить, що інші мови аборонені. Ні, ми не за це голосуємо. Ми проти повторення минулої долі державної української мови, друку.

Звернемося до історії заборони української мови і друку та пригод, які відбувалися в місті Бад Емс в Німеччині і ролі проф. Ю. Бойка-Блохина у встановленні ганебної дошки Емському указу Олександра II, підписаного 30.05.1876 року. В 70-х роках Ю. Бойко-Блохин був змушений щороку їздити в Бад Емс на лікування хвороби легень, яка знову відновилася після тривалого післявоєнного періоду. Це невеличке місто має багато цікавих історичних пам'яток. Бад Емс також був кубельцем російської імператорської фамілії. Про царя Олександра II знали місцеві мешканці все докладно, а також про його любовні пригоди в цьому райському приулку. Царські часи минули, але собор лишився святістю європейських росіян, які збиралися тут не тільки для молитов. Коротко, Бад Емс був одним із значних російських еміграційних центрів, і слово «росіянин» мало велике значення для бюргерів міста. Тут імператор Олександр II підписав 30 травня 1876 року ганебний указ про заборону української мови і друку.

© Дарина Блохин, 2016

Професор рік за роком ходив навколо цих «святинь» російської цитаделі, оглядав царську резиденцію, вислуховував пояснення директорки Архіву-музею Dr. Gertrud Bach про те, як охороняли царя від російських терористів, які хотіли його вбити.

Чим швидше наближався 1976 рік, тим більше у нашого вченого наростало бажання заплямувати царське ім'я таблицею про його брудний вчинок, вивісити таблицю сорому на його помешканні.

Спочатку професор Ю. Бойко написав колоритну статтю «До століття Емського указу про Бад Емс і царські пригоди в ньому» та вмістив цей есей у журналі «Український історик», 1976, № 14, який пізніше був повторений у III томі «Вибране», 1981. Автор використав архіви Бад Емсу і праці про Олександра II, написані С. Татищевим, М. Корнеловичем, історію переслідувань українського друку Мансветова, праці проф. М. Петрова, Лемке, Ф. Савченка, С. Єфремова, показавши картину введення в дію указу, який не став законом, але насильно вводився Міністерством Внутрішніх справ у дію. Указ викликав протести в Україні і за кордоном, був перекреслений революцією 1905 р., відродився в роки політичної реакції 1907–1916 рр. і коштував українській культурі величезних втрат.

Підготовка установлення таблиці вимагала більше року праці і неймовірної боротьби. Намір професора був дуже широкий. Треба було показати перед чужинецьким світом на конкретному прикладі варварські методи боротьби царату з українством, засвідчити, що національний рух українців уже в 70-х роках серйозно лякав росіян і вимагав з їхнього боку спішних заходів.

Усе це могло б перекреслити в свідомості західноєвропейської культурної і політичної еліти уяву, що українці «диваки», «фантасти», з якими не слід рахуватися. Для українців-емігрантів встановлення Бадемської таблиці мало б також відіграти мобілізуючу роль, відірвати їх від мрій про розкішні автомобілі і спокійні фамільні кубелечка.

Із архіву проф. Ю. Блохина видно, як він зумів об'єднати всі українські організації і переконати їх у важливій справі відзначення 100-річчя підписання Олександром II ганебного указу. Ця акція

була потрібна, щоб показати німцям справжнє лице російського царизму і продовження цієї справи в радянські часи, яку СРСР перебрав по-спадковості – ненависть до всього українського. З німецького боку, професор знайшов у кількох визначних особах симпатію до започаткованої акції: Франц-Людвіг граф фон Штауфенберг, Його світлість Отто фон Габсбург, а також, розуміється, міністр-президент Франц-Йозеф Штраус.

Бад Емс насторожився проти планів професора. Ніхто не хотів встановлення таблиці. Впливова членкиня СПД, директорка музею в Бад Емсі, Dr. Gertrud Bach виявила нехіль говорити з Ю. Бойком про ювілей, бо вона нічого не знає про українців, про їхню історію і не знає, чого вони хочуть. Лише після ознайомлення її з проблемою вона зможе впливати так чи інакше на справу ювілею. Професор їй відповів, що з огляду на політичну вагу справи їй треба спішно зорієнтуватися у проблемі українства, а тому він надсилає їй «Історію України» німецькою мовою Б. Крупницького і свій том «Taras Ševčenko. Sein Leben und sein Werk». Минали місяці. 21 січня 1976 року вона відповіла професорові листом, що історію України читає із зацікавленням, поезії Шевченка дають їй насолоду, але Бадемська справа не розглянута. Професор розпачливо писав до цілого ряду чинників, але керманічі SPD ухилялися з відповідями.

Як відомо, проф. Бойко вже вийшов з УВУ, і турботою ректора проф. В. Янева і його помічника проф. Г. Васьковича було створення на противагу Ю. Бойкові громадської комісії (як завжди проти Ю. Бойка!). Комісія інтенсивно засідала і сперечалася, яким має бути текст таблиці. Там було вирішено, і без присутності Ю. Бойка, що відкриття таблиці здійснить ректор УВУ проф. В. Янів, хоча він і нічого не зробив в цьому напрямку. Ю. Бойко, ставлячи вище громадські справи, ніж свої заслуги в здійсненні цього заходу, скромно не суперечив. Тим часом проф. Ю. Бойко енергійно вживав заходів, щоб на відкриття таблиці з'їхались українці власним коштом з усієї Західної Німеччини, Бельгії, Голландії, Англії, Франції. Національне сумління стягнуло понад сто осіб на день відзначення цієї дати – 27 червня 1976 року.

Проф. В. Янів з патетичною промовою стягнув заслону з таблиці, залунали оплески. І раптом, зовсім несподівано, з гнівом виступив один із впливових «бандерівців» і заявив рішуче, що В. Янів не повинен був робити відслонення таблиці, що честь за проведення цього заходу належить проф. Ю. Бойкові, все це з моральною підтримкою Я. Стецька підготував Ю. Бойко. В. Янів і Ю. Бойко болісно пережили цю хвилину раптового виступу. Далі вся громада рушила до розкішного залу, де Ю. Бойко виступив із промовою, яка всебічно вияснила і факт заборони української мови, і шкідливу роль того акту в історії української культури. Промова переривалася кілька разів поштарем, який приносив поздоровчі телеграми від німецьких чинників, адресовані на ім'я проф. Ю. Бойка. Це публічно підкреслило, що організатором справи був професор Ю. Бойко, а зміст телеграм свідчив, що вже знаходились поодинокі визначні німецькі діячі, які признали значення українства в культурно-політичній площині.

Споруджена мармурова таблиця гордо сповіщала: «В цьому домі 30 травня 1876 року цар Олександр II підписав указ про заборону і кару за використання української мови. Доказом життєвої сили своєї культури встановлює українська спільнота цей пам'ятник. Бад Емс, 1976. Світовий Конгрес Вільних Українців».

У 2007 році Меморіальна дошка була знищена вандалами. Нова Меморіальна дошка була споруджена 22.07.2009 року з ініціативи українського генерального консула Берліну Наталії Зарудної і її колег, та встановлена на будинку «Vier Türme» (Römer Str. 41-A).

Список основних джерел та літератури:

1. Teterina-Blochyn D. Jurij Bojko-Blochyn. Seine Tätigkeit in Deutschland / D. Teterina-Blochyn. – München, 2009.
2. Бойко Ю. Вибране / Ю. Бойко. – Мюнхен, 1981. – Т. III.
3. Тетеріна Д. Життя і творчість Юрія Бойка-Блохина. До 70-річчя діяльності / Д. Тетеріна. – Мюнхен – К. : Вид. ім. О. Теліги. – Т. I.
4. Тетеріна Д. Короткі штрихи історії ОУН та політична діяльність Юрія Бойка-Блохина / Д. Тетеріна. – Мюнхен ; К., 1999. – Т. II.
5. Тетеріна Д. Діяльність Ю. Бойка-Блохина на тлі подій в ОУН (1960–1993) / Д. Тетеріна. – Мюнхен ; К., 1999. – Т. III.

6. Блохин Д. Епістолярна спадщина Юрія Бойка-Блохина. – Мюнхен ; Тернопіль, 2014. – Т. II.
7. Блохин Д. Епістолярна спадщина Юрія Бойка-Блохина / Д. Блохин. – Мюнхен, 2016. – Т. III.
8. Sarholz H.-J. Bad Ems – Streifzug durch die Geschichte / Sarholz H.-J. – Bad Ems, 2010.
9. Dieter Weithoener. Bad Ems, Stadt mit Gesicht. – Bad Ems, 1987.
10. Sarholz H.-J. Russische Gäste in Bad Ems / Sarholz H.-J. – Bad Ems Hefte. – Nr. 269. – Bad Ems. 2006.

Віолетта Дутчак

Івано-Франківськ (Україна)

ВИКОНАВСЬКА ТВОРЧІСТЬ БАНДУРИСТІВ УКРАЇНСЬКОГО ЗАРУБІЖЖЯ У ЗВУКОЗАПИСАХ

Звукозаписи – не лише результат розвитку процесів музичного виконавства, а й важлива складова його комунікативної функції. Адже в умовах зарубіжжя, коли українські митці не мали достатньої можливості (фінансової і часової) для професійної концертної чи гастрольної діяльності, звукозапис ставав чи не єдиним способом спілкування зі слухачем. Відомий дослідник цього напрямку Степан Максимюк зауважує: «Звукозаписна діяльність – найпомітніше культурне надбання української спільноти в діаспорі..., це сліди нашого росту, наш вклад у загальноукраїнську духовну скарбницю». Звукозаписи стали фактично окремою галуззю джерелознавства – дискографією, своєрідною музично-виконавською бібліографією, «озвученою» літературою, яка створює доступ до вагомих відомостей історії виконавського процесу. Так, у звукозаписах бандуристів відображена еволюція досягнень техніки гри, удосконалення інструментарію, репертуарних жанрових пріоритетів.

Динаміку виконавства бандуристів діаспори на прикладі звукозаписів можна проаналізувати на декількох рівнях: *історичних етапів*; *жанру* – інструментальний чи вокально-інструментальний (акомпануючий та комбінований); *форми* – сольна (чоловіча, жіноча) та ансамблева (однорідна, мішана); *інструментарію* – діатонічний, хроматичний; інструментального тембру (однорідного бандурного чи в поєднанні тембрів – зі скрипкою, лірою, сопілкою, флейтою, ударними, камерним чи симфонічним оркестром, синтезованими тембрами електронних інструментів тощо); *репертуару* – автентичний фольклор і його реконструкція (думи, істо-

© Віолетта Дутчак, 2016

ричні пісні), духовні жанри (канти, псалми), академічна народно-інструментальна музика (авторська, у т. ч. обробки народних пісень), твори поп-музики, World Music, New Age; *стилю виконавства* – автентичного традиційного, професійного академічного, фольклорно-аматорського, авангардного.

У розвитку звукозаписів бандуристів розрізняємо *два історичні періоди*: етнографічно-дослідницький і комерційний (за призначенням). Якщо перший ставив метою збереження автентичних етнічних зразків українського епосу, то до другого належать «записи, зроблені з метою їх тиражування й продажу, тобто комерційні за реалізацією», хоча й не позбавлені наукової і мистецької вартості (за І. Клименко).

Формування яскраво виражених рис стилів виконавства, що проявилось в підборі репертуару для звукозапису, виявило їх спрямованість як на внутрішні ознаки кобзарської гри та співу (національні), так і на зовнішні (інонаціональне, неукраїнське мистецьке оточення). Динаміка звукозаписної діяльності бандуристів зарубіжжя засвідчила дві взаємопов'язані тенденції. Перша – консервативна, доцентрова – спрямована на збереження традиційного бандурного репертуару (думового, релігійного, пісенного) з переважанням вокальної складової. У творах, що її представляють, тембр бандури відіграє роль етнічного показника, невід'ємного від вербального і мелодичного чинників. Друга – інноваційна, відцентрова – засвідчує входження бандурного мистецтва у світовий музичний простір, де академічний репертуар (більшою мірою інструментальний), з одного боку, виявляє високий рівень професійної майстерності виконавців, з іншого, підкреслює в бандурі (її тембрі, строї, специфіці звуковидобування) впізнаваний український «етнічний звукоідеал».

Список основних джерел та літератури:

1. Дутчак В. Звукозаписи епічного репертуару бандуристами українського зарубіжжя / В. Дутчак // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. – Вип. 21–22. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011.

2. Дутчак В. Звукозаписи бандуристів української діаспори / В. Дутчак // Матеріали науково-практичної конференції «Розвиток та популяризація бандурного мистецтва». – Чернігів, 2012.

3. Дутчак В. Форми, жанри і стилі виконавства в бандурному мистецтві українського зарубіжжя: звукове відтворення / В. Дутчак // Етнос і культура : Часопис Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника : збірник науково-теоретичних статей. Гуманітарні науки [гол. ред. В. І. Кононенко]. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2011–2012. – № 8–9.

4. Дутчак В.Г. Виконавські моделі в аудіографії та відеографії бандуристів українського зарубіжжя / В. Дутчак // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. – В. 26–27. – Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський університет імені В. Стефаника», 2012–2013.

5. Дутчак В. Бандурне мистецтво українського зарубіжжя : Монографія / Віолетта Дутчак. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2013.

6. Клименко І. Дискографія української етномузики (автентичне виконання). 1908–2010: Ілюстрований хронологічний реєстр з анотаціями і покажчиками / І. Клименко. – К., 2010.

7. Максимюк С. З історії українського звукозапису та дискографії / Степан Максимюк. – Львів ; Вашингтон : Видавництво Українського Католицького ун-ту, 2003.

Лідія Стефанишин

Івано-Франківська (Україна)

СПІВПРАЦЯ КООПЕРАТИВУ «УКРАЇНСЬКЕ НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО» ТА УКРАЇНСЬКОГО ЖІНОЦТВА ЗА КОРДОНОМ У 1920-30-ИХ РОКАХ

Жіночий промисловий кооператив «Українське Народне Мистецтво» [надалі – УНМ] розгорнув свою діяльність з вересня 1922 року у Львові і проіснував до початку Другої світової війни. Кооператив був створений з метою поширення виробів народного мистецтва серед найширшого загалу українського жіноцтва. З червня 1925 р. кооператив налагоджує видання «Нової хати», журналу для плекання домашньої культури, головним завданням якого були популяризування і збудження зацікавлення українського жіноцтва до народного мистецтва, його застосування у домашній обставі, одязі, білизні. Кооператив займався також виготовленням і продажем «стилевих» ручних робіт з використанням народних мотивів, продаючи матеріали (нитки та полотна) на ці роботи.

З метою пропагування народного мистецтва кооператив брав участь у різноманітних виставках не тільки на теренах Галичини, але і за кордоном, що сприяло збільшенню кількості замовлень та розширювало ринок збуту.

За кордоном (в Америці) вишивки збувала представниця кооперативу Стефанія Чижович. У 1928 році завдяки стараннями жіночого комітету Чикаго під проводом п. Баран виробу кооперативу побували на міжнародній виставці жіночих робіт в м. Чикаго (травень) та завдяки п. Юрковському з Нью-Йорку на виставках в кількох місцевостях біля Нью-Йорку. Співпрацювала з кооперативом, поширюючи журнал та вишивані вироби в Канаді, голова «Союзу Українок» Савеля Стецишин.

У серпні 1930 р. делегатки від кооперативу Стефанія Чижович та Лідія Бурачинська взяли участь в конгресі Міжнародної Жіночої Кооперативної Гільди у Відні, де налагодили контакти з іншими Жіночими Гільдами в сфері збуту виробів та підготовки до вступу кооперативу у склад міжнародної кооперативної організації.

З 5 по 15 липня 1931 р. в Данцігу кооператив УНМ з допомогою сестер Кульчицьких, кооперативу «Гуцульщина» в Косові та великої підтримки студентів Товариства «Основи» в Данцігу організували виставку українського народного мистецтва.

Безпосереднім успіхом попередніх виставок (в Нью-Йорку, Чикаго) було те, що Союз Українок Америки, бажаючи придбати вірцеву колекцію народного мистецтва для виставки в Чикаго доручив це завдання повністю кооперативу УНМ. Збірка народного мистецтва закуплена Союзом українок Америки стала основою для презентації народного мистецтва в українському павільйоні на Світовій Виставці в Чикаго в 1933 р. Після закриття виставки збірка залишилась у власності союзянок, слугуючи наочним посібником для пізнання культурної спадщини українців-емігрантів. Після Другої світової війни збірка поповнювалась експонатами-дарунками нової хвилі українських емігрантів, що стало поштовхом до створення професійного музею української культури в Нью-Йорку в 1976 р. Щоб ще раз підкреслити значущість збірки і повернутись в далекий 1933 р. Український Музей у Нью-Йорку організував виставку «Стежина в минуле: Українське мистецтво на Світовій Виставці в Чикаго 1933 року», що відбулась з 12 жовтня 2007 р. по 4 травня 2008 р.

Список основних джерел та літератури:

1. Бачинська М. Світова виставка в Чикаго / М. Бачинська // Народне мистецтво. – 2008. – № 1-2.
2. Макух-Павликовська І. «Українське народне мистецтво» у Львові / І. Макух-Павликовська // Нова хата. – 1929. – Ч. 7.
3. Підсумки Шікаго // Нова хата. – 1933. – Ч.12.
4. По виставці українського нар. мистецтва в Данцігу // Нова хата. – 1931. – Ч. 9.

5. По загальних зборах кооперативи «У.Н.М.» // Нова хата. – 1931. – Ч. 11.

6. Стефанишин Л. Діяльність кооперативу «Українське Народне Мистецтво» в Галичині у 1920-30-их рр. / Л. Стефанишин // Народознавчі зошити. – 2008. – № 5–6.

Сергій Білівненко

Запоріжжя (Україна)

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЕТНОГРАФІЧНИХ МУЗЕЇВ ПІД ВІДКРИТИМ НЕБОМ В КАНАДІ

Українські етнографічні музеї під відкритим небом представлені насамперед найбільшим музеєм «Село спадщини української культури» за сорок кілометрів на схід від Едмонтона. В другу чергу це невеликі приватні музеї під відкритим небом, що знаходяться у приватній власності, розміщені на фермерських землях. Окремі споруди із української сільської архітектури в кінці ХХ століття – на початку ХХІ музеєфікувалися поблизу Вінніпегу.

Найбільший за кордоном український скансен «Село спадщини української культури» займає площу 130 га. «Село» засновано у 1972 р. групою із п'яти чоловік, які утворили відповідне Товариство. Спочатку завданням музею було збереження матеріальних пам'яток української сільської діаспори, що зазнавали швидкої руйнації під впливом прогресу. Але Товариство не змогло утримувати такий скансен, тому прийняло єдине правильне рішення та у 1975 році частково продало, а частково подарувало свої території та майно провінційному уряду Альберти. Хронологічно в експозиціях представлено історію та побут українського населення Альберта від їх появи у провінції і до 60-х років ХХ століття.

Основним завданням працівників музею є показ «живої історії», тобто мистецька реконструкція повсякдення українців-селян Канади. Музейники-актори показують побутові замальовки із життя переселенців, одночасно турбуються про стан споруд. Обов'язковим є автентичне або реконструйоване вбрання кінця ХІХ – початку ХХ століття. В садибах присутній реманент відповідної епохи та навіть худоба, за якою доглядають (пораються) згідно стандартів 20-30 років ХХ століття.

© *Сергій Білівненко, 2016*

Скансен має на обліку більше тридцяти пам'яток народної архітектури українських поселенців у Канаді: житлові та господарські споруди, громадські приміщення.

Найбільш ранні споруди українців-переселенців представлені так званими бурдеями, – напівземлянками, що їх споруджували самотужки у перші місяці після оселення на отриманих від уряду Канади землях. Таке житло було тимчасовим, доволі вогким та непридатним для проживання великих родин (розділ «Новоприбулі емігранти»).

Майже всі переселенці були вихідцями з Галичини та Буковини. Вони заселяли терени центральної і східної частини провінції Альберта. Буковинці представлені садибою Грекулів, які емігрували із с. Топорівці Новоселицького району Чернівецької області.

Чільне місце в музею посідає житло Івана Пилипова, першого емігранта із Прикарпаття, який багато зробив для масового переїзду українців до Канади наприкінці ХІХ ст. В музеї знаходиться дім 1905 р., який був побудований вже за канадськими стандартами, але із українським колоритом, господар на той момент вже став заможним та міг собі таке дозволити. Інтер'єр будинку та меблі представлені ще більш пізнім часом – двадцятими роками ХХ століття. Поруч розміщений будинок Гавреляків з Буковини. Родина була заможною, тому на другому поверсі є 5 спальних кімнат на 11 членів сім'ї.

Громадські споруди представлені у розділі «Українсько-канадські фермери»: крамниця 1926 р. з околиці Лужан; Народний дім і православна церква Св. Миколая з околиці Києва (містечка у Канаді); школа 1910 р. з околиць Мусідори; греко-католицька церква св. Марії, збудована вихідцями з Тернопільщини.

Розділ «Містечко» експонує залізничну станцію Канадської північної залізниці, елеватор, готель, кузню, конюшню, промислову крамниця, столярну майстерню, склади для продажу вугілля та будівельних матеріалів.

Одним із значимих видів діяльності працівників «Села» було та є проведення польових експедицій зі збору усних джерел, які стають основою для подальшого вдосконалення експозицій.

Іншим значимим скансеном є музей просто неба української родини Шандро, теж біля Едмонтону. Даний комплекс нараховує 20 архітектурних об'єктів: житлові споруди різних часів, вітряк, церква, пошта, кухня, паром, яким перевозили людей через річку Саскачеван.

Загалом українські скансени в Канаді мають подвійну роль: з одного боку є осередками гуртування українців, підтримки національної самоідентифікації, з іншого, – знайомлять інше населення Канади із українською культурою, підтримують державну політику мультикультурності.

Список основних джерел та літератури:

1. Continuity and Change: The Cultural Life of Alberta's First Ukrainians / edited by Manoly R. Lupul. – Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta, 1988.
2. <http://www.artsrn.ualberta.ca/heritagevillage/ukemenu.php>.
3. Білаш Радомир Б. Вирощування Євшан-зілля: село спадщини української культури, 1971–2000 рр. / Радомир Б. Білаш / Західноканадський збірник / Упор. Яр Славутич. – Едмонтон : НТШ, 2000. – Ч.4. – (Канадське наукове тов-во ім. Т. Шевченка; Т. XXXVII).
4. Білаш Р.Б. Євшан-зілля в Канаді : Село спадщини української культури, 1971–2007 рр. / Р. Білаш // Пам'ятки : археографічний щорічник. – К., 2007. – Т. 7.
5. Данилюк А. Українські скансени. Історія виникнення, експозиції, проблеми розвитку / А. Данилюк. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006.
6. Село спадщини української культури. – Альберта, Канада, 1989 (англ. та укр. мовами).

Світлана Луцій

Київ (Україна)

ВЕЛИКА ПРОЗА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ 1960-Х–1980-Х РОКІВ У КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ РОМАНІСТИКИ

Аналізуючи розвиток великої прози діаспори другої половини ХХ століття, зокрема 1960-х – 1980-х років, можна з упевненістю сказати, що українські письменники намагалися творчо засвоїти світовий мистецький досвід, уникнувши сліпого наслідування європейської та американської літератур, не втративши при цьому національного обличчя.

Для того, щоб зрозуміти, наскільки успішною була така культурна взаємодія для української прози, наскільки вдалося українським письменникам інтегруватися в європейський культурний простір, потрібно розглянути їхню творчість у контексті світової романістики: йдеться про паралелі на рівні тематики, проблематики, образної чи жанрово-стильових систем.

Ще велика проза МУР'у окреслила європейський вектор української культури, який обрали для себе письменники Ді-Пі. Саме вони прагнули налагодити стосунки із європейськими митцями, першими розпочали діалог із представником першої еміграційної хвилі – В. Винниченком, у творах якого поєднувалися національна та загальнолюдська проблематика.

Романи І. Костецького, Ю. Косача, І. Багряного, В. Домонтовича, прозаїків Нью-Йоркської групи та ін. засвідчили зацікавлення українських письменників французьким екзистенціалізмом.

Варто наголосити на тому, що «новий роман» певним чином позначився на творах І. Костецького, прозаїків Нью-Йоркської групи. «Новий роман» увійшов у французьку літературу в середині 1950-х років і був у центрі уваги десь до кінця 1960-х років.

© Світлана Луцій, 2016

Головне завдання новороманістів – знайти такі мистецькі форми, що дозволять найбільш точно передати відчуття особистості, якій ставало все більше незатишно в чужому й байдужому світі. Творці «нового роману» використовують нові прийоми та засоби, відмовляються від принципу життєподібності, від героя, від хронологічно організованого сюжету. Часто сюжетом творів був рух певних текстових фрагментів, показ так званої «арматури тексту», яка раніше приховувалася митцями. Техніка «потoku свідомості» присутня у творах Ж.-П. Сартра, С. Беккета, Н. Саррот, К. Сімона та ін. Ці прийоми зустрічаються у великій прозі І. Костецького, Ю. Тарнавського, Е. Андіївської.

Загалом вплив «нового роману» на велику прозу діаспори незначний. На мою думку, українським прозаїкам ближчими були традиції та здобутки французького психологічного роману з його інтересом до проблеми особистості, родини, шлюбу, які руйнуються під впливом суспільства. Романістика української діаспори також виявляє увагу до таких проблем. Однак особистість у романах українських прозаїків найчастіше потерпає від тиску тоталітарного радянського суспільства або від чужого середовища, у якому вона опинилася після переїзду з таборів Ді-Пі. Отже, український психологічний роман зближується із французьким у площині дослідження невлаштованої самотньої особистості.

Постмодернізм в європейських літературах почав формуватися в 1940-х роках, після Другої світової війни, але в 1960-х роках окреслився магістрально й отримав чітке визначення. У прозі І. Костецького, письменників Нью-Йоркської групи, зокрема Ю. Тарнавського та Е. Андіївської, зустрічаються деякі постмодерністські прийоми. Йдеться про інтертекстуальність на образному, текстовому, сюжетному рівнях, іронію, алюзії, звернення до пародії, гри з часом, модернізацію уже усталених мовних конструкцій та ін.

Оскільки з таборів Ді-Пі до Канади переселилося найбільше українців (за даними дослідників 150-175 тисяч), то надзвичайно важливо простежити взаємодію канадської та української романістики другої половини ХХ століття. Одна з центральних проблем

канадського роману – проблема пошуку та збереження ідентичності. Український роман також звертався до проблеми збереження ідентичності в умовах еміграції. У канадській та українській прозі акцент робився на висвітленні взаємин людини і землі, однак в українській літературі ця тема не була першочерговою. Увага українських прозаїків насамперед зосереджувалася на взаєминах особистості з тоталітарною машиною та боротьбі з нею.

Тема життя українців на канадській землі, «вростання» у нове середовище порушена у прозі І. Киріяка, У. Самчука, І. Бондарчука та ін.

Однією з ключових проблем романістики Канади була проблема стосунків між представниками різних еміграційних хвиль, виживання родини в умовах еміграції. Стильова палітра канадської романістики другої половини ХХ століття досить розмаїта: неокласицизм, романтизм, експресіонізм.

Тема «людина-земля» поширена також і в американській літературі. Т. Денисова, авторка «Історії американської літератури», слушно стверджувала: «Органічна зв'язаність із землею і природою зближує літературу американського Півдня з українською, обумовлює той глибокий інтерес до творчості південних письменників, особливо Фолкнера, котрий сприяв і перекладам, і критичній рецепції цієї літератури».

У обох літературах, українській та американській, особистість розглядається з позицій різних вчень: екзистенціалізму, фрейдизму, абсурдизму.

Американська література 1960-х – 1970-х років проявила небувалий інтерес до мемуарів, науково-популярної продукції. Упродовження факту стало одним із завдань. Ця тенденція збереглася й у 1980-х роках, вона якраз і зближує американську та українську літератури. Остання відзначилася великою кількістю мемуарів. Численні романи мали потужний автобіографічний струмінь, адже прозаїки хотіли зафіксувати на папері побачене й пережите. В українській літературі важливе місце займають автобіографічні твори, автори яких розповідають про пережите в сталінські часи та за часів німецької окупації. Серед жанрів великої прози можна

виділити автобіографічну повість, мемуарно-біографічний роман, роман-виховання, роман-хроніку, соціально-психологічний та соціально-побутовий роман.

Антивоєнна тематика також притаманна обом літературам, які зображали трагедію особистості, що опинилася в горнилі війни. Українські письменники зосереджувалися в основному на зображенні Першої та Другої світової війни, американські ще й акцентували увагу на війні у В'єтнамі.

Американська та українська романістика виявили неабияке зацікавлення історією. Це пошук власного коріння, власного роду, осмислення сучасної історії крізь призму минулого.

Стильова палітра великої прози діаспори істотно збагатилася шляхом модернізації вітчизняних традицій та під впливом європейського культурного досвіду, йдеться зокрема про німецький експресіонізм, французький сюрреалізм тощо.

Культурно-мистецький досвід взаємодії з Європою та Америкою, набутий українською еміграцією протягом другої половини ХХ століття, на сьогодні надзвичайно актуальний і потрібний.

Список основних джерел та літератури:

1. Денисова Т.Н. Історія американської літератури ХХ століття. – К. : Довіра, 2002.

Віталій Мацько

Хмельницький (Україна)

ОБ'ЄКТИВНІ Й СУБ'ЄКТИВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ОЦІНЦІ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ

В українському літературному процесі ХХ століття залишаються постаті, які очікують на кваліфіковане фахове поцінування свого доробку. З-поміж них – Докія Кузьмівна Гуменна (1904–1996), хоча й ім'я письменниці зарясніло на сторінках газет, журналів, наукових розвідок ще з 90-х років минулого століття. Втім, дослідники означену проблему – об'єктивні й суб'єктивні тенденції розвитку української літератури – досі не порушували, тоді як авторка її чітко позначила в прозі non-fiction. Відтак актуальність дослідження спонукає до позначення мети – охарактеризувати об'єктивні й суб'єктивні тенденції розвитку української діаспорної літератури в оцінці Докії Гуменної.

Українська література перших пореволюційних років ХХ ст. розвивалася в складних історичних та соціальних умовах. Бракувало паперу, не стачало коштів на прожиття, голод 1921–1922 р. ослаблював організм людини. Студенти постійно просили в ректорату матеріальної допомоги. Саме 1922 року 18-літня Докія Гуменна стає студенткою Київського ІНО. Після подолання важких матеріальних нестатків, після опанування науки, її прийняли в ряди письменницької організації «Плуг». Дуже швидко для дівчини «прошуміла літературна дискусія, зацвіло від безлічі блискучих літературних вечорів. Це – найцікавіший час за все моє перебування близько літературного життя. Вільно схрещувалися різні погляди, тоді я побачила, які багаті сади української літератури. А як весело й невимушено всі ці дискусії, диспути й суперечки відбувалися! Що не ім'я, то особистість, неподібна ні на яку іншу. Це була найщасливіша для мене, як літератора, найбагатша доба.

© Віталій Мацько, 2016

Було де вчитися, було повно, було надзвичайно цікаво. Дяка долі, що хоч трохи я цього захопила. Маю уявлення, що таке вільна література. Потім вдерлися в цей сад непрохані садівники... Садівники? Рубачі! Почали зникати українські письменники один за одним. З об'єднання «Західна Україна» залишилось тільки двоє: Л. Дмитерко і А. Турчинська. Не стало Б. Антоненка-Давидовича, Я. Савченка, В. Ярошенка, Г. Шкурупія, Ф. Якубовського, всіх неоклясиків. Зникли й Ю. Будяк, В. Підмогильний, В. Тенета, Г. Яковенко, С. Жигалко, Є. Плужник, Г. Косинка... Всіх не перечислю, бо багато... За ними зникли й правовірні: Б. Коваленко, С. Щупак, П. Колесник, Є. Шабльовський... Наставала порожняча».

Репресії минули Д. Гуменну стороною, а все ж хмари згущувались і над нею – стала «жертвою світлого майбутнього». Партійні критики негативно ставились до творчості письменниці, звинувачуючи у відхиленні від ідеологічного курсу, наміченого комуністами, закидали їй наклепництво на радянську дійсність. Так, Ілля Стебун (Жацнельсон), редактор журналу «Літературна критика», привселюдно на зборах сказав: «У нас трапляються непрошені провали на ідеологічному фронті, зразком чого може служити журнал «Радянська література» (число 3, 1940 рік). Там знаходимо повість відомої куркульської письменниці Докії Гуменної повну наклепів на радянську дійсність. Я читав цю, з дозволу сказати, повість і не бачу, чим керувалися редактори, що пустили до друку це графоманське твориво. Ми повинні оточити презирством і зневагою таких авторів, що не хочуть чи нездібні влитися в потужне русло радянської, справді партійної, літератури...».

Гнітючу атмосферу передвоєнної літературної доби в Україні мемуарист описує в другій книзі «Жар і крига»: «Перша стаття була Л. Смольсона в журналі «Літературна критика» (ч. 7, 1940), дуже подібна до Стебунового нападу з наголосом на моє графоманство. В донбасівській газеті «Сталинское племя» з'явилася стаття Н. Яковлева «На задворках життя» (16 окт., 1940). А остаточно припечатала мою репутацію «наклепниці» стаття А. Фарбера «Лживая повесть» у московській «Правді» (23 октяб., 1940). Що ж привернуло увагу цих гицлів із Стебунової зграї до «Віру-

са»? Видрукувані ж кілька інших речей, – не було ні слова критики, ніхто не хвалив, не гудив. Аж нарешті оце діждалася! Річ у тому, що я не добачила одної дрібнички. В повісті «Вірус» один із персонажів зветься «Скульський». А я й з думки випустила, що один із цих «пісателів» має таке саме прізвище. Може це й примусило їх прочитати? А тоді почався погром. Чому? Бо впізнали самих себе».

Означені публікації фактично були політичним доносом. Після таких «авторитетів» від літератури, які запосіли всі ключові пости, шлях для Докії Гуменної був закритий, редактори завертали рукописи.

Перед наступом радянських військ на Київ Д. Гуменна за кошти, що їй дав Г. Костюк, виїжджає до Львова, згодом до Австрії, Німеччини, перебуває в таборах для переміщених осіб, де завершує роботу над романом «Діти Чумацького Шляху», що над ним почала працювати ще в Києві. Першу-третю книгу надрукувала 1948 р. в Мюнхені, четверту книгу – 1951 р. в Нью-Йорку. Перебуваючи в Німеччині, продовжила вести щоденник, якого започаткувала ще 1933 року. Звернення до нефікційної прози Д. Гуменна розглядала як «вигребування з пам'яті досвіду і теперішня його оцінка – свого роду пам'ять... на шляху до вдосконалення» Перші щоденникові зошити при спішному виїзді із австрійського м. Грац письменниця передала на зберігання Лідії Бурачинській-Рудик, а вона, побоюючись, аби денник не потрапив у руки червоноармійців, спалила зошити. Про цю подію скрушно занотувала: «9 грудня, 60 р. Перечитую, щоб виявити провідні вузли (лінії)? Яка втрата, що немає 33-39 рр. Та не допоможе. Бурачинська винна, бо спалила в Граці, а я винна, що не побачила своєї помилки та віддала цінне, а з собою взяла чистий папір. Було так, що вже мали входити в Грац більшовики, і я, вириваючись із Грацу, дала Бурачинській на схов свої матеріали. Бурачинська, що мала лишитися, з перестрахи все попалила».

Перебуваючи в Німеччині, Д. Гуменна 19 березня 1948 року знову звернулася до ведення щоденника. Почала із зошита № 20 (очевидно, зошити 1-19 пропали у вирі війни), що його назвала

процесом лабораторним, зокрема в «таких записах, як мій 58-й зошит щоденника. Це – процес неоформлений у думки. Це – робота душі, школа вдосконалення». Саме так потлумачує авторка свою творчу працю над щоденником. У нефікційній прозі постають події, факти, суспільні і культурні явища еміграційного життя у порівняльному аспекті, спогадах-міркуваннях про минуле з проекцією на сучасність: «У самім ... стилі Хвильового звучить протест суверенно державної психіки Нового Українця проти провінційно-колоніальної пилипенківщини, політичної тупості, вайлуватого самозакоханої, графоманівсько-етнографічної і – безнадійної!»

Це може про мене? Це ж таких, як я, Пилипенко підбадьорював, вишукував, штовхав «у люди». От, що він робив, а його за те тепер шельмують. І хто? Євген Маланюк... І знов я питаю: невже «Плуг» нічого не вніс доброго? Де ж мали пробувати сили, розвиватися ті маси, сколихнуті революцією, про які так гарно всі вони тепер говорять?»

Відштовхуючись від цитати Є. Маланюка, з якою не погоджується, авторка щоденника ніби розмовляє із власним «Я». Занотована суб'єктивно-психологічна оцінка літературного процесу 20-х років минулого століття мисленнєво резонує до екзистенціалкоду, наvertsає в минулий час, найщасливішу для неї добу задля осмислення і самооцінки творчого процесу власного і своїх колег.

У її розмислах прочитується етнопсихологічна оцінка людини. Потрапивши в еміграційне середовище, самотня жінка прагнула спілкування, але кожен комунікант кине кілька слів, речень й поспішає свої проблеми вирішувати. Таке ставлення оточуючих сприймала болісно, тому й занотувала в діаруші сокровенне, як екзистенційний, внутрішній монолог: «Не думати про себе». Це писання моє помагає мені не думати про себе, не жаліти себе. Адже ж я себе вчила цього і в Києві, в атмосфері ізоляції й вигнаности з літературного життя. Тепер це в точності повторилося. Моя собі відповідь: ні на кого не звертати уваги. Видавати усе – в дуже малій кількості, аби не пропало, і не чекати їх визнання». Суб'єктивна позиція щодо оцінки діяльності еміграційного культурного середовища вилилась у філософські ремінісценції про онтологічне,

у теоретизування над ідеєю зображення довкілля, бо, як писав Е. Гуссерль, реальний світ не існує апіорі, а лише в людській свідомості, передбаченні, «світ є те, що мною усвідомлюється, що дійсне для мене. В моїй інтенціональності він легітимується, в ній він отримує своє значення і смисл буття». Для щоденникаря, отже, затишним є внутрішній світ, а зовнішній моделює переважно невеселими тонами-переливами.

Авторка «уживлює» в текстову структуру нефікційної прози багатоголосся, що підсилює психологічну переконливість побаченого й почутого за день – то минуле, хоч і недалеко. Психологічна переконливість досягається силою багатства мовних форм, стилістичних фігур, гостротою сюжету: «Річ така, що в нас усі один про одного «невисокої думки». Тон цей завів Шевельов, він «невисокої думки» про всіх діючих письменників. Осьмачка «невисокої думки» про всіх, крім себе, Чапленко «невисокої думки» про Дивнича. І навпаки Бойчуки і Ко. «невисокої думки» про нас. І навпаки. і т.п. Про Журбу теж багато людей «невисокої думки», але до неї доходять тільки вихвалювання, от вона і не знає, а уявляє себе най... Так і мені не кажуть...».

І хоч голова ОУП «Слово» Г. Костюк докладав зусиль, щоб об'єднати письменників довкола літературної організації через любов до рідної культури, але, як бачимо, нічого в нього не виходило. Сама Д. Гуменна також була невисокої думки про своїх колег, скажімо, в Ю. Косачеві, назвавши його вигаданим ім'ям Гінго, помічала негативні риси, синтезуючи низку епітетів: «За тією хороваю поезією стоїть гризня за славу і позицію. За цією проповідницькою маскою – Гінго, хитренький, підленький брехунець... ця людина багато перебрала і не може бути відданою. Звик до зміни захоплень і не здібен до постійного, певного». «Ця людина одночасно і хитрує, дурить, дрібносебелюбна, скупа, свої інтереси стереже, хитра, лукава. Як можна поєднати з багатим умом? Про Рудольфа Штайнера я ніколи не чула б, якби не від нього. І кожен раз щось нове. На мене він начхав тому, що не знайшов у мені високих вібрацій, скучна я для нього».

Характеризуючи колег, письменниця забувала про свої меркантильні інтереси, бо й вона, будучи членом МУРу, видрукувала роман «Діти Чумацького Шляху», а невдовзі стала висловлювати невдоволення від його діяльності з думкою покинути ряди організації. Подібне невдоволення літераторами, які належали до ОУП «Слово», висловлювала у США, хоч сама була членом і засновником письменницького об'єднання. Так, у листі (25.11.1977) до Д. Нитченка писала: «Трохи часом мені здається, що «Слово» стало начебто львівським літературним клубом, але нема ради. Хоч щось робиться. Ювілеї Козакові, розголос про книжку Нижанківського яко літературну подію (на мою думку, вельми роздуто) тощо». Д. Гуменна ніби народжена для «історичності» і була занурена в неї. З приводу цього К. Ясперс розмірковував, що «життя людини як такої в світі визначається її зв'язком зі спогадами про минуле і з передбаченням майбутнього. Вона стає сама собою завдяки традиціям, що дають їй змогу заглянути в темні глибини свого походження, і жити, відчуваючи відповідальність за майбутнє своє і своїх близьких; занурена на довгий час в субстанцію своєї історичності, вона справді присутня у світі, що створений нею із отриманої спадщини».

У такий спосіб, ідучи за течією життя, записуючи в щоденник події минулого, авторка надає можливість читачам «зазирнути» в історичний період часу, осмислити літературні й культурні події, що відбувалися довкола неї та її оточення. Концепція суб'єктивно-психологічної оцінки щоденника прочитується у матриці психологічного контексту, а структура, дискурс подієвості – через сприйняття інформації «екзистенційного» поля як стан душі наратора. Адже «література є засобом вираження національної ідентичності, а перемоги та поразки дуже різняться в інонаціональних середовищах і певною мірою залежать від чинників, відображених саме в літературі», – резюмує Єва Томпсон у книзі «Трубадури імперії: російська література і колоніалізм». Докія Гуменна в щоденникових зошитах намагалась окреслити коло питань, що їх мусить вирішувати український письменник в еміграції, зберегти ідею постійності, тотожності, спадкоємності індивіда і його самосвідо-

мості в поліетнічному просторі, бо, як зауважує С. Андрусів, «нації потрібна ідентичність, щоб не тільки дати лад власному життю, а й впорядкувати світ навколо себе, ідентичність усувала відчуття загубленості, непевності, незахищеності, непоінформованості».

Отже, в процесі дослідження нами виявлено, що образ наратора (оповідача) ототожнюється з культурною традицією українців, що, втім, репрезентує й етнічну ідентичність. В щоденнику увізразнено ідентичність «Я»-автора (*Self-identity*) як єдність цілей, мотивів і смисложиттєвих установок індивіда, який усвідомлює себе суб'єктом творчої діяльності. «Я»-его відрефлексовано в моделюванні власної біографії, світогляді. Докія Гуменна об'єктивні і суб'єктивні тенденції розвитку української діаспорної літератури розкриває крізь трансформацію наративу історії власного «Я», суб'єктивну реакцію стосовно діяльності «Іншого». У такий спосіб оберігаючи й вивищуючи свій авторитет, обізнаність у сфері національної культури. Досягнуту ідентичність уповні проявила в процесі практичної самореалізації, в творчому ореолі. Про що б не писала Д. Гуменна, кожна подію, явище підганяла до концептів національної ідентичності, її тексти наче освітлюють безпекову функцію, себто монолітна пам'ять убезпечувала націю в поліетнічному середовищі від світоглядного, культурного, політичного розшарування, у такий спосіб підсилювала доцентрові настрої літературної й культурної громади. Нефікційна проза (спогади, щоденник) Д. Гуменної свідчить про її високий патріотичний, націоналістичний чин. Авторка щоденника, мемуарів оберігала літераторів-українців у розсіянні від колективної пам'яті як джерела національної дезінтеграції.

Список основних джерел та літератури:

1. Андрусів С. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст. Монографія / С. Андрусів. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка; Тернопіль : Джура, 2000.
2. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України / Щоденники Докії Гуменної. – Ф. 234. – Оп. 1.

3. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України / Щоденники Докії Гуменної. – Ф. 234. – Оп. 5.

4. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України / Щоденники Докії Гуменної. – Ф. 234. – Оп. 6.

5. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України / Щоденники Докії Гуменної. – Ф. 234. – Оп. 7.

6. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України / Щоденники Докії Гуменної. – Ф. 234. – Оп. 8.

7. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України / Щоденники Докії Гуменної. – Ф. 234. – Оп. 10.

8. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України / Щоденники Докії Гуменної. – Ф.234. – Оп.12.

9. Гуменна Д. Дар Евдотеї. Іспит пам'яті. Кн.1 : Київські кручі; Кн.2: Жар і крига / Д. Гуменна; Передмова В.І. Пепа; Післямова С.І. Горошко. – К. : Дніпро, 2004.

10. Зарубіжна філософія ХХ століття // Читанка з історії філософії. – Кн.6. – К. : Довіра, 1993.

11. Листи Докії Гуменної до Дмитра Нитченка. Третя частина [електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.yatran.com.ua/articles/567.html>. – Дата звернення : 3.09.2016.

12. Томпсон Є. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм / Єва Томпсон ; Пер. з англ. М. Корчинської. – К. : Основи, 2006.

13. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс. – М. : Прогресс, 1991.

Анатолій Трембіцький
Хмельницький (Україна)

Лілія Іваневич
Хмельницький (Україна)

**УКРАЇНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК,
ПОЕТ І ПУБЛІЦИСТ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ США,
ПОДОЛЯНИН ВАСИЛЬ ДУБИНА**

Постать подолянина, поета та письменника Василя Дубини добре znana в українській діаспорі Сполучених Штатів Америки, проте в Україні, і зокрема в нас на Поділлі, про нього не згадували і його твори не друкували.

Василь Дубина народився 24 березня 1923 р. у мальовничому селі Мала Стружка Новоушицького району Хмельницької області, в сільській родині. Батьки, віруючі протестанти общини ЕХБ, виховували дітей, а Василь був любимцем, в атмосфері шанування рідної української мови та звичаїв свого народу і водночас – у душі любові до України. Навчався в сільській школі, учився добре, ще будучи підлітком почав писати вірші, був спокійним і вдумливим юнаком, прив'язаним до своїх батьків, до природи Поділля, до свого рідного села.

Друга світова війна змінює усе подальше життя сімнадцятирічного Василя. Для того, щоб врятувати свого батька, якого призначили для відправки на примусові роботи в Німеччину, він був змушений вступити в німецьку прикордонну охорону, де в 1942–1944 рр., з дрючком в руках «проходив службу» на румунському кордоні по річці Дністер. В 1944 р. – виїхав разом із відступаючими німецькими частинами, і в рідне село вже більше не повернувся.

Через вісім років по війні в 1953 р. він переїхав у Чикаго (США), про що пізніше писав: «Після великої війни, яка нахлинула на

© *Анатолій Трембіцький, Лілія Іваневич, 2016*

нашу землю-Батьківщину, мене воєнна буря вирвала із рідного лона Малостружських ярів, верб і долин, і безжалісно кинула аж за океан, в Америку». Там він знайшов своє кохання, одружився з україночку Ніною, родом із Полтави, з якою виховав четверо дітей.

Був літературним редактором і коректором україномовної газети «Люстро» (Чикаго), писав і друкував свої поетичні, літературні та сатиричні твори на рідній українській мові в журналах «Мітла», «Сучасність» та інших. В усіх його віршах і оповіданнях, написаних на чужині, бринить туга за рідним краєм, за Україною. Так, Василь писав: «А це мене «осідлало» натхнення, строчу оповідання за оповіданням... Отож пишу й злюся... непокоїть власне безсилля, дурне еміграційне становище, що порушило мій життєвий план».

Помер Василь Дубина 14 грудня 1998 р. і похований на Українському кладовищі в передмісті Чикаго Елмвуді. На превеликий жаль, майже весь значний творчий доробок поета та письменника Василя Дубини і досі залишається малознаним в Україні та зберігається, разом із щоденниками, в його родичів у Сполучених Штатах Америки. До недавнього часу його ім'я, як письменника і поета української діаспори, який писав на українській мові, було відоме лише дуже вузькому колу спеціалістів, літературо- та краєзнавців. У всіх енциклопедично-довідкових виданнях України його ім'я відсутнє, його праці на території пострадянських держав не друкувалися.

Список основних джерел та літератури:

1. Трембіцька Л. Письменник з діаспори / Л. Трембіцька // Літературна громада. – 1997. – № 23. – квітень-травень.
2. Іваневич Л.А. Подільський поет і письменник української діаспори / Л.А. Іваневич // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. – Т. 5: Матеріали круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у XVII – на початку XXI ст.».
3. Мацько В. Білий цвіт на калині / В. Мацько. – Хмельницький: «Просвіта», 2001.
4. Лист Ніни Дубини до А.М. Трембіцького від 3 листопада 2005 р. Родинний архів А.М. Трембіцького. Оригінал. – 1 арк.

Лариса Мініч
Острог (Україна)

МОВНА КАРТИНА СВІТУ В ПОЕЗІЇ ПРЕДСТАВНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

Термін «картина світу», започаткований у фізиці наприкінці XIX – початку XX століття у працях Планка, Резерфорда, Бора, Ейнштейна та інших, активується в різних наукових дослідженнях, де, зокрема, йдеться про соціальну, біологічну, лінгвістичну та інші картини світу.

Із 60-х років XX століття трактування картини світу розглядали в контексті семіотики під час вивчення первинних моделюючих систем (мови) і вторинних (міфу, релігії, фольклору, поезії, прози, кіно, живопису, архітектури і т. ін.). Культуру за такого підходу трактують як «неспадково пам'ять колективу» і головне завдання її – структурна організація навколишнього світу, що відображено в моделі світу.

У своїй доповіді ми використовуємо термін «мовна картина світу» в її традиційному розумінні, як вираженої за допомогою різних мовних засобів, системно впорядкованої моделі знаків, що містять інформацію про світ, керуючись розумінням «мовної картини світу» як своєрідним світобаченням через призму мови. Загальнолюдської мовної картини світу, як такої, не існує, вона складається зі складових її національних мовних картин світу, тобто мова – це культурний код нації. Найяскравіше національний характер народу відображено в лексичному складі мови, що зумовлено національно-культурною функцією мови: «поряд із загальними елементами суспільно-історичного досвіду є елементи, властиві певній національній культурі, тобто мова відображає і закріплює реалії, абстрактні поняття та ін., засвоєні історичним досвідом народу, і які зобов'язані своїм існуванням специфічним умовам трудового, суспільного, культурного життя цього народу».

© Лариса Мініч, 2016

Відбиваючи традиції художнього пізнання дійсності й сучасні творчі пошуки в поезії, *індивідуально-авторська мовна картина світу* акумулює естетичні цінності й наочно демонструє розвиток мови в естетичному напрямі. Незважаючи на наявність низки узагальнених образів, здебільшого символічного наповнення, художнє мовлення має індивідуальний характер і становить науково-пізнавальний інтерес передусім на рівні ідіостилю.

Мовна картина світу поетичної творчості представників української діаспори має багаторівневу структуру. На першому рівні вона реалізується через систему побутових уявлень. Другий рівень характеризується аналітико-синтетичним проникненням у суть позначуваних фактів, подій, явищ. На третьому рівні здійснюється функціонально-прагматичний вихід найменувань у дискурс, специфіка якого передбачає модель світу, що категоризує не тільки фізичний світ, а й інтелектуальний, духовний, соціальний потенціал індивіда, а також цінності, створені людиною. Інтерпретація мовної картини світу передбачає багатоплановість аналізу, який повинен урахувати концептуальний підхід, способи номінації мовного знака, систему найменувань у мові, її тезаурусі.

Інформація про світ, яка існує завдяки життєвому досвіду, зберігається в пам'яті людини не в хаотичному безладі, а у вигляді різноманітних мисленневих образів. Терміном, який пояснює одиниці ментального та психічного ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання та досвід людини, є концепт. Мовна картина світу – це концептосфера мови в когнітивних термінах, сформована шляхом взаємодії двох типів простору – семантичного, що репрезентований системним значенням слів, та дискурсивного, представленого системними операторами, які оформляють типи соціальної взаємодії. Мовна картина світу – це вербалізована система матриць, у якій відображено національний спосіб бачення світу, який формує та визначає національний характер. Без знань цієї системи матриць національної свідомості важко зрозуміти те, що становить національну культуру, зокрема етнічні, ціннісні пріоритети, систему образності, систему асоціативного мислення.

В основі мовної картини світу людини лежить її індивідуальний когнітивний простір, тобто певним чином структурована сукупність знань та уявлень окремої особистості. Кожній людині властивий індивідуальний когнітивний простір, набір колективних когнітивних просторів та когнітивна база того національно-лінгвокультурного суспільства, членом якого є мовна особистість.

Когнітивний простір, вербалізований у мовній картині поетів української діаспори, кваліфікуємо як синергетичний напрям самоорганізованої системи, нелінійного та нестійкого процесу.

Таким чином, питання про мовну картину світу та її зв'язок із духовним життям людини на домовному, логіко – концептуальному рівнях має не лише лінгвістичне значення, але і є питанням про ментальність сучасного українця та інтелектуальний і морально – етичний розвиток нації. мовна картина світу відображає весь спектр внутрішньої сутності людини, будучи одночасно результатом безперервної лінгвокреативної діяльності людства.

Список основних джерел та літератури:

1. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти / О.Л. Бессонова. – Донецьк : ДонНУ, 2002.
2. Булаховський Л.А. Виникнення і розвиток літературних мов // Булаховський Л.А. Вибр. твори. В 5-ти т. – К. : Наук, думка, 1975. – Т. 1.
3. Воркачев С.Г. Лингвоконцептология и межкультурная коммуникация: источники и цели / С.Г. Воркачев // Филологические науки. – 2005. – Вып. 4.
4. Голубовська І.О. Мовна картина світу як об'єкт лінгвістичного вивчення // Наукова спадщина професора С.В. Семчинського і сучасна філологія: Зб. наук. праць: У 2 ч. / Упоряд. В.Ф. Чемес. – К. : 2001. – Ч.1.
5. Жайворонок В.В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення / В.В. Жайворонок // Культура народів Причорномор'я. – 2002. – № 32.
6. Калашник В.С. Мова поезії і картина світу / В.С. Калашник // Лінгвістичні дослідження : [збірник наукових праць / за заг. ред. проф. Л. А.Лисиченко]. – Харків, 2003. – Вип. 10.
7. Лисиченко Л.А. Художній простір у мовній картині світу поетичного твору / Л.А. Лисиченко // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць. – Харків, 1997. – Вип. 3.

Анатолій Трембіцький

Хмельницький (Україна)

ЖИТТЄВІ ПЕРИПЕТІЇ І ТВОРЧА СПАДЩИНА ПОЕТЕСИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ США МАРИНИ ПРИХОДЬКО

Навіть для усіх тих, хто все своє життя читає і любить українську та світову поезію, увійти в поетичний світ представниці славного українського роду Солухи-Приходька-Герасименка-Філя, поетеси Марини Приходько справа не легка, адже це надто складна, непостійна в формах і вередлива в настроях творча психіка. Її поезії, це постійне пізнання людини, це формування людської свідомості та самопізнання.

Українська поетеса та перекладачка Марина Тимішівна Приходько (дівоче прізвище Олесіюк) народилася 16 лютого 1927 р. у Празі в родині українських емігрантів. Перші дитячі роки жила в Празі, а потім у містечку Вишниці (Підляшшя), де мешкали її батьки.

Початкову освіту отримала в польській початковій школі в Бересті на Поліссі, а згодом у дівочому інституті в Перемишлі. Середню освіту здобула в українській гімназії в Холмі, вже під час Другої світової війни. Переїхавши до Варшави, Марина Приходько відвідувала польський підпільний університет, а в час варшавського повстання була вивезена, як учасниця повстання, до концентраційного табору Гросс Розен (Німеччина). Влітку 1944 р. Марина Олесіюк разом із батьками емігрувала до Бад-Кіссінгену, а пізніше переїхала з ними до табору в Оффенбах-на-Майні (Німеччина).

У 1950-х роках вона разом із родиною емігрувала в США. Мешкала в Нью-Йорку і працювала перекладачем, разом із своїм чоловіком в Українському відділі радіостанції «Голос Америки» зі штаб-квартирою у Вашингтоні (США).

У її поетичних творах частими мотивами була туга за рідним краєм, про який так багато чула від батьків. Поезія – це також

© *Анатолій Трембіцький, 2016*

яскравий індикатор внутрішнього стану поетеси, спосіб реакції на непрості події, що супроводжують людину у її житті. На думку Марини Тимішівни, тільки поезія, а значить – мистецтво взагалі – було початком самопізнання людини. Для неї світ людини, та й сама людина, не такі вже й прості речі, про що вона, наприклад, пише у вірші «Жити – ти кажеш – звикають...».

Марина Приходько померла 18 червня 1982 р. у Нью-Йорку. Похорон відбувся 26 червня 1982 р. на українському православному цвинтарі Святого Андрія в Савнт Бавнд Бруку.

Життєві перипетії і, частково, творчу спадщину й досі малознамої в Україні, члена відомої української родини Солухи-Приходьків-Герасименка-Філя, вкоріненої в етносоціокультурне середовище подільського краю – Марини Тимішівни Приходько, частково висвітлені в науковому літературознавчо-краєзнавчому виданні «Пахуче й густо поростають ночі...».

Список основних джерел та літератури:

1. Приходько М. Потойбіч мосту. Поезії / М. Приходько ; Обкладинка Якова Гніздовського. – Мюнхен : В-во «Сучасність», 1967.

2. Трембіцький А.А. Просопографічна проблема вивчення подільської родини Солухи-Приходька-Герасименка-Філя / А.А. Трембіцький, А.М. Трембіцький // Освіта, наука і культура на Поділлі. Зб. наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. – Т. 10: Матер. шостого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі».

3. Трембіцький А.М. Особистісно-індивідуальний світ членів родини Приходьків / А.М. Трембіцький, А.А. Трембіцький // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2010. – Т. 16: Матеріали круглого столу «Освіта, культура і просвітницький рух на Поділлі», 22 жовтня 2010 року.

4. Приходько М. Під ордою. Поезії (Ясир, Втеча, Сосни мої, сосни золоті..., Згадую..., Пісенний мотив, Обряд бабиного літа) / М. Приходько // Слово. Збірник українських письменників у екзилі: література, мистецтво, критика, мемуари, документи. [вип.] 3 / редкол. С. Гординський [і др.] ; голов. ред. Г. Костюк ; авт. обкл. Я. Гніздовський. – Нью-Йорк : Об'єднання українських письменників в екзилі, 1968.

Костюк Г. Зустрічі і прощання: Спогади у 2-х кн. – Кн. 2 / Г. Костюк. – Едмонтон ; Торонто : Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1998.

Анатолій Трембіцький
Хмельницький (Україна)

**ОСОБИСТІСНО-ІНДИВІДУАЛЬНИЙ СВІТ
 ПИСЬМЕННИКА, ЖУРНАЛІСТА І СВЯЩЕНИКА
 УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ США, УРОДЖЕНЦЯ
 ІЗЯСЛАВЩИНИ, ХАРИТОНА ДОВГАЛЮКА
 (До 100-річчя з дня народження)**

В українській історіографії ХХ – початку ХХІ ст. особистісно-індивідуальний світ і творча спадщина талановитого прозаїка української діаспори, уродженця Ізяславщини, священника Харитона Ониськовича Довгалюка, якого більшовики намагалися викреслити з анналів історії української культури, аж до початку ХХІ ст. були майже невідомими і, на жаль, ще не знайшли свого ґрунтовного і об'єктивного висвітлення в Україні. Короткі розвідки про нього опублікували дослідники з української діаспори: П. Зубрицький (Нью-Йорк, 1964), І. Кмета-Ічнянський (Буенос-Айрес, 1973), Л. Луців (Нью-Йорк, 1974, 1975, 1978), І. Дурбак (Нью-Йорк, 1975), П. Маляр (Буенос-Айрес, 1977), М. Гарасевич (Детройт, 1998).

Український прозаїк, журналіст, священник і церковний діяч української діаспори Харитон Ониськович Довгалюк народився 15 жовтня 1916 р. у мальовничому волинському селі Криволука (раніше с. Крива Лука) Заславського повіту (нині – село Сошненської сільської ради, Ізяславського району, Хмельницької області – А. Т.), а точніше на хуторі Замок, що за кілометр від села, на березі маленької річечки Змійки.

Після закінчення сільської школи, Харитон у 1934–1936 рр. навчався у Кам'янець-Подільському інституті технічних культур, але через переслідування органами НКВС за те, що відважився написати контрреволюційну працю, де від «першої до останньої сто-

© Анатолій Трембіцький, 2016

рінки... ворожі напади проти советської влади». Ще в 1941 р., під час Другої світової війни, разом із побратимами по газеті, поетами Ізяславщини – Герасем Соколенком і Миколою Болкуном він долучився до створення та діяльності в Ізяславі осередку Організації Українських Націоналістів під проводом Андрія Мельника.

Весною 1942 р. його вивезли на примусову працю в Німеччину. Після закінчення Другої світової війни в 1945 р. емігрував у США, де закінчив Рочестерський технічний інститут (1960) і працював у корпорації «Хегох». Був одружений з Оленою Петришин, яка померла раніше нього.

На еміграції проводив значну церковно-релігійну діяльність. Хрещений за православним обрядом, він протягом усього життя залишався глибоко віруючою людиною і згуртувавши частину православних християн став фундатором української православної парафії в Рочестері (1952). Впродовж багатьох років був парохом православної церкви Чесного Хреста (Ютика). У 1985–1994 рр., після смерті владики Григорія Осійчука, о. Харитон Довгалюк разом із архієпископом Петром Колісником, отцями Іваном Хрестюком, Григорієм Крамаренком, Євгеном Мартинівичем, Борисом Забродським, обслуговував парафію Пресвятої Покрови (Чикаго). Але за станом здоров'я вийшов на спочинок і оселився в Рочестері, де у власному будинку спорядив каплицю й продовжив своє молитовне служіння аж до самої смерті.

Помер о. Харитон Довгалюк на 90-му році життя 26 листопада 2006 р. у м. Рочестер (штат Нью-Йорк, США). Похоронні відправи відбулися 30 листопада в церкві святої Покрови в Рочестері, а потім на цвинтарі Riverside.

Життєві шляхи, суспільно-просвітницьку та священницьку діяльність і творчу спадщину талановитого українського письменника, прозаїка, журналіста та священника УАПЦ української діаспори США, Харитона Довгалюка, частково розкрито в науковому виданні «Харитон Довгалюк: журналіст, письменник, священник (*1916 – †2006)» (2016), присвяченому 100-річчю з дня народження славного сина Ізяславщини.

Список основних джерел та літератури:

1. Кмета-Ічнянський І. Про автора і його твір / І. Кмета-Ічнянський // Довгалюк Х. Соколова дочка: повість / Х. Довгалюк. – Буенос-Айрес: Вид-во Юліяна Середяка, 1973.
2. Маркусь В. Довгалюк Харитон / В. Маркусь // Енциклопедія української діаспори / Гол. ред. В. Маркусь, співред. Д. Маркусь. – Нью-Йорк ; Чикаго : [б. в.], 2009.
3. Мацько В. Довгалюк Харитон / Віталій Мацько // Хмельничани в діаспорі. Вип. 1.: Довід.-інформ. вид. / Упр. культури, туризму і курортів Хмельниц. облдержадмін.; Хмельниц. ОУНБ ім. М. Островського. – Хмельницький : [б. в.], 2009.
4. Трембіцький А.М. Письменник і священник Харитон Довгалюк / А. М. Трембіцький // Ізяславщина. Від давнини до сучасності: науково-красознавче видання / за ред. В. Г. Берковського. – Ізяслав : [б. в.], 2013.
5. Трембіцький А.М. Життєві шляхи і творча спадщина талановитого прозаїка української діаспори, уродженця Ізяславщини – священника Харитона Довгалюка / А.М. Трембіцький // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник: серія історична та філологічна [редкол: О.М. Завальнюк (гол. ред.), Є.І. Сохацька (від. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2013. – Вип. Х.

Ірина Тимейчук
Остроз (Україна)

**ДИСКУРС ІНШОГО У ПОВІСТІ
 ЗИГМУНТА БИЧИНСЬКОГО «КЛЮЧ ЖУРАВЛІВ»**

Явище масового переселення перших українців до Канади з'явилося наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття. Першу хвилю емігрантів здебільшого представляли вихідці з Галичини й Буковини, які намагались звільнитись від панського гніту на рідній землі та сподівались на краще життя за океаном.

В авангарді становлення української літератури у Канаді початку ХХ ст. був уродженець с. Урмань Бережанського повіту Зигмунт (Зенон) Бичинський (1880–1947). Письменник, який у 1904 р. емігрував до Америки, аби уникнути військового обов'язку, переїхав до Канади після одруження у 1907 році. Він, як ніхто інший, усвідомлював усі причини, які спонукали його співвітчизників покидати Батьківщину, й одним з перших засвідчив неймовірні труднощі, які доводилось долати переселенцям. Відтак, актуальні проблеми суспільного і політичного життя України та української еміграційної спільноти у Канаді окреслили коло порушуваних автором питань у низці його оповідань («Штіф», «Доробився», «Армія спасення», тощо) та зокрема у повісті «Ключ журавлів».

З. Бичинський двічі переробляв твір «Ключ журавлів», а також кілька разів намагався опублікувати його у Канаді українською мовою. Крім того, письменник тривалий час вів перемовини щодо перекладу книги на англійську. Проте, усі спроби автора виявились марними, і рукопис потрапив до редакції лише у 2006 році.

У західному та українському літературознавстві творча спадщина З. Бичинського мало досліджена. Її вивченню присвячено лише кілька статей, які мають вибірковий характер (Я. Балан,

Х. Весна, М. Марунчак, Б. Мельничук, Х. Мельничук, М. Шкандрій та ін.).

Твір, який своєю структурою є переказом історії життя кількох родин із галицького села, охоплює період із 1892 до 1922 року та головним чином зосереджений навколо перипетій родини Сандика (Олександра) Федака. Однак, як слушно зауважує, М. Шкандрій, не можна не помітити «відчутне намагання автора подати не історію осіб, а широку канву всієї громади», яка опинилась у чужому середовищі.

Аналіз проблематико-тематичних пластів роману дає змогу виокремити тему чужого / Іншого як основну макрокатегорію, яку у художній спосіб змальовує З. Бичинський. Отож, вибір ракурсу дослідження продиктований домінуванням у романному дискурсі твору «Ключ журавлів» проблеми ідентичності, для якої ключовою стає категорія Іншого.

Категорія Іншого пройшла еволюцію від процесу цілковитого отождоження Я та Іншого до остаточного їх розрізнення, позначуваного терміном алтерності. У рамках останньої розглядають основні напрями теоретизування щодо дискурсу Іншого: *політико-історичний аспект*, в якому передбачено позиціонування Іншого в системі бінарних опозицій ««Я» – Інший», «більшість – меншість», «маса – індивідуальність», де маса становить більшість, а Інший, як особистість, перебуває в меншості (Х. Ортега-і-Гассет), та реалізацію Іншого у площині відповідальності (за Е. Левінасом); *контекст постмодерністичної естетики / свідомості з його еволюцією Іншого від світосприйняття модерну (уніфіковане суспільство-в'язниця) до філософії постмодерну (фрагментарне суспільство)* (М. Фуко, З. Бауман) як перехід від метанаративного типу мислення до філософії малих наративів (Ж.Ф. Ліотар); *аспект постколоніальної критики*, в якому не лише розглянуто «великого Іншого» (колонізатора) та «малого іншого» (підпорядкованого) як одиницю у суспільстві, а й вивчено суспільство як одиницю вираження Іншості (М. Фуко, Е. Саїд, Г. Бгабга, Г.Ч. Співак).

У повісті «Ключ журавлів» можна виокремити два основні виміри формування дискурсу Іншого: український або вимір Старого

Краю (персонаж почуває себе Іншим у власному суспільстві) та канадський (Інший – це емігрант у чужій країні).

Список основних джерел та літератури:

1. Бичинський З. Ключ журавлів / З. Бичинський; [авт. передм. Ярослав (Ярс) Балан ; упоряд. М.Р. Стех]. – Львів : Піраміда ; Едмонтон ; Торонто : Вид-во Канад. ін-ту укр. студій, 2006.
2. Весна Х., Мельничук Б. Бичинський Зіновій // Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2004. – Т. 1 : А–Й.
3. Лакан Ж. Семинары. Книга 2: «Я» в теории Фрейда и в технике психоанализа (1954/1955) [Электронный ресурс] / Ж. Лакан; пер с фр. А. Черноглазова. – М. : Гнозис / Логос, 1999. – Режим доступа: <http://yanko.lib.ru/books/psycho/lacan-seminaire-2.htm>.
4. Ліотар Ж.Ф. Ситуація постмодерну / Ж.Ф. Ліотар; [Пер. з англ. Ю. Джуляя] // Філософ. і соціол. думка. – 1995. – № 5–6.
5. Марунчак М. Бичинський Зигмонт // Біографічний довідник до історії українців Канади. – Вінніпег: Накладом УВАН у Канаді, 1986.
6. Саїд Е. Орієнталізм / Е. Саїд // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. – Львів : Літопис, 1996.
7. Bhabha H. The Location of Culture / Bhabha H. – London ; New York : Routledge, 1994.

Софія Бойко

Острог (Україна)

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНОГО ШЛЯХУ ЄВГЕНА ГЛИВИ

Сучасний етап розвитку нашого суспільства вимагає розширення і поглиблення досліджень питань, пов'язаних з проблемою професійного самовизначення підростаючого покоління, адже воно впливає на формування балансу між бажаннями і нахилами особистості та потребами суспільства. У вітчизняних та зарубіжних дослідженнях виділяють чимало об'єктивних та суб'єктивних чинників професійного самовизначення. Як правило емпіричні дослідження цієї проблеми здійснюються на чисельних групових вибірках учнів, студентів, представників тієї чи іншої професії тощо. Однак відчувається брак досліджень, здійснених на прикладі окремої особистості, вивчення окремого випадку професійного самовизначення чи побудови професійного і життєвого шляху. На нашу думку, це доповнило б дослідження в даній ділянці життєвості, унікальністю, дало б змогу глибше вивчити й проаналізувати особистість.

У контексті проблемного поля, яке вивчає особистісно-професійні феномени в сфері самореалізації фахівців-психологів, великий інтерес становить особистість відомого австралійського психолога українського походження Євгена Гливи, який зробив величезний вклад у розвиток української психології, психотерапії і гіпнотерапії та пройшов неабиякі життєві випробування. На нашу думку, досить перспективно розглянути життєвий та професійний шлях Євгена Гливи з позицій сценарного аналізу. Особливу увагу приділяємо етапу «сценарної зав'язки», тобто ранньому дитинству Євгена Гливи та певній послідовності подальших життєвих подій, пов'язаних з системою уявлень, які були сформовані раніше.

© Софія Бойко, 2016

Так, аналіз біографічних описів Євгена Гливи дозволяє констатувати, щойого професійне самовизначення відбулося не відразу, але тяга до знань, закладена ще в дитинстві, самоаналізу і рефлексії залишається з ним протягом життя. На прикладі батьківської сім'ї Євгена Гливи спостерігаємо, що християнські цінності, які так послідовно сповідувались в ній, вплинули на розгортання професійного шляху відомого психотерапевта. Припускаємо, що ази захоплення психікою людини, її психологічною і духовною складовою, заклали саме батьки. Хлопчик мав дуже тісний емоційний зв'язок з батьками, відтак і сам виріс духовною та високих чеснот особистістю (що важливо для професії психолога).

Аналізуючи життєвий шлях науковця, який на власні очі побачив війну і відчув на собі біль утрат близьких людей, описаний ним у власній монографії «Життєві спостереження крізь призму власного серця», виділяємо два «образи» Є. Гливи, зокрема в професійній діяльності: націоналіст-борець за свободу України та психотерапевт-гіпнотерапевт. Цьому сприяють, на нашу думку, і події, які найпомітніше вплинули на розгортання життєвого сценарію Є. Гливи, а саме – боротьба за визволення України, заслання в концтабори. Очевидно, що професійне самовизначення Є. Гливи відбувалося відповідно до его-стану цієї людини (готовність допомагати, дбати і радити людям). Якщо професійне самовизначення – це самостійний стійкий, осмислений вибір майбутньої професії, то можна сказати, що Євген Глива знайшов і реалізував своє професійне покликання. Є. Глива і надалі в Австралії продовжує брати активну участь в актуальних проблемах вітчизняної науки та українського суспільства.

Список основних джерел та літератури:

1. Глива Є. Життєві спостереження – через призму власного серця / Є. Глива. – Острог : Видавець СПД Свиначук Р.В., 2009.
2. Глива Є. Вступ до психотерапії : навчальний посібник / Є. Глива. – Острог : Вид-во «Острозька академія» ; К. : Кондор, 2004.
3. Глива Є. Онтологічний образ людини в творчості Григорія Сковороди / Є. Глива. – Острог : Видавець СПД Свиначук Р.В., 2009.

Галина Гандзілевська

Острог (Україна)

РЕСУРС ЖИТТЄВИХ СЦЕНАРІЇВ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ-ЕМІГРАНТІВ

Кризова ситуація, яку зараз переживає Україна, викликала підвищений інтерес академічної та практичної психології до вивчення проблеми прихованих резервів особистості та шляхи її продуктивної взаємодії зі світом. Власні сильні сторони людини та можливості навколишнього світу, доступні їй на певний момент життя, науковці трактують як ресурс життєвого шляху особистості (М. Гасюк, О. Гринів). Враховуючи здібність ресурсу до формування, розглянемо чинники цього процесу у розрізі розгортання життєвого сценарію особистості. Життєвий сценарій транзактні аналітики розуміють як несвідомий план життя, певні моделі поведінки, відповідно до яких особистість структурує та конструює своє життя (Е. Берн). Життєвий сценарій базується на родинних цінностях, що є вагомим психологічним ресурсом особистості, та підкріплюються культурно-історичними умовами. Так, з однієї сторони сценарій є певним обмеженням життєвої активності людини відповідно до сценарних дитячих рішень, а з іншої – опора, ресурс, що уособлює досвід цілого роду. Дитячі сценарні рішення науковці пов'язують з екзистенційною життєвою позицією (сукупність базових переконань про себе та інших, які людина використовує для виправдання своїх рішень і поведінки (Й. Стюарт, В. Джойнс)), яка залежить в першу чергу від стосунків дитини з батьками. Так, адекватні переконання особистості щодо своїх можливостей та світу в цілому вважаємо ресурсом її життєвого сценарію.

Пошуки ресурсних можливостей сучасності націлили наше дослідження на психологічне осмислення історичного минуло-

© Галина Гандзілевська, 2016

го, зокрема психологічного аналізу дитячих років («сценарної зав'язки») українських письменників-емігрантів. Так, сценарний аналіз життєвого шляху таких письменників-емігрантів, як Д. Нитченко, Л. Богуславець, У. Самчук, О. Лятуринська та ін., дав можливість виділити та охарактеризувати їхню патріотично зорієнтовану життєву позицію. Нами було прослідковано, що письменники зростали у патріотично зорієнтованому середовищі. Батьківські вербальні та невербальні повідомлення носили позитивний характер у контексті розвитку таких ресурсних для подальшого життя характеристик патріотизму як любов до рідної природи, сім'ї та країни, прийняття реальності життя, відповідальність за його якісне наповнення та свої вчинки, відданість життєвій справі. Разом з тим спостерігаємо і підтримку дитячої творчості майбутніх письменників, що виражається у таких повідомленнях рідних як «Пізнавай», «Твори», «Люби», «Не здавайся», «Борись», «Живи», «Відповідай за свої вчинки» та ін.

У підлітковому віці, коли сценарій життя набуває реалістичних рис (Е. Берн), відзначаємо сильне враження майбутніх письменників від прочитаних книг, що науковці характеризують як ресурс навколишнього довкілля. Так, збірка О. Олеся «З журбою радість обнялась» стає «доленосною» у житті О. Лятуринської, читання «Шевченкового «Кобзаря»» відмічається у історії становлення патріотизму Д. Нитченка, а оповідання Марка Вовчок «Маруся» дають можливість Л. Богуславець переосмислити патріотичні цінності. Своєю чергою, отриманий ресурс знаходить своє відображення у літературних творах письменників. Так, результат статистичного обрахунку лексичних одиниць у творі У. Самчука «Юність Василя Шеремети» демонструє наявність у свідомості У. Самчука знань про особливості свого народу, розуміння автором себе як представника свого народу, що покликаний берегти власну культуру. Отже, на прикладі виокремлених персоналіїв письменників було прослідковано, що патріотично зорієнтована життєва позиція, яку виділяємо ресурсом їхнього життєвого сценарію, в перспективі сприяла протистоянню асиміляційним про-

цесам та допомогла письменникам зберегти їхню національну ідентичність.

Список основних джерел та літератури:

1. Нитченко Д. Від Зінькова до Мельборну : Із хронічки мого життя / Д. Нитченко. – Мельборн : Видавництво «Байда», 1990.
2. Оксана Лятуринська (1902–1970) : Життєписно-бібліографічна студія / Волинський державний ун-т ім. Лесі Українки, Кременецький краєзнавчий музей; уклад. Г.І. Чернихівський, Н.Г. Сташенко; ред. Н.Г. Сташенко. – Луцьк : РВВ «Вежа», Волинський державний ун-т ім. Лесі Українки, 2001.
3. Самчук У. Юність Василя Шеремети : [роман] / У. Самчук. – Друкарня С. Слюсарчука в Мюнхені : Видавництво «Прометей», 1947. – Т.І.

Тетяна Цимбал

Кривий Ріг (Україна)

**ПРОБЛЕМА БУТТЄВОГО ВКОРІНЕННЯ ЛЮДИНИ
У ТВОРЧОСТІ ФІЛОСОФІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ**

Проблема людського буття як практична і теоретична завжди була наявною у філософії та постає перед кожною людиною, особливо в певні моменти життя, а саме: коли ми усвідомлюємо його проблематичність, визначаємося з сенсом власного життя, з життєвою стратегією. Однією з найактуальніших антропологічних проблем є, на нашу думку, проблема буттєвого вкорінення людини, введена у філософський дискурс у середині ХХ ст. С. Вейль. Однак підходи до постановки та вирішення даної проблеми існували раніше. Не виключенням є і українська філософія, у тому числі філософія Г. Сковороди, «розстріляного відродження», а також напрацювання української діаспори (В. Винниченка, О. Кульчицького, Ю. Липи, В. Липинського, І. Мірчука, Д. Чижевського, М. Шлемкевича, В. Яніва та ін.).

Зауважимо, що укорінення визначається нами як «буття-для-себе» та творення «культури себе», максимальна повнота буття людини, самоактуалізація і самореалізація всіх її сутнісних сил, можливостей, здібностей, цілей та цінностей, горизонт особистісного темпорального простору для вияву екзистенціалів духовності, творчості, свободи, суверенності та відповідальності.

Проблема буттєвого вкорінення людини особливо гостро постає в умовах еміграції, коли особа втрачає локальний ґрунт (національно-культурний контекст) та знекорінюється онтологічно, опиняючись в умовах «буття-з-країв». Власне така ситуація впливає на характер філософування мислителів української діаспори. Так О. Кульчицький однією з причин буттєвого знекорінення людини вважає стехнізовану цивілізацію, що заволодіває персональною

надбудовою і витісняє з неї культуротворчі вартості, перериваючи природно-життєві зв'язки людини. Останнє створює небезпеки для людини і розвитку культури. У свою чергу, ґрунт і горизонт «культури себе» визначаються конкретною культурно-історичною ситуацією, що вимагає відповідних шляхів та способів укорінення.

Локальний аспект проблеми стає визначальним для В. Винниченка, що підкреслює закоріненість людини у рідний природний ландшафт та культурне середовище, відчуження від яких призводить до втрати людяності, духовності, власної сутності, оскільки тим самим втрачається зв'язок з джерелами творчості, що викривляє людську свідомість, спотворює вчинки і поведінку людини. В умовах відірваності від рідного ґрунту, людина змушена вдаватися до таких способів укорінення, які акцентують суб'єктивно-екзистенційний вимір відповідальності, духовну суверенність, діяльно-творчу активність. Найбільш суттєвою умовою «вживання» (укорінення) людини у буття, за В. Винниченком, можна вважати закон узгодженого взаємовідношення елементів буття. Адже для відшукування життєвого коріння потрібна онтологічно-іманентна відповідальність людини за дотримання узгодження між потребами, смислами і цінностями, тобто «конкордизм». Якби зміни не відбувались у системах цінностей людей певної культури, конкордичне взаємовідношення між ними залишається постійним, тим самим забезпечуючи буттєву сталість і створюючи умови для самоідентифікації, саморозвитку і укоріненості.

Таким чином, самобутнє етнокзистенційне, персоналістично-кордоцентричне філософування мислителів української діаспори корелює зі змістом авторської концепції буттєвого вкорінення людини когерентністю таких смисложиттєвих екзистенціалів: національно-етнічна та особиста духовна суверенність, свобода, «сродність», «відповідальне серце», поза якими людина опиняється у тенетах духовно-практичної інволюції.

Список основних джерел та літератури:

1. Винниченко В. Краса і сила / В. Винниченко. – К. : Дніпро, 1989.
2. Кульчицький О. Основи філософії і філософічних наук / О. Кульчицький. – Мюнхен, Львів : УВУ, 1995.
3. Цимбал Т.В. Буттєвісне укорінення людини / Т.В. Цимбал. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005.

Наталія Матвійчук
Острог (Україна)

ПУБЛІЦИСТИКА С. КУРОПАСЯ

Публіцистика С. Куропася є важливим джерелом до вивчення його громадсько-політичної та культурної роботи. Саме із статей можемо відстежити його ідеологічні переконання, політичні вподобання, оцінки та ставлення до певних знакових подій та процесів.

Тематичне спрямування статей С. Куропася в періодичних виданнях «Свобода», «Самостійна Україна», «Українське життя», «Нова Зоря», «Вісті Комбатанта», альманахах та календарях Український народний союз (далі – УНС) охоплює сфери політичного, ідеологічного, економічного, соціального та культурного життя. Статті С. Куропася присвячені історії переселення мігрантів з українських земель до США, діяльності УНС та його відділів, ролі певних громадських, культурних, політичних діячів. Серед публікацій С. Куропася вагоме місце займають присвячені спогадам з часів військових протистоянь та роздуми автора щодо людських взаємовідносин.

Значна частина публікацій С. Куропася присвячена УНС. У них він розглядає історію створення організації, її розвиток та діяльність, котра, на його думку, була спрямована на підтримку українців у США. С. Куропасем також піднімаються питання, що турбували УНС, головні проблеми, з якими стикалася організація.

Низка статей в періодичних виданнях присвячена персональній тематиці. С. Куропась характеризує товаришів по військовій службі, політичних та громадських діячів, членів УНС та інших організацій.

Статті С. Куропася в періодичних виданнях також відображають неоднозначні процеси та події, що мали місце в політико-ідеологічному житті українців США в 40–80-х рр. ХХ ст. Варто

© *Наталія Матвійчук, 2016*

наголосити на тому, що як і серед представників членів ОУН на українських землях (починаючи із 1940 р.), так і в США, панував розкол та непримиренність. На тлі історичних подій, що спричинили до розколу в середовищі ОУН, такі ж настрої поширилися й на діаспору. Належність С. Куропася до ОУН (м) вплинула на характер статей, що критикували дії опонентів – ОУН (б).

Серед доробку С. Куропася в періодичних виданнях значну частину займає інформація про Чикаго, як одного з найбільших осередків проживання української громади. Так, наприклад, якщо УНС С. Куропась називав твердинею українства в Америці, то Чикаго – головною твердинею, на якій побудовано УНС.

Попри невелику кількість статей, що присвячені економічним питанням, С. Куропась розглядав важливі фактори цієї сфери життя українців США. Він виступав за створення українського банку, головним завданням якого мав стати розвиток торгівлі між США та українськими землями.

Своє бачення в статтях висловлював С. Куропась й стосовно ключових подій світового значення. У його доробку знаходимо публікації, що присвячені подіям Другої світової війни, відносинам між США та СРСР, їх значенню та ролі в житті української громади США.

Підсумовуючи, зауважимо, що формування ідейно-політичних вподобань С. Куропася почалося ще за часів перебування на військовій службі та в таборі для військових. Вже будучи в США, С. Куропась остаточно підтвердив свою ідейну приналежність до ОУН (м). Подальша його діяльність у громадсько-політичній та культурній сферах прямо залежала від його ідейних переконань. Яскраво це можна простежити через аналіз публіцистики С. Куропася.

У публіцистиці С. Куропася, як і в його громадсько-політичній та культурній роботі, простежується його відданість справі розбудови УНС та ОДВУ, розвитку культурного життя української громади Чикаго та США. С. Куропась послідовно закликав до гуртування українців США для збереження власної громади та українства загалом.

Список основних джерел та літератури:

1. Куропась С. Початки ОДВУ в Америці / С. Куропась // Свобода. – 1954. – № 104.
2. Куропась С. Таємниці успіхів і розвою УНСоюзу / С. Куропась // Календар «Свободи» на рік 1956. – Джерсі Сіті ; Нью Йорк : Український Народний Союз, 1956.
3. Куропась С. Антибольшевицький Блок Українців / С. Куропась // Самостійна Україна. – 1958. – Ч. 8 (116).
4. Куропась С. Спогади з України й 60 років в Америці / С. Куропась. – Нью Йорк ; Париж ; Чикаго, 1988.
5. Куропась С. «Свобода» і Визвольна справа / С. Куропась // Альманах Українського народного Союзу на ювілейний рік 1968. – Джерсі Сіті ; Нью Йорк : Свобода, 1968.
6. Куропась С. Для добра громади / С. Куропась // Українська за-морська твердиня : ювілейний альманах в 75-річчя УНС на 1969 рік. – Джерсі Сіті; Нью Йорк : Свобода, 1969.
7. Куропась С. З історії Стрілецьких Гуртків в Америці / С. Куропась // Вісті Комбатанта. – 1962. – Ч. 1 (5).

Наталія Федорняк

Івано-Франківськ (Україна)

УКРАЇНСЬКИЙ ФЕСТИВАЛЬ В ТОРОНТО: ЗАСАДИ ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Український фестиваль в Торонто (Канада) (the Bloor West Village Toronto Ukrainian Festival) – наймасштабніший вуличний фестиваль Північної Америки, заснований в 1995 році з нагоди відзначення об'єднання міст Торонто і Києва під егідою Українського канадського конгресу. Назва фестивалю походить від назви вулиці, де проходить свято. Першочерговою метою його створення була демонстрація найвиразніших аспектів української культури в Канаді – музики, танців, творів мистецтва – задля згуртування української громади. Фестиваль отримав миттєвий успіх, ставши надалі одним із провідних в Північній Америці. Сьогодні його популярність продовжує зростати, збільшуючи аудиторію до понад 700 тис. учасників з Канади, США, а також з-за кордону (Аргентина, Австралія, Бельгія, Англія, Франція, Німеччина, Ізраїль, Парагвай, Польща, Тайвань). Це триденне грандіозне свято, яке традиційно проходить у вересні. Особливістю є святковий парад вулицею Bloor Street West в Торонто, в якому беруть участь понад 3000 учасників – представники влади, асоціацій, підприємств, політичних об'єднань та артисти, і простягається вулицею приблизно на 1,5 км. Одразу після закінчення параду відбувається офіційна церемонія відкриття – урочисте вітальне слово організаторів, представників влади, головних спонсорів фестивалю, українських організацій.

Організатори фестивалю зосереджують увагу на творчості сучасних професійних і самодіяльних колективів Північної Америки і України, а також в рамках політики багатокультурності запрошують місцевих артистів, які представляють інші етнічні групи.

© *Наталія Федорняк, 2016*

Незмінними учасниками є місцеві відомі колективи і солісти – Канадська капела бандуристів, фольклорні гурти «Зубрівка», «Зірка», танцювальні ансамблі «Воля», «Аркан», «Буря», «Скопа», «Барвінок», «Десна», «Явір», «Україна», духові оркестри «Вангард» і «Батури», Ярко Антоневиц, Яна Білик, скрипаль-віртуоз Василь Попадюк, а також відомі артисти з материкової України – Ot Vinta, ТІК, «Kozak System», Тарас Чубай, Руслана, ВВ, Mad Heads XL, «Мандри», «Пікардійська терція», канадські танцювальні ансамблі («Шумка», «Черемош», «Дунай» – Едмонтон, «Сузір'я» – Калгарі) і музичні гурти («Кубасонікс» – Едмонтон, «Тут і там» – Саскатун, «Звук» – Монреаль), а також американські колективи («Сизокрилі» – танцювальний ансамбль з Нью-Йорка тощо). Виступи тривають безперервно на двох сценах (Jane and Runnymede Stages) впродовж 3 днів на вулиці Bloor Street West. В п'ятницю та суботу ввечері відбувається «забава» – танці під інструментальний супровід українських пісень. В неділю зранку на вуличній сцені відбувається святкова Божественна Літургія. Гостям фестивалю пропонують покуштувати смачні національні страви та напої, придбати різноманітні сувеніри, вироби ручної роботи, відвідати ремісничий магазин. Етнографічні павільйони представляють інтерактивні культурні заходи та виставки історичного і сучасного напрямів. Також в рамках фестивалю проводиться художня виставка (українська тематика) і кінофестиваль (впродовж всього дня триває показ українських фільмів). Отже, традиційними складовими свята є презентація народних танців, української музики, зокрема, народної, української традиційної кухні і вечірні «забави» під «живий» інструментальний супровід.

Український фестиваль в Торонто впродовж 2013–2015 рр. визнавався одним зі «100 кращих фестивалів чи подій» (Top 100 Festivals or Events) в Онтаріо місцевою туристичною асоціацією Festivals & Events Ontario (FEO).

Таким чином, Український фестиваль в Торонто – важливий культурно-мистецький захід, який завдяки своїй масовості, різноманітним художньо-мистецьким, просвітницько-естетичним, науковим програмам, спрямованим на трансляцію українських

народних традицій та культурно-побутових елементів, активізує процеси відродження, збереження і розвитку української культурної спадщини в середовищі діаспори Північної Америки.

Список основних джерел та літератури:

1. Український фестиваль в Торонто [Електронний ресурс] // Доступно за адресою: <http://www.ukrainianfestival.com/about.htm>.
2. 19th Annual Bloor West Village Toronto Ukrainian Festival: Record Attendance for a Weekend of Show-stopping Culture and Collegiality [Електронний ресурс] // Доступно за адресою: <http://www.newpathway.ca/19th-annual-bloor-west-village-toronto-ukrainian-festival-record-attendance-for-a-weekend-of-show-stopping-culture-and-collegiality/?lang=uk>.
3. 19th Annual Bloor West Village Toronto Ukrainian Festival Reports Record Attendance [Електронний ресурс] // Доступно за адресою: <http://www.ukrweekly.com/uw/wp/19th-annual-bloor-west-village-toronto-ukrainian-festival-reports-record-attendance>.
4. Toronto Ukrainian Festival [Електронний ресурс] // Доступно за адресою: <http://www.ukrainianfestival.com/pdf/MediaR-FINAL2015.pdf>.

Богдан Тимків

Івано-Франківськ (Україна)

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО САКРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В ДІАСПОРІ

Дбаючи про матеріальні статки українські емігранти, однак, не забували і за духовність. Відсутність рідної Церкви відчувалася в той час особливо. І вона стала тим центром, навколо якого об'єднувалися переселенці, і яка в подальшому зіграла вирішальну роль у збереженні їх національної самобутності. Тому було бажання в українських емігрантів зберегти на чужині свою ідентичність через храмову архітектуру й сакральне мистецтво.

Професійний рівень сакральної архітектури та мистецтва наших емігрантів значно підвищився після Другої світової війни, коли в Америку приїхали українські архітектори, мистецтвознавці, художники, мистці-сницарі.

Проектування, будівництво та облаштування українського храму було одним з найвідповідальніших завдань для мистців-емігрантів. У проектуванні сакральних споруд для української громади, окрім загальноприйнятого принципу, що церква має бути водночас і символом віри, і мистецьким твором, потрібно було ще й втілити українські традиції в будівлю модерного стилю, який в той час бурно розвивався не тільки в Америці, але й в інших країнах світу, де проживали українці.

Поруч з відомими архітекторами над облаштуванням внутрішнього простору храмів працювала ціла когорта талановитих художників та сницарів, які надавали українським церквам національної самобутності й колориту.

Серед них – відомі в світі імена представників українського сакрального мистецтва діаспори ХХ ст. Петра Холодного (Молод-

шого), Святослава Гординського, Теодора Барана, Ювеналія Мокрицького та інших.

У своїй творчості вони дотримувалися українізованого візантійського стилю, що базувався на іконографічних традиціях Київської та Галицько-Волинської держав. Удосконаливши давні малярські традиції, вони створили свій самобутній візантик, суто український.

Натхненна праця українських мистців знайшла своє продовження в мистецтві наступних поколінь, що сформувалися в діаспорі у відриві від історико-художніх традицій далекої Батьківщини.

Творчість вищезгаданих мистців широко відома у діаспорі, проте залишається мало вивченою в Україні. Всупереч вжитих тоталітарним режимом репресійних заходів стосовно розвитку храмової архітектури та сакрального мистецтва в Україні, їх традиції успішно розвивалися й збагачувалися мистцями-емігрантами в країнах Західної Європи, Північної й Південної Америки та Австралії.

Список основних джерел та літератури:

1. Галишич Р. Українська церковна архітектура і монументально-декоративне мистецтво зарубіжжя / Р. Галишич. – Львів : СПОЛОМ, 2002.
2. Гординський С. Українська ікона на тлі універсалізму візантійського стилю / С. Гординський. – Мюнхен, 1990.
3. Книга творчості українських мистців поза Батьківщиною. – Філадельфія, 1981.
4. Попович В. Українські мистці у Західній Європі після 1945 року / В. Попович // Мистецтво української діаспори. Повернуті імена / За ред. О. Федорука. – К. : Тріумф, 1998.
5. Тимків Б. Мистецтво України та діаспори : дереворізьба сакральна й у житкова / Б.М. Тимків. – 2-е вид., переробл. і доповнене. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2012.

Тетяна Швець

Хмельницький (Україна)

НОТАТКИ ПОДОРОЖЕЙ ЯК ОКРЕМІ БЛОКИ В СЕРЕДИНІ ЖАНРОВИХ МОДИФІКАЦІЙ

Останнім часом в українському літературознавстві викликає певне зацікавлення мемуарна продукція Д. Гуменної, реконструйований біографічний та творчий шлях якої містить чимало «білих плям». Протягом багатьох років за советськими стандартами щоденник письменниці вивчався з ідеологічної точки зору й, відповідно, його художня специфіка, як окреме явище, відходила на інший план. На сьогоднішній день існує гостра потреба у створенні аналітичних праць, які б розкрили не лише біографічну цінність, особливості мови, естетичне значення щоденника, а й дослідили проблему жанрової форми цього оригінального твору. Адже його особливий статус як своєрідної домінанти художньої, філософської, духовної рефлексії не викликає сумнівів.

Мета статті – проаналізувати щоденникові записи, виявивши й розкривши моделі образу дороги в структурі нефікційної прози Д. Гуменної.

У процесі вивчення текстового наповнення щоденника Д. Гуменної помітним є те, що самі подорожі не можна назвати щоденником, бо вони є лише вкрапленням, епізодично раптовим осяянням думки, а отже, вказують передусім на фрагментарні нотатки як окремі блоки в структурі жанрової матриці документального твору. Однак нефікційна проза письменниці все ж органічно насичена тональністю мандрівок: про щоб не писала авторка, вловлюється образ «людини, розіп'ятої між континентами» (Віра Вовк). Образ подорожі й образ мандрівника опосередковуються в окремих інваріантах:

а) автор-мандрівник: подорожує рідною Україною, Європою (Австрія, Німеччина), США, Канадою;

б) емігрант-мандрівник – вічний шукач істини, свободи і щастя;

в) науковець-мандрівник (виведений в образах історика Н. Кордиш-Головка, літературознавців Г. Костюка, Ю. Лавріненка (Дивнича), В. Чапенка, Ю. Шевельова) намагається відбутися в чужомовному середовищі, шукає шлях до реалізації власного наукового потенціалу в державних та громадських інституціях, оприлюднення наукових досліджень у ЗМІ.

Всі мандрівники перебувають у дорозі, на шляху сенсопошуку, духовних шукань, власної ідентичності. Для авторки діаріуша усвідомлення покликання пролягає через шлях, на якому вона прагне реалізувати свої духовні можливості. Мотив духовних шукань письменниці часто об'єктивується путівцем, по якому рушає в середину себе, щоб задуматись над сенсом сутнісних вартостей, осмислити довкілля, власне «Я» в еміграційній реальності. В результаті подібної смислотворчості Д. Гуменна перебуває в дорозі до самопізнання.

Варто зазначити, що нотатки подорожей Д. Гуменна зафіксувала у щоденнику невеликими окремими блоками з різними комбінаціями та дозами в середині жанрових модифікацій для підсилення автобіографічного поля. Авторка «вмонтовує» образ дороги в структуру нефікційної прози епізодично як епічний твір малої жанрової форми: ескіз, психологічний малюнок, зарисовка, нарис, шкіц, мініатюра. Іноді авторка вдається до авторецензії, пояснюючи, уточнюючи окремі висловлювання, враження, події. Саме в останній відбиваються семантичний і смисловий компоненти, виражені дієсловами минулого часу «я повернулась із Хантеру», «таки поїхала», однак авторка щоденника не вдається до обширної інформації, опису вражень від подорожі. Читачеві залишається дешифрувати, яке значення мала ця мандрівка в її біографії. Уважно заглибившись у текст нотаток, помітним є той факт, що в зміні обстановки вловлюється певний позитивний заряд, внутрішній комфорт оповідача, який позиціонує навіюванню від зустрічі з людьми, природою. Конструкція повідомлень (вербальних і невер-

бальних) навіювання має образну форму, безпосередньо апелює до підсвідомого рівня психіки особистості.

Список основних джерел та літератури:

1. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1975.
2. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України / Щоденники Докії Гуменної. – Ф.234. – Оп.2. – 110 арк.
3. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Том перший. – К. : Дух і літера, 2009.
4. Легкий М. Форми художнього викладу в малій прозі Івана Франка / М. Легкий. – Львів : Львів. відділ. Ін-ту літ. ім. Т. Г. Шевченка, 1999.

Марія Дацко

Острог (Україна)

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ Л. БОГУСЛАВЕЦЬ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО- ДЕМОГРАФІЧНИХ СТРАХІВ

Ситуація соціальної нестабільності, яку переживаємо сьогодні, спричинила підвищений рівень тривожності населення. Під впливом таких процесів як міграція, безробіття, несприятливий економічний фон та інше актуалізувалися соціально-демографічні страхи. Відомо, що страх може виступати як функціональний спосіб самозбереження в небезпечних умовах, так і призвести до дезорганізації поведінки і діяльності особистості у зв'язку з її постійним негативним емоційним станом (G. Mark). Досить часто сучасні науковці наголошують на ірраціональному характері страху, базовим механізмом якого є засвоєння через родину, шляхом наслідування (Daud). А тому вагомим значення набуває вивчення ролі сімейних цінностей в подоланні соціально-демографічних страхів.

Емпіричне вивчення проблеми, здійснене за допомогою опитувальника, розробленого студентами наукового гуртка сімейної психології Люблінського католицького університету Івана Павла II, спрямованого на вивчення сімейного клімату респондентів, демографічного та екологічного стану їх місця проживання та методик «Шкала сімейного оточення (ШСО)» і «Шкала Бека для самооцінки тривоги» підтверджує вагому роль сімейного виховання щодо формування і переживання соціально-демографічних страхів. Зокрема, турбота, взаємодопомога у вирішенні конфліктів та виявлення почуттів формує позитивне ставлення особистості до оточуючого світу. Так, за допомогою коефіцієнта кореляції Пірсона нами було виявлено зв'язок тривожності із внутрішньосімейними стосунками між членами сім'ї ($r_{xy}=0.573$), зв'язок тривожності

© *Марія Дацко, 2016*

із управлінням сімейною системою ($g_{xy}=0.46$), із показниками особистісного зростання ($g_{xy}=0.406$).

Відповідно дослідженню П. Ангелуци, твори письменниці Олександри Ткач, які вона видає під псевдо Леся Богуславець, спрямовані на пізнання «життя та психологію українців Австралії». Для глибшого розуміння виокремленої нами проблеми, було здійснено контент-аналіз збірки оповідань Лесі Богуславець «Чужина, чужина», яка містить спостереження письменниці про життя українських емігрантів Австралії, їхні звичаї, традиції, погляди та цінності. А тому, крізь призму світобачення письменниці, можемо спостерігати цінності інших українських сімей. Для аналізу служили 36 коротких історій, що містять 49,578 слів. Відповідно до загальноприйнятих сімейних цінностей українців можемо констатувати, що найбільш вираженими є патріотизм (1,90%), звичаї і традиції (1,55%), догляд за дитиною (1,14%), подружня вірність і взаєморозуміння (0,80%), здоров'я членів сім'ї (0,60%), повага до батьків (0,50%) і гостинність (0,49%). Так, результати свідчать, що збереження національної культури, звичаїв, традицій займають важливе місце у системі сімейно-родинних цінностей письменниці.

Психологічний аналіз епістолярної спадщини Лесі Богуславець дав можливість прослідкувати соціально-демографічні чинники формування сімейних цінностей письменниці (війна, постійні переїзди, еміграція, зміна культурного та соціального середовища, адаптація тощо). За відгуком самої письменниці, негаразди ззовні внутрішньо зміцнили та згуртували її сім'ю. «Якщо проблему можна вирішити за допомогою родини, я певна всі допоможуть», – стверджує О. Ткач. Отже, аналіз творів Л. Богуславець підтверджує актуальність вивчення соціально-демографічних страхів у контексті сімейних цінностей. Сімейне виховання, основою якого є духовно-моральні сімейні цінності, є вагомим ресурсом у подоланні соціально-демографічних страхів.

Список основних джерел та літератури:

1. Богуславець Л. Чужина, Чужина. Оповідання / Л. Богуславець. – К. : Ярославів Вал, 2009.
2. Angelutsa P. (2001). Avstraliia nadzvychaina [Extraordinary Australia]. Retrieved 10 February, 2014 from <http://www.redcliffdoctor.com.au/Book/UKR/Output/TOC.html>.

Юліан Новак

Острог (Україна)

УЛАС САМЧУК – П'ЯТЬ УРОКІВ ПОШУКУ ПРАВДИ

Шановні присутні, для мене, студента 1-го курсу гуманітарного факультету Острозької академії є за честь бути присутнім тут та можливість поділитися деякими висновками, аналізуючи спадщину нашого земляка Уласа Самчука. Місією моєї майбутньої спеціальності, журналістики є, на мій погляд, донесення правди до наших співвітчизників, які будують українську державу. Під правдою ми маємо на увазі достовірну інформацію.

Як формулював правду Улас Самчук?

Улас Самчук прожив складне життя, основна драма якого – вигнання його з улюбленої України. Опинившись там, за межами «Степової Еллади», за визначенням іншого нашого велетня – вигнанця Євгена Маланюка, він намагався у своїх багато чисельних творах не поспішаючи з висновками, розібратися, перш за все самому, а що трапилось в Україні в першій половині ХХ століття?

І ось він аналізує матеріал. Ретельно описує, те що втрачено. Пошук втраченого часу. Так, цим займалося багато майстрів слова. Найбільш розрекламований французький романіст – Марсель Пруст. Пруст на весь світ прославив його рідний Комбре (роман «У напрямку Свана»). Улас Самчук у романі «Волинь» – місто Острог. Екзальтація маленького героя передвоєнним Острогом передається читачеві з надзвичайною переконуючою силою. Це практично репортаж з того Острога початку 20 століття, який зник у 1942 році. Тобто Самчук вміє не просто звернути увагу читача, а захопити його чаром своєї літературної майстерності. Одночасно, в творах Самчука відсутня ідеалізація будь-якої сторони, що описується. Це може здатися дивним у відношенні до Уласа Самчука. Ми знаємо його біографію і його принципові державницькі

© Юліан Новак, 2016

погляди. Але в його книжках жодної пропаганди, тобто абсолютна повага до читача, віра в його здатність зробити висновки самим. Це доказ високої поваги цього чоловіка до свого народу, його рафінованої інтелігентності.

Отже, на мій погляд, перший урок Уласа Самчука для нас – бути максимально об'єктивним в описі подій.

Другий урок, на мій погляд, – намагання зачепити читача самотньою майстерністю описів. Персонажі його творів промовляють до нас нашою рідною мовою, якою розмовляємо, ми на Поліссі. Що він цим досягає? Привернення уваги до матеріалу. Показником цього є те, що в його книжки невільно хочеться повернутися знову і знову, щоб перечитати ще раз його описи, афоризми, висновки, зачудуватися цими перлами, які народила ностальгія за втраченою Україною.

Третій урок – відсутність хуторянства. Улас Самчук зачаровувався світовою літературою, в його романах посилення і на класиків марксизму, і на світоців світової поезії ХХ століття, наприклад Рільке (роман «Волинь») і Мандельштама (трилогія «Ост»). Себто цим він доводить, що у своїх творах він говорить про вічні теми, що хвилюють людство – добра і зла, любові та ненависті, цінності сім'ї, святість батьків тощо.

Четвертий урок, як на мене, це мужність Уласа Самчука, як журналіста. Ми знаємо, що він редагував газету «Волинь» у Рівному з 1941 по 1943 рік включно. Що то були за роки для нашого народу загальновідомо. Навала 2-ох окупантів, втягнення України в чужу, непотрібну їй війну. Він не міг вести репортажі в окупованому німцями Рівному, але він сміливо ніс українське слово усіма доступними йому методами. Українське слово лунало на шпальтах «Волині» попри все, незважаючи на те, що німці зрадили українській справі і не захотіли стати її союзником, як скажімо словакам чи хорватам, яким дозволила створити свої національні держави. Але німці врятували нам Самчука і вивезли його з України у 1943 року, тому ми отримали можливість перечитати повоєнного Самчука. Допомогло і блискуче знання німецької мови. Без цього

він не переклав би нам Рільке з німецької на українську поряд із ще одним велетнем українського духу – Юрієм Кленом.

У радянські часи про Самчука розповідали як колабораціоніста з німцями. Прийшов час нам відкинути ці російські міфи. Так з точки зору інтересів Росії він колабораціоніст, а з точки зору українських інтересів – це дипломат, який уміло використовував ті можливості, які надавали йому особисті контакти з німцями в ім'я інтересів української справи. Два роки «Волинь» виходила в Рівному попри німецькі репресії щодо українських патріотів.

П'ятий урок Самчука – несприйняття будь-якого деспотизму. Він не зловживає словом «Бог» де треба і не треба. Але він відчуває його тонко, відчуває його присутність, наприклад в молитві матері. Мабуть, відчуваючи відповідальність, яку він бере на себе, кидаючи виклик догматизму у всіх його проявах, він бере собі на допомогу Божественну комедію Данте у 2-му томі роману «Ост». У мініатюрні форми люди намагаються втиснути грандіозний зміст, це їм, розуміється, не виходить, вдаються до насильства, і замість Добра чинять Зло. Це і є тема Дантового твору.

Так, що Самчук для нас – це недооцінений класик ХХ століття світового значення. Його твори – то криниця українського духу. Він не дожив 4 роки до 1991 року, але повернувся все ж до нас на Україну, про що мріяв, марив усе своє непросте емігрантське життя. *«Без надії – сподіваюсь» кредо Лесі Українки підтвердило свій сенс на прикладі Уласа Самчука.* «Ви жили у цьому краю, бачили його широкі простори, бачили небо, налите теплом, налите барвами, яких ніде більше нема. Ви ступали по наших дорогах, по наших стежках. Кажу вам велику правду. Нема кращих стежок і ні доріг, веселіших від наших, від тих, які щодня і щоранку попірали підошви наших ніг» (Роман «Марія»). Ось у цих словах великого українця, нашого земляка Уласа Самчука – сказано все про все.

Мілана Срібняк

Київ (Україна)

УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР У ТАБОРОВОМУ ПРОСТОРИ (ФРАЙШТАДТ, АВСТРО-УГОРЩИНА)

Налагодження культурно-освітньої праці у таборах полонених українців зі складу царської армії в Австро-Угорщини мало важливе значення для формування їх національних почувань під час Першої світової війни. Завдяки зусиллям Союзу Визволення України та підтримці уряду Австро-Угорщини у таборі Фрайштадт була налагоджена діяльність низки освітніх гуртків, де навчали грамоті неписьменних українців. Крім того, у цьому таборі було засновано таборовий театр, в стінах якого актори-аматори мали можливість розкрити свій творчий потенціал.

Вибір вистав був зумовлений прагненням СВУ створити ґрунт для розвитку паростків національної ідентичності полонених українців. Зокрема, варто відзначити перші вистави на сцені таборового театру в Фрайштадті – «Суєту» І. Тобілевича та «Нахмарило» Б. Грінченка. Аматорські шукання таборян спочатку були не вельми успішними, але за підтримки СВУ полонені українці 14 вересня 1915 р. створили артистичну секцію Суспільно-просвітнього гуртка (СПГ), до складу якої увійшло 20 полонених. Вже у грудні 1915 р. в одному з найбільших бараків табору була облаштована сцена і глядацький зал, який міг вмістити до 1500 осіб. СВУ також надавав кошти для придбання декорацій, сценічних костюмів та іншого реквізиту.

У кінці 1915 р. таборові артисти-аматори підготували виставу «Як ковбаса та чарка – минеться сварка» М. Старицького, яка була захоплена зустрінута таборянами. Пізніше до репертуару табору показали увійшли такі українські п'єси як: «На Україні» Овчинникова, «Бурлака» І. Тобілевича, «Украдене щастя» І. Франка, «Невольник» М. Кропивницького, «На бідного Макара» Волоського

та ін. Варто відзначити ту обставину, що таборові актори були змушені грати всі жіночі ролі, використовуючи при цьому відповідний грим та костюми.

Після реорганізації артистичної секції у Драматичне товариство імені Івана Котляревського діяльність таборового театру набула подальшого розвитку. Його структура була регламентована статутом, в якому були визначені функції кожної посадової особи товариства. Частина виручених від проведених вистав коштів передавалась на загальнотаборові потреби або представникам СБУ.

Прибутки від вистав дозволило придбати нові декорації. Варто зазначити, що вистави охоче відвідували службовці таборової комендатури та члени Просвітнього відділу СБУ. За участь у виставах актори отримували грошову винагороду, так само як і режисер, гардеробники, касири та ін. Учасники таборових вистав звільнялись від примусових робіт і навіть могли отримати короткострокову відпустку поза межі табору. Це свідчить про те, що австрійська комендатура сприяла розвитку українських культурно-освітніх осередків, і зокрема театру.

Виявом співпраці різноманітних мистецьких осередків табору Фрайштадт стало залучення до вистав співочо-музичної секції, яка пізніше реорганізувалася в «Український хор» імені М. Вербицького. Також полонені демонстрували свої таланти і в письменницькій діяльності, зокрема 11 березня 1917 р. у таборовому театрі була виставлена п'єса-одноактівка О. Кобця «В Тарасову Ніч» на вшанування Т. Шевченка.

Отже, театр Драматичного товариства імені Івана Котляревського у таборі Фрайштадт відіграв особливу роль у розвитку українського культурно-мистецького та національного руху та сприяв усвідомленню полоненими-українцями власної національної душі. Дуже важливим було й те, що актори-аматори звертались до таборового загалу з українським словом, пропонуючи своїм землякам кращі зразки національного театрального мистецтва. Завдяки цьому театр був надзвичайно ефективним засобом національно-патріотичного виховання полонених, доповнюючи роботу освітніх курсів та різних гуртків.

Natalia Khanenko-Friesen

Canada

**«LETTERS FROM THE OLD COUNTRY»:
EXPLORING AND DEFINING UKRAINIAN CANADIAN
VERNACULAR LETTER WRITING**

Ukrainian Canadians have exchanged letters with their overseas families and relatives for as long as they have been living in Canada. Despite this, scholars have little understanding of how this vernacular practice of modernity has been lived out by Ukrainian Canadians. This paper addresses the existing gap in scholarship with respect to the study of the immigrant letter and offers a general overview of the phenomenon of transnational letter writing in the Ukrainian Canadian context. Research presented here is based on the analysis of the archival collection of personal correspondences assembled at the Prairie Centre for the Study of the Ukrainian Heritage (PCUH) at St. Thomas More College, University of Saskatchewan, Canada. The archive contains more than one thousand personal letters housed in several extended collections.

First, trained as an anthropologist and folklorist, I see this cultural phenomenon of transatlantic letter writing as a *vernacular* phenomenon steeped in folk tradition. Second, unlike other researchers who specifically focus on immigrant letters, I consider Ukrainian transnational letter writing as a long-lived vernacular practice sustained through generations. As an outcome, and this brings us to the third point, continued throughout the century, this letter writing practice experienced many phases in its development and acquired many features of a tradition of its own. Fourth, the phenomenon of letter-writing, though it is usually traced through individual letters, is best understood as a phenomenon, rooted in and sustained not only by *individual* agency but a *corporate* agency generated within the kinship networks.

Given this long-lived practice of letter writing, I identify three distinct phases of letter writing in the Ukrainian Canadian context in the 20th century. The earliest transatlantic exchanges unfolded in the immediate families. It is this kind of correspondence, labelled immigrant letters, that received much academic attention outside the Ukrainian studies and minimal attention within the Ukrainian studies as discussed earlier. I will refer to this *first phase* of letter writing as the *initial (transatlantic) correspondence*. With time passing and all kinds of changes taking place in the lives of the authors of the letters, correspondence, if continued, moved into its next phase. The writers, engaged in this *second phase* of letter writing, often were the same people who started corresponding with the overseas relatives in the first place. Yet, their social roles as family members (as children, siblings, parents, grandparents, aunts/uncles, and great aunts/uncles etc.), their expectations of kinship relations in the local and transatlantic context changed as well. Correspondence in this phase was carried out in a rather ritualized manner, with letters sent at intervals (a couple of letters per year) often as Christmas and Easter greetings (making letter writing itself even more ritually constructed). Letters became highly repetitive, formulaic, and contained, as a rule, minimum information about the local lifeworld. Maintained for years at such sparse intervals, this correspondence would dwindle with time, especially if the initial writers passed away. I refer to this second phase as *habitual (transatlantic) correspondence*. Since the 1980s, the writers who entered long-lived their families' transatlantic letter writing in this period, possessing little to no knowledge of each other, engaged in very different letter-writing projects, representing a new round in transnational correspondence I named as the *revival (transatlantic) correspondence*. Since this phase continues to unfold, the letters' unassuming nature prevents this phase of transatlantic letter writing from being easily recognized by the researchers as an important cultural practice of late modernity.

Олександр Кучерук

Київ (Україна)

**ДОКУМЕНТИ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ ВІДКРИТОЇ
ПАРИЗЬКОЮ ПОЛІЦІЄЮ У ТРАВНІ 1926 РОКУ
ПО ФАКТУ ВЧИНЕННЯ ЗАМАХУ НА СИМОНА ПЕТЛЮРУ**

У травні 2016 року виповнилося 90 років трагічної загибелі Голови Директорії УНР Симона Петлюри. Дослідники цієї трагедії основну увагу зосереджують на судовому процесі над убивцею С. Шварцбардом, розглядаючи, переважно публікації в пресі українською мовою та менше французькою, поза увагою залишаються документи спецслужб Франції.

Нам вдалося розшукати групу нових документів, неопублікованих і незалучених дослідниками безпосередньо. Це документи з архіву моргу лікарні Шаріте в Парижі та окрема кримінальна справа по факту убивства С. Шварцбардом С. Петлюри. Зберігаються документи у французькій державній установі Архів префектури поліції (Archives de la Préfecture de police).

Лікарня Шаріте нині не існує, але її документація (власне архів моргу) зберігається в Архіві префектури поліції (фонд «Лікарня Шаріте в Парижі» (L'hôpital de la Charité de Paris)). 1943 року колишня каплиця лікарні перетворена на собор Св. Володимира Української греко-католицької церкви. В приміщенні установлено дві пам'ятні таблиці (українською і французькою мовами), на яких сказано, що тут 25 травня 1926 р. помер смертельно поранений С. Петлюра.

Ресстраційні книги моргу лікарні Шаріте – це книга альбомного типу, з сіткою нанесеною друкарським способом, заповнювалася чорнилом від руки, деякі графи залишалися незаповненими. У 106-му томі за травень 1926 р. на розвороті сторінки 102, під

порядковим номером 736 занесене прізвище померлого у лікарні С. Петлюри.

Кримінальна справа вбивства С. Петлюри має номер S2.173, серія ВА (історія), відділ префектури, період 1869–1979 рр. Всього у справі 87 нумерованих аркушів (підрахунок наш). Справа складається з рапортів, листів-доручень, стандартних реєстраційних карток окремих осіб, також кількох додаткових документів. Усі, крім реєстраційних карток написані чорнилом (у більшості випадків з обох боків аркуша), досить розбірливо, крім підписів та додаткових сигнатур. Особливістю є те, що у правому верхньому куті присутній відтиск штампю чорного кольору абрєвіатури V.S., по лівому краю тексту повздовж нанесено номер справи, інколи він дублюється на друкарській машинці. Документи, зберігаючи загальну схему, створені досить довільно. Найраніший документ у кримінальній справі S 2.173 датується 2 червня 1926 року (через кілька днів після скоєння злочину), останній – 15 жовтня 1927 р. (за три дні до початку судового процесу).

Папір документів (крім реєстраційних карток) – звичайний письмовий нестандартизований, форматом менший ніж А4. Реєстраційні картки різного кольору на тонкому картоні з друкарською сіткою, формат близький до формату поштівки, заповнені різними почерками та різними чорнилами.

На обкладинці справи S2.173 вказано прізвище звинуваченого, дата народження та його домашня адреса, прізвище жертви з місцем і датою народження, домашньою адресою, а також вказано місце вчинення злочину та спосіб вбивства.

Найінформативнішим серед документів справи S2.173 є рапорти від 3 червня 1926 року. Поліція не одразу змогла розібратися у попередніх плутаних свідченнях С. Шварцбарда, починаючи від його імені, прізвища і місця народження. Єврейські прізвища та ім'я вбивці французам не завжди вдавалося передавати коректно, складалося небезпідставне враження, що С. Шварцбард навмисно вносить плутанину, змішуючи свої біографічні дані з біографічними даними свого старшого брата.

Цікавим є протокол від 11 березня 1927 року. В день скоєння злочину С. Шварцбард надіслав дружині пневматичною поштою короткого листа (телеграму) з поясненням свого вчинку. Час відправлення листа дозволяв поліції гадати, що С. Шварцбард не міг у час відправлення листа бути на пошті, підозрюючи, що відправником була інша особа, тобто мова йшла не про дії одинака, а про організовану акцію.

Документ ніколи не використовувалися дослідниками життя і діяльності С. Петлюри.

Ярослав Сеник

Львів (Україна)

ЛИСТУВАННЯ Д-РА ВОЛОДИМИРА ГОРБОВОГО З ДІАСПОРОЮ (НА МАТЕРІАЛАХ ВІДДІЛУ РУКОПИСІВ ЛННБ УКРАЇНИ ІМ. В. СТЕФАНИКА)

Тисячі українців в результаті Другої світової війни вимушено покинули свої домівки і опинились за межами краю. Всі вони в той чи інший спосіб старалися прилучитися до допомоги рідному краю. Доповідь присвячена малодослідженому питанню організованої допомоги української громади США «українській справі» та рідному краю, її контактам із засудженими діячами ОУН та УПА в роки холодної війни. Досліджено кілька прикладів такої допомоги на основі архівних матеріалів з фонду відомих меценатів Омеляна і Тетяни Антоновичів. Вперше публікується частина листування відомого діяча д-ра В. Горбового із приятелями у США.

Український Конгресовий Комітет Америки ініціював створення в 1950 р. Українського Народного Фонду. Станом на 1955 р. «незможна українська еміграція» давала в рік 100 тисяч дол. на «українську визвольну акцію». Але допомога була потрібна не лише в США, але і для рідного краю. Колишні вояки рейдуєчих частин УПА від 1949 р. почали створювати ветеранські (комбатантські) організації в Європі, США і Канаді. Станиця в Нью-Йорку Об'єднання колишніх вояків УПА в США традиційно в грудні 1963 р. організувала Різдвяну Збірку «для потребуючих колишніх вояків УПА, або вдовам по упавшим повстанцям, що переживають тяжке життя в Польщі та ССРСР».

1 серпня 1972 р. був звільнений з таборів д-р права В. Горбовий (1899–1984), діяч УВО і ОУН, адвокат у відомих політичних процесах проти членів ОУН в 1935–1936 рр. Він був заарештований у Празі 1 липня 1947 р., а 1949 р. засуджений особливою нарадою

© *Ярослав Сеник, 2016*

МДБ СРСР до 25-річного ув'язнення. В доповіді досліджено два листи д-ра В. Горбового до свого шкільного товариша П. Мельниковича у Детройті (США) і лист останнього до Р. Антоновича (родича В. Горбового) за 1975 р.

Лист П. Мельниковича дозволяє прослідкувати багатоступеневу схему організації матеріальної допомоги діаспори для діячів ОУН та УПА в рідному краю. У США кілька друзів В. Горбового «із шкільної лавки та із війська» займались матеріальною допомогою для нього, висилаючи щоквартально посылку вагою 25 фунтів. Окремо через його сина Романа в Празі здійснювалась висилка медикаментів. В листі подано докладні інструкції поетапного нав'язування листування із В. Горбовим, яке мало розвинути у надавання матеріальної допомоги від імені дружини Р. Антоновича. Оскільки В. Горбовий мав багато приятелів у США, то усі ці дії координувались.

Із листа П. Мельниковича довідуємось, що за останні два роки (тобто від 1973 р.) йому пощастило отримати від В. Горбового вісім листів. Після звільнення він проживав у передмісті м. Долина під постійним наглядом. Останній лист В. Горбового надійшов 17 жовтня 1975 р., в якому він попереджав друзів про «нові тяжкі і прикрі обставини». Друзі обговорювали також можливість виїзду В. Горбового у відвідини до Америки. Із спогадів В. Горбового «Погода совісті» відомо, що 30 січня 1977 р. він звернувся до Л.І. Брежнєва з заявою, в якій висловив бажання переселитися в Америку згідно положень Гельсінського заключного акту від 1975 р. За його словами, з того часу його зв'язок з «людьми доброї волі» обірвався. Посилки теж перестали доходити. Помер В. Горбовий раптово за нез'ясованих обставин 21 травня 1984 р. Реабілітований 1993 р.

Отже, це лише окремі фрагменти цього листування, яке, ймовірно, залишилось у США, і яке потребує подальшого дослідження, як потребують видання його цінні спогади учасника національної боротьби 1920–1950-х рр.

Список основних джерел та літератури:

1. Горбовий В. Погода совісті: Спогади. – Долина. – 30 січня 1978 р. / В. Горбовий. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/getPDFasFile.php/arhura/acdvr-12-5-001.pdf>.
2. Мельникович П. Лист до Р. Антоновича [1975]. 1 л.; Горбовий В. Листи до П. Мельниковича. 1975. 2 л. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. – Відділ рукописів, ф. 282 (О. і Т. Антоновичі). – Оп. I. – Арк. 1-12.
3. Об'єднання колишніх вояків УПА в США. Звернення. 1960 січень; Об'єднання колишніх вояків УПА в США, станиця Нью-Йорк. Листи до д-ра О. Антоновича. [Різдво 1960], [раніше 1962 вересня 21], 1963 грудня 12. 3 л. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. – Відділ рукописів, ф. 282 (О. і Т. Антоновичі). – Оп. I. – Арк. 1-6.
4. Приходько В. Плян праці Українського Народного Фонду на 1955-й рік / В. Приходько // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 282 (О. і Т. Антоновичі). – Оп. I. – Арк. 1-11.

Ірина Рибачок
Острог (Україна)

**БЮЛЕТЕНЬ ТАБОРУ ІМ. М. ЛИСЕНКА
 ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВИХ
 УМОВ УКРАЇНСЬКИХ СКИТАЛЬЦІВ**

Друга світова війна спричинила не тільки значні людські та матеріальні втрати, а й небувалу за обсягом міграцію у повоєнній Європі. Значна кількість людей опинилася на території Німеччини та Австрії, що зумовило необхідність створити табори для переміщених осіб (Ді-Пі табори / DP camps). Серед діпістів була потужна українська спільнота.

Деякі аспекти функціонування таборів для переміщених осіб висвітлені у працях українських дослідників, що опинилися за кордоном і були безпосередніми свідками тих подій. У 1949 р. Наукове товариство ім. Шевченка відродило у Мюнхені журнал «Сьогодні й минуле», 12 число якого було присвячено гострій та болючій проблематиці – життю української еміграції в таборах Ді-Пі. Серед проблем, що представлені на шпальтах цього українознавчого вісника: організація таборів та самоврядування, релігійне, культурно-освітнє життя, демографічні питання, медичні та психологічні проблеми діпістів.

До сьогодні найповнішою працею присвяченою таборовому життю українців є монографія В. Маруняка «Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні». Як зазначено у самій книзі, це є перша спроба суцільного охоплення життя і діяльності української еміграції у таборах та поза ними. У 1992 р. колективом Канадського інституту українських студій було видано збірник «The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II».

Сучасна українська історіографія поступово наповнюється працями із зазначеної проблематики. Прикладом можуть служити дисертаційні дослідження Л. Стрільчук та С. Рудика. Водночас значне коло питань пов'язаних із діяльністю українських скитальців, їх повсякденням залишається малодослідженим.

Після здобуття Україною незалежності в Україну поступово почала повертатися книжкова та архівна спадщина, що була створена протягом ХХ ст. українцями за межами нашої держави. В т.ч. документи та матеріали про Ді-Пі табори (1945–1952): таборова преса, мемуари, епістолярій діпістів, книги, що були підготовлені та видані в досліджуваній період.

Таборова преса є окремим різновидом документів, що дозволяє розширити наші знання про життя і діяльність переміщених осіб. Про деякі таборіві видання уже є окремі розвідки О. Яся та С. Козака.

Метою нашої розвідки є висвітлення інформативних можливостей «Бюлетеня табору ім. М. Лисенка» для дослідження повсякдення українських скитальців. Бюлетень видавався в українському таборі у Ганновері після Другої світової війни. Табір для переміщених осіб у Ганновері був одним із найбільших українських таборів у британській зоні.

У таборі видавалася періодика (журнал «Україна і світ», ред. І. Сапіга) і таборіві бюлетені. Саме бюлетень мав на меті подавати актуальні та оперативні відомості про життя в українському таборі. «Бюлетень табору ім. М. Лисенка» виходив в Ганновері з серпня 1945 до квітня 1947 року щоденно. Він видавався циклоstileвим способом. Його головною метою було систематичне інформування про діяльність управи табору та таборове життя в цілому. Саме тому, цей бюлетень є важливим джерелом до вивчення соціально-побутових умов таборян. Бюлетень був невеликий за обсягом (46 ст.) і містив кілька форм інформації – документальну, поточно-хронографічну, особового характеру.

Переглядаючи зміст бюлетенів відразу помічаємо, що переважна більшість матеріалів інформативного характеру. Зокрема, новини про події у повоєнному світі, Німеччині, СРСР; передрук

витягів із нового законодавства Німеччини, що стосувалися скитальців; інформації, постанови та звіти допомогових організацій (УНППА), розпорядження таборової адміністрації.

Значна увага у бюлетені присвячена соціально-побутовим умовам таборян: проживання, харчування, праця, медичне обслуговування, освіта. Так, безкоштовні харчі та найнеобхідніше поставляла до таборів UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration). Адміністрація табору видавала для мешканців табору спеціальні харчові картки. Існували дитячі харчові картки, картки для таборян, що працюють і що не працюють. Невихід на роботу без поважних причин тягнув за собою відібрання харчової картки. У випадку хвороби таборянин міг отримати додатковий пайок або ж окремі продукти, що не входили до складу пайка, наприклад молоко. У «Бюлетені табору ім. М. Лисенка» за 12 лютого 1947 р., йдеться про те, що кожен має пройти огляд у таборового лікаря п. Турукала і лише на підставі посвідки від нього дозволяється харчовому відділу видавати харчові пайки (раціони). Харчова картка хворого потребувала постійного проходження таборових лікарських комісій.

Справжньою розкішшю вважалися цигарки, кава та шоколад, тому на них можна було виміняти інші продукти та одяг у інших таборян. Всі працюючі жінки та чоловіки віком понад 18 років, а також студенти вищих шкіл отримували по 20 американських цигарок, діти віком до 18 р. одержували шоколадку. Непрацездатні, а саме: хворі, інваліди і особи віком понад 60 р. (чоловіки) одержували по 20 цигарок. Непрацездатні жінки отримували по 10 цигарок, непрацюючі чоловіки не одержували цигарок. Коменданти складали списки непрацездатних та подавали їх разом із посвідками до комендатури.

У таборі був лікар, який оглядав таборян та надавав першу медичну допомогу. Крім того, для лікування українських скитальців табору Лисенка були призначені спеціальні години в лікарні «Александр Сіг-Бай». Інколи до лікарів певної спеціалізації доводилися їздити в інші табори. Так, мешканці табору Лисенка відвідували гінеколога та хірурга у таборі Стаффорд.

Містяться у бюлетені відомості про переписи та скрінинги (перевірка для отримання статусу Ді-Пі). Ці скрінинги псували нерви, бо загрожували позбавленням статусу Ді-Пі. До скрінингу треба було принести цілу низку документів. У одному із чисел читаємо: «З доручення УННРА-команда 252 та Військового Управління подаємо всім до відома і виконання таке розпорядження: З 29 на 30 жовтня 1946 р. від 18 год. відбудеться в таборах перепис усіх зареєстрованих скитальців (ДП). Усі особи зареєстровані в нашому таборі, мусять бути вдома від 18.00 год. 29-го жовтня протягом всієї ночі до ранку 30-го жовтня. Мусять бути вдома тієї ночі в таборі і ті, які мають від Військового Управління дозвіл жити поза табором» (підписано директор 252 команди УННРА А.Ж. Бінард). Зареєстровані в таборі особи мусили бути тієї ночі вдома і через те, що на підставі цього перепису була проведена нова реєстрація скитальців. Кожний, хто вночі з 29 на 30 жовтня 1946 р. не був у таборі втрачав свої права скитальця (ДП) і був знятий із харчування. Редакція подає до відома, що 30.10.1946 р. відбудеться перепис населення в усій Німеччині.

З документами у скитальців було чимало проблем, адже значна частина з них загубилась, згоріла або втратилась під час воєнних подій. Наприклад, щоб пройти еміграційну комісію (для виїзду за кордон) необхідно було представити: 1) посвідку на працю і помешкання, зареєстровану в ДП комісії; 2) метрику народження в 2-х примірниках на англійській мові; 3) свідоцтво моральності, виставлене німецькою поліцією для приватників, або таборовою для таборян – в двох оригінальних примірниках, дві копії в перекладі на англійську мову – завірені в нотаріуса; 4) свідоцтво про фах; 5) сім фотографій. Крім того, додавалися документи, що засвідчували, що людина робила за німців у Німеччині чи як потрапила до Німеччини, а також кожна особа мала пройти сувору лікарську комісію. Звичайно, що держави, які приймали скитальців були зацікавлені у фізично здорових емігрантах, тому важче було отримати дозвіл на виїзд літнім людям, інвалідам, жінкам та дітям. Це могло призводити до розбивання окремих родин, члени якої могли побачитися у кращому випадку за кілька років.

Постійною була рубрика «Оголошення», в якій можна знайти відомості про різноманітні аспекти функціонування табору та його мешканців: культурні (виступи ансамблів, хорів, театру, літературні вечори, доповіді про країни, відзначення свят), освітні (навчальні курси, школи), релігійні (відзначення свят, церковні служби, приїзди церковних ієрархів), суспільно-громадські (діяльність громадських організацій та політичних гуртків), побутові (умови проживання, речі та майно таборян, розподіл допомоги між скитальцями) тощо. Так, у одному із «Бюлетенів табору ім. М. Лисенка» є повідомлення про порядок розподілу речей, які прибувають до комори УННРА. Зокрема, всі речі, крім робочого вбрання і робочого взуття, були розподілені між блоками пропорційно до числа їх мешканців. Отримана шкіра в кількості 51 кг передавалася до шевської майстерні і призначалася в першу чергу для ремонту взуття.

Зауважимо, що попри тематичну різноманітність «Бюлетень» все ж залишався друкованим органом таборової управи і тому його спрямованість відповідала завданням, які ставила таборова адміністрація. Оскільки таборова комендатура була залежна від англійської влади, то не дивно, що у газеті «Українські вісті» ч. 30 за 1948 р. у рубриці «Новини» міститься повідомлення, що «Бюлетень табору ім. Лисенка» за розпорядженням англійської влади закрито.

Варто зауважити, що таборова преса є важливим джерелом для вивчення різноманітних аспектів функціонування Ді-Пі таборів. Одним з провідних напрямів висвітлення є соціально-побутові умови життя діпівців. Хоча тематична палітра матеріалів «Бюлетеня табору ім. М. Лисенка» досить широка. Унікальність цих публікацій у тому, що цілісно вони створюють своєрідний літопис таборового життя в Ганновері протягом 1945–1947 рр. і відображають широкий спектр проблематики українського життя в таборах для переміщених осіб у Німеччині й Австрії.

Список основних джерел та літератури:

1. Бюлетень табору ім. М. Лисенка. – Ганновер (числа за 1945–1947 рр.).
2. Козак С. Проблема Ді-Пі в часописі «Українські вісті» / С. Козак // Вісник Книжкової палати. – 2013. – № 11.
3. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні. Т. 1. Роки 1945–1951 / В. Маруняк. – Мюнхен : Академічне вид-во д-ра Петра Белея, 1985.
4. Рудик С.Я. Переселення українських біженців і переміщених осіб до США та Канади після Другої світової війни: причини, особливості, наслідки (1945–1953 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Рудик Сергій Ярославович. – К., 2003.
5. Стрільчук Л.В. Українські політичні біженці та переміщені особи після Другої світової війни: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Стрільчук Людмила Василівна. – Луцьк, 1999.
6. Сьогодні і минуле. – Мюнхен : Наукове товариство ім. Шевченка, 1949.
7. Хроніка українського життя // Українські Вісті. – 1948. – Ч. 30 (182).
8. Ясь О. «Орлик» (1946–1948) – часопис таборової доби (показчик змісту) / О. Ясь // Молода нація: Альманах. – К. : «Смолоскип», 2002. – №4 (25).
9. The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II / edit. by W. Isajiw, Y. Boshyk, R. Senkus. – Edmonton: CIUS, 1992.

Андрій Смирнов

Острог (Україна)

**КОЛЕКЦІЯ ОТЦЯ ТИМОФІЯ МІНЕНКА
В АРХІВІ УНІВЕРСИТЕТУ АЛЬБЕРТИ**

Одним із найвідоміших церковних істориків української діаспори був отець Тимофій Міненко. Він народився 5 березня 1929 року в селі Броварках Гадяцького району на Полтавщині. В 1943 р. разом з батьками виїхав на еміграцію, восени 1949 р. родина прибула до Нью-Йорку. У вересні 1962 р. священник переїхав до Торонта. Навчався в Богословській Академії в Мюнхені (1948–1949). Переїхавши до Америки, він продовжував студії в духовній семінарії св. Володимира в Нью-Йорку (1950–1957). Паралельно здобував освіту в City College of New York (пізніше перейменований на City University) на факультет Liberal Arts (1953–1957). У Канаді ці студії закінчив у 1975 р. у Brock University зі ступенем бакалавра (B.A.) історії. У 1984 р. отримав ступінь магістра богослов'я (M. Div.) на богословському факультеті Колегії св. Андрія.

30 жовтня 1955 р. архієпископ Палладій (Видибіда-Руденко) висвятив Міненка в Свято-Троїцькій катедрі УАПЦ в Нью-Йорку в сан ієрея. З 1962 р. він продовжив душпастирську працю в Канаді. Як студент і молодий священник о. Тимофій був активним членом студентських і молодіжних організацій. Протопресвітер Тимофій Міненко виявив себе активним священником, педагогом, церковним та громадським діячем. Був редактором кількох церковних видань.

З 1978 р. викладав на богословському факультеті Колегії св. Андрія літургійне богослов'я й історію Української Православної Церкви ХХ ст. Упродовж 1985–1995 рр. був деканом цього факультету. Автор численних праць на богословську і церковно-історичну тематику. Помер 30 травня 2006 р.

© Андрій Смирнов, 2016

Важливе значення для дослідників має колекція о. Т. Міненка, яка нині зберігається в архіві Університету Альберти в Едмонтоні. У 2011 р. збірку, яка містить 121 коробку, зінвентаризував Тарас Курило. Там зберігаються копії документів до історії УПЦ років війни із Архіву Варшавської Православної Митрополії, зроблені в 1960-х рр., та з фондів Архіву-музею УПЦ в США у Баунд-Бруці (США), зроблені 2003 р., листування митрополита Іларіона Огієнка тощо. Значна частина документів стосується історії українських православних юрисдикцій в Північній Америці. Надзвичайно цінними є чернетки неопублікованих праць священника, зокрема, про стосунки Української Православної Церкви з Вселенським Патріархатом в ХХ ст.

Решта матеріалів о. Т. Міненка передана до архіву консисторії УПЦ в Канаді (Вінніпег) та Бібліотеки та архіву Канади (Оттава).

Дослідження та опублікування матеріалів фонду о. Т. Міненка дозволить суттєво скоригувати сучасні історіографічні уявлення про становище Православної Церкви в Україні в роки Другої світової війни, показати ширший образ православ'я через прочитання прихованих структур українського минулого в категоріях «ментальної археології», закованої у доступних нам текстах. Ознайомлення церковних середовищ з історичними документами сприятиме пошуку міжцерковного порозуміння і подоланню міжправославного конфлікту в сучасній Україні.

Список основних джерел та літератури:

1. Архівна україніка в Канаді : довідник / упоряд.: І. Матяш (керівник), Р. Романовський, М. Ковтун та ін. – К., 2010.
2. Вісник (Вінніпег). – 2006. – Ч. 13-14 (1/15 липня).
3. Міненко Т., о. Православна Церква в Україні під час Другої світової війни. 1939–1945 (Волинський період). – Вінніпег ; Львів, 2000. – Т. 1.
4. University of Alberta Archives, Accession 2011-27 (Minenko Collection).

Данило Кравець

Львів (Україна)

АРХІВ МИРОСЛАВА ПРОКОПА У ФОНДАХ ВІДДІЛУ РУКОПИСІВ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМ. В. СТЕФАНИКА

Мирослав Прокоп (1913–2004) народився у Перемишлі, де закінчив українську гімназію. З молодих років влився до лав Організації українських націоналістів (ОУН). З 1930 р. М. Прокоп вивчав право в Університеті Яна Казимира у Львові. Згодом продовжив навчання у Берлінському та Мюнхенському університетах, а також в Українському вільному університеті, де одержав диплом доктора права. У 1941 р. з початком німецької-радянської війни М. Прокоп був у розпорядженні Провідника ОУН(б) М. Лебеда, брав активну участь у діяльності українських націоналістів, зокрема входив до делегації на переговорах з польською Армією Крайовою та був редактором підпільного часопису ОУН «Ідея і Чин», брав участь у III Надзвичайному Великому Зборі ОУН (1943 р.). Фондоутворювач стояв біля витоків Української головної визвольної ради (УГВР).

По закінченню бойових дій на території України, М. Прокоп перебуваючи в еміграції став членом Закордонного Представництва УГВР. Впродовж 1952–1974 рр. М. Прокоп обіймав посаду заступника голови української видавничої фірми-корпорації «Пролог», яка базувалась в Нью-Йорку, а в 1974–1981 рр. став її головою. М. Прокоп був одним із засновників журналу «Сучасність». Відзначився як активний дописувач видань: «Сучасна Україна», «Український самостійник», «Свобода».

Архів М. Прокопа у 2009 р. передав до відділу рукописів ЛННБУ ім. В. Стефаника відомий український меценат О. Антонович.

Формування архіву перебуває на завершальній стадії, що передусє процесу введення його у науковий обіг. Матеріали особистого характеру (біографічні документи) наявні в незначній кількості, а саме йдеться про машинопис автобіографії, доведеної до 1990-х рр., та машинопис (з правками від руки) спогадів М. Прокопа. Наявні також вирізки з газет із згадкою про фондоутворювача та оголошення про його публічні виступи.

Творчі матеріали та наукові праці М. Прокопа складають значну частину архіву фондоутворювача. Статті та публіцистичні матеріали умовно можемо розділити на такі тематичні групи: публікації М. Прокопа на історичну тематику; статті про становище в УРСР; рецензії; публікації та виступи в яких йдеться про діяльність української еміграції в Європі та США; статті про зовнішньополітичну ситуацію у світі та українське питання; окрема група публікацій фондоутворювача присвячена національному питанню в СРСР; статті про становище у Польщі у 1970–1980-х рр.; публікації М. Прокопа про Росію (СРСР) та українсько-російські взаємини; дві статті у «Студентському Вістнику» за 1938 р.

Не менший науковий інтерес викликають й збережені в архіві М. Прокопа матеріали, пов'язані з громадсько-політичною діяльністю фондоутворювача. До них належать документи, які висвітлюють діяльність тих інституцій та організацій, з якими співпрацював М. Прокоп: УГВР, ОУНз, «Пролог», НТШ в Америці (Нью-Йорк), Українська республіканська партія та ін.

Надзвичайно широко в архіві фондоутворювача представлене листування. Збереглася як кореспонденція М. Прокопа, так епістолярій інших осіб. Хронологічно епістолярна спадщина фондоутворювача охоплює період від 1946 р. по 2001 р. М. Прокоп підтримував тісні контакти з такими визначними українськими громадсько-політичними діячами як: Л. Ребет, Д. Ребет, І. Гриньох, Є. Стахів, М. Стахів та ін. Серед кореспондентів фондоутворювача було багато іменитих українських науковців та вчених: О. Оглоблин, І. Лисяк-Рудницький, Л. Винар, Ю. Шевельов, Р. Смаль-Стоцький. Активну переписку вів М. Прокоп із різними інституціями та установами: редакція газети «Народна Воля»,

НТШ в Америці, Об'єднання колишніх вояків УПА, Українська Гетьманська Організація, Український національний музей тощо.

Архів М. Прокопа містить значну кількість документів, листування та інших матеріалів про окремих осіб. Наявні газетні вирізки, фотографії, епістолярій таких відомих вчених: І. Кедрин-Рудницький, В. Кубійович, О. Пріцак, Р. Шпорлюк, О. Шульгин, Р. Тожецький та ін. Інформація про діячів українського націоналістичного руху також широко представлена в архіві (В. Кук, М. Лебедь, С. Бандера, Р. Шухевич, П. Мірчук і ін.).

Отже, і постать М. Прокопа, і його архів у відділі рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаника становлять неабиякий дослідницький інтерес. Після того, як архів М. Прокопа буде сформований та введений у науковий обіг, для дослідників відкриється доступ до багатьох цінних документів, які висвітлюють різні аспекти діяльності як самого фондоутворювача, так і осіб та організацій з ним пов'язаних. Цінним архів буде і для всіх тих, хто цікавиться життям української діаспори в США після Другої світової війни.

Список основних джерел та літератури:

1. Панченко О. Мирослав Прокоп. нарис політичного портрету / О. Панченко. – Гадяч : «Гадяч», 2002.
2. Kuzio T. U.S. Support for Ukraine's liberation during the Cold War : A Study of Prolog Research and Publishing Corporation / T. Kuzio // Communist and Post-Communist Studies. – 2012. – № 14.

Світлана Кучеренко

Одеса (Україна)

ЛИПАНА ЛЕВА БИКОВСЬКОГО: ДОЛЯ ДЕНВЕРСЬКОЇ ЗБІРКИ

У реєстрі праць українського книгознавця Лева Биковського (1895–1992) 535 позицій, понад 50 з них – біографічні студії. Серед досліджуваних постатей найбільше уваги було приділено письменнику, лікарю, мислителю Юрію Липі (1900–1944). Підсумок цієї праці був упорядкований у машинописну збірку «Матеріали до опрацювання біо-бібліографії Юрія Липи», названу автором-упорядником «Липіана».

Ще у 1947 р. Л. Биковський, дізнавшись про загибель свого друга і однодумця, упорядкував перший пропам'ятний збірник статей. Другий, за задумом укладача, мав містити спомини оточення Ю. Липи. З цією метою було розіслано листи з проханням надіслати відповідні матеріали. Але «розселення скитальців по океанських країнах» і «обставини заморського життя» зупинили підготовчу працю.

З часом Л. Биковський разом з Л. Винаром занотував надіслані протягом 1949–1974 рр. відомості, сподіваючись «таки колись їх використати для опрацювання». Тоненький збірник матеріалів 1970 р. (близько 35 с.) за 7 років у 1977 р. збільшилися в 7 разів (до 281 с.). У вступному слові упорядник зазначив, що збирав матеріали для написання розвідки про Ю. Липу, його життя і діяльність, але через «похилий вік, лихий стан здоров'я і заклопотання іншими справами його задум лишився у стані мрії».

Надрукована у 5 примірниках липіана була розіслана «чільним українським науковим установам для переховання і використання іншими – молодшими дослідниками з метою здійснення вищезгаданого задуму». Один екземпляр автор залишив собі, інші чотири

© Світлана Кучеренко, 2016

отримали музей-архів УВАН у Нью-Йорку, Український науковий інститут Гарвардського університету в Кембриджі, український відділ Національної бібліотеки Канади в Оттаві та книгозбірня УВУ в Мюнхені.

Через 20 років у передмові до перевиданої в Україні праці Л. Биковського «У службі українській книжці» (1997) Л. Винар висловив сподівання, що в короткому часі в Україні з'явиться збірка «Липіана» та інші недруковані праці автора, як «тривке відзначення його заслуг для рідного народу».

Минуло ще 20 років. Благодійний Фонд ім. Івана та Юрія Лип м. Одеси звернувся до УНІ Гарвардського університету з проханням надати копії липіани для підготовки її до видання. Архівіст українських колекцій імені Петра Яцика О. Алексич надіслала нам 99 сканів наявних сторінок архіву.

Збережена епістолярна частина є унікальною. Це листи-відповіді на запити, розіслані знайомим Ю. Липи для укладання другого пропам'ятного збірника, задуманого ще далекого 1947 року. Л. Биковському написали свого часу М. Антонович (Монреаль), В. Безушко (Філадельфія), В. Кисилівський (Оттава), І. Косенко (Париж), Є. Маланюк (Нью-Йорк), І. Огієнко (Вінніпег), Т. Олесіюк (Кервілл), Б. Стебельський (Торонто) тощо. В епістолярії було виявлено нові біографічні факти, виправлено помилки, вияснено ставлення сучасників до Ю. Липи та його творчості.

Щодо відсутніх 180 сторінок архіву, то на підставі існуючого опису було встановлено їх зміст. Це бібліографія творів Ю. Липи з повним описом кожної позиції, коротким змістом публікації, відгуками на неї, інформацією про видання. Зберігся лише початок покажчика (№№ 1-55, С.86-99).

На нашу думку, праця Л. Биковського цікава не лише липознавцям, а також історикам української преси. Сподіваємося, що це унікальне джерело збереглося у повному обсязі за іншими вище названими адресами. Одеський Благодійний Фонд імені Івана і Юрія Лип береться підготувати і здійснити друк липіани та просить Інститут діаспори посприяти у її пошуках

Список основних джерел та літератури:

1. Биковський Л. У службах українській книжці / Л. Биковський; упоряд. Л. Винар, Я. Ісасвич. – Львів ; Нью-Йорк: [б. в.], 1997.
2. Матеріали до опрацювання біо-бібліографії Юрія Липи / упоряд. Л. Биковський: Машинопис.

Ігор Стамбол
Київ (Україна)

**ВАРШАВСЬКИЙ АРХІВ ІВАНА ТА ЮРІЯ ЛИП
ЯК ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНЕ ДЖЕРЕЛО**

В історії України кінця XIX – поч. XX ст. є велика кількість особистостей, доля яких була пов'язана із націє- та державотворенням, до таких варто відносити й Івана та Юрія Лип. У зв'язку із поразкою визвольних змагань вони опинилися на території Другої Речі Посполитої. У м. Винники, обірвалося життя письменника, лікаря й колишнього міністра Директорії УНР Івана Львовича (1865–1923) та у Варшаві, Познані й Кракові відбулося становлення поета та геополітика Юрія Івановича Липи (1900–1944).

Джерельна база, пов'язана із родиною Лип, є досить розпорошеною на території України. Проте, за останні десятиліття силами багатьох дослідників матеріали одеських, київських та львівських архівосховищ були залучені до наукового обігу. Ті документи, що лишаються на території сучасної Польщі залучені лише частково, адже частина з них опинилася у відсканованому вигляді у ЦДІАЛ. Інші, перебуваючи в архівосховищі Варшавської публічної бібліотеки до останнього часу майже не залучалися до наукових розвідок.

«Архів Івана та Юрія Лип» Публічної бібліотеки міста столичного Варшави містить документи, що стосуються вказаних діячів, а також листування і друковані літературні праці. Задля докладнішої характеристики архіву, його матеріали можна поділити на кілька груп.

Перша група представлена матеріалами, що стосуються життя та діяльності І. Липи, в тому числі і його особисті документи й посвідчення. Зокрема діловодство, пов'язане із Українським Червоним Хрестом. Накази і повідомлення 1920 року, зокрема спи-

сок співробітників управи цієї організації, складений 1 грудня 1920 р. у вагоні № 29770. Також містяться звіти про діяльність УЧХ в м. Ченстохові та розписки на перевезення урядових коштів, що виділялися на потреби УЧХ. І. Липа, як член уряду отримував накази про вирішенню непорозумінь із польською владою 13 січня 1921 р., що виникли із постачанням медикаментів, наданих з Відня.

Поряд із документами УЧХ, фонди публічної бібліотеки приливають світло на організацію «Український Блакитний Хрест». Виявляється її засновником і головою Управи був І. Липа. Мета організації як зазначено у постанові 8 січня 1921 р., полягала в об'єднанні під одним керівництвом діяльності усіх благодійних організацій, що допомагали інтернованим.

Крім того, І. Липи стосувалися й розпорядження міністра зовнішніх справ від 19 березня 1920, та міністерства внутрішніх справ від 1 липня 1920 р. та документи, пов'язані із роботою міністерства Здоровля й опікування, яким керував І. Липа з травня до серпня 1921 р. Також міститься чимало документів, пов'язаних із наданням І. Липі права на медичну практику у РПП.

Друга група: документи Ю. Липи. Зокрема, атестат про навчання в Одеській гімназії 1910–1918 рр. (лише географія відмінно); лекційна книжка з навчання в Кам'янець-подільському університеті в 1919 р.; посвідчення про те, що Ю. Липа є референт-репортер Міністерства преси і пропаганди УНР; а також повідомлення з вибаченнями за прикросці» за 1937 р. з Парижу.

Третя група матеріалів, що тісно пов'язана із двома попередніми, представлена матеріалами, що стосуються інших постатей національного руху та різних товариств початку ХХ ст. Це спогад про Міністерство здоровля й опікування лікаря М. Равича; голови УЧХ Є. Богуславського, І. Огієнка, А. Суловського, А. Ніковського та інших. Також документи, що свідчать про діяльність кредитних товариств; «Українського Селянсько-парламентського союзу»; греко-католицьку парафію Львівщини.

Окрему групу становлять листи, надіслані до Івана та Юрія Лип, які потребують окремого аналізу

Список основних джерел та літератури:

1. Oddzial Rekopisow i Starodrukow Biblioteki Publicznej Miasta Stolecznego Warszawy. – Акс. 2469. Spuścizna Iwana i Jurija Lypów.

2. Стамбол І.І. Іван Львович Липа в українському національному русі (кінець ХІХ – початок 20-х років ХХ ст.) [Текст] : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Стамбол І.І.; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2016.

Таїсія Сидорчук

Київ (Україна)

**АРХІВНА КОЛЕКЦІЯ ОМЕЛЯНА ПРИЦАКА
В НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ» – ДЖЕРЕЛО
ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНОГО УКРАЇНСТВА**

1. Видатний вчений ХХ ст. Омелян Прицак (19192006) як дослідник-енциклопедист, ініціатор й організатор в науково-освітній сфері зробив значний внесок не лише у розвиток світового сходознавства (створення міжнародних наукових осередків, зокрема Societas Uralo-Altaica, Ural-Altäische Jahrbücher, Ural-Altäische Bibliothek, Permanent International Altaistic Conference), а також у піднесенні українських студій на рівень світової науки (організатор і перший завідувач кафедри української історії ім. М. Грушевського у Гарвардському університеті, перший директор Українського наукового інституту Гарвардського університету, ініціатор та співредактор Harvard Series in Ukrainian Studies, наукового журналу «Harvard Ukrainian Studies», Гарвардського проекту відзначення Тисячоліття християнства Русі-України, Harvard Library of Early Ukrainian Literature, співзасновник Міжнародної асоціації українців та керівник її Археографічної комісії тощо).

2. Архівна колекція О. Прицака з 2007 р. разом з його бібліотечною колекцією та мистецькою збіркою зберігаються в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» і за обсягом та змістом документів є однією з найбільших та цінних колекцій документів особового походження в Україні. Чотири описи архіву вченого включають 8319 одиниць зберігання, представляючи різноманітні та видами й типами документи (науково-творчі праці, епістолярій, біографічні документи, образотворчі матеріали, картографічні та філателістичні збірки, музейні предмети, а також

© Таїсія Сидорчук, 2016

рукописи, автографи видатних діячів науки і культури, машинописи, верстки з авторськими правками, мікрографічні документи та копії документів з історії України, що зберігаються в низці країн Європи).

3. З огляду на наукові зацікавлення О. Прицака, його участі в розбудові української гуманітарної науки закордоном протягом другої половини ХХ ст., хронологічно історія українського зарубіжжя представлена в архівній колекції вченого двома періодами: а) документи української еміграції ХVІІІ ст.; б) документи українського зарубіжжя ХХ ст.

4. Документи української еміграції ХVІІІ ст. в основному відображають життя та діяльність Пилипа та Григора Орликів, які О. Прицак досліджував в архівах Франції та Швеції, а саме: а) документи Пилипа та Григора Орликів з архіву Міністерства закордонних справ Франції (Archives Diplomatiques. Ministère des Affaires Étrangères, Paris); б) документи Пилипа та Григора Орликів з архіву Шато Динтевіль (Chateau Dinteville) у Франції; в) документи Шведського державного архіву в Стокгольмі (Riksarkivet, Stockholm); г) частина архіву І. Борщака з перекладами «Діаріуша» П. Орлика.

5. Документи українського зарубіжжя ХХ ст. включають матеріали: а) створення та діяльності українських наукових інституцій (Українського наукового інституту Гарвардського університету, Української вільної академії наук (США), Наукового товариства Шевченка (Франція, США), Українського вільного університету (Мюнхен), Східно-Європейського Дослідного Інституту ім. В. Липинського (Філадельфія), Українського історичного товариства, Канадського інституту українських студій, кафедри українознавства Університету Торонто; б) науково-творчі, біографічні документи, листування представників українського зарубіжжя ХХ ст., зокрема науковців (М. Андрусак, Л. Білецький, Л. Білас, Ю. Бойко, Л. Винар, Л. Гайда, О. Горбач, Г. Грабович, Д. Дорошенко, О. Зілінський, Б. Кравців, Б. Крупницький, П. Курінний, І. Лисяк-Рудницький, Ю. Луцький, Р.П. Магочій, Т. Мацьків, М. Мушинка, О. Оглоблин, Л. Окіншевич, Я. Пастернак, Я. Пеленський, Є. Пи-

зюр, Н. Полонська-Василенко, Ф. Сисин, О. Субтельний, Д. Чижевський, М. Чубатий, Ю. Шевельов, І. Шевченко та ін.), митців (Я. Гніздовський, Л. Гуцалюк, Е. Козак, Ю. Косач, О. Тарнавський та ін.), політичних, церковних діячів, меценатів (П. Скоропадський, Л. Гузар, В. Лостен, М. Скрипник, М. Гринчишин, М. Германюк, Б. Гудзяк, Ольга та Ярослав Дужі, П. Яцків та ін.).

Список основних джерел та літератури:

1. Фонд № 10. Омелян Йосипович Пріцак (07.04.1919 – 29.05.2006) – видатний вчений філолог, сходознавець, історик. Описи 1, 2, 3, 4 // Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія».
2. Потульницький В. Вчений-енциклопедист української та світової історичної науки (Слово про друга та вчителя) / В. Потульницький, П. Сохань // Східний світ (1994). – К., 1995. – №1-2.
3. Пріцак О.Й. Мій шлях історика / О.Й. Пріцак // Пріцак О. Історіософія та історіографія Михайла Грушевського. – К. ; Кембридж : [б. в.], 1991.
4. Пріцак О. Чому катедри українознавства в Гарварді? Вибір статей на теми нашої культурної політики (1967–1973) / О. Пріцак. – Кембридж, Масс. ; Нью-Йорк : Фонд катедр українознавства, 1973.
5. Pritsak O. Apologia Pro Vita Sua / O. Pritsak // Journal of Turkish Studies. – Cambridge, 1978. – Vol.2.

Георгій Потульницький

Київ (Україна)

ДО ПИТАННЯ ПЕРІОДИЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГЕТЬМАНИЧА ГРИГОРІЯ ОРЛИКА НА ФРАНЦУЗЬКІЙ СЛУЖБІ У 1730–1750-Х РОКАХ

1. Син гетьмана Пилипа Орлика Григорій (1702–1759) виходить на політико-дипломатичну арену у грудні 1729 р., коли він прибув до Франції та поступив на французьку службу. Здобувши військові ранги офіцера, а згодом генерала французької корони, гетьманіч неодноразово проводив як офіційні, так і таємні місії в Центральній-Східній Європі, водночас не забуваючи за сприятливих політичних умов піднімати питання визволення козаків з-під влади Російської імперії та їх корисності для міжнародної політики Франції.

2. Діяльність Г. Орлика у справі інтеграції козацького чинника до зовнішньополітичної стратегії Версальського кабінету можна розділити на три етапи, а саме 1730-і, 1740-і та 1750-і рр. На першому етапі, Г. Орлик діє в орбіті політики свого батька і заангажований в реалізації французько-українських інтересів на всіх трьох актуальних напрямках північно-східної політики Французької корони: польському, турецькому та шведському. Співпрацюючи з державним секретарем закордонних справ Ж-Л. де Шовелемом (1685–1762) та послом в Порті маркізом Л-С. де Вільньовим (1675–1745) гетьманіч, як французький дипломат виконує секретні доручення в Польщі, Туреччині та Криму, допомагаючи батькові паралельно активізувати козацький фактор у великій політиці. Згодом він співпрацює зі шведськими дипломатами, виступаючи промотором вирішення українського питання в контексті постанови коаліції держав на чолі із Францією.

3. У 1740-х рр. гетьманич, перейнявши справу батька і вислуживши в 1742 р. генеральський чин у французькій армії, вже як член «Секретного кабінету» короля, стає одним з головних радників Версаля в питаннях Північно-Східної Європи. Впроваджуючи козацький чинник до системи міжнародної політики Франції та наголошуючи на його історичній спадковості з давніх часів, Г. Орлик надсилає до французького уряду низку меморандумів. Основні аргументи гетьманіча – тема визволення козаків з-під гніту Москви з резюме, що їхнє незадоволення може бути використане в інтересах Франції та її союзників у регіоні.

4. У 1750-х роках гетьманіч пише листи, меморандуми та коментарі на ім'я провідних тогочасних політиків і дипломатів Франції, знову наполегливо нагадуючи урядовцям про можливість залучення козацького фактора до міжнародної політики королівства. Він надсилає ці документи до чиновників Міністерства закордонних справ королівства, серед яких перш за все слід виділити А.-Л. де Руйе (1689–1761) та Ж.-П. Терсьє (1704–1767), знову наголошуючи на козацькому питанні в польському, османському та кримському векторах політики Версалю. На цьому етапі помічниками Г. Орлика стають старі мазепинці Ф. Мирович та Ф. Нахимовський, які перебувають на французькій службі та сприяють справі проведення політики королівства у зв'язку з активізацією козацького чинника в Криму. Ветерани підтримали гетьманіча в реалізації справи налагодження військово-політичної співпраці Франції з Кримом та Портою.

5. Григорій Орлик як французький дипломат та військово-політичний діяч, з одного боку, та український гетьманіч, з іншого, – зумів забезпечити реальне постання справи інтеграції козацького чинника до міжнародної політики Версальського кабінету як її складового елементу.

Список основних джерел та літератури:

1. Archives diplomatiques du Ministère des affaires étrangères de France. – Correspondance politique : Pologne. – Vol. 180 : Correspondance diverse (1727–1730, Suppl.); Vol. 184 : Monti (1729, août – 1730, janvier); Vol.

239 : Broglie, de Lafayardie, résident a Varsovie (1752, décembre – 1753, décembre); Vol. 240 : Broglie, de Lafayardie, de Linau et Gérard, a Varsovie (1754, janvier – juillet); Vol. 241 : Broglie, documents divers (1754, août – septembre); Turquie. – Vol. 82 : Le mis de Villeneuve, ambassadeur (1730, janvier – décembre).

2. Dmytrychyn I. Gregoire Orlyk: un cosaque ukrainien au service de Louis XV / I. Dmytrychyn. – Paris : l'Hartmann, 2006.

3. Національний університет «Києво-Могилянська академія». Науковий архів. – Ф.10: Омелян Прицак (1919–2006) – видатний вчений, філолог, сходознавець, історик. – Оп.1. – Спр. 323: Pylyp Orlyk's Political Writings (1980-ti pp.). – 135 арк.

4. Потульницький Г.В. Передумови появи козацького чинника у зовнішній політиці Франції за правління Людовіка XV / Г.В. Потульницький // Наукові записки: збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К., 2013. – Т.26.

5. Субтельний О. Мазепинці : український сепаратизм на початку XVIII століття / О. Субтельний. – К. : «Либідь», 1994.

Сергій Шаправський

Острог (Україна)

РОЗВИТОК ЗАКОРДОННОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ПЕРІОДИКИ УАПЦ В ЕКЗИЛІ НА ПРИКЛАДІ ЧАСОПISУ «ЖИТТЯ І ЦЕРКВА»

Функціонування української церкви поза межами України останнім часом викликає чималий інтерес науковців різних сфер зацікавлення: істориків, філософів, правників, релігієзнавців та ін. На особливу увагу заслуговує повсякденне – внутрішнє життя церкви, яке репрезентувалося на шпальтах релігійної періодики. Релігійна преса є незамінним та цінним джерелом до вивчення релігійної ситуації в окремих країнах, діяльності окремих церковних інституцій, духовенства, в ній містяться важливі відомості про богословську, душпастирську, церемоніальну, організаційна діяльність церкви.

Українське православ'я в межах Північної Америки не мало єдності. Однією з головних причин відсутності консолідації була проблема зорієнтованості духовенства на різні центри Вселенського Православ'я, а також відсутність спільної думки щодо обрання центру довкола якого б і відбувалося об'єднання.

Яскравим прикладом розколу є післявоєнна церковно-релігійна ситуація, що склалася між українцями-православними у США, де існувало п'ять православних церков. Однією з таких частин була УАПЦ в Екзилі, утворена в 1951 р. архієпископами Палладієм з центром у м. Нью-Йорку.

Після утворення УАПЦ в Екзилі виникла необхідність видання друкованого органу цієї церкви, що мав би виконувати функції зв'язної ланки між ієрархією та духовенством, між духовенством та прихожанами. Офіційним періодичним органом церкви став часопис «Життя і Церква». Перший номер журналу з'явився у січні

© *Сергій Шаправський, 2016*

1956 р. в Нью-Йорку. Загалом, з перервами, вийшло 33 числа часопису.

Структура журналу була представлена кількома постійними рубриками – «Бесіди з друзями», «З церковного життя», «Хроніка церковного життя». Крім того, в часописі розміщувалися інформації релігійно-теологічного характеру, статті з історії українського православ'я.

Крім постійних рубрик у журналі «Життя і церква» друкувалася низка статей та інформацій теологічного характеру (про догми та обряди), в яких простежується заклик про дотримання православних традицій та обрядів як однієї з підвалин збереження української ідентичності у США. Чимало матеріалів присвячено морально-етичним проблемам та релігійному вихованню тощо. Загалом інформативна наповнюваність часопису носила різноплановий характер.

Цільовим призначенням часопису було поширення ідей православ'я, інформування про діяльність УАПЦ в Екзилі та популяризація цієї церкви в середовищі українських емігрантів США.

Високий ступінь інформативності журналу, робить його надзвичайно цінним для дослідників, що займаються вивченням діяльності українських церков у США загалом в другій половині ХХ ст.

Список основних джерел та літератури:

1. Власовський І. Нарис історії української православної церкви. Т. 4: ХХ ст. Ч. 2. / І. Власовський. – Н.-Й. ; Бавнд Брук : Українська православна церква в США, 1966.

2. Губарець В. Преса і книга діаспори. З історії видавничої діяльності українського зарубіжжя / В. Губарець. – К. : Університет «Україна», 2008.

3. Губарець В. Українська етнічна преса у Північній Америці: історія і сучасність / В. Губарець. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1451.

4. Дорошенко В. Реєстр українських періодичних видань у вільному світі за рр. 1961–1962. : [Відбитка з Календаря «Свободи» за 1963 р.] / В. Дорошенко. – Нью-Йорк, 1963.

5. Животко А. Історія української преси / А. Животко. – К. : Наук.-видав. центр «Наша культура і наука», 1999.
6. Савчук С. (архипресвітер). До взаємовідносин між Українськими православними церквами у вільному світі / С. Савчук. – Вінніпег, 1972.
7. Тернопільський Ю. Українська преса з перспективи 150-ліття / Ю. Тернопільський. – Джерсі Сіті : Вид-во М.П. Коця, 1974.
8. Wynar L. Guide to the American Ethnic Press. Slavic and East European Newspapers and Periodicals / L. Wynar. – Kent, Ohio : Center for the Study of Ethnic Publications, Kent State University, 1986.

о. Юрій Мицик

Київ (Україна)

**ВОЛИНЯК-ЕМІГРАНТ ЙОСИП БІДЕНКО В ЛИСТУВАННІ
З МИТРОПОЛИТОМ ІЛАРІОНОМ (ОГІЄНКОМ)
І АРХІЄПИСКОПОМ ЄВГЕНОМ БАЧИНСЬКИМ**

Постаті видатних діячів Православної Церкви в Україні архієпископа УАПЦ Євген Бачинського (1885–1978) і особливо митрополита Іларіона (Огієнка) (1882–1972) достатньо добре відомі. Інша справа – Йосип Біденко. Зі скупих згадок в джерелах та дослідницькій літературі можемо скласти лише загальне уявлення про його біографію. Отже, Біденко народився у 1884 р. в Житомирі. В роки Першої світової війни він був прапорщиком, активно поводив українізацію в частинах російської армії, став комісаром Центральної Ради в штабі 1-го Українського корпусу. Брав активну участь у повстанні проти гетьмана Скоропадського. В часи Директорії був комісаром кількох повітів Волинської губернії, згодом отаманом окремої кавалерійської частини, став підполковником. За відмову виступати на фронт був ув'язнений керівником контррозвідки УНР полковником Чеботарівим, який згадував про Біденка як одного з анархічних отаманів, і звільнений у жовтні 1919 року, коли армія генерала Денікіна взяла Кам'янець. У січні лютому 1920 року був командиром кавалерійського підрозділу в 44-й дивізії більшовицької армії, сформованої з т. зв. «боротьбистів». Потім був заарештований більшовиками, як колишній петлюрівський отаман, і ув'язнений у Літині. Втік з в'язниці незадовго до страти. У 1921 – старшина управи постачання 4-ої Київської дивізії Армії УНР. Про подальший період життя Біденка мало що відомо, зокрема у 1920-30-х роках він жив у Рівному, а у 1956 р. написав листа історику Ільку Борщаку з погрозами на адресу полковника армії УНР Чеботаріва, з котрим давно був у конфлікті.

© о. Юрій Мицик, 2016

Ми вже видали регести 7 листів 1946–1948 рр. Біденка з архіву митрополита Іларіона (Огієнка). Він тоді був у таборах «Ді-Пі» та біженців «Бауляйтунг» та в Біляху в Австрії. Там є трохи біографічних даних. Виявляється, крім роману чи повісті «Аргентина» (Рівне, 1938), тираж якої через вибух війни майже весь згорів, він написав також «Нове державне життя народів: шість матеріалів – шість держав» (її рукопис пропав у Рівному), а у 1946 р. якусь статтю в німецькій мові під псевдонімом «Іван Розум» і нарис «Нарешті». В цих же листах проглядає суперечливість постаті Біденка. Поруч з важливими думками й чинами (прохання підтримати групу емігрантів, забезпечити українських священників українськомовною богослужбовою літературою), відчувається явна переоцінка його роману чи повісті «Аргентина», дивують фантастичні ідеї створення «Всесвітнього українського союзу») і особливо «Української колоніально-морської ліги» (скупити землі в чужих країнах і колонізувати їх українцями!) тощо.

У листі до Михайла Петкевича від 27.06.1946 р. він цікавився Євгеном Бачинським, котрий був тоді головою Українського Червоного Хреста. Очевидно дізнавшись його адресу, він вже в першому своєму листі до Бачинського від 19.06.1946 р. цікавиться адресою митрополита Іларіона. Його листування з Бачинським збереглося у великому архіві архієпископа (найбільшому в українській еміграції!), що зберігається в бібліотеці Карлтонського університету в Оттаві (Канада). У відповідній теці зберігається невелике досє з матеріалами про Біденка, з якого випливає, що той у 30-х роках був редактором часопису «Дзвін» у Рівному.

Всього в архіві збереглося чотири листи Біденка до Бачинського (ще один лист був написаний до Аркадія Яреценка, а один лист написала його дружина Біденка Марія) і три листи-відповіді Бачинського. Про перший лист Біденка вже говорилося. Пізніше (27.12.1946 р.) Бачинському написала листа й дружина Біденка – Марія Володимирівна, яка поділилася даними зі своєї біографії: народилася 1.02.1893 р. Варшаві, її батьком був Володимир Шапсутдінов, а мати Розалія з дому Песняк. Для Марії шлюб з Біденком був другим, у першому шлюбі вона була замужем за якимсь

Дахно. В роки Першої світової війни була сестрою милосердя, на фронті дістала поранення в ноги, стала інвалідом.

30.09.1948 р. Біденко скаржитися на тяжкі умови життя на еміграції («я працюю у чужині 12 годин денно»). Потім в листуванні настає довга перерва і нарешті 10.10.1955 р. у своєму новому і лаконічному листі він питає: чи Євген є той самий, що був головою УЧХ тощо. Тут Бачинський відзначив зокрема, що Біденко сплутав його з братом Леонідом). У тому ж році і Біденко писав архієпископу Євгену (лист було написано не раніше квітня 1958 р.). Він важливий вже тим, що тут бачимо першу згадку про Біденка після 1956 р. Тут Біденко попереджав, що його особистий ворог полковник армії УНР Микола Чеботарів нібито збирається висвячуватися на... єпископа і звертає увагу на деякі моменти біографії останнього.

Цікавим є лист Біденка до голови Українського Православного Братства Аркадія Яреценка від 8.10.1958 р. (з шпиталю у Марієнхаймі у Австрії). У цьому листі він детально, але плутано, розглядає церковне життя української еміграції, критикує церковні верхи (Бачинський робить сердиту примітку «це не його діло!»), рекомендує на єпископа протоієрея Семена Смереку, уродженця Буковини. 22.10.1958 р. датовано листа (копію) архієпископа Євгена до Біденка. Тут мова йде про церковні справи і про УАПЦ. Бачинський пояснює свою позицію, оскільки заходи Біденка, щоб мати окремого єпископа для Австрії і Німеччини суперечать йому як архієпископу УАПЦ для Західної Європи. Тут же знаходиться вирізка з статті Осипа Тишки, де говориться, що Біденко є «відпоручником» Романа Дашкевича (батька видатного історика Ярослава Дашкевича), але став паламарем Російської Православної Церкви і розповсюджувачем російської білоемігрантської газети «Русская мысль».

Лист до архієпископа від 31.10.1958 цікавий не тільки тим, що знову мова йде про «Аргентину» (за словами Біденка її першим рецензентом був Огієнко як професор Варшавського університету). Тут говориться, що в річницю трагедії 2.06.1945 р. (розстріл англійцями понад 40 тисяч беззбройних козаків, переважно кубан-

ців, які служили в німецьких військах) частина українського духовенства не провела панахиди по загиблих і навіть не поцікавилася цією трагічною подією. Тут же Біденко висловлює своє невдоволення тим, що єпископ перевіряв достовірність інформації про його полковництво (що цілком нормально в умовах розпорошеності емігрантів) і робить образливий висновок: «Я без порівняння маю більше права бути українським полковником, ніж Ви єпископом». У різкій відповіді (лист від 6.11.1958 р.) єпископ просив його більше йому не писати і висловив припущення, що Біденко є психічно хворим, гостро зауважив, що його втручання в церковні служби подібні до чекістських (ці у 1933 р. правили службу Божу у Ліоні для мера міста Ерріо (майбутнього прем'єр-міністра Франції), а потім «опершись на святий престол, закурили цигарки»), вказав на неприпустимий тон і нахабство Біденка, відкинув звинувачення у зв'язках з Чеботарьовим (його «ніколи і у вічі я не бачив»). А недостатню свою поінформованість в українських справах пояснював тим, що 50 років живе в еміграції, а в Києві був ще тоді, «як може Ви під столом рачки повзали.. тому напевно я і не знаю нічого про Ваші «доконання» в якихось Городищах».

Інна Тарасенко

Київ (Україна)

З ЛИСТУВАННЯ МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА (ОГІЄНКА) ТА Є. ОНАЦЬКОГО

В кількох архівах Канади розпорошено листи українського журналіста, дипломата, громадського діяча, науковця Євгена Дометійовича Онацького. Так, у фонді В. Кубійовича в Бібліотеці-архіві Канади (Оттава), у фонді Є. Бачинського у Бібліотеці Карлтонського університету (Оттава), у фонді О. Кошиця в Осередку української культури і освіти (Вінніпег) є його листи. Ми розглянемо лише декілька, що збереглися в архіві Української Православної Церкви в Канаді (Вінніпег) у особовому фонді митрополита Іларіона (Огієнка) серед багатьох листів різних часів.

Листи (всього їх 5) відносяться до післявоєнного періоду 1946–1947 рр., надіслані з Італії (Рим) та Аргентини (Буенос Айрес). На жаль, більше листів не вдалося знайти. Є й три листи-відповіді митрополита Іларіона до Є. Онацького за період 1946–1956 рр. Ці джерела дають змогу пролити більше світла на життя і працю двох видатних українців в еміграції. Листи за квітень–травень 1946 р. пов'язані між собою і можна встановити діалог між Є. Онацьким і митрополитом Іларіоном.

Точний час знайомства між ними невідомий. Можна тільки припустити, що знайомі вони з часів УНР, коли І. Огієнко був міністром освіти, а Є. Онацький державним службовцем, згодом членом делегації на мирній конференції у Парижі.

Перший лист Є. Онацького до митрополита, датований 22.04.1946 р., було надіслано до Швейцарії. З нього стає зрозумілим – саме митрополит Іларіон ініціатор відновлення зв'язків, шукав адресу Онацького через спільних знайомих (преосвящений Іван). Про Швейцарію у Онацького залишилися чудові довоєнні

спогади і він далекий від уявлення про життя нових емігрантів в тодішньої Європі і Швейцарії зокрема: «Льозанна багата на бібліотеки, спокійна, затишна, – в ній добре працювати. Я жив в Льозанні в 1919 році і зберіг з того часу про неї найкращі спогади». Цим не може похвалитися Огієнко. Швейцарія стала для нього тимчасовим прихистком, черговим етапом в пошуках спокійного місця життя і праці. Швейцарія Огієнка пов'язана з матеріальною нестабільністю, хворобами і операціями, непевністю у майбутньому і найстрашніше – великою небезпекою бути поверненим проти волі «назад на рідину». В цих умовах він навіть не має доступу до бібліотек: «У Лозанні для мене одна тільки бібліотека, – проф. Н.А. Рубакина (має 110 000 томів, головнo російських), але вона від Великодня вже закрилась і я зовсім прибитий, бо стратив варстат праці». І саме тому митрополит звертався по допомогу до Онацького: «Отож, я шукав Вашої адреси, щоб сильно попросити в Вас на недовгий час дві книжки: 1. Номис: Українські приказки і 2. М. Грушевський: Історія української літератури т. I, а також той том, де є про «Слово о полку Ігореві» [...] Дуже Вас прошу про ці книжки, – використаю й негайно поверну зо щирою подякою.» У підсумку митрополит з гіркотою зауважує: «Так, дуже гарна Лозанна, але... тим, хто живе, а хто животіє, той на красу мало дивиться. Краса найбільше сприймається спокійним серцем».

У першому ж листі Є. Онацький мимохідь згадав своє ув'язнення і ділиться своїми науковими планами і здобутками: «...по німецькому полоні, я зараз же віддався знову науковій праці – «Енциклопедії символів, вірувань та обрядів українського народу», для якої збирав матеріали яких 25 років. Закінчую тепер літеру Н, – себто зробив приблизно половину праці». Дане масштабне видання (15 томів) було здійснене Онацьким у 50-х роках ХХ ст.

В листах піднімається й релігійне питання. Як зазначає Т. Демченко, Є. Онацький багато уваги приділяв церковній проблемі і хоча як і всі соціалісти мав би бути атеїстом, та перебування у католицькому середовищі і прихильне ставлення папи римського до українських дипломатів, очевидно змінило його світогляд. Онацький, як колишній дипломат і людина, що довго проживає у

католицькій країні звертає увагу митрополита на переслідування УГКЦ і закликає митрополита Іларіона вступитися за неї. Наводить як приклад виступ митрополита Шептицького, коли той захищав українські православні церкви на Холмщині, навіть гостро закидає: «Чи може наші православні єпископи теж готуються під омофор патріарха Олексія?»

У відповідь на це митрополит зауважує, що грекокатолики Канади вороже ставляться до нього, а «гр[еко]- кат[олицькі] органи «Світло» та «Будучність нації» вмістили замітку під заголовком: «Зловіща вістка», в якій напали на мене. Отож, на сході б'ють греко-католиків, а на заході греко-католики б'ють православних. Це я заслужив собі за 40 літ праці народу... Аби ж українці не були в згоді!» «Крім цього я дав підписку, що не буду нічого ані писати, ані друкувати, ніде не буду політично виступати, особливо проти (відомо кого). Коли б я виступив проти переслідування греко-католиків [ицької] Церкви, то другого дня мене видали б і вивезли б «на рідину»...».

Щодо допомоги книжками Є. Онацький пояснює, що його бібліотека дуже невелика, адже він виїжджав з України тільки на короткий час з невеликим багажем, а залишився на все життя. В своїй роботі він використовує давні виписки, конспекти, що пережили його арешт, ув'язнення і переїзди. Але дечим він в змозі допомогти: «У відповідь на Ваш лист із 10 березня, мушу, на жаль, повідомити, що бажаної Вам книжки «Сучасна українська літературна мова» 1936 р., у мене немає. «Рідну мову» прошу тримати до повного використання, а, після використання, прошу переслати її мені на нову адресу – на адресу Т-ва Відродження чи «Нашого Клича» в Буенос Айресі, в Аргентині...». Це останній лист, написаний Онацьким з Італії: «Вибираюсь туди при кінці цього місяця, бо в Італії ніяка розбудовна праця неможлива, хоч можливі натомисть всілякі неприємні несподіванки...». Можливо Є. Онацький натякає на ту причину, що Л. Винар вказує в своїй статті – небезпека бути виданим Радянському Союзу.

В Аргентині Онацький «свіжим оком» побачив масу проблем і невіршених питань: низький культурний рівень українців, слаб-

ка, розрізнена робота українських національних організацій і на цьому тлі успіхи московських агітаторів: «Величезна більшість дала підманути большевицьким підбрехачам і визнала Советську Україну. Дуже багато зголосилося «на родіну», – навіть повідмовлялися від аргентинського громадянства, яке вже мали». Є. Онацький одразу ж включається в українське культурне і громадське життя – продовжує наукову роботу над «Українською малою енциклопедією», стає редактором тижневика «Наш Клич», редагує православний місячник «Дзвін» та ін. У листі до митрополита Огієнка, пише: «...19-го вересня я мушу почати курси української мови для тих, хто хотів би нею краще говорити та писати...»

Важко сказати чи було регулярне листування між Є. Онацьким та митрополитом Іларіоном. Між ними була вікова різниця більше 10 років і не можна сказати, що вони були давні друзі. Стиль листів по суті є діловим. Останні листи Огієнка відносяться до 1956 року і стосуються тільки наукової роботи. В одному листі він звертається до Є. Онацького з проханням надіслати список його праць, щоб внести у бібліографію своєї книги «Дохристиянські вірування українського народу». У наступному листі дякує за прислану книжку: «...книги переспівів: «Очима душі» Я її читаю з насолодою, бо вона цілком відбиває мій настрій та мою ідеологію».

На жаль, це поки все, що вдалося нам знайти з листування між двома видатними українцями. Сподіваємось, що подальші пошуки в архівах принесуть свої плоди.

Список основних джерел та літератури:

1. о. Юрій Мицик. Листування митрополита Іларіона (Огієнка). – К., 2006. Це видання не охоплює всієї кореспонденції митрополита і якраз та частина, що стосується зв'язків митрополит Іларіон – Онацький, має увійти в 2 том видання.
2. Архів УПЦ в Канаді (Вінніпег), архів митрополита Іларіона (Огієнка), Вох № 9, папка Онацький, лист від 22.04.1946 р.
3. Архів УПЦ в Канаді (Вінніпег), архів митрополита Іларіона (Огієнка), Вох № 5, лист від 2.05.1946 р.
4. Архів УПЦ в Канаді (Вінніпег), архів митрополита Іларіона (Огієнка), Вох № 9, папка Онацький, лист від 22.04.1946 р.

5. Демченко Т. П. Здобуття Батьківщини: життя та творчість Євгена Онацького. – Чернівці, 2016.
6. Архів УПЦ в Канаді (Вінніпег), архів митрополита Іларіона (Огієнка), Вох № 9, папка Онацький, лист від 22. 04.1946 р.
7. Архів УПЦ в Канаді (Вінніпег), архів митрополита Іларіона (Огієнка), Вох № 5, лист від 2.05.1946 р.
8. Архів УПЦ в Канаді (Вінніпег), архів митрополита Іларіона (Огієнка), Вох № 9, лист від 20.03. 1947 р.
9. Винар Л. Євген Онацький – чесність з нацією 1894–1979 / Л. Винар. // Український історик. – 1980. – Ч. 1–4.
10. Архів УПЦ в Канаді (Вінніпег), архів митрополита Іларіона (Огієнка) Вох № 9, папка Онацький, лист від 7.09.1947 р.).
11. Архів УПЦ в Канаді (Вінніпег), архів митрополита Іларіона (Огієнка), Вох № 5, лист від 27.05.1956 р.
12. Архів УПЦ в Канаді (Вінніпег), архів митрополита Іларіона (Огієнка), Вох № 5, лист від 24.07.1956 р.

Марина Палієнко

Київ (Україна)

**АРХІВНІ КОЛЕКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ
ІМЕНІ СИМОНА ПЕТЛЮРИ В ПАРИЖІ:
ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ, СКЛАД,
СУЧАСНИЙ СТАН ОПРАЦЮВАННЯ**

Українська бібліотека імені Симона Петлюри була заснована у Парижі 1926 р. після вбивства Головного Отамана на вулиці Расін більшовицьким агентом С. Шварцбардом. За задумом організаторів, до числа яких належали відомі представники унерівської еміграції В. Прокопович, О. Шульгин, І. Косенко, О. Удовиченко, І. Рудичів, Бібліотека мала стати «нерукотворним пам'ятником» Голові Директорії, виконуючи місію не лише українського наукового та культурно-освітнього центру в Європі, але й низку важливих музейно-архівних завдань: збирання колекції пам'яток і предметів, пов'язаних із життям та діяльністю С. Петлюри, сприяння проведенню пошуків матеріалів з історії українсько-французьких зв'язків у архівах та бібліотеках Франції.

До початку Другої світової війни Бібліотеці вдалося сконцентрувати у своїх фондах цінні книжкові, періодичні та документальні колекції: понад 14 тисяч книжок українською та іноземними мовами, архівні документи С.Петлюри, Уряду УНР, редакції паризького часопису «Тризуб», Судової комісії в справі процесу Шварцбарда, Товариства бувших вояків Армії УНР у Франції, Української автокефальної православної парафії в Парижі.

Проте з початком німецької окупації Франції колекцію Бібліотеки спіткала доля, подібна до багатьох інших документальних та мистецьких зібрань на окупованих нацистською Німеччиною територіях. У січні 1941 р. все її книжкове та архівне зібрання було конфісковано та вивезене нацистами спочатку до тимчасового розподільного

© *Марина Палієнко, 2016*

пункту в Парижі, а згодом – до Берліна. Влітку 1943 р. колекції було переміщено до міста Ратібор у Сілезії, звідки на завершальному етапі війни вони були вивезені до СРСР в якості воєнних трофеїв та заσεкречені у спецфондах радянських архівів. Тривалий час зібрання Бібліотеки вважалося втраченим. Згодом, у результаті архівних пошуків П.К. Грімстед та М.Г. Палієнко було встановлено, що більшість документів з міжвоєнних колекцій Української бібліотеки ім. Симона Петлюри опинилися у фондах Державного архіву Російської Федерації та Російського державного воєнного архіву в Москві.

По закінченні Другої світової війни Українська бібліотека ім. С. Петлюри відновила свою діяльність у Парижі в квітні 1946 р. Незважаючи на те, що Раді Бібліотеки так і вдалося повернути зібрані до війни безцінні колекції, вона змогла організувати широку роботу зі збирання, збереження та вивчення української книжкової та архівної спадщини за кордоном. У 1969 р. в результаті закінчення довготривалого судового процесу та отримання часткової компенсації від німецького уряду було придбано нове приміщення, в якому Бібліотека перебуває до сьогодні (rue de Palestine, 6).

З 2008 р. триває робота із упорядкування, систематизації та описування архівних колекцій Бібліотеки, зокрема, фондів Голови Директорії та Головного Отамана Військ УНР Симона Петлюри, Судового процесу С. Шварцбарда, Союзу українських емігрантських організацій у Франції, Товариства бувших вояків Армії УНР у Франції, особових архівів О. Петлюри, Є. Прокопович, І. Рудичева, М. Шумицького, М. Чеботарьова, К. Лисюка, В. Янева тощо.

Список основних джерел та літератури:

1. Grimsted P.K. The Odyssey of the Petliura Library and the Records of the Ukrainian National Republic during World War II / P.K. Grimsted // Harvard Ukrainian Studies. – 1998. – Vol. XXII.
2. Grimsted P.K. The Postwar Fate of the Petliura Library and the Records of the Ukrainian National Republic / P.K. Grimsted // Harvard Ukrainian Studies. – 1997. – Vol. XXI.
3. Йосипшин Я. Українська бібліотека імені Симона Петлюри в Парижі в світлі джерел та спогадів / Я. Йосипшин. – К. ; Париж, 2006.
4. Палієнко М. Джерела з історії української еміграції у фондах російських архівів / М. Палієнко // Історичний журнал. – 2007. – № 5.

Людмила Божук

Київ (Україна)

ПОРТРЕТНА ГАЛЕРЕЯ ОСВІТНІХ І НАУКОВИХ ДІЯЧІВ В ЧАСОПИСІ «НОВІ ДНІ»

Історію української діаспори, діяльність створених нею в іншоетнічному середовищі численних наукових, освітніх, релігійних інституцій, громадсько-політичних, культурно-мистецьких та молодіжних організацій маємо можливість вивчати не лише з архівних документів, мемуарної літератури, але й з періодичних видань. Поряд з церквою, школою, родиною, громадою преса була й залишається вагомим чинником становлення і розвитку закордонного українства.

Тому матеріали періодичних видань закордонних українських громад, як сучасних, так і започаткованих у ХХ столітті, де публікуються різноманітні матеріали, присвячені висвітленню життєдіяльності та проблем української діаспори, в тому числі й одному з найболючіших для українців, що мешкають поза Україною, питанню – задоволення культурно-освітніх потреб та збереження національної ідентичності, посідають вагоме місце.

Метою статті є узагальнений аналіз змісту часопису «Нові дні» – універсального ілюстрованого місячника, що виходить у Торонто (Канада) і виявлення на його сторінках серед публікацій, що розкривають різноманітні аспекти національно-культурного життя українців матеріалів, присвячених видатним українським науковим та освітнім діячам. Започатковане у лютому 1950 року це видання, маючи культурно-освітню тематику, стало можливим завдяки невтомній діяльності його засновника і видавця, незмінного редактора і автора аж до смерті (29.12.1969 р.) Петра Волиняка.

Особливості становлення видання, його роль у збереженні національної ідентичності українців, що проживають за межами

© Людмила Божук, 2016

етнічної батьківщини загалом і українців Канади, зокрема, віддзеркалюють філософські, освітньо-виховні, націєтворчі та інші проблеми українського зарубіжжя.

Власне і позиція самого засновника часопису чимало вартувала у справі збереження національної ідентичності українців діаспори, популяризації культурних, освітніх та наукових надбань української нації. Так у рубриці «Наше листування», що подається у Ч. 61 за 1950 рік, у відповідь на критичні зауваження дописувачів з пропозиціями зробити видання комерційним та більше уваги приділяти політичним проблемам у житті української діаспори, Петро Волиняк відповідає, що матеріали журналу мають виховний характер, а він, як редактор, «ставить за мету привчити читачів «Нових днів» мати власну думку, а головне – осмілитись висловлювати її».

Редакція журналу завжди оперативно реагувала на всі події з життя української діаспорної громади. Так, наприклад, у числі 153 (жовтень місяць) за 1962 рік, знаходимо статтю Павла Маляра, присвячену пам'яті українського поета, письменника і прозаїка, автора багатьох дописів до журналу «Нові дні» Тодося Осьмачки (помер 7 вересня 1962 р. біля Нью-Йорку (США)) та публікацію творів поета.

Отже, звернувшись до матеріалів часопису, переконуємося, що значне місце в них посідають статті, присвячені українським освітянам, науковцям, культурним діячам з метою ознайомлення, популяризацією їх творчості та увіковічення пам'яті.

Список основних джерел та літератури:

1. Ковальчук О.О. Волиняк Петро / О.О. Ковальчук // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол. В.А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – Т. 1. – К. : Наукова думка, 2003.
3. Маляр П. Поет знеможеної душі / П. Маляр // Наші дні. – 1962. – Ч. 153.
4. Наше листування // Нові дні. – 1955. – Ч. 61.
5. Чаленко В. Гордий син зневаженого народу (Про літературну діяльність Григорія Косинки) / В. Чаленко // Нові дні. – 1955. – Ч. 61.

Олександр Бокайло

Острог (Україна)

«БЮЛЕТЕНЬ ЗАРЕВО» ТА «РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ» ЯК ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ «ЗАРЕВО»

Організація «Зарево» була створена в Європі у травні 1949 р. По суті, новостворена організація об'єднала прихильників ОУН (м) студентського та академічного середовища, котрі опинилися в Ді-Пі таборах та в країнах Західної Європи після війни. Товариство відіграло в Європі важливу роль у консолідації сил націоналістичної молоді, котрі були прихильниками ідеології національного солідаризму та політичної стратегії ПУН-у. Діяльність товариства мала б зміцнити позиції ОУН (м) у Європі, а згодом і в країнах Північної та Південної Америки в умовах конфронтації націоналістичного руху, після розколу 1940 року. Основним напрямком діяльності товариства стає праця в фахових (ділових) комісіях. Результати праці комісії публікувалися в періодичних виданнях товариства в «Бюлетені Зарево» та в «Розбудові держави», окремо виходили і збірники праць деяких комісій.

Перші два випуски «Бюлетеню Зарево» вийшли в Мюнхені в 1949 та 1950 році циклостилем, третій був виданий в Монреалі 1951 року. Окрім опублікованих документальних джерел видання містили наукові та публіцистичні статті з різної тематики, серед яких були й програмні. Зокрема, це статті М. Антоновича «Наші завдання на ідеологічному фронті», «Праця комісій», «План праці з ділянки: суспільно-громадські рухи в Україні в ХІХ–ХХ столітті», М. Плав'юка «Високошкільний тиждень ЦЕСУС-у», А. Жуковського «Завдання та побудова Централі Українських Студентських Товариств Національного Солідаризму», Б. Винара «Проект праці Економічної Комісії» та ін.

«Розбудова держави» почала з'являтися в 1951 році як продовження «Бюлетеню Зарево». Однією з причин перейменування та зміни характеру видання стала стаття А. Жуковського, яка опублікована в третьому, останньому, числі «Бюлетеню Зарево» під назвою «Розбудова держави». У ній автор, підсумовуючи результати другого річного з'їзду «Зарева», вказує на те, що український модерний націоналізм пройшов власні етапи творення та ідейної стагнації. Він виділяє три генерації носіїв національної ідеї: основоположників модерного націоналізму в його організованій формі; генерацію 30-х років, яка утвердила розвиток націоналізму; молоде покоління воєнних та повоєнних років. Зупиняючись коротко на характеристиці кожної генерації та вказуючи на спадковість націоналістичних традицій між поколіннями, автор виокремлює два гасла, які характеризують їх діяльність. Перше – «Розбудова Нації» та друге – «Розбудова Держави». Якщо перше гасло більш відповідає першим двом генераціям (поколінням) українських націоналістів, то друге характеризує тогочасний напрям діяльності, перш за все надбання молодого покоління. Виходячи з цього, автор зазначає, що національний солідаризм, як ідея, більше відповідав першій та другій генерації. Але ця концепція потребує доопрацювань та переосмислення. Важливим напрямком діяльності в межах студійних комісій, на його думку, має стати державницька діяльність на благо Батьківщини. «Зарево» повинно було стати поборником цього останнього висунутого девізу, не тільки в студентському та академічному секторі, але й поза ним. Реалізація поставлених завдань мала відбуватися в співпраці з усім націоналістичним рухом. Очевидно, обравши саме це гасло девізом діяльності «Зарева», «Бюлетень Зарева» був перейменований на «Розбудову держави» яка, очевидно, стала ідейним наступником журналу «Розбудова Нації».

У першому ж числі «Розбудови держави» з'являються рубрики «Проекти планів праці діяльностевих комісій Зарева», «Надіслане до редакції», «Зарево на сторінках української преси». У другому числі дві рубрики присвячені діяльності комісій: «З праць комісій» та «До проблематики праць комісій». Ці ж рубрики, проте під

іншими назвами зберігаються до припинення видання журналу в 1958 році. Варто згадати, що редакторами журналу були М. Антонович (1949–1954 рр.) та Б. Винар (до 1957 р.), останній 22 номер з'явився за редакцією М. Антоновича в Торонто в 1958 році.

Дописувачами до журналу були не тільки члени «Зарева», але й відомі громадські діячі, письменники та вчені: М. Антонович, Б. Винар, Л. Биковський, Ю. Бойко, П. Грицак, П. Голубенко, Р. Єндик, М. Ждан, О. Жданович-Штуль, А. Жуковський, О. Зінкевич, В. Іванис, З. Книш, М. Курах, В. Мардак, В. Михальчук, І. Мірчук, М. Мухин, О. Оглоблин, Є. Онацький, Я. Пастернак, М. Плав'юк, С. Процюк, П. Стерчо, Б. Цюцюра, Д. Чижевський, В. Янів та ін. Наведений вище авторський колектив журналу беззаперечно свідчить про високу наукову та суспільну вартість цього видання.

У журналі здебільшого публікувалися статті на історичну, державотворчу та українознавчу проблематику наукового та науково-популярного характеру, а також рецензії, огляди, документи, спогади. Зважаючи на дописувачів та на характер публікацій, не тільки студентів, які працювали в межах студійних комісій, а й відомих науковців, журнал можна вважати плацдармом формування наукових навичок та джерелом вироблення активної громадської позиції читачів.

Все ж хоч і не вдалося видавати журнал після 1958 року, не зважаючи на численні спроби відновити видання, він відіграв важливу роль серед численної української громади повоєнної Європи, Північної та Південної Америки, та став справжнім обличчям діяльності як усього товариства «Зарево», так і окремих членів організації зокрема.

Список основних джерел та літератури:

1. Бюлетень Зарева. – Мюнхен, 1949. – Ч. 1.
2. Бюлетень Зарева. – Мюнхен, 1950. – Ч. 2.
3. Бюлетень Зарева. – Монреаль, 1951. – Ч. 3.
4. Архів УІТ. – Арх. Б. Винара. – Ф. «Спогади». – Спр. «Винар Б. Зарево і «Розбудова держави» (спомини, 75 арк.)

5. Розбудова держави. Бюлетень «Зарево». – Монреаль, 1951. – Ч. 1(4).

6. Янів В. Студії та матеріали до новішої української історії / В. Янів // Українська студентська преса. Історично-бібліографічний нарис. – Мюнхен, 1983. – Т. 2.

Іван Логвин

Острог (Україна)

СПОГАДИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКИХ ЕМІГРАЦІЙНИХ ІСТОРИКІВ (1945–1952)

Впродовж ХХ ст. українськими вченими, громадськими діячами, письменниками та публіцистами, які в силу багатьох обставин опинилися поза межами своєї батьківщини, написано низку спогадів, що стали невід’ємною частиною зарубіжної україністики. Незважаючи на ту суб’єктивність, що притаманна усій без винятку мемуаристиці, ці тексти – не лише важливе джерело до вивчення життя окремої особи чи історії української еміграції загалом. Чимало з них також містять цінну інформацію про життя та діяльність еміграційних істориків, історію еміграційної історичної науки.

Окремі з цих мемуарних творів висвітлюють один із найцікавіших, але ще недостатньо досліджених періодів в історії української зарубіжної історіографії – час еміграції вітчизняних вчених-істориків до Німеччини, життя в таборах для переміщених осіб, а також процес подальшої еміграції за океан – до Канади, США, Південної Америки чи Австралії.

До них в першу чергу варто віднести спогади видатного українського історика, бібліографа та книгознавця Лева Биковського, який опублікував у 70-х роках ХХ століття у США декілька окремих книг спогадів: «З Генеральної Губернії до Вартегау», «Ваймарські часи», «З Європи до Америки: подорожні замітки (1946–1948)». Кожна з цих книг фіксує унікальний для кожного випадку опис шляхів еміграції науковців по охопленому війною континенті. Не лише розірваність шляхів комунікацій, перевантаженість транспортних сполучень, матеріальні нестачі були повсякденними явищами у мандрівці на Захід. Поряд з ними цілком

© Іван Логвин, 2016

реальною була й імовірність військової атаки союзницьких військ, або ж неприхильне ставлення німецької влади, що могло закінчитися ув’язненням. Автор нерідко з фотоматеріалами розповідає про життя в повоєнній Німеччині, детально описує складну процедуру отримання афедавіту і дозволу від американської влади на виїзд до США.

Подібні сюжети містяться й у спогадах історика Олександра Домбровського, які були опубліковані вже у незалежній Україні. Їхньою особливістю, поряд з описом подорожнього шляху, є наявність авторських рефлексій та роздумів щодо усього, що відбувається навколо та з ними безпосередньо. Такі відомості є цінними також з огляду на можливість вивчення внутрішнього стану дослідників, їхніх мотиваційних та демотиваційних чинників.

Варто також згадати опубліковані спогади, написані не представниками історичного фаху, але в яких також можна знайти відомості про життя українських істориків на еміграції у той період. Серед них – спогади Ю. Шевельова «Я, мені, мене... (і довкруги)», у яких містяться портрети деяких істориків, зокрема відомого В. Петрова (про перебування останнього у Німеччині також у формі журнальної статті залишив спогади історик Б. Крупницький). У. Самчук, у своїй «Планеті Ді-Пі», згадує про життя і побут деяких родин істориків у таборах для переміщених осіб. Спогади доньки відомого історика, архівіста та організатора наукового життя С. Наріжного Н. Наріжної є унікальним джерелом до вивчення сторінок з життя українських вчених, які на момент закінчення війни перебували на території Чехословаччини.

За влучним виразом І. Жегуца, «... мемуарні презентації, безперечно, допоможуть історикові зрозуміти атмосферу тої переходнової в житті нашої громади за межами України, яку загальноприйнято було називати «українців у вільному світі». Вказані вище мемуарні твори – це складний зріз пам’яті та свідомості людей, що пройшли через переломні події в історії європейського континенту. Їхня справжня цінність як історичного джерела, що може дати відповіді на багато питань, або ж навпаки, дати поштовх для

їх поставлення, є потенційним предметом наукових студій в недалекому майбутньому.

Список основних джерел та літератури:

1. Биковський Л. Ваймарській часи / Л. Биковський. – Денвер : Український суходоловий інститут, 1970.
2. Биковський Л. З Генеральної губернії до Вартегау : Спомини 1944–1945 / Л. Биковський. – Денвер : Український суходоловий інститут, 1973.
3. Биковський Л. З Європи до Америки : подорожні замітки (1946–1948) / Л. Биковський. – Денвер : Науково-дослідчий інститут океанічної України, 1975.
4. Домбровський О. Спомини / О. Домбровський. – Нью-Йорк ; Львів ; Острог, 2009.
5. Жегуц І. Візія України в нашій еміграційній мемуаристиці / І. Жегуц. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003.
6. Крупницький Б. Мої спогади про В. Петрова / Б. Крупницький // Україна (Париж). – 1953. – №9.
7. Наріжна Н. Дитячими очима (спогади) / Н. Наріжна. – Прага : Sdružení ukrajinek v České republice, 2010.
8. Самчук У. Плянета Ді-Пі (нотатки й листи) / У. Самчук. – Вінніпег, 1979.
9. Шевельов Ю. Я, мені, мене... (і довкруги)». Спогади. У двох томах / Ю. Шевельов. – Харків ; Нью-Йорк : Видавництво М.П. Коць, 2001.

Тетяна Гурська

Сиракузи (США)

СПОГАДИ ПРО МОЇХ БАТЬКІВ – ВАЛЕНТИНУ ТА ЯКОВА ГУРСЬКИХ*

Добрий день. Мене звати Тетяна Гурська. Для мене велика честь поділитися з вами сьогодні про життя моїх батьків: покійного Якова Гурського і покійну Валентину Гурську, завдяки яких була створена слов'янська книжкова та архівна колекція в «Острозькій академії». Питання: як це сталося, що велика частина бібліотеки мого батька знаходиться в «Острозькій академії»? Я трохи розкажу про батьків, щоб ви зрозуміли як це сталося. Мій батько – Яків Гурський, народився у маленькому селі Жолдаки, з-над річки Сейм на Чернігівщині, в Сумській області 4 листопада 1923 року. В цьому маленькому селі жило тільки кілька сотень мешканців. Його батьки – Пантелеймон Гурський і Ганна Дзюба були селянами. Мійому батькові дуже подобалося свіже повітря і сумська природа. Часто розказував мені і сестрі Лесі, як він і брат Петро плавали у річці Сейм і збирали гриби в лісі. Але його ще більше приваблювали книжки, навчання і знання, чим праця селянина. На щастя, мій батько вижив у Голодоморі і під час Другої світової війни він з моїм дідусем, Пантелеймоном Гурським і з братом Петром опинилися в таборах DP (displaced persons camps) в Аусбурзі, в Німеччині. Появилася можливість учитися на вищих студіях славістики в Мюнхені, в Українському вільному університеті (УВУ), де він здобув ступінь бакалавра та в 1950 році ступінь магістра по українській слов'янській філології. Цього ж самого року мій тато з родиною переїхали до Америки, в Філадельфію в штат Пенсільванія. Батькові ще раз пощастило: від 1951 до 52 року

* Запис скайп-доповіді.

він викладав в Дікінсон коледж. В 52 році батько отримав George Leib Harrison Fellowship, а в 53 George Leib Harrison Scholarship. Ці стипендії дуже допомогли батькові здобути ступінь магістра в 1953 і ступінь доктора у 1957 році, в галузі слов'янської і балтійської лінгвістики в престижному університеті University of Pennsylvania (Пенсильванському університеті). Яків Гурський почав працювати Сиракузькому університеті в штаті Нью-Йорк в 1956 році.

Так як і батькові, мамі Валентині Гурській пощастило, що вона теж на щастя вижила в Голодомор і теж, як батько, попала у табір переміщених осіб, але не в Німеччині, а в Австрії, в Зальцбурзі. В Зальцбургу Валентина училася у медичній програмі. Коли появилася можливість переселитися до Америки, моя мама перервала її науку і в 1949 році мама з батьками – Тетяною і Андрієм Шкіним та сестрою Лідою (в шлюбі Білокур) емігрували до Америки. Як і батько, переселилася до штату Пенсильванія. Вона там удачливо отримала стипендію до Бактелського університету в місті Луїсбург. У 1953 році отримала ступінь бакалавра. Вона мала успішну кар'єру. Зразу після університету вона почала працювати мікробіологом-дослідником в компанії «MorkShop&Dorm» у Філадельфії та «Bristol Marsh Script» у Сиракузах, штат Нью-Йорк.

Яків Гурський та Валентина Шкіна познайомилися в українській православній церкві, одружилися 15 листопада 1953 році у Філадельфії. Якову Гурському найкраща діяльність була сидіти в своїй бібліотеці в хаті і читати наукові книжки, і робити дослідження. Йому бути в бібліотеці – це було як іншій людині відпочивати на пляжі. Він днями і ночами сидів і працював на різних проектах. Моя мама цілий час давала сильну підтримку батькові в його кар'єрі. З 1976 року до виходу на емеритурі у 1989 році, мій батько очолював Слов'янський відділ. Він був надзвичайний вчитель і порадник студентам, і студенти цинили його знання і добре серце. Коли Яків Гурський виходив на пенсію, аспіранти подарували йому плакат з наступною цитатою Генрі Адамса: «Учитель впливає на вічність, він ніколи не може сказати де його вплив кінчається». Навіть коли він захворів раком у 1989 році і вийшов на пенсію, Яків Гурський продовжував бути порадником аспірантам

у Сиракузькому університеті. Він не тільки помагав студентам, а також і професорам. Коли батько був керівником Слов'янського відділу, він всіх професорів підтримував і боровся за підвищення. Влітку 1991 року мій батько був піднесений духом, коли стало можливо відвідати Україну, після 41 року. Запросили батька викладати курси українознавства Української Київської міжнародної школи україністики. Батько, мама і я (і також моя сестра Леся), всі поїхали на Україну. Ми з сестрою вчилися, а батько викладав. Батькові і мамі так сподобались різні екскурсії: Львів, Карпати, Дніпропетровськ. Мама і батько були дуже раді одновити контакти з родичами, але найцікавіше і що було найбільшою несподіванкою, що Україна стала незалежною, була така надія.

Після цієї поїздки тато і мама рішили почати у Сиракузькому університеті стипендійний фонд для українських студентів, які живуть на Україні. Це були спеціально для аспірантів. Після батьківської смерті цей стипендійний фонд став реальністю. Це була мрія мого батька і мами допомогти українським студентам на Україні, так як Америка допомогла їм. Не зважаючи на те, що мої батьки приїхали з пустими руками, як біженці, з Другої світової війни до Америки вони шалено вчилися і працювали, і збирали гроші з їх скромної платні, щоб вони могли допомогти новому поколінню студентам на Україні. Це 44 роки батьківської кар'єри. Він здобув сотні книжок для цієї бібліотеки. Коли мій батько помер, моя мама зрозуміла, що його любов до навчання може бути передана новому поколінню українських студентів через книжки, книжки які він так любив. Мамина приятелька пані Броніслава Скрупська допомогла їй з рішенням прислати батькові книжки в Острозьку академію.

Я дуже рада, що українські студенти матимуть можливість скористатися бібліотеки мого батька, щоб поглибити своє знання. Дуже дякую за вашу увагу і дуже дякую доктор Алла Атаманенко, що запросила мене поділитися своїми спогадами про своїх батьків. Дуже дякую. До побачення.

Дмитрий Карев
Гродно, Білорусь

**ЗАРУБЕЖНОЕ БЕЛОРУСОВЕДЕНИЕ
И УКРАИНОВЕДЕНИЕ В ЗАПАДНОЙ ЕВРОПЕ
ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX – НАЧ. XXI ВЕКА:
ОБЩЕЕ И ОСОБЕННОЕ В СТАНОВЛЕНИИ И РАЗВИТИИ
(ВЕЛИКОБРИТАНИЯ И ФРГ)**

Развитие белоруссоведения и украиноведения имеют давние и достаточно прочные традиции еще с XIX – нач. XX в. Достаточно сказать, что после закрытия Виленского университета его восприемником стал Киевский университет, а профессор Виленского университета, историк И.М. Данилович стал ведущим профессором и деканом юридического факультета Киевского императорского университета. Серьезное внимание истории ВКЛ и Беларуси уделяли И.Н. Костомаров, М.А. Максимович, В.Б. Антонович, братья А.С. и М.С. Грушевские. Крупнейший белорусский историк, основоположник белорусской национальной историографии М.В. Довнар-Запольский – ученик В.Б. Антоновича – в значительной мере усвоил концептуальные подходы украинских коллег применительно к белорусскому историческому процессу.

Если украинцам удалось хотя и на сравнительно короткий исторический период, в дальнейшем (в 1918–1919 гг.) опробовать свою модель национально-государственного и культурного строительства на практике, в Беларуси – акт 25 марта 1918 года лишь декларировал желанную независимость. Переплетенность исторических судеб Беларуси и Украины сказалась и в последствиях Рижского мирного договора 1921 года, когда значительная часть Западной Беларуси и Западной Украины оказались вне пределов

своей исторической родины. Это порождало общность проблем и близость их толкования в исторических версиях белорусско-украинского прошлого.

Еще в большей мере эта связанность судеб проявилась в деятельности белорусских и украинских диаспорных эмигрантских организаций в странах Западной Европы и Северной Америки, что нередко определяло возможность культурных и научных контактов лидеров национально-культурных сообществ этих наций за рубежами их отечества.

Однако, при всех этих моментах близости и общности, развитие белоруссоведения в таких западноевропейских странах, как ФРГ и Великобритания имело и существенное отличие. Наиболее характерные из них сводятся к следующим моментам.

Украинцам удалось создать в Западной Германии достаточно влиятельные и авторитетные научные институции (прежде всего Свободный Украинский университет в Мюнхене), белорусы нередко начинали свою деятельность в ФРГ под крылом этого университета или Института по изучению СССР, где украинские исследователи играли ведущую роль.

Более многочисленная и влиятельная диаспора в ФРГ обладала гораздо большим потенциалом трансляционного эффекта о своей культуре и истории в западногерманском научном сообществе.

В Великобритании в созданных университетских славистических центрах украиноведение получило гораздо более пристальное внимание, хотя и меньшее, чем россика или полонистика. Белоруссоведение стало достаточно активно проникать в исследовательское поле славистов Великобритании и ФРГ с конца 80-х гг. – нач. 90-х гг. XX в. Хотя и сегодня белоруссоведение остается на маргинеze славистических исследований в этих странах.

К сожалению, какой-либо значимой представительной информации о регулярных научных контактах ведущих представителей украиноведения и белоруссоведения в этих странах, в белорусской историографической традиции на сегодняшний день не имеется, а проблема явно заслуживает специального исследовательского внимания как в плане геополитических интересов Беларуси и

України, так и в аспекте совместного фокусированного воздействия на создание полноценного сбалансированного образа наших стран в экспертном сообществе и культуре западноевропейского сообщества.

Поэтому перед современным исследователем истории украиноведения и белоруссоведения предстоит решить как минимум три задачи:

1. Выявить и отобрать этот круг источников;
2. Определить их репрезентативность и полноту;
3. На основе этой источниковой базы создать полноценную аргументированную реконструкцию белорусско-украинских культурных и научных связей в контекстах западноевропейского общества.

Решение этих задач позволило бы украинским и белорусским историкам и культурологам более эффективно продвигать и популяризировать традиции своей богатой истории и культуры в западноевропейском сообществе и формировать политику адекватной исторической памяти.

Сергій Троян

Київ (Україна)

УКРАЇНСЬКИЙ ДІАСПОРНИЙ ДИСКУРС ПОСТКОЛОНІАЛІЗМУ

Постколоніальні студії (інша назва – студії третього світу) виступають у якості нового підходу й напрямку в дослідженнях як історії колоніалізму загалом, так й історії колоніального минулого окремих держав, країн і народів. Тобто, постколоніалізм можна розглядати в якості парадигми, що її Гелл Фостер означив як «постмодернізм опору», поширюючи низку її питань на контекст взаємодії з імперіалізмом і його спадком та його скидання. У цьому сенсі можна додати, що для постколоніалізму характерне звертання до низки питань, відповіді на які вимагає конструювання постколоніального порядку.

Основоположником постколоніальної теорії був американець Едвард Саїд (1935–2003). Прийнято вважати, що «вибух постколоніальності» відбувся після виходу в світ його книги «Орієнталізм» у 1978 р. Автор розглядає її у тому числі як дослідження, спрямоване «на переосмислення того, що впродовж віків вважалося за бездну, яка відділяє Схід від Заходу». При цьому Е. Саїд своє головне завдання вбачав у оспоруванні точки зору, що різниця між Сходом і Заходом означала ворожість, дистанціювання, усталений і незмінний набір протилежних за своєю суттю натур і, відповідно, побудовану на такому баченні антагоністичну систему поглядів.

У широкому розумінні контексту «орієнталізм» можна вважати світоглядом, способом мислення, системою поглядів європейців на світ і суспільства, які раніше перебували у сфері колоніального впливу європейських держав-метрополій. На підставі свого аналізу Е. Саїд стверджує, що орієнталізм завжди був зорієнтований на утвердження за допомогою загальнокультурного тиску різниці

між європейською і азійською частинами світу. Тобто, його можна розглядати як основоположну політичну доктрину – «орієнталізм є фактом як культурним, так і політичним», пов'язану з домінуванням над Сходом, оскільки він був слабшим від Заходу, бо його «іншість» перейшла в слабкість. Заслуга Е. Саїда в тому, що він дослідив, як Захід не тільки конструє Схід, але й конструє його саме в якості свого Іншого, що містить усі незахідні, а, отже, негативні характеристики.

Американський учений відносив себе до «постколониального» напрямку. Цей факт він чітко і однозначно підкреслює в праці «Орієнталізм». Використовуючи розроблену Ж. Дерріда техніку реконструкції тексту, Е. Саїд показав, яким чином численні праці західних авторів – географів, політиків, істориків, літераторів, лінгвістів, етнографів – репрезентували Схід у довільній і дуже часто принизливій формі. Пізніше Е. Саїд у праці «Культура й імперіалізм» розкрив історію співучасті культури в справі імперських заокеанських завоювань. Концептуальна ідея американського дослідника ґрунтувалася на тезі про те, що майже скрізь у неєвропейському світі прихід білої людини викликав певний опір, який, зрештою, здебільшого й перемагав. Кульмінацією відповіді європейському домінуванню став потужний деколонізаційний рух у «третьому світі». Він призвів до руйнації великих колониальних імперій і колониальної системи загалом у ХХ столітті.

Заслуговує на особливу увагу теза Е. Саїда: «Імперіалізм – це не тільки стосунки домінування, а й відданість особливій ідеології експансії». Колонізатори створили власний імідж просвічених і правих (серед американських авторів вживається термін «критична білість» – англ. *critical whiteness*). З іншого боку, у колонізованих розвивається колониальна ментальність і згодом культурне низькопоклонство по відношенню до культури країни-завойовника, яка нав'язує колонізованому свою месіанську культуруносно функцію.

Постколониальна теорія стала надбанням і європейських учених. Так, зокрема, постколониальні студії як дослідницький підхід виділяють професор Варшавського університету (а також На-

ціонального університету «Києво-Могилянська академія») Оля (Олександра) Гнатюк у монографії «Прощання з імперією: Українські дискурси про ідентичність» і професор Януш Корек (Стокгольм) у доповіді на тему «Центральна та Східна Європа в постколониальній перспективі» та в колективному дослідженні польської та української постколониальної перспективи. Кандидат історичних наук, викладач Воронежського державного університету (Росія) Максим Кирчанів проаналізував співвідношення між політичним транзитом і постколониальною теорією в гуманітарних студіях, у тому числі й на прикладі сучасної України, відзначивши, що постколониалізм в Україні – це складний феномен, що має різні прояви у внутрішній і зовнішній політиці країни.

Уперше поняття постколониалізму до України вжив літературознавець і перший голова Асоціації Україністів Австралії Марко Павлишин. Саме М. Павлишин вважає, що «хоч українську культуру сьогодення постколониальною не назвеш, можна твердити, що в ній відкрився вже чималий постколониальний простір, на якому можливі й вільні імпровізації на пережиті колониальні та антиколониальні теми, і відпочинок від гідної, але дещо передбачливої культури й літератури обов'язку, яка існувала обабіч стіни між офіційним та опозиційним в колонізованій Україні».

З метою виокремлення постколониальних рис у сучасній українській культурі він звертається до різниці між антиколониальним і постколониальним: «Антиколониальні стратегії об'єднує структура заперечення... в дискурсі антиколониальному зустрічається часто підсвідоме бажання далі говорити від імені влади – хоч, правда, влади нової та іншої... Постколониалізм менш реакційний, більш оригінальний і творчий. Він не так веде боротьбу проти колониалізму, як обганяє його і стає на «вищі» позиції, ніж колониалізм. Постколониалізм використовує досвід колониалізму не просто для відштовхування від нього, але для формування власної самосвідомості».

Українська «постколониальність» (тобто національний різновид постколониальної теорії) є вкоріненою у відповідний історичний, літературний і культурний контекст, а тому характеризується

своїми відмінностями. Зокрема, для неї характерне «карнавальне руйнування надщерблених тоталітарних ритуалів», що було притаманне для літературної групи «Бу-Ба-Бу» (Юрій Андрухович, Олександр Ірванець, Віктор Неборак). Як влучно зауважує американський науковець українського походження Віталій Чернецький, проза та есеї Ю. Андруховича засвідчують, з одного боку, «болісні дилеми й аналітичні та ідентифікаційні виправи постколоніального інтелектуала в постсовєтському контексті», а, з іншого, «траєкторії самоідентифікації постколоніального українського інтелектуала в сьогоденнішому багатополлярному світі».

Заслуговує на увагу український діаспорний постколоніальний дискурс, фундатором якого, як уже відзначено вище, є М. Павлишин. Також постколоніальне прочитання текстів української літератури здійснював канадський літературознавець і мистецтвознавець українського походження Мирослав Шкандрій. Культурну спадщину колоніалізму в Україні досліджували антрополог і культуролог, науковий співробітник Українського наукового інституту Гарвардського університету Оксана Грабович і канадійський історик українського походження Степан Величенко.

Причому останній не є прихильником застосування методології постколоніальних досліджень у випадку України. Щодо авторів, які в цьому контексті користуються з постколоніальної парадигми, він пише: «З погляду української науки їхня термінологія нова, і, можливо, завдяки їй чужинці, які раніше зневажали б українську тему і скаржилися на неї як на «націоналістичну», тепер її визнають. Але чи відкриває постколоніалізм для історика України щось таке, чого вони в іншому випадку не знали б, і чи взагалі варто застосовувати цю теорію до України?». На його думку, якщо Російська Україна була колонією, будь-який ретельний аналіз не може обмежуватися лише сферами культури/репрезентації, як це роблять сучасні постмодерні дослідники української літератури. Не може він також обмежуватися і двосторонніми російсько-українськими економічними відносинами: такий аналіз має також помістити українські землі в контекст європейської та світової економіки і порівняти їх із іншими колоніями.

Натомість С. Величенко пропонує широкий порівняльно-історичний контекст вивчення минулого України та його рефлексій на сучасність. З цього приводу дослідник зауважує таке: «Історики зазвичай виокремлюють чотири типи колоній, всередині яких відносини між землею, капіталом, місцевим населенням та поселенцями відрізняються: адміністративні (Південна Азія), плантаційні (Вест-Індія), змішані поселенські (Латинська Америка), поселенські (Канада, США). Ці відмінності, своєю чергою, модифікували всередині колоній той специфічний тип капіталістичної модернізації, який застосовували метрополії щодо власних колоній. Немає сумнівів, що українські історики в межах цієї порівняльно-колоніальної перспективи могли б розпочати аналізувати, як царський та радянський різновиди модернізації взаємодіяли з місцевими українськими умовами. Це не означає, що слід порівнювати винятково те, наскільки випадок України збігається з іншими колоніальними ситуаціями, але вимагає й аналізу того, як капіталізм, модернізація та індустріалізація викликали різні національні реакції в різних місцях за різних обставин. Таке дослідження зможе показати, наскільки національне було продуктом глобального, і таким чином підкреслити значення національних питань в сучасних умовах, одночасно уникаючи мітів про винятковість, які виникають через зосередженість на одному національному аспекті».

На наш погляд, постколоніальні студії становлять науковий інтерес насамперед з точки зору загального дослідницького підходу. Український їх варіант додає певних особливостей у плані вивчення досвіду, відмінного від класичних британського, французького й американського зразків. Насамперед йдеться про таку українську специфіку постколоніалізму як карнавальність, перформативність, алегоричність, контрапунктність і, врешті, повільне і навіть м'яке розлучення з колоніальним минулим.

Список основних джерел та літератури:

1. Величенко С. Питання російського колоніалізму в українській думці. Політична залежність, ідентичність та економічний розвиток [<http://vpered.wordpress.com/2010/10/14/velychenko-russian-colonialism/>]

2. Величенко С. Постколоніалізм, Європа та українська історія / С. Величенко // Україна модерна. – 2005. – Чис. 9.
3. Гнатюк О. Прощання з імперією: Українські дискурси про ідентичність / О. Гнатюк ; Пер. з польськ. – К., 2005.
4. Павлишин М. Козаки в Ямайці: постколоніальні риси в сучасній українській культурі / М. Павлишин // Слово і час. – 1994. – № 4–5.
5. Саїд Е. Культура й імперіялізм / Е. Саїд ; Пер. з англ. – К., 2007.
6. Саїд Е. Орієнталізм / Е. Саїд ; Пер. з англ. В. Шовкун. – К., 2001.
7. Чернецький В. Картографуючи посткомуністичні культури. Росія та Україна в контексті глобалізації / В. Чернецький. – К., 2013.
8. Шкандрій М. В обіймах імперії: Російська і українська літератури новітньої доби / М. Шкандрій ; Пер. з англ. П. Тарашук. – К., 2004.

Петро Кралюк
Острог (Україна)

ОЦІНКА ВАРШАВСЬКОГО ДОГОВОРУ 1920 Р. УКРАЇНСЬКИМИ ПОЛІТИЧНИМ ЕМІГРАНТАМИ

Порозуміння в кінці 1919 – першій половині 1920 рр. між польською та українською сторонами отримало різко негативну оцінку в різноманітній літературі, написаній провідними українськими політиками періоду Визвольних змагань 1917–1920 рр. Це стосувалося передусім галицьких політичних діячів, що цілком є зрозумілим. Адже, згідно Варшавського договору, землі Західної України, зокрема Галичини, переходили під владу Польщі. Тому галицькі політики трактували цей договір як зраду національних інтересів.

Також негативно оцінювали польсько-український союз і багато інших провідників УНР.

Наприклад, це стосується конкурента Симона Петлюри Володимира Винниченка. У третій частині своєї книги «Відродження нації» він писав про укладену 2 грудня 1919 р. угоду між Петлюрою та польською стороною. Ця угода передувала Варшавському договору 1920 р. Винниченко оцінював ту угоду як останні конвульсії «отаманщини».

Попри відверту заангажованість і тенденційність Винниченка, треба віддати належне: у цьому випадку його оцінка не є безпідставною. Перед Петлюрою, становище якого було на той час дуже хитким, стояло питання збереження влади. Не маючи належного оперття на внутрішні сили, він змушений був вдаватися до сил зовнішніх. Петлюра знайшов союзників, якими стали поляки. При цьому ладний був іти на значні поступки цим союзникам.

Переговори між Петлюрою й Пілсудським велися таємно. Про них не мав достатньої інформації навіть тодішній голова уряду УНР Ісаак Мазепа. Про це він так писав у своїх мемуарах.

© *Петро Кралюк, 2016*

Також про те, що Варшавський договір готувався таємно і не був відомий багатьом очільникам УНР, писали інші свідки того-часних подій. Так, Микита Шаповал вважав, що договір із поляками готувався в глибокій таємниці, а про існування дипломатичних актів «ніхто не знав, окрім кількох змовщиків».

Такий стан речей, коли керівник держави немає нормальної комунікації з іншими державними очільниками, виглядає дивно. Хоча це можна списати на дезорганізацію структур УНР. Але навіть при цій дезорганізації було зрозуміло, що союз Петлюри з поляками (тим паче на таких умовах, які передбачалися) не буде підтриманий багатьма керівниками Української держави і може лише привести до розколів і непорозумінь.

Юрій Тютюнник, який у той час був одним із провідних військових діячів УНР, у своїй книзі «З поляками проти України» вкрай негативно оцінив зближення Пілсудського й Петлюри. Звісно, треба враховувати, що згадана книга Тютюнника «З поляками проти України» була опублікована ним у той час, коли він пішов на співробітництво з радянською владою і для нього характерними стали антипольські настрої. Однак попри таку тенденційність цієї книги, багато наведених у ній фактів та міркувань перекликають із тим, що писали інші українські автори, опинившись на еміграції.

На що розраховував Петлюра? Очевидно, на те, що цей союз матиме позитивні результати, дозволить зберегти УНР. Й у такому випадку «головний отаман» виглядатиме як переможець. А переможців не судять.

Не виключено також, що Варшавський договір не зводився лише до польсько-українських відносин, а мав більш широкий міжнародний контекст. Так, Петлюра при зустрічі з Мазепою заявив: «Наш договір з поляками підписаний при активній допомозі Франції». Це виглядає цілком ймовірно. Адже в той час на Заході шукали воєнно-політичні сили, які б могли вести активну боротьбу проти більшовизму. Й помітне місце в цих планах відводилося Польщі. Тому союз поляків із антибільшовицькими силами лише вітався. Можливо, Петлюра, підписуючи цей договір, сподівався,

що УНР буде визнана західними державами й отримає від них підтримку.

Назвати спільний наступ польських та українських сил в кінці квітня – на початку травня 1920 р. успішним проблематично. Хоча союзникам вдалося очистити значну частину Правобережної України від більшовиків, однак тут їхні основні сили (12-а й 14-а армії) не були розгромлені. Більшовики, обороняючись, уникали масштабних боїв. Не вибухнуло й повстання в більшовицькому тилу, на яке сподівався Петлюра та його соратники. Водночас українське населення Правобережної України зазнало масштабних реквізицій з боку польської армії, що породжувало негативне ставлення до неї, а також і до Петлюри як союзника поляків, про що, зокрема, писав Тютюнник.

У кінці травня 1920 р. більшовицька Червона армія перейшла в контрнаступ. Протягом літа і аж до початку жовтня велися кровопролитні бої між більшовицькими силами, з одного боку, та польськими й українськими, з іншого. Червоноармійцям вдалося вийти до Львова й Варшави. Виникла загроза знищення не лише УНР, а й Польської держави. Цієї катастрофи вдалося уникнути. Більшовицькі війська були відкинуті назад. В цих умовах українцям довелося воювати не стільки за свою державу, скільки за Польщу.

У ситуації, що склалася на осінь 1920 р. польська сторона вирішила відмовитися від Варшавського договору. 12 жовтня 1920 р. в Ризі був укладений договір про перемир'я й прелімінарні умови миру між Російською Соціалістичною Федеративною Радянською Республікою та Українською Соціалістичною Радянською Республікою, з одного боку, та Польщею – з іншого. А 18 березня 1921 р. між цими сторонами був підписаний Ризький договір, який формально поклав край польсько-радянському збройному конфлікту і санкціонував поділ українських і білоруських земель між Польщею та Радянською Росією. За цим договором Польща отримала західноукраїнські землі, які їй раніше «відавав» Варшавський договір. Укладення Ризького договору було сприйняте багатьма українськими політиками як зрада з боку поляків.

І хоча Пiлсудський 15 травня 1921 р. вибачився перед інтернованими українськими вояками, це вибачення практично нічого не означало. Тим паче, що польська влада поводитися з інтернованими не найкращим чином. На це, наприклад, звертав увагу Тютюнник.

Варшавський договiр, за великим рахунком, виявився корисним лише для поляків. Вони отримали союзника, який їм допомiг вiдстояти незалежність. Українці ж, на перший погляд, не отримали вiд цього союзу нічого. Звiдси такий негативiзм до Варшавського договору в спогадах українських дiячiв перiоду Визвольних змагань, якi писалися пiсля загибелi УНР. Цей негативiзм перейшов i в сучасну українську iсторiографiю.

Алла Атаманенко

Острог (Україна)

ІНСТИТУЦІЙНА СТРУКТУРА УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ЗАРУБІЖЖЯ

В історіографії існує традиційний поділ українознавчих установ в діаспорі на такі основні категорії: 1) українські наукові установи і товариства; 2) українсько-американські, українсько-канадські наукові центри. У 2005 р. Л. Винар уточнив такий поділ, поділивши установи, що існували по Другій світовій війні: 1) Українські наукові установи, які мають свої власні статuti, свої плани діяльності та свої наукові серійні або несерійні видання; 2) Українські високі школи – університети...; 3) Українознавчі наукові центри, які діють при американських і канадських університетах...; 4) Професійні українські організації, які займаються академічною і науковою діяльністю; 5) Координаційна надбудова українських наукових установ – Світова Наукова Рада Світового Конгресу Українців. Типологізація Л. Винара дозволяє більш точно охарактеризувати діяльність інституцій. Головна відмінність між ними, на нашу думку, пов'язана із засобами фінансування та звітності.

Установи першої категорії почали формуватися в міжвоєнний період і функціонують до сьогодні. Вони мали власні установчі документи, часто – серійні видання, бюлетені для інформування членів, їхні керівні органи підзвітні загальним зборам. До них відносимо Українське історично-філологічне товариство в Празі, Українську вільну академію наук (УВАН) в Європі, США, Канаді, Наукове товариство ім. Шевченка (НТШ) в Європі, США, Канаді, Австралії та інших країнах, Українське історичне товариство (УІТ) (США, Європа, Канада), Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. Липинського (США), науковий осередок отців Чину св. Василя Великого в Римі та ін. Членами кожної з цих установ

(іноді – кількох одночасно) були й історики. Крім того, в УВАН від 1945 р. діяла секція Передісторії та ранньої історії України з допоміжними науками, пізніше були утворені Історична секція та Секція Античної історії. В НТШ – від відродження у 1947 р. діяла Історична комісія (під керівництвом Б. Крупницького), пізніше – Історично-філософська секція. Більшість істориків різних поколінь (в тому числі членів інших установ) від 1963 р. об'єднав журнал «Український історик» та Українське історичне товариство, яке було створене у 1965 р. Фінансування їх пов'язане з пожертвами української громади. Час від часу вони могли мати гранти від державних інституцій, які були переважно короткотривалими і призначалися на конкретну ціль. Підрахунок кількості та аналіз змісту виданих досліджень, в тому числі не україномовних, проведені наукові конференції та інші заходи (в т.ч. й з неукраїнськими науковими інституціями) розширюють уявлення про характер їхньої діяльності, що виводить сприйняття таких установ за межі т.зв. «наукового гетта».

До українських навчальних закладів, які, природно, виконують і наукові (дослідницькі, видавничі) функції, належить Український вільний університет (УВУ) (Відень, Прага, Мюнхен), Український католицький університет в Римі та ін. Їх праця сприяла введенню українського наукового життя до європейського (через публікації та конференції) наукового світу. Функціонування цих установ відбувається переважно за рахунок пожертв української громади, хоча вони були офіційно визнані урядами країн розміщення і часом мали від останніх додаткове фінансування.

До категорії українознавчих наукових і навчальних центрів, що діють переважно при американських та канадських університетах, відносяться Український науковий інститут Гарвардського університету (Harvard Ukrainian Research Institute), Канадський Інститут українських студій Альбертського університету (Canadian Institute of Ukrainian Studies), Українознавча програма Ілінойського університету (Урбана-Шампейн, США), українознавчі (іноді профільовані) кафедри в університетах Канади та США. В 1979/80 рр. було відкрито кафедру українознавства в Торонтському університеті,

при університетах існують українознавчі дослідницькі центри (Саскачеванський, Манітобський та ін. університети). Ці установи є підзвітними адміністрації своїх університетів, а їхнє функціонування відбувається або завдяки пожертвам української громади (УНІГУ), або поєднанню таких пожертв з державними дотаціями (КІУС та ін.), що уможливорює різні форми праці і цілком вписується в харитативні традиції західного суспільства.

Серед українських наукових об'єднань у розвитку історичної науки важливе місце посідає Українське історичне товариство, яке в 1965 р. об'єднало представників різних поколінь дослідників, різних наукових інституцій, а також видає журнал товариства «Український історик». Створене на зразок Американської історичної асоціації, Польського історичного товариства та ін. національних фахових історичних об'єднань, воно намагалося продовжувати наукові традиції попередніх об'єднань українських дослідників – Празького історично-філологічного товариства, Українського наукового товариства в Києві та ін. Протягом понад 40-літньої діяльності серед членів УІТ були майже всі провідні українські історики на Заході.

До професійних організацій, діяльність яких пов'язана з науковим життям (в т.ч. безпосередньо з дисциплінами гуманітарного профілю), відноситься Українська американська асоціація університетських професорів, заснована у 1961 р., яка завершила свою роботу у 2012 р.

Функції координаційного органу українських наукових установ виконує створена в 1978 р. Світовим конгресом українців Світова наукова рада. Її очолюють керівники різних українських наукових інституцій – першим був голова НТШ Ярослав Падох, сьогодні – президент УІТ Любомир Винар. Ідея академічного координаційного органу сягає до 1924 р., коли в Празі було створено Український академічний комітет під керівництвом Олександра Шульгина. Під час т.зв. Ді-Пі періоду (1945–1952) в Центральному Представництві української еміграції в Німеччині (ЦПУЕН) під керівництвом Дмитра Дорошенка діяв Відділ культури і освіти, який також намагався координувати працю наукових установ.

Доповнити пропоновану систематизацію українознавчих інституцій (та центрів) можна американськими чи європейськими советознавчими інституціями, в т.ч. тими, які створювали чи очолювали. Серед них – Інститут для вивчення СРСР (Німеччина, 1950–1972), який діяв при американській фінансовій підтримці та мав українознавчі публікації «Ukrainian Review» та «Українознавчий збірник», інститути для советських студій при деяких американських університетах. Дослідники використовували советологічні установи для поширення в світі знань про Україну та її стан у складі Радянського Союзу. Між тим, їхні праці мали не лише політологічний (чи советологічний) характер, історики переважно друкували фахові дослідження (з наголосом на проблеми України у складі СРСР), а частина співробітників таких установ в США чи Канаді мала політологічну (чи іншу) освіту. Інститути для вивчення СРСР чи територій Східної Європи стали створюватися в США та Канаді в кін. 50-х – на поч. 60-х років.

Список основних джерел та літератури:

1. Wynar L. Ukrainian Scholarship in Postwar Germany, 1945-52 / L. Wynar // The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II / Ed. by V. Isajiw, Yu. Boshyk, R. Senkus. – Edmonton, 1992.
2. Винар Л. Дослідження української наукової діаспори: вибрані проблеми // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Вип. 5: Матеріали Першої міжнародної наукової конференції «Українська діаспора: проблеми дослідження» / Відп. ред. І. Пасічник, Л. Винар, ред. А. Атаманенко. – Острог; Торонто; Нью-Йорк: Національний університет «Острозька академія», Світова Наукова Рада СКУ, Українське Історичне Товариство, 2005.
3. Винар Л. Український історик: 40 років служіння науці. 1963–2003 / Л. Винар. – Нью-Йорк; Острог, 2003.
4. Сакада Л. «Український історик»: Генеза, тематика, статті / Л. Сакада. – Нью-Йорк; К., 2003.

Тетяна Грузова

Запоріжжя (Україна)

ВНЕСОК ОЛЕКСАНДРА ОГЛОБЛИНА В РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

Українська історична наука у XXI столітті розвивається та продукує плідні праці на різну тематику. Важливою складовою у виборі професії чи написанні робіт є авторитет, авторитет людини на яку рівняємося, прагнемо бути схожим. Як на мене, таким авторитетним дослідником був Олександр Петрович Оглоблін – історик, архівіст, автор багатьох наукових робіт, які й сьогодні не втрачають популярність і є цінними в науковому доробку.

Широта наукових пошуків О. Оглоблина була розлогою і торкалася майже усіх періодів розвитку України. Як зазначав Л. Винар, цей діапазон наукових пошуків включав у себе не лише дослідження історіографічного характеру, але торкався різних аспектів політичної історії, соціальної, історії церкви та культури.

Плідно працюючи в архівах України (Київ, Харків, Дніпропетровськ) та Росії (Москва, Ленінград), дослідник на основі документів написав ряд праць, присвячених економічній та політичній історії України XVII–XIX ст., зокрема «Нариси з історії капіталізму на Україні», «Нариси з історії української фабрики. Кріпацька фабрика». Дослідник прагнув показати історичний розвиток української фабрики від XVIII до XX століття, як зароджувалася, та які наслідки за собою несла. Варто відзначити, що дослідник не обмежився лише дослідженням фабрик, він звернув увагу й на історію торгівлі в XVIII – XIX ст. – «Транзитний торг України за першої половини XIX ст.», «Одеське порто-франко» та ін.

Варто зазначити й про роботи присвячені козацькій добі – «До історії Руїни», «До історії української політичної думки на початку XVIII ст.» (1928), «Мазепа і повстання Петра Іваненка». Олек-

сандр Петрович, досліджуючи період української національної революції середини XVII ст. дотримувався думки, що за Хмельниччини перемогла концепція козацької держави. Добу Мазепи (суперечливої постаті в історіографії) він розглядав як період відродження України. Щодо самого гетьмана, то в історика не виникає сумнівів, що він був воістину українським державцем, який намагався реалізувати другу Хмельниччину. Вчений обґрунтував положення про те, що ідея української козацької держави після ліквідації Гетьманщини не вмерла.

Вже в період еміграції, дослідник не покидає ідею дослідження української історії, яка розвивається в умовах радянщини. Серед наукових праць історика, цікавою та цінною є монографія «Українська історіографія 1917–1956». В праці охарактеризовано наукову діяльність істориків та їх доробок, проаналізовано діяльність історіографічних шкіл та їх внесок. Окрім цього, проаналізовано умови, у яких проходив розвиток новітньої української історіографії. Увагу привертають і такі роботи: «Як большевики руйнували українську історичну науку», «Думки про сучасну українську советську історіографію».

На думку Тадея Яценюка, важливе значення для розвитку української літератури мали й енциклопедичні вподобання О. Оглоблина. У багатотомному виданні «Енциклопедія Українознавства» О. Оглоблин проаналізував діяльність багатьох українських вчених: М. Грушевського, О. Лазаревського, І. Крип'якевича, А. Скальковського та багатьох інших.

Проаналізувавши лише незначну складову наукового доробку історика, можемо впевнитися в його неоціненному вкладі в українську історіографію. Висновки, коментарі дослідника й сьогодні використовуються науковцями для написання праць, більшої аргументації та підтвердження своїх думок.

Список основних джерел та літератури:

1. Винар Л. Наукова творчість Олександра Петровича Оглоблина / Л. Винар // Український історик. – 1970. – №1–3 (25–27).

2. Домбровський О. Олександр Оглоблин і Українське Історичне Товариство / О. Домбровський // Український історик. – 1989. – № 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу – http://chtyvo.org.ua/authors/Dombrovskiy_Oleksandr/Oleksander_Ohloblyn_i_Ukrainske_Istorychne_Tovarystvo/

3. Омельченко В. Проф. д-р Олександр Оглоблин (життя й діяльність) / В. Омельченко // Український історик. – 1989. – № 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу – http://chtyvo.org.ua/authors/Omelchenko_Vasyl/Prof_d-r_Oleksander_Ohloblyn_zhyttia_i_dialnist/

4. Меморіальний альманах. У 2-х т. – К. : ЄВРОІМІДЖ, 2002. – Т.2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://www.ukrainians-world.org.ua/peoples/55da19d08db2b2c6/>

5. Яценюк Т. Олександр Оглоблин та розвиток української історичної науки на Заході // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки. – 2007. – Вип. 9.

Юрій Фініковський

Любомль (Україна)

МЕМУАРНА СПАДЩИНА Д. ШУМУКА ПЕРІОДУ ЕМІГРАЦІЇ (1987–2002 РР.)

Постать Данила Лаврентійовича Шумука (1914–2004 рр.) – дисидента, учасника українського руху опору, члена Української Гельсінської групи – в останні десятиліття викликає все більшу зацікавленість у наукових колах та серед широкої громадськості. Особливу увагу дослідники приділяють мемуарній спадщині цього діяча, яка представлена кількома окремими виданнями, що побачили світ у Франції, США, Канаді.

Після закінчення чергового терміну ув'язнення в радянських таборах, у січні 1987 року Д. Шумук емігрує в Канаду. В цей час він проводить зустрічі з багатьма українськими діаспорними організаціями та товариствами в м. Торонто, Оттаві, Гамільтоні, Монреалі, Едмонтоні, Ванкувері та ін.

Восени 1987 року Д. Шумук з візитом перебував у США. Тут він виступав перед українськими громадами міст Нью-Йорк, Вашингтон, Детройт, Бостон, Норт-Порт, Лос-Анджелес, Клівленд, Міннеаполіс. В США Д. Шумук був запрошений в Білий Дім, де особисто зустрівся із президентом Р. Рейганом.

Протягом 1990-х рр. часто відвідував Францію, Аргентину, виступаючи перед українською громадськістю, студентством.

Значне місце в еміграційному періоді життя Д. Шумука займає написання спогадів. Як результат, уже в 1991 році, за підтримки Фондації імені О. Ольжича в Канаді, у видавництві «Новий Шлях» у Торонто виходить друком книга «Із Гулагу у вільний світ. Роздуми про зустрічі з українською діаспорою і урядовими чинниками та доповнення до книжки «Пережите і передумане».

В цьому виданні автор детально описує свій життєвий шлях протягом 1939–1943 років. Окремий розділ книги присвячений Норильському повстанню політв'язнів, безпосереднім учасником та одним із керівників якого був Д. Шумук. Значну увагу автор приділяє подіям, пов'язаним із перебуванням в таборах під час другого та третього радянських ув'язнень, знайомству із українськими дисидентами, написання спогадів.

Велику частину видання займають спогади про передумови та приїзд дисидента в Канаду, виступи перед українськими діаспорними товариствами та організаціями в найбільших містах цієї країни тощо. На сторінках книги Д. Шумук згадує також про своє перебування в США, прийом у президента Р. Рейгана.

Під час проживання в еміграції Д. Шумук активно публікується в україномовних діаспорних газетах та часописах. Серед них – «Новий Шлях» (м. Торонто), «Український Голос» (м. Вінніпег), «Українські вісті» (м. Детройт), «Українське Слово» (м. Париж) та ін. В них, зокрема, опубліковані спогади Д. Шумука про різні періоди життя, перебування в таборах Радянського Союзу, окремих діячів українського руху опору тощо.

До мемуарної спадщини Д. Шумука відносимо також його переписку з родиною, друзями, знайомими, громадськими та політичними діячами Канади, США, Франції, України. Особливо цікавим в цьому плані є листування з колишніми політв'язнями Е. Кузнецовим, Є. Пронюком, М. Горинем, Є. Сверстюком, В. Мейлановим, Я. Сусленським, С. Семенюком, К. Королем, О. Брисем, П. Куликом, в яких вміщено спогади про перебування в УПА, роки поневірянь в таборах СРСР, життя на засланні, еміграцію в Канаду тощо.

Окрім цього ще один комплекс творчої спадщини Д. Шумука періоду еміграції складають його машинописні спогади, автобіографічні тексти, що за різних причин не були опубліковані за кордоном.

Значна частина перелічених вище матеріалів сьогодні передана у фонди Любомльського краєзнавчого музею на Волині.

Таким чином, до мемуарної спадщини Д. Шумука періоду еміграції (1987–2002 рр.) ми відносимо його видання «Із Гулагу у вільний світ», спогади, опубліковані на сторінках україномовних періодичних видань Канади, США, Франції, листи, машинописні автобіографічні тексти та ін. Загалом, цей комплекс може слугувати джерельною базою для подальших досліджень пов'язаних з громадсько-політичною діяльністю Д. Шумука, життям української діаспори Канади, США, українським дисидентським рухом та ін.

Список основних джерел та літератури:

1. Антонюк Я. Д. Шумук / Я. Антонюк // Український визвольний рух у постатях керівників. Волинська та Брестська області (1930–1955) – Торонто ; Львів : Вид-во «Літопис УПА», 2014.
2. Бобир А. Тюремний «хрест» / А. Бобир // Україна Молода. – 3 серпня 2010 року.
3. Зінкевич О. Шумук Данило / О. Зінкевич // Енциклопедія українознавства. – Т. 10. – Львів, 2000.
4. Ольховський І. Лицар честі / І. Ольховський // Українська газета. – № 22. – 10 червня 2004 р.
5. Остапюк О.Д. Шумук. Людина-легенда, яку знає увесь світ / О. Остапюк // Минуле і сучасне. Волині та Полісся. Сторінки воєнної історії Волині. – Луцьк, 2009. – Вип. 30.
6. Стех Я. Майже половина життя в ув'язненні / Я. Стех // Наше Слово. – №48. – 30 листопада 2014 року.
7. Шумук Данило // Міжнародний біографічний словник дисидентів країн Центральної та Східної Європи й колишнього СРСР. – Т. I. Україна. Частина 2. – Харків : Права людини, 2006.
8. Шумук Д. Із ГУЛАГу – у вільний світ / Д. Шумук. – Торонто : «Новий шлях», 1991.
9. Шумук Д. Пережите й передумане : Спогади й роздуми українського дисидента-політв'язня з років блукань і боротьби під трьома окупаціями України (1921–1981) / Д. Шумук – К. : «Видавництво імені Олени Теліги», 1998.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Антонюк Тетяна – доктор історичних наук, доцент, завідувач відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Київ.

Атаманенко Алла – доктор історичних наук, професор, директор Інституту досліджень української діаспори та декан факультету міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія», Острог.

Атаманенко Віктор – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії ім. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія», Острог.

Білівненко Сергій – кандидат історичних наук, доцент кафедри джерелознавства, історіографії та спеціальних історичних дисциплін Запорізького національного університету, Запоріжжя.

Близняк Микола – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії ім. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія», Острог.

Блохин Дарина – Ph.D., професор, член-кореспондент УВАН у США, Президент Німецько-Українського Наукового Об'єднання ім. проф. Ю. Блохина в Німеччині (осідок у Мюнхені), Мюнхен, Німеччина.

Божук Людмила – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та документознавства Національного авіаційного університету, Київ.

Бойко Софія – студентка IV курсу спеціальності «Психологія» Національного університету «Острозька академія», Острог.

Бокайло Олександр – аспірант кафедри історії ім. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія», Острог.

Борисюк Зоя – науковий працівник відділу публікації зарубіжних джерел Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Київ.

Вакуленко Сергій – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди, Харків.

Вашенко Володимир – доктор історичних наук, професор кафедри історії України Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара, Дніпро.

Винар Любомир – доктор габілітований з історії, Українське історичне товариство, Кент, США.

Виноградов Геннадій – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара, Дніпро.

Власюк Сергій – аспірант кафедри історії ім. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія», Острог.

Воронова Марія – аспірант кафедри історії ім. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія», Острог.

Галішевський Віталій – кандидат історичних наук, директор Великоберезецького літературно-меморіального музею, Кременець.

Гандзілевська Галина – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки Національного університету «Острозька академія», Острог.

Гіржов Віктор – відповідальний секретар Українського конгресу Росії, співголова Регіональної громадської організації «Українці Москви», Москва, Російська Федерація.

Годжал Світлана – аспірант кафедри історії ім. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія», Острог.

Горбач Юлія – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Київ.

Горелик Марія – магістрант Запорізького національного університету, Запоріжжя.

Грузова Тетяна – магістрант Запорізького національного університету, Запоріжжя.

Гуменюк Олена – кандидат історичних наук, доцент Національного університету ім. Бориса Грінченка, Київ.

Гурська Тетяна – Ph.D., Professor of Russian – Syracuse University, Baylor University, and the Defense Language Institute, Professor of English as a Second Language – Syracuse University, Edison State College, Georgetown University, and Harvard University, Syracuse, USA.

Дацко Марія – студентка IV курсу спеціальності «Психологія» Національного університету «Острозька академія», Острог.

Денисюк Олександр – аспірант кафедри історії ім. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія», Острог.

Дзира Олеся – аспірантка Науково-дослідного інституту українознавства МОН України, Київ.

Дутчак Віолетта – доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри народних інструментів і музичного фольклору Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, Івано-Франківськ.

Дячок Валерій – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації та країнознавства Хмельницького національного університету, Хмельницький.

Земський Юрій – доктор історичних наук, професор кафедри міжнародної інформації та країнознавства Хмельницького національного університету, Хмельницький.

Зубко Ольга – кандидат історичних наук, спеціаліст Центру міжнародних зв'язків та діяльності Вінницького національного аграрного університету, Вінниця.

Іваневич Лілія – кандидат історичних наук, докторант Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Хмельницький.

Ігнатуша Григорій – аспірант Запорізького національного університету, Запоріжжя.

Карєв Дмитро – доктор історичних наук, професор, директор Центру соціально-економічних і міждисциплінарних досліджень діаспор та зарубіжного білорусознавства, Гродненський державний університет ім. Янки Купали, Гродно, Білорусь.

Каруник Катерина – член Харківського історико-філологічного товариства, Харків.

Клинова-Дацюк Галина – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства Національного університету водного господарства та природокористування, Рівне.

Конопка Наталія – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія», Острог.

Корнійчук Любов – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія», Острог.

Кошельник Андрій – аспірант кафедри історії ім. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія», Острог.

Кравець Данило – кандидат історичних наук, науковий співробітник Відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника, Львів.

Кралуєк Петро – доктор філософських наук, професор, перший проректор з навчально-наукової роботи Національного університету «Острозька академія», Острог.

Купчик Олег – кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ.

Кучеренко Світлана – заступник голови правління Благодійного фонду Івана та Юрія Лип, Одеса.

Кучерук Олександр – завідувач відділом НМІУ «Музей української революції 1917–1921 років», Київ.

Логвин Іван – аспірант кафедри історії ім. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія», Острог.

Луняк Євген – доктор історичних наук, професор кафедри історії України Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, Ніжин.

Луцій Світлана – кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу української літератури ХХ століття та сучасного літературного процесу Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка Національної академії наук України.

Макар Віталій – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Чернівці.

Макар Юрій – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Чернівці.

Мартинюк Назар – студент II курсу спеціальності «Історія» факультету міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія», Острог.

Марчук Володимир – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії ім. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія», Острог.

Матвійчук Наталія – аспірант кафедри міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія», Острог.

Матяш Ірина – доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України, професор кафедри дипломатичної і консульської служби Дипломатичної академії України при МЗС України.

Мацько Віталій – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови і літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Хмельницький.

Мельник Олександр – аспірант кафедри історії ім. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія», Острог.

Мицик Юрій, о. – доктор історичних наук, професор кафедри історії Національного університету «Києво-Могилянська академія», головний науковий співробітник відділу археографії Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, Заслужений діяч науки і техніки України, Київ.

Мініч Лариса – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури гуманітарного факультету Національного університету «Острозька академія», Острог.

Мушинка Магда – Наукове товариство ім. Шевченка в Словаччині, Пряшів, Словаччина.

Мушинка Микола – доктор філологічних наук, іноземний член НАН України, голова Асоціації українців Словаччини та НТШ в Словаччині, Пряшів, Словаччина.

Нагірний Микола – кандидат історичних наук, доцент кафедри загальноекономічних та гуманітарних дисциплін Нововолинського навчально-наукового інституту економіки та менеджменту Тернопільського національного економічного університету, Нововолинськ.

Новак Богдан – аспірант кафедри історії ім. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія», Острог.

Новак Юліан – студент I курсу спеціальності «Журналістика» Національного університету «Острозька академія», Острог.

Палієнко Марина – доктор історичних наук, професор кафедри архівознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ.

Петриченко Катерина – аспірантка Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Київ.

Піскун Валентина – доктор історичних наук, професор, завідувач відділом джерелознавства новітньої історії України Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Київ.

Полковський Валерій – Ph.D., East European Opportunities, Наукове товариство ім. Шевченка, St. Albert, Canada.

Потульницький Володимир – доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу зарубіжних джерел Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Київ.

Потульницький Георгій – кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник відділу джерелознавства нової історії України Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Київ.

Ребрик Наталія – кандидат філологічних наук, доцент, проєктор з науково-педагогічної роботи Закарпатської академії мистецтв, Ужгород.

Рибак Тетяна – аспірант Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Хмельницький.

Рибачок Ірина – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії ім. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія», Острог.

Рудько Сергій – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри країнознавства факультету міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія», Острог.

Савчук Ірiнія – студентка IV курсу спеціальності «Історія» факультету міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія», Острог.

Саган Галина – доктор історичних наук, доцент, професор кафедри всесвітньої історії історико-філософського факультету Київського університету імені Бориса Грінченка, Київ.

Сафонов Олексій – магістрант Запорізького національного університету, Запоріжжя.

Сеник Ярослав – науковий співробітник відділу рукописів Львівської наукової національної бібліотеки ім. В. Стефаника, Львів.

Сидоренко Олеся – кандидат історичних наук, доцент, докторант Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ.

Сидорчук Таїсія – кандидат історичних наук, завідувач відділу рідкісної книги та рукописів наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія», Київ.

Скакальська Ірина – доктор історичних наук, доцент, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка, Кременець.

Смирнов Андрій – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії ім. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія», Острог.

Солонська Наталія – старший науковий співробітник відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Київ.

Сополига Мирослав – Ph.D., директор Музею української культури у Свиднику, Свидник, Словаччина.

Срібняк Ігор – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії Київського національного університету імені Бориса Грінченка, Київ.

Срібняк Мілана – студентка II курсу відділення «Американістика та європейські студії» історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ.

Стамбол Ігор – здобувач Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Київ.

Стефанишин Лідія – старший викладач кафедри методики викладання образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, Івано-Франківськ.

Супронюк Оксана – кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Київ.

Тарасенко Інна – кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу актової археографії Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Київ.

Тимейчук Ірина – кандидат філологічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія», Острог.

Тимків Богдан – Ph.D., завідувач кафедри методики викладання образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ.

Трембіцький Анатолій – кандидат історичних наук, доцент, старший науковий співробітник кафедри комерційного та трудового права Хмельницького інституту МАУП, Хмельницький.

Трофимович Володимир – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії ім. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія», Острог.

Трофимович Лілія – кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних наук Національної академії Сухопутних військ ім. П. Сагайдачного, Львів

Троян Сергій – доктор історичних наук, професор кафедри зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної академії України при МЗС України, Київ.

Федорняк Наталія – аспірантка Інституту мистецтв ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», кафедра народних інструментів і музичного фольклору, Івано-Франківськ.

Фініковський Юрій – магістр історії, старший науковий співробітник Любомльського краєзнавчого музею.

Khanenko-Freisen Natalia – Ph.D., Professor of Cultural Anthropology Department of Religion and Culture of St. Thomas More College, University of Saskatchewan, Saskatoon, Canada.

Хмиз Ольга – магістр спеціальності «Історія» факультету міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія», Острог

Цибульський Валерій – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства Національного університету водного господарства та природокористування, Рівне.

Цимбал Тетяна – доктор філософських наук, доцент, професор кафедри філософії і соціальних наук Криворізького національного університету, Кривий Ріг.

Чумак Галина – помічник Генерального директора Національного художнього музею України, директор Донецького обласного художнього музею (грудень 2004 – червень 2016 р.), заслужений працівник культури України, Київ.

Чупира Володимир – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації та країнознавства Хмельницького національного університету, Хмельницький.

Шаправський Сергій – кандидат історичних наук, доцент кафедри релігієзнавства та теології Національного університету «Острозька академія», Острог.

Швець Тетяна – викладач кафедри української мови та літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Хмельницький.

Шевчук Дмитро – доктор філософських наук, доцент, декан гуманітарного факультету Національного університету «Острозька академія», Острог.

Шушкевич Юрій – аспірант кафедри історії ім. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія», Острог.

Ющук Тетяна – студентка IV курсу спеціальності «Історія» факультету міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія», Острог.

Ямкова Ольга – методист Науково-методичного центру організації навчального процесу Національного університету іме-

ні Тараса Шевченка, здобувач Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Київ.

Яремчук Віталій – доктор історичних наук, професор кафедри історії ім. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія», Острог.

Яценюк Тадей – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Чернівці.

Наукове видання

**МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
«УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА: ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ»**

**27-28 вересня 2016 р.
Острог**

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

Відповідальний редактор *А. С. Атаманенко*

Технічний редактор *Р. В. Свинарчук*

Комп'ютерна верстка *Н. О. Крушинської*

Художнє оформлення обкладинки *Я. Г. Загурська*

Формат 42x30/4. Ум. друк. арк. 21,97. Наклад 200 пр. Зам. № 92–16
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «TimesNewRoman»

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Видавець СПД Свинарчук Р. В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 27 від 29 липня 2004 року.
Тел. (+38067) 771 28 70, e-mail: 35800@ukr.net.